beyond.istanbul

mekanda adalet ve mültecilik

07—2019

içindekiler

4 **Editöryel**

5 **Konuk Editörden:**
Mültecilik, Çoğul Mekânlar ve Adaletin Ufku
Aslı İkizoğlu Erensü, Yunus Doğan Telliel

8 **Göç, Mekân ve Topluma Dair Sema Erder'le Söyleşi**
Didem Danış

17 **Geri Dönenler**
Ayşe Adanalı

22 **Sınırların Anlamı Üzerine**
Cavidan Soykan

28 **Türkiye'de Mülteci Gerçeği:**
Kayıtdışı Sömürüye Kayıtdışı Mekânlar
Ercüment Akdeniz

34 **Bağımlılıklar ve Gerilimler Arasında:**
Bir Tarım Alanındaki Mültecilere Dair Gözlemler
Bediz Yılmaz

39 **Hastalıkta ve Sağlıkta Mülteci Olmak:**
Türkiye'deki Suriyelilerin Sağlık Hizmetlerine Erişiminde Yaşadığı Sorunlar
Ayşecan Terzioğlu

45 **Mekânların Mültecilere Hissettirdikleri**
Doğuş Şimşek

51 **Göçmenler/Mülteciler İçin Adalet Hakkı:**
Festus Okey Davası
Alp Tekin Ocak'la Söyleşi

54 **Bir Uyum ve Barış Zemini Olarak Hemşehri Hukuku**
Ulaş Bayraktar

62 **Yerelde Katılımcı Uygulamalar:**
Şişli Kent Konseyi Mülteci Meclisi
Ceren Suntekin

64 **Hayata Vâkıf Olma Mücadelesinde Umut, Azim ve Sabır: İzmir'de Mültecilerin Mekânsal Pratikleri**
Özge Biner

71 **Sıkışıklıktan Belirsizliğe: Almanya'ya Göç Eden Suriyelilerin Gözünden Türkiye**
Hilal Alkan

76 **Göç ve Müzik Üzerine Birlikte Düşünmek**
Evrim Hikmet Öğüt, Omer Alkilani

84 **Bir Göç Düşüncesi Olarak Yürümek**
Burcu Tüm

91 **Bir Mültecinin Hikâyesi**
Zeynep Masri

94 **Suriyeli Kadınların Gözünden Yeni Antakya'nın Karşılaşma Mekânları**
Şule Can, Seçil Dağtaş

102 **Binlerce Kilometre Uzakta Ama Evde**
Meriç Çağlar Chesley

110 **Anadolu'da Mülteci ve Yerel Kadın Karşılaşmaları**
Hasret Saygı

116 **Dayanışmadan Sömürüye: Zorla Yerinden Edilen Kürtlerin İstanbul'daki Yaşamları**
Gülay Kılıçaslan

125 **İstanbul'a Dağılan Refakatsiz Afgan Göçmen Çocuklar**
Nihan Bozok, Mehmet Bozok

130 **Afgan "Kriketçi"ler**
Emirkan Cörüt

142 **Öteki Mekânlarda Mültecilik: İstanbul/ Esenler Örneği**
Özge Sarıalioğlu

148 **Ortak Kullanım Alanlarında Türkiyeliler ile Suriyelilerin "Kamusal Dostluk" İlişkileri**
Şima Topaloğlu

155 **Türkiye'deki Iraklı Hıristiyan Sığınmacı ve Göçmenlerin İbadet Mekânı Sorunu**
Buğra Poyraz

161 **Kent Mülteciliği, Topluma-Dayalı Koruma ve Toplum Merkezleri**
Kristen Sarah Biehl

168 **Göç Mekânı Tarlabaşı'nın Suriyeli Dom Topluluklarla Deneyimi**
Gökçe Baltacı

173 **Suriyeli Mülteci Kadınların Yeni İnşa Edilen Mekânda Mültecilik Deneyimleri ve Toplum Merkezleri**
Nur Elçik

180 **UMUT ARŞİVİ: Hak Temelli Mülteci Çalışmaları Haritası**
Deniz Öztürk

186 **Misafirperverliğe Karşı Birlikte Yaşamayı Öğrenmek**
Mutfak | Matbakh Kadın Atölyesi

190 **Güvenli Alanı İnşa Etmek**
Shannon Kay
Çeviren: İdil Karacadağ

196 **Yedikule'de Bir Sosyal Güçlenme Mekânı: Qnushyo**
Yakup Atuğ ile söyleşi
Bahar Bayhan

202 **Mülteci Alanında Sivil Toplum Kuruluşları Çalışanlarının Sesi**
Selma Karabey, Deniz Mardin, İnanç Sümbüloğlu

206 **Yunanistan'daki Göçmenler Açısından Mekânsal Adaletsizliklerin Üretimi ve Yeniden Üretimi**
Marion Bouchetel, Francesca Tomasso
Çeviren: İdil Karacadağ

213 **#MADKütüphane**
Aslı İkizoğlu Erensü, Yunus Doğan Telliel

215 **#MADSözlük**
Aslı İkizoğlu Erensü, Yunus Doğan Telliel

219 **Biyografiler**

Editöryel

Mesele mültecilik olunca, kendini haktan hukuktan adaletten yana konumlandıranların dahi hızlıca ayrımcılığa savrulduklarına şahit olduğumuz bir dönemde Mekânda Adalet ve Mültecilik sayısını yayımladığımızın farkındayız. Daha önce Mekânda Adalet ve Çocuk, Mekânda Adalet ve Gıda, Mekânda Adalet ve Yaşlılık sayılarında ele aldığımız konuların mültecilikle bağını es geçmemiş olsak da mekânda adalet(sizlikler) söz konusu olunca mültecileri merkeze alan bir sayının kaçınılmaz olduğunun bilincindeydik. Yerlerinden edilen çok sayıda mülteci/sığınmacı için korkunç bir mekânsızlaşma ile başlayan yolculuk, kendini mekânda yeniden üreten türlü adaletsizliklerle devam ediyor. Hedeflenen rotayla yol boyunca geçilen, varılan, beklenen yerlerde sürekli dışlanma/içerme gerilimine maruz kalmayı beraberinde getiriyor. Geçici/kalıcı kamplar, uydukentler, çeper mahalleler, kentin sokakları gibi farklı ölçekteki mekânlarda hukuki, toplumsal ve insani olarak yok sayılanın, varlığını çok kırılgan bir zeminde kanıtlaması gerekiyor. Piyasanın ve kamu idaresinin insafına bırakılan birçok mülteci, yaşanabilir olmayan konutlarda aşırı kalabalık bir şekilde fahiş fiyatlarla oturmak, sağlıksız merdivenaltı atölyelerde işçi sağlığı ve iş güvenliği olmadan sınırsız mesaiyle çalışmak, ticarileşme ve yapılaşma baskısıyla hızla azalan kamusal mekânları da her an dışlanma pahasına kullanmak durumundalar.

Suriyeli mültecilerin Türkiye kentlerine yerleştikleri dönem, tam da büyük mekânsal dönüşümlerin yaşandığı, kentlerin adeta altüst olduğu bir döneme denk geliyor. Riskli alan ilanları, acele kamulaştırma kararları, yık-yapçı dönüşüm uygulamalarıyla kent politikalarında olağanlaşan bir istisna hâlinin yok saydığı kitlelerin, bu dönemde sıkça kendilerini "mahallemizde, kentimizde mülteci olduk" şeklinde ifade ettiğine şahit olduk. Bu duygu durumunu yaşayanların, savaşla yok olan kentlerini geride bırakıp gelenlerle duygudaşlık kurduklarını söylemek ise ne yazık ki pek mümkün olmuyor. Sosyal medyadan muhalefet liderlerine, iktidar ve muhalefet partilerinin kontrolündeki belediye yönetimlerine tek bir ses hâlinde ülkedeki her türlü sorunun faturasının mültecilere kesildiği böylesi bir dönemde belki de aksi zaten pek mümkün değildi.

Oysa Türkiye'nin yerel yönetim mevzuatı ve özellikle "hemşehri hukuku" kavramsallaştırması, ilerici ve kapsayıcı bir "kent yurttaşlığı" tarifi yapıyor. Hemşehri hukuku zemini, yurttaşlığı aynı kente aidiyet üzerinden tanımlayarak, mültecilerin temel hak ve özgürlüklerini genişletmek, başta barınma olmak üzere eğitim, sağlık, ulaşım gibi kentsel ve toplumsal hizmetlere erişimlerinin ve istihdam imkânlarıyla kent yaşantısına katılmalarının olanaklarını kolaylaştırabilir.

Mültecilerin mekânda adalet talebini duyma ve mültecilerle de hemşehri hukuku zemininde ortaklaşma çabasındaki bu sayının misafir editörlüğünü MAD kurucu üyelerinden coğrafyacı Aslı İkizoğlu Erensü ile antropolog Yunus Doğan Telliel yaptılar. Alanda iş yapan birçok araştırmacıyla birlikte mültecilerin kendisine de ses veren bu kapsamlı yayını hazırlayan Aslı ve Doğan'a minnettarız.

MAD adına Yaşar Adnan Adanalı

Mültecilik, Çoğul Mekânlar ve Adaletin Ufku

Aslı İkizoğlu Erensü, Yunus Doğan Telliel

Mustafa Dikeç[1] mekânsal adalet kavramını tartıştığı bir makalesinde mekân ve adalet arasında iki tür ilişkiden bahseder. Birinde toplumsal adaletsizlik mekâna yansır. İkincisinde mekân, adaletsizliği üretmek için kullanılır. Biz de bu sayıda mültecilikle mekânın ilişkisine buradan bakmak istedik. Amacımız hem mültecilerin maruz kaldıkları toplumsal adaletsizliklerin mekâna nasıl yansıdığını incelemek hem de mekânın bu adaletsizlikleri üretmek için nasıl kullanıldığını tartışmaktı. Mekânın mültecilik deneyiminde arka plan değil, bu deneyime içkin, bu deneyimi şekillendirici olduğunun altını çizmek istedik.

Mekân siyasaldır. Seçici geçirgen sınırlar "kimi" mültecilere "bazı" şartlar altında açılır, kimilerine ise kapanır. Mülteciler kamplarla çevrelerinden ayrıştırılır ve hareketsizleştirilir. Harekete geçerlerse "sıcak nokta"larda tutulur ve ayıklanır. Kamplara konulmayanlara sadece belli şehirlerde bulunmaları şart koşulur. Örneğin Türkiye'de şartlı mülteciler için geçerli olan uydukent uygulaması; Ağustos 2019'da İstanbul'a kayıtlı olmayanların kayıtlı oldukları şehirlere gitmesi için süre verilerek uzaklaştırılmaları gibi.

Bu satırların yazıldığı günlerde Türkiye Suriye'de askeri operasyonla bir güvenli bölge oluşturmaya çalışıyor. Mültecileri geri göndermek uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen buraya geri gönderilecek Suriyeliler için Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden yardım isteniyor. Hükümetin güvenli bölgesiyle, ele aldığımız konulardan biri olan güvenli alan nasıl tezat! Güvenli alan, kamusal alanda gündelik olarak deneyimlenen dışlanma ve ayrımcılığa karşı mültecilerin kendilerini güvende hissedebilecekleri mekânları işaret ederken, güçlenmeyi, buradan alınan cesaret ve olumlamayla kamusal alanı da dönüştürmeyi hedeflerken, güvenli bölgeyi ülkeden tamamıyla koparmaya dayanıyor.[2]

Türkiye'nin Suriyeli mülteci siyasetini izleyenler açık kapı uygulamasının yürütüldüğü dönemden beri açıklığın içerdiği kapalılığa, koşullu ve sınırlı yapısına dikkat çektiler. Örneğin mülteciler hiçbir yasal karşılığı olmayan misafir adlandırmasıyla karşılandılar.[3] Bir yandan misafirin hak ve yükümlülüklerinin yasal çerçevesi çizilemezken öte yandan misafir söylemi kendi içinde asla geçmeyecek bir geçiciliği, asla ev sahibi olunamaya-

cak bir ufku gösteriyordu. Misafir söylemi ev sahibiyle kurulan eşitsiz ilişkinin bitmeyeceğini, misafirin o evde kaldığı sürece ev sahibinin koşullarına boyun eğmesi gerektiğini anlatıyordu. Suriye'den gelenlerin geçici koruma statüsünde olduğu açıklandıktan çok sonra bile misafir izleği bitmedi.

Öte yandan özellikle inanç temelli sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli mültecilerle etkileşimi hayır ve yardım odağında temellendi. Hayırseverlik mültecinin ihtiyaçlarının karşılanmasını, onun hakkından ziyade karşılayanın bir izzeti olarak kurarak misafir izleğindeki eşitsizliği pekiştirdi. İnanç temelli olsun olmasın, tüm insani yardım biçimleri yardımı verenle alan arasında hiyerarşik bir ilişki kurar. Yardımı kimin hak edip kimin hak etmediğini yardım veren belirlemiş olur; verilen yardım için minnet beklenir ve çoğunlukla yardımı hak etmek için yardım alanlar belirli davranışlara yönlendirilir. Böylece yardım alanlar aktif siyasi öznelere değil pasif kurbanlara dönüş(türül)ürler. Ancak Türkiye özelinde dikkat çekici olan inanç temelli yardım kuruluşlarının hükümetin dış politikasıyla girdiği simbiyotik ilişkidir.[4] İnanç temelli yardım kuruluşları faaliyetlerini hükümetin dış politikası gölgesinde geliştirdi, hükümetin mülteci siyaseti de inanç temelli yardım kuruluşlarının makbul mülteci kurgularından beslendi.

Misafirlik ve yardım ilişkilerindeki eşitsizliğin piyasadaki karşılığı ise müthiş bir emek sömürüsüydü. Suriyeli mülteciler Türkiye ekonomisinin kayıtdışı sektörlerinde daha düşük, hatta bazen ödenmeyen ücretlerle, daha kötü, sağlıksız, güvensiz ve güvencesiz koşullarda, daha uzun sürelerle çalışmaya zorlanan yeni bir grup oldular. Birçok akademisyen[5] Suriyeli mülteciler için çalışma izni düzenlemesinin geciktirilmesinin tam da bu sömürüyü mümkün kılmak için olduğu analizini yaptı. Buna göre Suriyeli mültecilerin kırılgan konumda tutulması ülkede kalmalarına tahammül edilmesi için tek koşuldu; uluslararası mülteci rejimi neoliberal ekonominin esnek üretim koşullarına destek verir hâle gelmişti. Nitekim yapılan çalışma izni düzenlemesi sonucu başvuranlar 32 bini bulmadı.[6] İşverenler Suriyeli mültecileri ancak çalışma izinleri olmazsa çalıştırmaya uygun görüyordu.

Bunlar olurken Göç İdaresi bir de uyum üzerinde çalışıyordu. Uyum geçiciliğin geçmeyebileceğinin kabulü müydü? Ne içeriyordu? Örneğin geçici eğitim merkezlerinin kapanması, mülteci çocukların örgün eğitimin bir parçası yapılmasıyla bu çocukların Türkiye'ye "uyum"u sağlanabilir miydi? Zaman zamansa, uyumla bir ilişkisi kurulmadan, Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilmesi gündeme geliyordu. 2016 yazında bizzat Erdoğan'ın ağzından gündeme gelen vatandaşlık meselesinin yarattığı infiali yatıştırmak için yapılan açıklamalarla anlaşıldı ki Türkiye vatandaşlık verirse bunu ya maddi ya da beşeri sermayesi olana (eğitimli, doktor gibi "işe yarar" mesleği olanlara[7]) verirdi.

Çoğunluğu dışarıda bırakan, içerme mekanizmaları ve kriterleri şeffaf olmayan, çok ve çelişik parçalı bu yapıda mülteciler içerilme alanları açabilmek için mücadeleyi sürdürüyorlar. Sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik ve dini kimlik gibi eksenlerdeki konumlarına göre mültecilerin farklılaşmış içerilme ve dışlanma deneyimleri yaşadıklarını görebiliyoruz. Biz de bu sayıda farklı mülteci deneyimlerine yer vermeye çalıştık (yine de yetersiz kaldığımızın ve Suriye'den gelen mültecilerin deneyimlerinin baskın olduğunun farkındayız). Böylece homojenleştirici, kurbanlaştırıcı, düşmanlaştırıcı söylemlere karşı mültecilerin failliklerine ve öznelliklerine gerekli saygıyı gösterebildiğimizi umuyoruz.

Farklı mülteci deneyimleri kadar farklı şehir ve mahalleyi de konu edinmeye çalıştık. Bu şehir ve mahallelerdeki karşılaşmaların benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden kent ölçeğindeki yerel dinamiklerin önemine ve karmaşıklığına işaret etmek istedik. Mülteci deneyimi sadece ulusal ölçekle belirlenmiyor, tam tersine yerelde üretiliyor, dayanışma ve dışlama mekanizmaları yerel dinamiklerle farklı biçimler alabili-

yor[8]. Kent bir yandan linçe kadar varan ayrımcılığın mekânı olabiliyor,[9] diğer yandan kent vatandaşlığı ve hemşehri hukuku gibi ulusal statülerden bağımsız, aynı şehirde bir arada yaşayıp üretmeye dayanan bir tanıma biçiminin şekillenmesinin mekânı da olabiliyor.

Sayımız Danış'ın Erder'le yaptığı, çekmeye çalıştığımız resmi netleştiren bir mülakatla açılıyor; Adanalı'nın geri gönderme uygulamalarına Esenyurt'tan bakışıyla devam ediyor. İlk bölümde Türkiye'de mültecilerin sahip olduğu ve olamadığı yasal statü ve haklar ile bunların sağlık, eğitim, üretim politika alanlarındaki sonuçları inceleniyor (Soykan; Akdeniz; Yılmaz; Terzioğlu; Şimşek). Festus Okey davasının avukatıyla yapılan, yasa uygulayıcının vatandaş-olmayanın haklarına yaklaşımını açımlayan bir mülakatla bölüm tamamlanıyor. Kente bakışımıza çerçeve çizmesi için hemşehri hukuku kavramına dönüyoruz (Bayraktar); bu kavramın yereldeki pratiğini Şişli Kent Konseyi Mülteci Meclisi'nden öğreniyoruz (Suntekin). Arkasından gelen iki makale mekânın zamandan ayrı düşünülemeyeceği hususunda uyarıyor; belirsiz bir geleceği beklemenin mültecilerin mekân deneyimini nasıl etkilediğini tartışıyor (Biner; Alkan). Biner'in deyişiyle hayata vâkıf olmak için mekânda icra edilen farklı gündelik hayat pratiklerine daha yakından bakıyoruz: müzik yapmak (Öğüt ve Alkilani), yürümek (Tüm) ve sosyal medya kullanımı (Masri).

Mekânın mülteci deneyimini nasıl farklılaştırdığına dair zengin bir içerik sunuyoruz. İstanbul dışı deneyimlere açılıyoruz: Antakya (Can ve Dağtaş), Eskişehir (Çağlar), Kırşehir (Saygı). İstanbul'a ilçe ve mahalle kırılımında yaklaşıyoruz: Kanarya ve Bayramtepe (Kılıçaslan); Zeytinburnu ve Beykoz (Bozok ve Bozok); Esenler (Sarıalioğlu); Yarımburgaz (Topaloğlu). Beykoz örneğinin hemen arkasından Cörüt'ün Afgan kriketçilerle ilgili foto-öyküsünü de bulabilirsiniz. Poyraz'ın Iraklı Hıristiyanları konu alan makalesiyle dini mekânların varlığı ve yokluğunun mültecilerin hayatına etkisini sorguluyoruz. Toplum merkezlerinin korumada oynadığı rolü, güvenli alan oluşturma imkân ve sınırlarını tartışıyoruz. Önce Biehl'in toplum merkezlerini kent mülteciliği arka planında ele aldığı çerçeve yazısıyla kavramları oturtuyoruz, sonra farklı toplum merkezlerinin deneyimlerinden yararlanıyoruz: Tarlabaşı Toplum Merkezi (Baltacı); Yuva Derneği (Elçik); Mutfak-Matbakh Kadın Atölyesi; Small Projects Istanbul (Kay); Qnushyo (Atuğ ve Bayhan). Buralarda çalışanların durum ve ihtiyaçlarını ise Bir-İZ Derneği'nden öğreniyoruz (Karabey, Mardin, Sümbüloğlu). Ve kapanışı suyun öte yakasından, Yunanistan'dan bir karşılaştırmayla yapıyoruz: Bouchetel ve Tomasso mültecilik ve mekânsal adalet ilişkisini "sıcak nokta"lar üzerinden masaya yatırıyor.

1- Dikeç, M. (2009) "Space, politics and (in)justice", *Justice spatiale - Spatial justice*, Université Paris Ouest Nanterre La Défense, UMR LAVUE 7218, Laboratoire Mosaïques, Space and Justice, http://www.jssj.org/article/lespace-le-politique-et-linjustice/

2- Avrupa Birliği ile Mart 2016'da yapılan anlaşmayla mültecileri Avrupa'dan uzak tutma vaadeden Türkiye, Suriye'de güvenli bir bölge oluşturmasına engel olunursa sınırlarını açmak zorunda kalacağı tehdidinde bulunuyor: Euronews (2019, 5 Eylül) "Erdoğan: Suriye'de güvenli bölge olmazsa kapıları açmak zorunda kalabiliriz" euronews.com/2019/09/05/erdogan-cumhurbaskanligi-hukumet-sisteminden-donus-yok-sorunlar-sistem-degil-uygulamadan

3- Kristen Biehl'in analizine göre Türkiye mülteci siyaseti mültecileri yasal bir belirsizlik içinde tutmayı bir yönetim biçimi olarak benimser ve uygular. Bkz. Biehl, K. (2015) "Governing through Uncertainty: Experiences of being a refugee in Turkey as a transit country for asylum", *Social Analysis*, 59(1): 57-75.

4- Danış, D., D. Nazlı (2019) "A Faithful Alliance between the Civil Society and the State: Actors and Mechanisms of Accommodating Syrian Refugees in Istanbul", *International Migration*, 57(2): 143-57.

5- Bkz. Eder, M., D. Özkul (2016) "Editors' Introduction: Precarious Lives and Syrian Refugees in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, 54: 1-8.

6- Mülteciler Derneği (2019, 17 Ekim), "Türkiyedeki Suriyeli Sayısı Ekim 2019", multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/

7- Bkz. Souad Osseiran'ın Suriyeli sağlık profesyonellerinin Türkiye'ye entegrasyonuyla ilgili çalışmaları, gocarastirmalaridernegi.org/en/events/seminar-series-on-contemporary-migration/114-seminar-series-on-contemporary-migration-march-2019

8- İlticanın yerel üretimi kavramı için bkz. Hinger, S., P. Schäfer, A. Pott (2016) "The Local Production of Asylum", *Journal of Refugee Studies*, 29(4): 440-63.

9- Altıok, B., S. Tosun (2018) "How to Co-exist? Urban Refugees in Turkey: Prospects and Challenges", *UNESCO Chair on International Migration Policy Brief*, No: 4, mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2018/10/ALTIOK-and-TOSUN-2018-How-to-coexist.pdf

Göç, Mekân ve Topluma Dair **Sema Erder'le Söyleşi**

Türkiye'de göç çalışmaları alanında iki değerli isim, Didem Danış ve Sema Erder'in sohbetinde göçün toplumsal mekânsal bağlamı masaya yatırılıyor.

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

Didem Danış: Türkiye'de toplumsal dönüşümün en önemli kaynaklarından biri kuşkusuz göç. Ekonomiden kültüre, toplumsal ilişkilerden aileye, kentlerden siyasete toplumun tüm alanlarını etkileyen bir olgu. Siz de kent ve göç araştırmalarında Türkiye'deki en değerli isimlerden biri olarak, çalışmalarınızda göç ve mekân ilişkisini ele aldınız; göç sonrası ortaya çıkan kentsel tabakalaşma ve kentsel eşitsizlikler konularını, göç sürecinde siyasi aktörlerin rolünü, iskân politikalarını incelediniz. Göç en başta coğrafi bir yer değiştirme demek, ama göçmenler yeni yerlerine çırılçıplak gelmiyorlar; aksine, beraberlerinde sosyal ilişkiler, kültürel değerler, normlarla dolu ağır bir valiz getiriyorlar. Göçmenlerin yerleşme sürecinde mekânsal ve toplumsal olanın ilişkisi nasıl işliyor? Göçmenlerin yerleşme stratejileri bize kentin işleyişine dair neler söylüyor?

Sema Erder: Çok kapsamlı bir soru. Bir bakıma benim "yaşam boyu" yapmaya çalıştığım araştırmaların yorumlanmasını gerektiriyor. Becerebildiğim kadarıyla cevaplayayım bu sorunuzu. Toplumsal tabakalaşmanın mekâna yansıması, Şikago ekolünden bu yana şehirleri, toplum-mekân ilişkileri açısından anlamaya çalışanların ilgi odağında. Bu çalışmalardan, toplumsal değişme dinamiklerinin hem tabakalaşmayı hem de kentsel mekânı sürekli olarak değiştirdiğini izleyebiliyoruz. Kentsel ekolojistlerin çalışmalarına, Avrupalı sosyologların toplumsal güç ilişkilerini de dahil etmesiyle, kentteki bu çokyönlü değişimin izlerini daha kolay kavrayabiliyoruz. Benim "iskân" konusundaki çalışmam[1] esas olarak "devlet-toplum-toprak" ilişkilerinin düzenlenmesini amaçlayan bu otoriter kurumun da toplumsal değişimin dinamiklerinden etkilenerek değişimini göstermeye dönüktü. Prekapitalist döneme ait bu zorba "iskân" kurumu "zorunlu göçle" insanları kimi zaman zorla yerleştirip, kimi zaman yerinden ederken kendisi de toplumsal değişimin etkilerinden azade kalamıyordu.

Bir anlamda, göçün kentlere etkisini her dönemin kendi

dinamikleri ve güç ilişkilerinde anlamaya çalışmamız gerekir. Buradaki soru, göç edenlere odaklandığı için cevabı göç edenlerin "gücü" açısından vermeye çalışacağım. Genel olarak göçmenlerin güçsüzlüğü vurgulanır, ama bazı dönemlerde göçmenler de güce sahip olarak gelebiliyorlar. Benim çalışmalarım daha çok İstanbul üzerine yoğunlaşıyor, burada aktardığım gözlemler de bunlara dayanıyor, neyse ki İstanbul'un geçmişi bize sınırsız gözlem olanağı veriyor. Göç şehri olan İstanbul, sizin deyişinizle, farklı yüklerle dolu "valizleriyle" gelen göçmen gruplarını izleyebileceğimiz bir "kervansaray". Burada sadece Cumhuriyet sonrasındaki iki farklı göç deneyimiyle kendimi sınırlayacağım. Bilindiği gibi, Cumhuriyet sonrasında İstanbul "yerleşik" elitini ve yönetim gücünü kaybetmişti. 1960 öncesinin bu yoksul, zarif ve kırılgan İstanbul'unu, Orhan Pamuk kitabında çok güzel anlatmıştı. Güçlü, varsıl yerlisini yitirdiği ve yönetim gücünü Ankara'ya bıraktığı bu dönemde İstanbul'a gelen göçmenler, (vatandaş olmaları ya da olma hakkına sahip olmaları kaydıyla), buraya dirençle karşılaşmadan kolaylıkla yerleşebildiler. Burada, Balkan göçmenlerinin, özellikle "mübadillerin kentsoylu olanlarının" ayrıcalıklı konumda olduklarını hatırlamamız gerekir. Yeni İstanbul'un ve kentteki yeni kentsel tabakalaşmanın kurulmasına ise, 1960 sonrasında başlayan Anadolu kitlesel göçü öncülük etti. 1999 yılında *İstanbul Dergisi*'nde çıkan "Yerlisi Yok, Sahibi Çok İstanbul" başlıklı yazımda[2] güçlü bir yerleşik eliti olmayan İstanbul'un, sermayeleri ve güçleriyle gelen "taşralı elit"e gönülsüz de olsa teslim olduğunu ve yeni gelen "taşralı elit"in ise kolaylıkla "yeni İstanbullu" kimliğini benimsemelerini anlatmaya çalışmıştım. Kitle göçünün yoksulları ve güçsüzleri içinse kente yerleşmek de "İstanbullu olmak" da o kadar kolay olmadı.

Kısaca şunu söylemek istiyorum, göçün etkisini anlamak için göçmenlerin "valizleriyle" getirdikleri kadar, göç edilen yerdeki "yerlilerin" güçlerinin de bilinmesinde yarar var. Kentteki değişimi esas olarak bu etkileşim ve güç dengesi belirliyor.

1990'ların başında, sosyologlar arasında "İstanbul küresel kent olabilir mi?" sorusu tartışılıyordu. Siz o dönem yazdığınız bir makalede[3] "İstanbul belki uluslararası sermaye piyasasının yerleşmek istediği bir mekân olabilir. Ama acaba, İstanbul kentinin

Göçün etkisini anlamak için göçmenlerin "valizleriyle" getirdikleri kadar, göç edilen yerdeki "yerlilerin" güçlerinin de bilinmesinde yarar var.

kendisi yerel ve ulusal dinamikleri itibariyle böyle bir mekân olmaya aday mı, ya da hazır mı?" diye sormuştunuz. Aynı makalede "Küreselleşmeye yerel düzlemden bakıldığında, kent hukukunun geçerli olduğu alanlarla geçerli olmadığı alanların dinamiklerinin farklı olduğunu" söyledikten sonra, formelliğin hâkim olduğu kent merkeziyle, enformelliğin ve esnekliğin hâkim olduğu kent çeperlerini ayrıştırmıştınız. Eskiden enformel yerleşim yeri olarak tanınan ve içgöçle gelenlerin mekânları olan gecekondu mahalleleri bugün kentsel dönüşümle formel sisteme entegre ediliyor. Diğer yandan son yıllarda gelen yabancı göçmenlerin ille de çeperlerde yaşamadığını görüyoruz. Bu yeni olguları da göz önüne alırsak, yaklaşık yirmi beş yıl önce bahsettiğiniz ikili dinamik bugünün İstanbul'u için de geçerli midir?

Bu da çok kapsamlı ve cevaplanması zor bir soru... Öncelikle, küreselleşme dinamiklerine bağlı olarak değişen analizlerden söz etmek gerekir. Bahsettiğiniz makalenin yazıldığı dönemde küreselleşmenin her yerelde aynı nitelikte bir değişime neden olacağı gibi bir anlayış hâkimdi. Ben ise "küyerel" bir bakışa daha yatkın olduğumu anlatmak için bu yazıyı yazmıştım. Küreselleşmenin New York, Paris, Hong Kong gibi kentlerdeki etkisiyle İstanbul gibi "enformel" ilişkilerin hâkim olduğu kentlerdeki etkisinin çok farklı olacağını ifade etmek istemiştim. Neyse ki, Çağlar Keyder *İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında* adlı kitapta gerekli bazı yasal/kurumsal düzenlemelerin yapılmaması durumunda, İstanbul'un enformel küreselleşmenin yoğunlaştığı bir küresel kent olacağını öngören çok önemli bir yazıyla, benim sorduğum sorunun cevabını vermiş oldu. Nitekim, İstanbul'da kentin enformel alanlarında yaşayarak varsıllaşanlar daha sonra enformel küreselleşmenin önemli aktörleri olarak iş hayatında ve siyasette sahne aldılar. İstanbul bugün, enformel küreselleşmenin yoğunlaştığı bir küresel kent durumunda.

Kentteki gecekonduların ne kadarının tasfiye olduğu hakkında bir envanter bilgim yok. Ama yapılan çalışmalardan izlediğim kadarıyla mülkiyet sorununun tam anlamıyla çözülmediği gecekondu alanları halen yerli yerinde duruyor. Yıkımlar daha çok kentin değer kazanan bölgelerinde. Kaldı ki bu bölgelerde yapılan yıkımlar, burada yaşayanların kente entegrasyonu anlamına da gelmiyor. Bu yıkımlardan bir kısmı belki burada yaşayanların varsıllaşmasına neden olmuş olabilir, ama yapılan araştırmalar bu yıkımların daha çok kent yoksullarının yerinden edilmesi ve kent çeperlerine itilmesi anlamına geldiğine işaret ediyor. Kentteki enformel yaşam ise aynı canlılığıyla devam ediyor. Yabancı göçmenlerin yerleşme stratejileri ise bambaşka bir hikâye...

Toplumsal değerler ve yasal/kurumsal kurallar açısından kimlerin "yabancı" kabul edildiği konusunun ayrıca düşünülmesi gerekiyor. İstanbul çok farklı "yabancı" gruplarını geçici olarak barındıran, küçük bir kesimini ise gönülsüz olarak "misafir" eden bir kent. Uzun süreli yerleşme hakkı olmayan yabancıları formel "göçmen" olarak tanımlamamız mümkün değil. Yıkılan "Demir Perde" sonrası İstanbul'a gelen, turist olmayan "yabancı"larla ilgili yaptığımız bir araştırma sırasındaki gözlemlerimi Orhan Esen'in *Self Service City: İstanbul* kitabı için yazdığım "Eski Merkezin Çevreleşmesi" başlıklı bir yazıda toparlamaya çalışmıştım.[4] Yasal olarak yerleşme hakkı olmayan, burada kısa süreli kalmak durumunda kalan, mekik göçmenleri, bavul tüccarları, transit göçmenler gibi farklı amaçla gelen yabancıların geçici konaklama ya da barınma alanlarını gezmiştik. Yabancıların kaldıkları yerlerin, daha çok, yerleşik nüfusunu kaybetmiş, kentin çöküntü alanı haline dönüşmüş, turizm hareketleri sayesinde yabancıya aşina olanların olduğu ve dolayısıyla yabancıları yadırgamayan eski merkezde (tarihi yarımada Eminönü, Fatih ve Beyoğlu) yoğunlaştığını gözlemlemiştik. Bugün

de eski merkezin aynı işlevi sürdürdüğünü gözlemlemek mümkün.

Son dönemlerde gelen Suriyelilerin ise çok farklı konumda olduklarını belirtmek gerekir. Diğer "yabancıların" gelişlerinden çok farklı olarak Suriyeliler, devletin himayesi altında Türkiye'ye geldiler, bir kesimi "vatandaşlık" alarak "göçmen", bir kesimi ise oturma izniyle "misafir" olabildiler. Dolayısıyla, diğer "yabancılardan" farklı olarak Suriyelilerin, sınırlı da olsa "yerleşme stratejisi" geliştirme olanağı var ve kentin bütününe yayılabildiler. Çoğu zaman Suriyelilerin etnik/dinsel köken, sosyal tabakalaşma, göç etme nedeni, yerleşme ya da göç etme beklentisi açısından homojen olduklarını zannediyoruz. Bu doğru değil. Doğrusu ben de Suriyelilerden hangilerinin, hangi nedenle, nasıl, kentin nerelerine yerleşebildiklerini merak ediyorum. Diğer taraftan, çok politikleşmiş bir konu haline gelen Suriyeliler hakkında bugünlerde anlamlı analizler yapabileceğimiz bilgiyi edinmemiz ve üretmemiz neredeyse imkânsız.

1995'te *Toplum ve Bilim* dergisinde yayımlanan "Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları"[5] makaleniz benim hâlâ derslerde kullandığım çok değerli bir çalışmadır. Orada göç süreçleri ve İstanbul'a tutunma stratejileri arasında bir ilişki kuruyor ve kentsel tabakalaşmadan bahsederek "yükselenler", "içe kapananlar" ve "yoksullaşanlar" diye üç grup tanımlıyorsunuz. Kentsel tabakalaşmayı açıklarken kente yeni gelenlerin sahip olduğu veya sonradan geliştirdiği sosyal ilişki ağlarına ek olarak, kente entegrasyon aracı olarak gecekondunun önemine işaret ediyorsunuz. Bugün "gecekondunun bittiği" bir dönemde yeni göçmenlerin kente entegrasyonunda konutun etkisi nasıl olacaktır?

1990'larda yaptığım araştırmalarda, kente göç edenlerin toplumsal tabakalaşma sistemine dahil olma stratejilerini araştırırken iş piyasası ile konut piyasası ilişkisini ele almıştım. Bu araştırmalar sırasında gecekondu alanlarının kente sadece emeklerini sunmak için gelen yoksullar açısından önemli bir tutunma alanı olduğunu gözlemlemiştim. Ama o dönemde bile bir gecekondunun kullanım hakkına ulaşabilmenin, tüm yoksullar için mümkün olmadığını anlamıştım. Buralarda kullanım hakkına ulaşabilenler, ancak, enformel ilişki ağlarını aktif olarak kullanarak kentte göreli olarak başarılı olanlardı. Nitekim bu gruplar belki de bu başarıları nedeniyle kendilerini "orta-sınıf" olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle, başarılı olan ve kurdukları ilişki ağlarıyla iş piyasasında varsıllaşanları "yükselenler", enformel ilişki ağlarını etkin olarak kullanamayan, iş piyasasında da devingenlik olanağı bulamayan gecekondu kiracılarını "kentin yeni yoksulları" olarak tanımlamıştım. Gecekondulaşma yoluyla konut edinen ve varsıllaşan "yükselen haneler" muhtemelen gecekondulaşmanın sona ermesinden sonra da hızla büyüyen inşaat sektörünün ve bu sektörün kolaylaştırıcıları olan yerel siyasetin aktörleri oldular. Enformel iş piyasasının güvene dayalı kurallarını bilen "yükselen haneler" mensupları, muhtemelen, son dönemlerdeki kuralsızlık ortamında da yaşamlarını

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

sürdürebilmişlerdir.

Gecekondulaşmanın, esas olarak kitlesel içgöçün yoğun olduğu dönemde gerçekleştiğine dikkati çekmek istiyorum. Gecekondulaşmanın sona ermesinin, kır-kent göçünün azaldığı; hem kentte hem kırsal alanlardaki toprakta kapitalist anlamda özel mülkiyetin yaygınlaştığı döneme rastlaması tesadüf değil. İskân ile ilgili çalışmamda Türkiye'de toprakta özel mülkiyetin kurulma sürecini de ele almaya çalıştım. Burada, esas olarak, gecekondulaşmanın geleneksel mülkiyet/kullanım haklarının kentlerde geçici ve kırılgan olarak yeniden üretilmesi anlamına geldiğini söylemek istiyorum. Mübeccel Kıray'ın kavramsallaştırmasıyla gecekonduyu geçici süre için oluşan bir "ara form" olarak kabul etmek mümkün.

Gecekondulaşmanın sona erdiği son on yılda tüm Türkiye'ye ve özellikle İstanbul'a damgasını vuran inşaata dayalı ekonomi, esas olarak kentleşme yoluyla kentte yaratılmış rantın paylaşımı anlamına gelmekteydi. Post kentleşme olarak tanımladığım bu dönemde, inşaat faaliyetlerinin ve kitlesel konut üretiminin kentteki servet dağılımını yeniden kurduğu açık. Bu dönemde hangi grupların varsıllaştığını, hangi grupların yoksullaştığını tam olarak bilmiyoruz. Ancak, gecekonduda yaşayanlar arasında yükselen hanelerin göreli olarak avantajlı olduğunu ileri sürmemiz mümkün. Kent yoksulları içinse gecekondunun kiracısı olmaktan, kentin çeperlerinde üretilmiş olan niteliksiz çokkatlı konutların kiracısı olmaya doğru geçişten başka bir seçenek kalmadı. Bu yeni konut alanlarının

kentteki toplumsal kutuplaşmayı açıkça yansıtacağını söyleyebiliriz. Ancak, bu kutuplaşmış ve ayrımlaşmış konut alanlarının sadece sınıfsal konumları mı, yoksa aynı zamanda etnik/dinsel dışlanmayı mı belirginleştireceğini henüz bilmiyoruz. Bu yeni toplu konut alanlarından en niteliksiz ve en düşük değere sahip olanlarının Fransa'daki yoksul konut alanları olan "banliyö"ler haline dönüşmesi de ihtimal dahilindedir.

1996'da ilk baskısını yapan Ümraniye çalışmanızdan[6] başlayarak enformel ilişki ağlarının önemine değindiniz. Ancak bu ağlar göçmenlere imkân ve fırsatlar açtığı kadar, sömürü ve haksızlıklar da ortaya çıkarıyor. Benim çok sevdiğim göç ve kent romanlarından biri olan Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları büyük kentte insanlar arasındaki güvensizlik ve şüphe duygusuna dair çarpıcı tespitlerle doludur. Bugünün metropollerinde göçün ve göçmenlerin çok daha çeşitlendiği, dil, kültür, yaşam tarzı olarak farklılaştığı bir tabloda, yeni göçmenler için enformel ilişki ağları ne tür bir rol oynar?

Enformel ilişki ağları da oldukça önemli ve kapsamlı bir konu. Yaygın olarak kullanılan "Nerelisin Hemşerim?" sorusu bile tek başına bu ilişki ağlarının yaşamsal anlamını bize ifade edebiliyor. Enformel ilişki ağlarını hem iç hem de dışgöçle ilgili yapmış olduğum araştırmalarda gözlemleme fırsatına sahip oldum. Selmin Kaşka ile birlikte yaptığımız "Kadın Ticareti" araştırmasında[7] bu ilişki ağlarının kimi zaman kurtarıcı kimi zaman da yok edici etkiler yapabildiğini gördük. Örneğin, bu güvene dayanan ilişki Ukrayna'nın köyünde yaşayan bir kız çocuğunu geri dönemeyeceği bir felakete sürükleyebiliyordu. Diğer taraftan, Ermenistan'dan gelen bazı kadınlar için İstanbul'daki Ermeni cemaatinin varlığı kurtarıcı olabiliyordu. Bu nedenle güvene dayalı ilişkileri, kestirme bir şekilde göçmen karşıtı ya da yanlısı olarak tanımlamak doğru değil. Bu ilişkiler, kimi zaman iş bulmada, belli bir hizmete ulaşmada göçmen gruplara yardımcı olabildiği gibi, kimi zaman güç ilişkilerine dönüşerek sömürü aracı olabiliyor. Jenny White'ın "Para ile Akraba" araştırması[8] bu ilişki ağlarının, yoksul kadınlar için nasıl bir sömürü aracı haline dönüştüğünü çok etraflı anlatıyor. Enformel ekonominin yaygın olduğu toplumlarda, bu güç ilişkisi kolaylıkla "mafya tipi" örgütlenmelere de dönüşebilmektedir. Nitekim, henüz elimizde doğru dürüst bir araştırma olmasa da, İstanbul'da kuralsızlığa ve güce dayanan mafya tipi hemşeri ilişkilerinin capcanlı olduğunu gündelik yaşamımızda bile gözlemleyebiliyoruz.

1980'lerde İsveç'te yaşayan Türkler üzerine yaptığınız saha araştırmasından sonra, buradaki durumu gettolaşma olarak tanımlamış ve bunu ortaya çıkaran iki ana mekanizmaya işaret etmiştiniz: bir yanda ayrımcı politikalar ve uygulamalar, diğer yanda göçmenlerin içe kapanma eğilimi.[9] Bu araştırmada göçmenlerin yaşamını kolaylaştırmaya yönelik kurumların evsahibi toplumla bütünleşmeyi engellediğini söylemiştiniz. Oysa Şikago Ekolü sosyologları yüzyıl kadar önce, bunların tampon mekanizmalar olduğunu ve entegrasyon önünde engel değil, kolaylaştırıcı bir rol oynadıklarını söylemişti.[10] Getto tartışmalarına dair ne söylersiniz? Bugün yoğun göç alan İstanbul gibi kentlerde de bir gettolaşma eğilimi gözlemliyor musunuz?

Gettolar, bir toplumda yaşayan şiddetli ve açık bir biçimde dışlanmış grupların yaşamlarını sürdürdükleri mekânlar olarak tanımlanıyor. Diğer yandan, buralarda yaşayanlar için bu mekânların yaşamlarını kolaylaştıran bir barınak olduğu da açık. Ancak bu mekânların varlığının bu grupların içinde yaşadıkları toplumla ilişkilerini azalttığı da bir başka gerçeklik. Getto araştırmalarını başlatan kentsel ekolojistlerin "gönüllü/zorunlu getto" ayrımı yaptıklarını ve Şikago'da merkezin çevresindeki

çöküntü alanlarında kendiliğinden oluşan gettoların, Avrupa'daki zorunlu Yahudi gettolarına göre daha esnek olduğunu gözlemlediklerini biliyorum. Sizin sözünü ettiğiniz saptama bu karşılaştırmanın ortaya çıkardığı görelilikten kaynaklanıyor.

Benim İsveç'te araştırma yaptığım Rinkeby ise hem Amerikan kentlerindeki gettolardan hem de Avrupa'daki eski Yahudi gettolarından çok farklı özellikler taşıyordu. Şimdi bu araştırmayı uzun uzun anlatmak istemiyorum, ama gettoların önemli bir özelliği orada yaşayanların açıkça ifade edilmiş bazı kurallara tabi olmaları ve bazı özel kurumları kullanmaları. Benim gözlemlediğim yerleşmede yaşayanlar hiçbir açık zorlama olmadan orada yaşamayı isteyerek seçenlerden oluşuyordu. Kiraların ucuz olması, buradaki bazı hizmetlerin onlara bazı kolaylıklar sağlaması, kendilerine bazı özel hizmetlerin sağlanması, kendi yaşam tarzlarına benzeyenlerin burada yaşaması gibi özellikler bu alanları onlar için avantajlı hale getiriyordu. Bu bağlamda ben daha çok, "entegrasyon" konusunda çok âlicenap görünen demokrat İsveç'te göçmenlerin bu hizmetlerle daha çok dışlanma ihtimalleri olduğunu gündeme getirmek istemiştim. O dönemde yapılan "çokkültürlülük" tartışmalarına da bir eleştiriydi bu tez. Nitekim çok tepki çekti, Avrupa'da katıldığım birçok konferansta "getto" kavramını kullanmamam istendi, böylece oralarda da bazı tabuların olduğunu anladım. Getto kavramı Avrupa'da Yahudi soykırımını anımsatan çokyönlü yükü olan bir kavram. Ancak çok yakınlarda yeni yeni onların da bu kavramı kullanmaya başladıklarını gözlemliyorum. Loïc Wacquant da onlardan biri. İstanbul'da ise hiçbir hakkı olmayan bazı yabancıların getto oluşturma olanaklarının bile olmadığını düşünüyorum. Bunu oluşturmak için bazı haklara sahip olmak, en azından yerleşme hakkına sahip olmak ve özel düzenlemelerin olması gerekir. İstanbul'da ileri derecede dışlanmış grupların gettolaşmalarını belki daha çok yerleşik gruplar arasında aramak gerekir. Yüzyıllardır yaşadıkları Sulukule'den kovulan Çingeneleri düşündükçe yerleşme hakkının ne kadar önemli bir hak olduğunu çok daha iyi fark ediyorum.

Gene öncü çalışmalarınızdan birinde, 2000 yılında yayımlanan bir makalenizde Türkiye'yi yabancı göçmenler için bir "bekleme odası" olarak tanımlamıştınız.[11] Bugün beş milyondan fazla, farklı yasal statülerde kayıtlı yabancının olduğu Türkiye'nin göç yollarındaki konumunu tanımlamak için aynı metafor geçerli mi?

Türkiye'ye gelen turist olmayan yabancı sayısını tam olarak bilemiyorum. Bir zamanlar turizm planlama kurumunda çalışmış biri olarak yabancı giriş çıkışları ve konaklama ile ilgili sayısal verilere aşina idim. 1960 sonrası dönemde, turizm politikasının döviz getirici olanaklarını destekleyen yönetimler sınır geçişlerinin kolaylaştırılmasına da öncelik vermişlerdi. O dönemden bu yana kısa süreli kalışlar için açık sınır politikası izlendi ve çevre ülkelerde yaşayanlar turist olmasalar da kolaylıkla sınır geçişi yaparak Türkiye'ye geldiler. Çevre ülkelerle ilişkide bu sınır geçişleri çevre ülkeleriyle ilişkiyi, küçük ölçekli bavul ticareti ya da kısa süreli çalışma olanaklarını da artırdı. Mekik göçü diye adlandırılan bu kısa süreli iş amaçlı ziyaretler, "Demir Perde"nin yıkılmasıyla gözle görünür büyüklüğe ulaştı. Türkiye'nin bu açık sınır politikası, bir süre sonra çevre ülkelerden ekonomik ya da siyasal gerekçelerle Avrupa'ya göç etmek isteyenlerin de transit geçiş yolu olmasına neden oldu. Ancak AB'nin Schengen ortak sınır politikası bu geçişleri zorlaştırdı ve Avrupa Kalesi'nin bekçisi haline gelen İstanbul, küresel insan kaçakçılığı sektörünün de bir halkası oldu. "Bekleme odası" tabirini ben özellikle bu grup için kullandım; Türkiye'de kalmayı amaçlamayan yabancı grubu için Suriye'den gelen "misafir"lerin ise ne kadarının buraya yerleşmek istediklerini, ne kadarının ülkelerine dönmek istediklerini, ne kadarının nihai olarak Batı ülkelerine göç etmek istediklerini bilmiyorum. Ama her gün

basından izlediğimiz botla kaçanların yaşadıkları facialardan bunların sayısının çok az olmadığını da tahmin etmek mümkün. Özellikle son dönemlerdeki ekonomik daralma, artan Suriyeli göçmen karşıtlığı ve Suriye'deki belirsizliğin sürmesi bu niyeti olanların sayısını artırmış olabilir.

Aralık 2015'te Kayseri'de birlikte katıldığımız bir toplantıda küreselleşme ile beraber artan göç hareketlerinin seyrine dair iki olası senaryodan bahsetmiştiniz. İyimser ve ütopik senaryoya göre, insan haklarının yurttaşlık haklarından önce geldiği, göçmenlerin gittikleri ülkelerde oranın yurttaşlarıyla eşit haklara sahip bireyler olabildiği, göçün bir sorun olarak görülmediği bir olasılık tasvir etmiştiniz. Karamsar senaryoda ise, mevcut sistemin çökeceği bir felâket senaryosu çizmiştiniz. Yurttaşların da yurttaşlık hakkını kaybettiği, herkesin prekarya olduğu, yabancı düşmanlığının ve küresel faşizmin yükseldiği bir karanlık tablo. Bugün geldiğimiz noktada hangi senaryo gerçekleşti sizce?

Bu iki senaryo aslında küreselleşmenin gideceği yönle ilgili. Bugünlerde her iki senaryonun aktörlerine dünyanın hemen her ülkesinde rastlamak mümkün. Henüz süreç tam anlamıyla tamamlanmış değil. Bu bağlamda konu uluslararası göç olduğunda mevcut kurumsal düzenlemelerin yetersiz olduğu gerçeğini herkes kabul etmiş durumda. Artık, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa merkezli "mülteci" politikasıyla küresel ölçekte artan göçün düzenlenmesi olanağının olmadığını hemen bütün ülke uzmanları teslim ediyor. Son dönemlerde artan küresel göçlerin önemli bir kesiminin artık ekonomik temelli olduğu kadar, "hak" arayışından kaynaklandığını da gözlemliyoruz. Buna direnen sağ popülist yönetimler şu günlerde yönetimde, ancak bu yönetimlere karşı olan muhalefetin gücünü de küçümsememek gerekir. Bu dönemde, bu sürece katkıda bulunabilmek için hak yanlısı araştırmacıların da daha yaratıcı ve dinamik olmaları gerekiyor. Türkiye'nin küresel göç ağları içindeki özel konumunun farkına varılması halinde bugünkü bilgi birikiminin insancıl yeni politikalar geliştirilmesine katkı sunacağı kanısındayım.

1- Erder, S. (2018) *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye'de Değişen İskân Politikaları*, İstanbul: İletişim.
2- Erder, S. (2015) *İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 235-45.
3- Köksal, S. (1993) "Küresel Düzlemde Yeni Eğilimler", *İstanbul Dergisi*, 7: 50-55, İstanbul: Tarih Vakfı.
4- Erder, S. (2015) a.g.y., s. 265-72.
5- Erder, S. (1995) "Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları", *Toplum ve Bilim*, 66(2): 106-19.
6- Erder, S. (2013) *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim, (ilk baskı: 1996).
7- Erder, S. ve S. Kaşka (2003) *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*, Cenevre: International Organization for Migration.
8- White, J. B. (1999) *Para ile Akraba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği*, çev. A. Bora, İstanbul: İletişim.
9- Erder, S. (2006) *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (ilk baskı: 1986).
10- Getto üzerine kapsamlı bir okuma yapmak isteyenler için: Wacquant, L. J. (2011) *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*, çev. M. Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
11- Erder, S. (2000) "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'Göç Alan' Ülke mi?", *Mübeccel Kıray İçin Yazılar* içinde, haz. H. Kurtuluş ve F. Atacan, İstanbul: Bağlam, s. 235-59.

Geri Dönenler

Ayşe Adanalı

"Bizim vatandaşlarımıza saldırıyorlar."
"Onlar yüzünden kendi vatandaşlarımız işsiz kaldı."
"Hiçbir şey yapmıyorlar, devletten maaş alıyorlar."
"Onlar yüzünden kiralar yükseldi."
"Üniversitelere sınavsız giriyorlar."
"Gitsinler kendi ülkelerinde savaşsınlar."
"Onlar yüzünden maaşlarımız düştü."

Sokaklarda mülteci karşıtı söylemler şiddetle artıyor. Sosyal medya Türkiye'de yaşayan mültecilere yönelik "zombi içeriklerle"[1] dolup taşıyor. Siyasetçiler, mültecileri seçim kampanyalarının malzemesi yapıyor. Belediyeler arasında "Suriyelilerden en iyi kim kurtulacak" yarışları var.

Ülkede yaşanan olumsuzlukları Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin üstüne atmak birçokları için en kolay yol gibi. Bütün bu süreç devam ederken "kardeşlerimiz" statüsünden "düzensiz göçle mücadele"nin hedefi haline gelen Suriyeli sığınmacılar ne yaşıyor, nasıl hissediyor?

Esenyurt Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı ilçelerden biri; dolayısıyla biz de sorulara cevap aramaya oradan başlıyoruz. İstanbul Valiliği'nin kaydı olmayan Suriye uyruklu yabancılara şehri terk etmeleri için tarih vermesinin ardından Esenyurt'ta yaşayan mültecilerin yaşamlarında çarpıcı değişimler olduğu açık. İlk durak Esenyurt Belediyesi'nin bahçesi. Belediye bir süredir

"İlk geldim buraya farklı. Mesela ev kirası 200'dür, 250'dir. Ama şimdi 1000 liradır, 1200'dür. İlk defa buraya geldim iş güzeldi. Para yemezlerdi. Hepsi Suriyelileri seviyordu. Ama şimdi o şeyleri de kalmadı."

belirli aralıklarla, ülkesine dönmek isteyen Suriyeliler için buradan otobüsler kaldırıyor. Bu organizasyonun duyurusu şu cümlelerle yapılıyor:

> *"Misafirlerimizi geldikleri yerlere göndermeye devam ediyoruz. Ücretsiz olarak lojistik sağlıyoruz. Sınıra kadar onları yolcu ediyoruz. Sınırdan sonra da Kızılay ekipleri onları memleketlerine geri göndermek için destek verecek."*

Konuştuğumuz bir belediye yetkilisinin söylediğine göre bu uygulama Facebook'ta artan şikâyetler üzerine başlamış. Belediye görevlileri önce ev ev gezip mültecileri ülkelerine dönmek için ikna etmeye çalışmış. İkna olanlar yani "gönüllü olarak ülkelerine kesin dönüş yapmak isteyen" mülteciler belediyeye kaydolmuş. Liste yeterli sayıya ulaşınca gün belirlenmiş. Mülteciler bu otobüslerle sınıra kadar götürülüyor. Oradan da Şam, Halep, Afrin, Cerablus ve İdlib arasından seçtikleri yere doğru yol alıyorlar.

Esenyurt Belediye Başkanı Kemal Deniz Bozkurt bu uygulamada oldukça kararlı:

> *"Biz normalde bir ay periyotlarla göndermeyi hedefliyoruz. Yıl sonuna kadar, bir yıllık hedefimiz iki bin civarında Suriyelinin tekrar memleketlerine geri gönderilmesini sağlamak. Hedefimiz bu. Bugünkü organizasyonda da 115 kişi başvurmuştu. İki kişi sonradan ilave oldu. Dolayısıyla 117 kişiye çıkardık rakamı."*

Yerel seçimlerde kampanyasını ağırlıklı olarak "mülteci sorunu" üzerine kuran Bozkurt, Belediye Başkanı olarak mülteci politikasını ise şöyle anlatıyor:

> *"Ben seçim kampanyalarım sürecinde Belediye Başkanı olarak şunu söyledim. Dedik ki, biraz da espritüel olarak, Suriyelilerin sahip oldukları haklara sahip olacaksınız. Suriyeli göçmenlerin haklarına sizler de sahip olacaksınız. Burada amaç şuydu. Bir kere buraya gelmiş vatandaşları, tabii ki biz Anadolu insanıyız, zorla bir yere gönderemeyiz. Ama öncelikle burada yaşayan konuklarımızın buranın kurallarına uymasını sağlayacağız dedik. Bunu büyük oranda başardık. Buranın kurallarına uyarlarken tabii Suriyeli vatandaşlarımız da*

artık o kurallardan da rahatsız olarak memleketlerine geri dönmeye başladılar. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin politikasının ne olduğu konusunda bir görüş bildirmem doğru olmaz. Zaten bu yaptığımız işin devlet politikasıyla ilgisi yok. Bu bizim seçim bildirgemizdeki taahhütlerle ilgili bir şey. Yani Esenyurt Belediyesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Esenyurt Belediye başkanı adayı olarak söylediğim şeylerin sonucunda yapılan eylemler."

Suriyelilerin varış noktası olarak tercih edebilecekleri seçeneklerin hiçbiri sorunsuz değil. İdlib sorunsuzun çok ötesinde; hâlâ yoğun saldırıların yaşandığı bir yer. Üstelik buradaki Suriyelilerin oradaki evlerinin yıkılmamış olması da çok düşük bir ihtimal. Doğal olarak akla gelen ilk sorulardan biri buradan ayrıldıktan sonra ne yapacakları. Belediye Başkanı soruyu şöyle yanıtlıyor:

"O beni ilgilendirmez. Bizi ilgilendiren şey Esenyurt. Ben Esenyurt'ta Suriyeli vatandaşların Esenyurtlulara zarar vermeden yaşaması için ne gerekiyorsa onu yaparım. Onlar Avrupa'ya mı giderler memleketlerine geri mi dönerler bilemem. Onu ben belirleyemem. Yani hem bu anlamda bir yetkim yok. Hem de benim etki alanım değil. Benim işim Esenyurt'taki vatandaşların huzurlu, mutlu yaşaması için bunu bozan kişilerin disipline edilmesini sağlamak. Bunun ötesinde benim yapabileceğim bir şey yok."

Peki ülkelerine dönmek üzere Belediye bahçesinde bulunan Suriyeliler ne düşünüyor?

Eşyalarını telaşla otobüslere taşımaya çalışan mültecilerin arasında elinde kâğıtlar, endişeli gözlerle etrafı izleyen birine gitmek isteyip istemediğini soruyorum. Bir süre cevap vermeden bana bakıyor, sonra az Türkçesiyle "Ne yapayım?" diyor. "Benim kimlik yok. Sonra ne olacak bize? Kötü olacak diyorlar. Git daha iyi diyorlar. Karım hasta. Kanser. Kalıp tedavi lazım. Ama sonrası kötü."

Türkiye'de evlenip aile kuran Muhammed ise Afrin'e gitmek üzere otobüsteki yerini almış. Yanında karısı, kucaklarında iki küçük çocuğu neden gittiklerini anlatıyor:

"Nasıl sana söyleyeceğim yani. Ben kendi kendime buraya geldim. İsmimi yazdım yani. Kimse beni tutuklamadı, kendi kendime geldim. Benim çocukların kimliği vardı zaten. Sadece tek benim kimliğim yoktu. Dedik benim de kimliğimi yapın yapmadılar. Dedim ben Suriye'ye gidiyorum. Geldim burda ismimi yazdım."

Kimlik sorununun yanında Muhammed son zamanlarda Suriyelilere karşı artan nefretin de yaşamlarını zorlaştırdığını söylüyor:

"İnsanlar öyle yaptı. Yani mesela adamın yanına gidiyoruz, bizim maaş geldi bizim maaşı verin. Maaşı vermiyorlar. Hadi siktirin gidin, öyle diyorlar, küfür müfür ediyorlar işte. İstersen çalışmayın. Öyle diyor. Yani hepsi değil bir kişi iki kişi böyledir yani. Yani hepsi Türkler değil."

Muhammed için yaşam koşulları geldiği yıldan bugüne çok değişmiş ve bu, kolayca adapte olabilecekleri bir değişim olmamış onlar için:

"İlk geldim buraya farklı. Mesela ev kirası 200'dür, 250'dir. Ama şimdi 1000 liradır, 1200'dür. Yani her şey pahalı oldu. İlk defa buraya geldim iş güzeldi. Para yemezlerdi. Hepsi Suriyelileri seviyordu. Ama şimdi o şeyleri de kalmadı."

"Misafirlerimizi geldikleri yere gönderdikten" sonra Esenyurt Belediyesi'nden ilçe merkezine geçiyoruz. İlçe meydanı ve çevresinde önceki zamanlara kıyasla daha az Suriyeli, daha çok zabıta ve polis görüyoruz. Bunun nedenlerini ve yeni uygulamadan sonraki durumu bize küçük bir AVM'de iki giyim dükkânı olan Ahmad anlatıyor. Alışveriş merkezindeki dükkânların çoğu ellerindeki tüm parayla buradan dükkân

alan Suriyelilere ait. Giyimden telefona birçok ihtiyaca yönelik dükkânlar bulunuyor, ancak şu an birçoğu kapalı. Ahmad'a göre bunun en önemli sebebi kimlik sorunu:

"Bu son olan olayla artık İstanbul kimliği olmayanın İstanbul'da kalması yasak oldu. Polis her tarafta tarama yapıyor. Kişileri çeviriyor. Kimliği olmayanı sınırdışı ediyor. Dolayısıyla insanlar evde saklı, dışarıya çıkamıyor. Kimliği başka memleketten çıkarmışsa zaten oraya gidiyor. Dolayısıyla Esenyurt'ta normalde 150 bin kişiye yakın Suriyeli vardı. Şu an bence yüzde 20'si, 25'i var ya da yok. Yani piyasada görünen. Diğerleri dediğim gibi ya evde, çıkamıyorlar ya başka memleketlere gitti yani. Ya da sınırdışı edildi."

Ahmad'a göre bu yeni uygulamayla sadece işler bozulmadı; zaten çok da iyi olmayan yaşam koşulları ve insanların ruhsal durumları da bozuldu:

"Kimliği İstanbul'dan çıkmayan ya da hiç kimliği olmayan kişiler tutuklanıyor polis tarafından. Ve İdlib'e gönderiliyor. Ondan dolayı insanlar artık eskisi gibi sokağa inemiyor. Alışverişe bile haftada bir çıkıyor belki. Belki de mümkünse kardeşini, kimliği olan birini gönderiyor, ihtiyaçlarını karşılamak için. Kendileri, yani günün çoğunu evde geçirmeye çalışıyor. Çoğu kişi işinden oldu bundan dolayı, kimliği olmadığı için. Patronları bu riski de alamadığı için işten çıkarttılar. Evde kaldılar, işleri yok. Başka iş de arayamıyorlar, şimdi başka iş arayabilmesi için bir an önce kimliği olması lazım. Kimlik olmayınca bayağı bir sıkıntı oldu yani. Artık ne iş bulabiliyor ne çalışabiliyor. E normal hayatına da devam edemiyor. Evde oturuyor."

Yanında çalışan arkadaşı kimliği olmadığı için işten ayrılınca, Ahmad onu ve ailesini kimlik başvurusu yapmak için Ankara'ya gönderdiğini anlatıyor. Çünkü çözüm olarak Ankara'ya başvuru yapması gerektiği söylenmiş. Ancak oraya vardıklarında başvurusunun kabul edilmediği söylenmiş ve eli boş İstanbul'a dönmüşler.

Birçok Suriyelinin evden çıkamamasının en önemli sebebi kimliksiz yakalandıklarında başlarına geleceklerden korkmaları. Peki kimliksiz yakalananlara ne oluyor? Ahmad bunu yakın arkadaşının başına gelenleri anlatarak açıklıyor:

"Benim bildiklerim kendi gördüğüm, bildiğim kişiler üzerinden. Mesela yaklaşık on beş gün önce yakın bir arkadaşım vardı, beraber oturuyorduk şu hemen dışardaki kahvede. Polis arkadaşlar girdi, kimlik sordu. Benim arkadaşımın kimliği yoktu. Dört-beş kişi böyle kimliği olmayan kişiler vardı aramızda. Bir tanesi de benim arkadaşım. Böyle yanımda oturuyordu. Yan yana oturuyorduk. Benim kimliğim var bana bir şey yapmadılar. Onun kimliği olmadığı için alıp gönderdiler. İki gün boyunca haber almadım. Ulaşamadım ona. Üçüncü gün o beni aradı. İdlib'deyim dedi [gözleri dolu gülüyor]*. İdlib'e gönderdiler."*

Ahmad'ın yakın arkadaşı Omar. Şu anda hâlâ İdlib'de. Kendisine telefonla ulaşmaya çalışıyoruz. Üç gün sonra aramalarımıza cevap veriyor. Sorularımızı tek bir görüşmede tamamlayamıyoruz. Çünkü Omar günde 30'u, 40'ı bulan hava saldırılarından kaçmaya çalışırken tek bir yerde duramıyor. Sürekli hareket halinde, bir yerden başka bir yere kaçıyor. Görüşmelerimiz sıklıkla kesiliyor. Her şeye rağmen Omar sınırdışı edildiği günden bugüne neler yaşadığını kendi dilinde anlatıyor, biz tercüme ediyoruz:

"Birkaç yıl boyunca Esenyurt'ta yaşadım, Meydan bölgesinde. Arkadaşımla kahvede otururken polis geldi ve kimlik sordu. Benim yoktu. Polis arkadaşımın yanından aldı beni. Bir arabaya koydular. Onlara bakmam gereken bir ailem olduğunu anlatmaya çalıştım, beni bırakmalarını istedim. Ama bırakmadılar. İki gün hapiste kaldım. Pek iyi davranmadılar bize, iki gün boyunca hiç yemek vermediler. Transfer edildikten sonra

onlara bunu söyledik yine de yemek vermediler. Telefonumuzu kullandırmadılar. Aileme nerede olduğumu haber veremedim. Sonra bir sürü otobüs olan bir yere getirildik, başka bir hapishaneye. Bütün bu süre boyunca hiçbirimize soru sorulmadı. Her şey zorla yaptırıldı. Sonra bize yeni kimlik vereceklerini ve ailemize geri yollayacaklarını söylediler. Bunun için bazı kâğıtlar imzalamamız gerektiğini söylediler. Meğerse o kâğıtlar bizim Suriye'ye sınırdışı edilmemiz içinmiş. Kâğıtta ne yazdığını sorduk onlara çünkü çoğumuz okuyamıyorduk. Bizi imza atmaya zorladılar. İstanbul'dan Suriye sınırına kadar ellerimiz plastikle bağlıydı. Benim gibi bir sürü insan vardı sınıra getirilen otobüsle."

Omar İdlib'deki yaşamını sorduğumuzda durumu sadece üç kelimeyle anlatıyor: "Açlık, işsizlik, bombalamalar."

Eşi sınırdışı edilip İdlib'e yollanana kadar Esenyurt'ta yaşayan Fatima ise şimdi üç çocuğuyla birlikte Sultangazi'de küçük bir bodrum katında yaşıyor. Ev kirasını ödeyemiyor, ne yapması gerektiğini, kime güvenebileceğini bilmiyor:

"Kocam Jamal'ı İdlib'e gönderdiler, ama yanında hiç parası yok, telefonu bile yok. Birilerinden telefon bulabilirse bizi arıyor. Sokaklarda kalıyormuş çoğu zaman. Parası olmadığı için de başka bir yere gidemiyor."

Jamal da Omar gibi Esenyurt'ta polisçe alınıp 18 gün hapiste kaldıktan sonra Cilvegözü sınır kapısına getiriliyor, oradan da İdlib'e geçiyor. Omar'dan farklı olarak Jamal'ın kimliği var ancak İstanbul'a değil Urfa'ya kayıtlı. Fatima kocasının yokluğunda nasıl yaşadığını anlatıyor:

"Sadece bir günü anlatacağım size, belki anlarsınız. Dün kızım düştü ve kafası yarıldı. Hastaneye gittik ama kimliklerimiz Urfa'ya kayıtlı diye kabul etmediler bizi. Benim de astımım var. Kızım düştükten sonra nefes alamadım. Hastane aynı sebeple beni de kabul etmedi. Hiçbir gelirim ya da tanıdığım yok. Ne yapabilirim bilmiyorum. Bundan sonra ne olacak hiç bilmiyorum. Çocuklarım bu sabah ne yiyecek bilmiyorum. Ben hiçbir şey bilmiyorum. Bu size anlattığım bir yaşam mı? Bu yaşamak değil. Kocam yanımızda olsa her şey zor da olsa dayanırdık. Bizi neden ayırdılar?"

Konuştuğumuz onlarca Suriyelinin en büyük sorunu ne yeni uygulama ne de halkın onlara duyduğu nefret aslında. Onları bir nebze de olsa rahatlatacak olan şey birilerinin onlara durumu anlatmaları ve çözüm yolları sunmaları. Kendi aralarında kurdukları Facebook gruplarında bile bu bilinmezliğin neden olduğu çaresizliğin örneklerini görmek mümkün. Kendilerini köşeye sıkışmış hisseden Suriyelilerin sayısı arttıkça bu gruplarda "Avrupa'ya kaçak yollarla nasıl gidileceğini" araştıranların, insan kaçakçılarıyla iletişime geçmeye çalışanların da sayısı artıyor. Ya da kimliği olmadığı için savaşın ortasına bırakılacağına inandığından kendini günlerce aç susuz eve kapatıp, çaresizlikten kafasını duvarlara vurarak kıranların, kocası sınırdışı edildiği için çocuklarını da alıp onun peşinden giderken hayatını kaybedenlerin, yatalak babası Türkiye'de kaldığı için sınırdışı edildiği Türkiye'ye dönmeye çalışırken sınırda vurulup ölenlerin de sayısının artması kuvvetle muhtemel. Türkiye'nin mülteci politikasındaki sorunlar, "Türkiye'nin sorunu mülteciler" diyerek çözülebilir mi? Türkiye'ye sığınmış Suriyelilerin daha fazla endişe ve korku duymalarına neden olmak, ülkedeki gergin ortamı daha da pekiştirmek, mültecilerin can güvenliğini tehlikeye sokmak dışında ne işe yarıyor?

1- teyit.org'dan Suriyelilerle ilgili iddiaları inceleyen Gülin Çavuş "zombi içerik"i bilgisayar oyunlarına benzeterek şöyle açıklıyor: "Vursak da öldüremediğimiz içerik. Örneğin devletin Suriyelilere 1,200 TL maaş verdiğine inanıyor. Biz bunun yanlış olduğunu ne kadar yazarsak yazalım bunun yayılmasının önüne geçemiyoruz." tr.euronews.com/2019/07/29/suriyelilerle-ilgili-gordugunuz-her-icerige-inanmal-misiniz

Sınırların Anlamı Üzerine

Cavidan Soykan

I.

Rigo, Roma hukuku ve kolonyal sistemlere bakarak, sınırların hukuk ile toprak ve hukuk ile kişiler arasındaki ilişkilerin yakınsandığı ama aynı zamanda da benzeşmez hale geldiği yerler olduğunu ve pozitif hukukun legal/illegal ikiliğinin sınırlarının kendini, tam da buralarda sergilediğini iddia eder. Ulus-devletin teritoryal sisteminin dünya çapındaki başarısı, teritoryal ve siyasi sınırların diğer tüm anlamlarını gölgede bırakarak, her genişleme çeperini homojen ve simetrik siyasi birimler arasındaki bir bağa dönüştürmesidir.[1] Ancak Rigo sınırların sadece bölmediğini, bağladığını da söylemektedir. Onların temel işlevi ayırmak değil, farklılaştırmaktır. Sınırları, ilişki üretiminin araçları olarak kabul eden Luhmann'a referansla Rigo, aslında sınırların modern toplumların farklılaşmasına ve karmaşıklaşmasına izin veren yapılar olduğunu iddia eder. Ona göre sınırlar sadece devletler arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda siyasal sistemin dışından gelen kişiler (göçmenler) üzerindeki ilişkileri de yeniden üretip düzenlerler. Türkiye özelinde baktığımızda, sınır kavramını geçirgen bir alan olarak tartışmaya açmak, özellikle Suriyeli mültecilerin öznel rolünü düşünmek ve onların Türkiye'deki siyasal topluluğun sınırlarında nereye düştüğünü kavrayabilmek için önem taşır.

Balibar ise sınırların geçilen tarafa göre farklı performanslar sergilediğini ve onların sadece homojen birimler kuran birer eşik olmadıklarını iddia etmektedir. "Sınır Nedir?" başlıklı konuşmasında sınır kavramına dair teorik bir çerçeve çizen Balibar sınırların tarihsel olarak üç karakteristik özelliği olduğunu söyler. Öncelikle sınır dediğimiz şey, iki devlet arasındaki bir çizgiden ötedir; dünyadaki diğer jeopolitik ayrımlarca üst-belirlenmiş, pek çok kez kopyalanmış ve ilişkilendirilmiştir. Dünyayı yeniden yapılandırma fonksiyonları olmaksızın sınırlardan bahsetmek mümkün değildir. İkincisi, sınırlar çokanlamlıdır. Bir sınır herkes için aynı anlamı taşımaz. Onu geçen bir mülteci ve bir işadamı için taşıdığı anlamlar arasındaki tek ortak nokta, adının resmi olarak sınır olmasıdır. Bu

Fotoğraf: Ayşe Adanalı

anlamda sınır, farklı sosyal sınıflara mensup kişiler için farklı hukuki deneyimler, farklı bürokrasiler, farklı haklar ve farklı denetleme mekanizmaları anlamına gelir. Sınırın kişileri mensup oldukları sosyal sınıfa göre sürekli olarak bir farklılaştırma ve ayrıştırma işlevi vardır. Üçüncü ve sonuncu olarak da, sınırların heterojenliğinden ve aynı anda pek çok yerde olmasından söz edilebilir. Bu demek oluyor ki, bugün bazı sınırlar coğrafi, politik ve yönetsel anlamda artık sadece oldukları yerde konumlanmıyor; onlar daha ötede, seçici kontrolün olduğu her yerdeler.[2]

Balibar'ın sınır kavramsallaştırması 2009 yılında gerçekleştirdiğim saha çalışmasını hatırlatmıştı bana. O sene eylül ayında Türkiye ile Suriye arasında her iki ülke vatandaşlarına vize serbestisi sağlayan bir anlaşma imzalanmıştı. Doktora tezim için 2010 yılının bahar ve yaz aylarında sığınmacıların Türkiye'de koruma prosedürü sonuçlanıp üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar ikamet etmek zorunda oldukları ve uydu kent olarak adlandırılan kentlerden dördünde saha çalışması yürütmeyi planlıyordum. Bu haberi aldığıma çok sevinmiştim, çünkü yurtdışındaki doktora çalışmalarım sırasında tanışıp, kaynaştığım en yakın arkadaşlarımdan biri Suriyeliydi. Saha çalışmamın tarihlerini belirlerken en son gidilecek kent sırasına Van'ı koydum. Böylece arkadaşım Leyna Halep'ten otobüsle önce Gaziantep'e, oradan da Van'a beni görmeye gelebilecek, beraber Van ve çevresini gezdikten sonra dönüşte ona Ankara'yı da gösterebilecektim. O yaz her

şey tam da planladığımız gibi gitti. Leyna Van'dan İzmir'e ailemi ziyarete de geldi ve adeta mini bir Türkiye turu yaptık. Karaburun'da yaptığımız güzel bir tatil sonrası Leyna bu kez Antakya üzerinden Halep'e döndü. Artık aramızda bir sınır yoktu. 2011 yazı için ziyaret sırası bende diyerek ayrıldık, ama ben onu ziyarete Şam'a hiçbir zaman gidemeyecektim.

2015'in boğucu ağustos sıcağında ilk kez, bu sefer başka bir saha çalışması için Gaziantep'teyim. Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde bir arkadaşımla birlikte farklı sınıf ve meslek gruplarından mültecilerle görüşmeler yapıyoruz.[3] Görüşme yaptığımız Suriyelilerden biri anlatıyor: "Suriye ile ticari sınır açık. Rejim döneminde sınırlama vardı. Örneğin Türkiye'den konfeksiyon işi yasaktı. Şimdi hükümet yok, sınırlama yok. Türkiye'den her şeyi alabiliyoruz, diş macununa kadar. Hatta Suriye'de kendinizi burada sanıyor, Türk çarşısında geziyor gibi hissediyorsunuz." Ama sonra lafı, Suriye'den Türkiye tarafına geçişlere getiriyor: "Bir arkadaşımızın ailesi kalmıştı Halep'te, onları getirtecektik. Kaçak giriş noktaları var. Ama bazen bir kilometre kadar koşmak gerekiyor. Bir kere geçince sınırı, sonra bir şey olmuyor. Eskiden gelenler sadece yorgun olurdu, ama şimdi üstü başı yırtık, dayak yemiş olabiliyor. Çok garip. Sizin hükümet kapattım sınırı diyor, ama o zaman neden insanların bu şekilde kaçak geçmesine izin veriyor?"

Birkaç gün sonra Şam'da insan hakları ihlalleriyle ilgili vakalar üzerine çalışırken Gaziantep'e kaçmak zorunda kalmış feminist bir avukatla görüşüyoruz. Onun konuyla ilgili yorumu ise şöyle: "Türkiye Suriye ile sıfır noktasında bir sınır paylaşıyor ve komşu olduğu için de çıkarları var. Çıkarını düşünerek karar alıyor. Suriyeliler bu yüzden Türkiye'de, yoksa karşısındakinin kim olduğu önemli değil! Sınırı açtığında da Türkiye çıkarlarını düşünüyordu. Diğer devletlere göre kendini konumlandırıyordu." Balibar sınırların çokanlamlılığı derken, tam da böyle bir şeyden söz ediyor. Devlet kendini teritoryal sınırlar üzerinden kurarken ve dışa kapatırken, bir yandan da içerde farklılıkların for-

Fotoğraf: Ayşe Adanalı

mel olarak üzerini örtüyor ve bunun için de vatandaşlık kurumunu kullanıyor. Öte yandan, ne zaman ki ulus-aşırı sermaye ve insan trafiği yoğunlaşıyor, işte o zaman bunun sonucu olarak, Türkiye-Suriye arasında olduğu gibi farklı kuralların hâkim olduğu politik ekonomik bir alan da oluşuyor. Ve devletler, uluslararası düzeyde sınıf ayrımlarının hizmetine girme eğilimi gösterip, sınırlarını tekrar ayrımcılık ve farklılaştırma için kontrol aracı olarak kullanıyorlar.[4]

2015 "uzun göç yazı"[5] bitip de 2016 yılbaşına geldiğimizde ise Türkiye, havayolu ve denizyoluyla ülkeye giriş yapacak Suriyelilerden vize talep etmeye başlayacaktı. Oysaki, 2011 yılında Türkiye'nin Suriye'den gelecekler için deklare ettiği ve o zamandan beri de izlediği koruma amaçlı bir açık kapı politikası vardı. Kara sınırı, örülen yüzlerce kilometre uzunluğundaki duvarla neredeyse tamamen kapanınca, kapımızın açık olduğu iddia edilen kardeşimiz Suriyeli mülteciler de bir günde "illegal" göçmene dönüştüler. Koruma talebiyle gelinen sınır, Suriyelileri hem korumasız bıraktı hem de damgaladı. Suriyeliler kaçtıkları rejimden korunması gereken mültecilerden, Türkiye'nin uluslararası koruma rejimini sömürmesi muhtemel istenmeyen göçmenlere evrildiler. Bu ani değişikliğin sebebi sadece hükümetin bir gecede aldığı karar değil, bir şekilde parçası olduğu Avrupa Birliği'nin ortak göç ve iltica politikasının bir sonucuydu. 2009 yılından beri uygulanan vize serbestine son vermek, aynı yılın mart ayında yapılacak bir anlaşmayla altı milyar avro karşılığında Suriyeli mültecilere karşı üstlenilecek Kale Avrupası'nın sınır bekçiliği rolünün de ilk adımı olacaktı.

II.

Yine 2015 yazında Gaziantep'teyiz. Bir akşamüstü Türkiyeli ve Suriyelilerin yaz sıcaklarında klimalı ortamıyla popüler olan buluşma mekânı Sanko Park Alışveriş Merkezi'nde çayımızı içerek, saha çalışmasının yorgunluğunu atıyoruz. Bu alışveriş merkezi şehri yatay olarak kesen devasa bir yeşil alanın ortalarına denk düşüyor. Şehre ilk geldiğim gün Gaziantep'teki ilk falafelimi alışveriş merkezinin hemen arkasında bu yeşil alan içinde kalan parkta, Suriyelilerin işlettiği bir kafede yemiştim. Sonrasında saha çalışması boyunca Suriyelilerle hem parklardan çokça konuşacaktık, hem de yaz sıcakları nedeniyle görüşmelerimizin bir kısmını güneş battıktan sonra bu yeşil alandaki çay bahçelerinden birinde gerçekleştirecektik. Gaziantep'teki ilk haftamızda görüştüğümüz Suriyeli esnaftan, aileleriyle daha çok akşamları dışarı çıkmayı tercih ettiklerini dinlemiştik. Bu Suriye'den kalma bir alışkanlıktı, ama aynı zamanda bir zorunluluğa da işaret ediyordu. Bakkal Muhammed bu zorunluluğu şöyle anlatıyordu: "Saat akşam 10'dan sonra evimden dışarı çıkıyorum, çünkü Türkler yok. Çocuklarımı da gece parka götürüyorum salıncağa bindireyim diye. Niye, çünkü gündüz Türk çocuk gelip salıncağı çekiyor, bindirmiyor. Burada halk bizi istemiyor. Her gün hükümet ile yüz yüze gelmiyoruz ama halkla geliyoruz. Ben medeni bir insanım ama saygılı davrandığım halde bana her yerde kötü bakıyorlar, bizi dışlıyorlar."

Ne ilginçtir ki, Muhammed'in bu sözlerinin benzerini doğma büyüme Gaziantepli bir memur olan Engin'den de duyuyorduk. Her iki yakası Suriyelilerin açtığı dükkânlarla dolu olan İnönü Caddesi için Engin, "Akşam saat 10'dan sonra gidemem, tedirgin olurum. Oralar Halep gibi olur" diyordu. Mültecilerin yoğun olarak yaşadığı her kentte benzer ayrışmalar, sınırlar var aslında. Suriyelilerin olduğu her yerde de bir küçük Halep. Ankara'da adı Önder, İzmir'de Basmane. 2009 yazında ilk kez Basmane'de tek başıma saha çalışması yapacağımı söylediğimde babamın yüzünde beliren korkuyu gayet net hatırlıyorum. Basmane ve arka sokakları girilmez bir bölgeydi İzmirliler için bir zamanlar. Bir kadın olarak benim için tek bir mahalle girilemez görülürken, mülteciler için tüm kent tekinsiz olabiliyor. İnönü Caddesi üzerindeki Suriyeli dükkân sahipleri

mahallede uğradıkları saldırılar yüzünden eşlerinin gündüz bile tek başına sokağa çıkmasına izin vermediklerini anlatıyorlar. Bu yüzden Suriyeli kadın mülteciler Gaziantep'te şehri, ancak gece parklarda eşleri ve çocukları ile birlikte, sınırlı bir zaman diliminde yaşayabiliyor. Bir Suriye lokantasında garsonluk yaparak geçimini sağlayan Ahmet, eşinin çocuklar okula gittikten sonra evde tek başına kaldığını, yaşadığı travma nedeniyle konuşacak kimsesi de olmadığı için sık sık sinir krizi geçirdiğini anlatıyor. Eşinin ailesi Suriye'de kalmış. Bu yüzden çok endişeli ve sürekli onları düşünüyor.

Özellikle kadın ve LGBTİ+ mülteciler için kent yaşamı çok daha sınırlı. Ahmet'in eşinin hikâyesi 2010'da Van'da tanıştığım Banu'nun başına gelenleri hatırlatıyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ofisinde yapılacak uzun süredir bekledikleri görüşmenin hemen öncesinde, kimlik fotokopisi çektirmek için tek başına evden çıkan Banu'yu kent merkezinde bindiği minibüsün şoförü kaçırıyor. İki erkeğin saldırısından son anda kurtulan Banu, minibüs şoförünü teşhis etmesine rağmen aldığı tehditler yüzünden şikâyetinden vazgeçmek zorunda kalıyor. Banu benimle görüşmeyi çok istemiş, ama bir türlü Valilik yakınlarındaki İnsan Hakları Vakfı ofisine gelememişti. Sonunda iki kadın arkadaşından destek isteyip, dört kadın buluşabilmiştik. Bu olay sonrası Banu, eşi yanında olmadan çok nadir evden çıktığını anlatmıştı. Cinsel taciz ve şiddet LGBTİ+ mülteciler için çok ciddi bir sorun. Trans mültecilerden dinlediğim gündüz vakti sokakta kaçırılmaya çalışılma, çalışabilecek bir iş bulduklarında işyerinde uğradıkları cinsel taciz ve gündelik hayatta sokakta yürürken ya da alışveriş yaparken uğradıkları saldırılar geliyor aklıma...

Balibar'ın dediği sınırların heterojenliği ve her yerde olması da böyle bir şey. Mülteciler kiraların ucuz olduğu şehrin çeperlerinde yaşıyor ya da imzayla düzenli bildirimde bulunma yükümlülüğü onları belli mahallelere hapsediyor. Bu görünmeyen sınırlar bir Yunan adasına kaçak geçebilmek için bazen aylarca Basmane'de bir otel odasında bekleyen göçmenin, hemen dibindeki Alsancak'ı ve denizi görmeden İzmir'den geçip gitmesine bile neden olabiliyor. Burada sorun artık merkez-çevre veya Kuzey-Güney ayrımı değil; ırk ayrımının tüm toplumları kesen bir şekilde işlemesi ve çift yönlü bir etkide bulunması. Bir yandan kontrol edilemez bir ırkçılık ve güvensizlik körüklenirken, diğer yandan aşırı derecede bir güvenlik düzeni dayatılıyor.[6] Ama bu sınırlar tabii ki sadece sınıf ve ırk temelli işlemiyor, aynı zamanda cinsiyetlenmiş de. Göç politikaları ve sınır kontrolleri içerisinde değişik denetleme araçlarına dönen ırk, sınıf ve cinsiyet kategorilerinin aynı zamanda göçmen metropolleri olan küresel kentlerin dokusuna ve emek piyasalarına da işlediğini görüyoruz. Bu kategoriler sadece merkez ve çeperi, gecekondu mahallelerini ve şık plazaları birbirinden ayırmıyor; aynı zamanda kentin çalışan nüfusunun belirmesi (veya ortadan kaybolması) için de belli zamansallıklar yaratıyor.[7] Tıpkı Gaziantep'te kentin yeşil alanlarının, parklarının sadece geceleri Suriyelilerin kullanımında olabilmesi gibi...

III.

Türkiye'nin ilk iltica kanunu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 4 Nisan 2013'te Meclis'te kabul edildi. Bu kanunla Türkiye hukukuna kabul edilemez başvuru, ilk iltica ülkesi, güvenli üçüncü ülke, hızlandırılmış iltica prosedürü gibi AB göç rejimi kavramlarıyla birlikte idari gözetim adı altında göçmenlerin gözaltına alınması uygulaması da resmen girmiş oldu. Balibar'ın sınırların idari ve yönetsel anlamda gerçekte oldukları yerden daha da ötede, seçici kontrolün olduğu her yerde konumlanmasından kastettiği de buydu. Kentin görünmez sınırlarının bir adım ötesi bizden olmayan, vatandaşlık kurumunun dışarda bıraktığı göçmenlerin kamu güvenliği gibi içi boş bir kavrama dayanılarak, küçük kalelerde (geri gönderme merkezleri) hapsedilmesi demekti. Bu kapatma çoğu

zaman teritoryal sınırın dışına atma, diğer bir deyişle sınırdışı ile son bulacaktı. Kampa veya geri gönderme merkezine kapatılmanın kendisinin yanında kapatılma ihtimali de Türkiye'de göçmenler ve mülteciler üzerinde yeni bir denetim aracı oldu.

Bu kanunla kabul edilen denetim araçları aynı zamanda Avrupa siyasi topluluğunun kendi "ötekisi" ile arasına çizdiği siyasi sınırı, AB'ye aday ülkelere de dayatması anlamına geliyor. Hatırlayacak olursak Rigo sınırların aynı zamanda bağladığını söylüyordu. Türkiye'nin AB'nin sınır ve göç rejimine katılımıyla, Kale Avrupası'nın sınırlarının Ortadoğu'ya genişlediğini iddia edebiliriz. Sınırlar şimdi içeriden bir hiyerarşinin, diğer bir deyişle ırk, sınıf ve cinsiyet kategorileri üzerinden kurulan yeni bir siyasi hattın konumları. Türkiye'de Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun sınırdışı hükümlerinin kimlere uygulandığı, kimlerin sığınmacı statüsündeyken idari gözetime alındığı ya da usulsüz sınırdışı edildiği ve kimlerin deniz ve kara sınırlarında korumaya erişiminin engellendiği, bu siyasi hattın Avrupa'nın "ötekisi" üzerinden Türkiye içerisinde nasıl çizildiğini bize gösterir. 18 Mart 2016 AB-Türkiye anlaşması ile Suriyeliler artık Avrupa'nın ötekisi ilan edilmiş oldu.

Peki bu sınırlar ile ne yapacağız? Otonomist Marksizm ile bağlantılı Göçün Otonomisi (Autonomy of Migration) perspektifi odak noktanızı devletlerin sınırları ve onların doğurduğu uyuşmazlık ve kısıtlamalardan, göçmenlerin failliğine ve onların hareketlerinin siyasi boyutuna çevirin diyor. Bu perspektif, adından da anlaşılacağı üzere "hareketi" konu ediniyor. Böylece göçmenler pasif, mağdur ve zayıf değil, siyasi birer özne olarak ele alınıyorlar.[8] Bu perspektifi benimseyen göç araştırmacıları, son dönemdeki gelişmelere bağlı olarak kentin kendisinin bu türden bir öznellik için ölçek olabileceğini öne sürüyorlar. 2015 "uzun göç yazı" sonrasında Balkan rotasını takip edip Avrupa'ya varan sığınmacılara kapısını açan ve iltica kenti adıyla anılan İtalya, İspanya, Almanya ve Fransa'nın kimi kentlerindeki yerel hareketlerin, kent hakkı üzerinden bu türden bir siyasetin başlangıç noktası olabileceğini iddia ediyorlar.[9] Öte yandan, Batı Avrupa'daki bu yerel hareketleri doğuran sebebin Türkiye'dekinden farklı olarak merkezi hükümetlere ve siyasi partilere hâkim olan göçmen karşıtı sağ siyaset olduğunu da unutmamak gerek.[10] Türkiye'de haberlere konu olamasa da, İzmir ve Gaziantep gibi kentlerde Suriyeli mültecilerin kurduğu ve hakları için mücadele verdiği pek çok dernek var. Aynı zamanda Türkiyeli aktivist ve göçmenleri bir araya getiren Göçmen Dayanışma Ağı (İstanbul ve Ankara'da), Tarlabaşı Mutfak, Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve Kapılar gibi oluşumlar da mevcut. Suriyeli mültecilerin Taksim Meydanı'nda yılbaşı kutlaması, bize ırk, cinsiyet ve sınıf üzerinden aramızda kurulan o heterojen sınırları 2019'a girer girmez bir kez daha hatırlatmış olsa da, beraber ve insanca yaşama yolları arayan, bunun için hak mücadelesine öncelik veren dayanışmacı oluşumların da var olduğunu unutmamak gerek.

1- Strassoldo, 1982'den aktaran Rigo, E. (2005) "Citizenship at Europe's Borders: Some Reflections on the Post-colonial Condition of Europe in the Context of EU Enlargement", *Citizenship Studies*, Cilt.9, No.1, s.4.
2- Balibar, E. (2002) *Politics and the Other Scene*, Londra-New York: Verso Books, s. 79-84.
3- Bu saha çalışması sonucunda şu rapor hazırlandı: Biner, Ö., C. Soykan (2016) *Suriyeli Mültecilerin Perspektifinden Türkiye'de Yaşam Mülteci-der Raporu*, www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/SURIYELI-MULTECILERIN-PERSPEKTIFINDEN-TURKIYE-DE-YASAM.pdf
4- *A.g.y.*, s. 82.
5- Kasparek, B., M. Speer (2015) "Of Hope. Hungary and the Long Summer of Migration", bordermonitoring.eu/ungarn/2015/09/of-hope-en/ (Erişim Tarihi: 18.2.2019)
6- Balibar, E., *a.g.y.*, s. 82.
7- Heller, C., L. Pezzani, M. Stierl (2018) "Toward a Politics of Freedom of Movement", *Open Borders: In Defense of Free Movement* içinde, haz. R. Jones, Athens, GA: University of Georgia Press, s. 65-66.
8- *A.g.y.*, s. 61.
9- *A.g.y.*, s. 66-67.
10- Danış, D. (2018) *Türkiye'de Kent Mültecileri ve Misafirperverlik*, TESEV Raporu, tesev.org.tr/tr/yayin/turkiyede-kent-multecileri-ve-misafirperverlik/ (Erişim Tarihi: 18.2.2019)

Türkiye'de Mülteci Gerçeği: Kayıtdışı Sömürüye Kayıtdışı Mekânlar

Ercüment Akdeniz

Suriye'de 2011 yılında barışçıl gösterilerle başlayan, sonrasında uluslararası aktörlerin devreye girmesiyle silahlı çatışmalara dönüşen iç savaşın üzerinden sekiz yıl geçti. Ekonomik, sosyal, kültürel, mekânsal her bakımdan ağır yaralar alan ülkenin en trajik öykülerinden biri göç olgusu oldu. Öyle ki, 2011 öncesi 23 milyon olan ülke nüfusunun 11 milyondan fazlası göç etmek zorunda kaldı. Ülkeden ayrılmak zorunda kalan 6 milyon insan mülteci durumuna düştü.[1]

Politik nedenler bir yana, Suriyeli mültecilere başından beri "açık kapı" politikası uygulayan Türkiye, 21. yüzyılın başında en büyük göç dalgasını kucakladı. Suriye'den gelen mülteciler 3,6 milyonu aştı. Biyometrik kaydı yapılmayanlarla birlikte sayı 4 milyona ulaştı denebilir. Fazlası var: İçişleri Bakanlığı'na göre 300 binden fazla mülteci Suriye'ye gönderildi, "güvenli bölgelere" yerleştirildi. Türkiye'de kalmayıp Batı ülkelerine geçenlerle birlikte düşünüldüğünde ülkeye 5 ila 6 milyon mültecinin ayak bastığı söylenebilir. Türkiye'de yaşayan mülteciler Suriyelilerle de sınırlı değil. Afganistan'dan İran'a, Sudan'dan Kongo'ya, Gürcistan'dan Özbekistan'a kadar 1 ila 1,5 milyon göçmen/mülteci nüfusu bu sayıya dahil etmek gerekiyor.

Türkiye'deki mülteci nüfusun demografik yapısını anlamak için kamplar ile şehirlerdeki nüfusu da karşılaştırmakta fayda var. Kamplardaki rakam 260 binlerden 140 binlere gerilerken şehirlerdeki rakam tersine artış gösterdi. Mülteciler, öncesine göre daha çok kentlerin içlerine yerleşmiş durumda. Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay gibi Suriye'ye sınır kentlerde yerleşik şehir nüfusuna yakın ya da onu zorlayan oranlar ortaya çıktı. Dünyanın en kalabalık şehirlerinden biri olan İstanbul'da ise 1 milyon civarında mülteci/göçmen nüfus yaşıyor. Bu rakam, İstanbul'da yaşayan her 20 kişiden birinin göçmen ya da mülteci olduğunu söylüyor.

Bütün bu göç hareketleri esnasında göçmenler ve mülteciler kendi içlerinde sosyal, sınıfsal dönüşüm yaşadılar, yerleşik topluluklarla karşılıklı etkileşim içinde oldular. Örneğin mülteci/göçmen işçi sayısı 1,5 ila 2 milyon. Kayıtdışı çalıştırıldıkları için tam sayı belli değil. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verdiği rakamlara göre sadece 31 bin kişi Yabancılar İçin Çalışma İzni kapsamına alındı.[2] Sekizinci yıl geride kalırken geri dönüş umutlarının azalması, "Geri Kabul Anlaşması" nedeniyle Avrupa'ya geçiş yollarının kapanması ve Türkiye'de kapana kısılmış olma hali proleterleşme sürecini pekiştirdi. Üstelik aradan yıllar geçmesine rağmen mültecilerin kayıtdışı çalıştırılma hali devam etti. Türkiyeli işveren örgütleri ve patronlar bir yandan "Türk

işçi bulamıyoruz" deseler de sigortasız ve düşük ücretle çalışan yabancı işçi tercihlerini değiştirmediler. Güvencesiz ve korumasız mülteci emeği "milli" ve "yerli" kalkınmanın örtülü dinamiklerinden biri haline geldi. Dolayısıyla tıpkı mültecilerin barınmaya çalıştıkları "ev"ler gibi çalıştıkları işyerleri de insan sağlığına aykırı ve can güvenliği bakımından büyük riskler taşıyan mekânlar haline geldi. İzbe bodrum katlarda, apartmanların kömürlüklerinde, dükkândan devşirilmiş barınaklarda, rutubetli bekâr işçi odalarındaki yaşamın işyerindeki karşılığı; merdivenaltı atölyeler ya da yıkılmaya, her an bir yangının ortasında kalmaya müsait işyerleri oldu.

Fabrika ve İşyeri Yangınları

Ocak 2019'da Ankara Siteler'de beş Suriyeli işçi yanarak can verdi. Ankara Mobilyacılar ve Lakeciler Odası Başkanı Hüseyin Taklacı şu açıklamayı yaptı: "1960'lı yıllarda yapılan binalar olduğundan, dikey 3-4 katlı binalar. Yangın yolları yok. Yangın merdiveni hiçbir binamızda bulunmamakta." Taklacı, sitelerde ayrıca 15 bin atölye olduğunu ve 100 bin işçi çalıştığını söyledi.[3] Yanan işyerlerine ruhsatı kim veriyor? Belediyeler. Öyleyse ilgili bakanlıklar kadar yerel yönetimler de sorumlu.

Bir başka yangın, Mart 2018'de İstanbul Çağlayan'da 8 katlı bir binada çıkmış. Binadan 500 işçi çıkarıldı. İşçilerden 200'ü dumandan etkilendi, 20'si hastaneye kaldırıldı. Toplu facia kıl payı atlatıldı. Mekânsal vehamet sonradan anlaşıldı: Ancak 70 kişinin yaşayabileceği eski bir apartman "fabrikaya" çevrilmiş! Bir katı da kiralık odalara! "Bekâr odası" ya da "pansiyon" denilen bu yatakhaneler hem güvenli değil hem de insanın yaşayabileceği mekânlar olmaktan uzak (Kalorifer, ranza, dolap vs. yok. Tuvalet bir tane, o da koridorda. Banyo ihtiyacı da tuvalette gideriliyor). Çağlayan'daki vahim yangından kurtulanların çoğunluğu mülteciydi. Yangın şu gerçeği gösterdi: Önceleri konut olarak kullanılan, sonradan atölyelere ya da fabrikalara çevrilen apartmanların her biri, İstanbul'un sokaklarına dağılmış birer "saatli bomba"! Son bir yılda ülkemizde yaşanan yangınlar gösterdi ki Türkiye bu konuda Bangladeş,

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Pakistan, Filipinler ile yarışır. Mülteci emeğinin sömürüsü ve iş güvenliğindeki sefalet bakımından Türkiye artık "Batının yakındaki Bangladeş'i"![4]

Peki, denetimler var mı? Yok. İyileştirmeler? O da yok. Çökmeye yüz tutmuş binalar, bodrum katlarda kolonları kesilmiş atölyeler, merdivensiz siteler "merdivenaltı iş cinayetleri"ne davetiye çıkarıyor. Yanıcı/patlayıcı malzemeyle iç içe çalışan mülteci çocukların durumu ise bir başka vehamet.[5] Dolayısıyla emek sömürüsü kadar işçi ölümleri de kayıtdışı kalıyor.

Çökmeye Yüz Tutmuş Binalar, İzbe Bodrumlar

Deprem korkusuyla pazarlanan "kentsel dönüşüm projeleri" son yıllarda hızlı yol aldı. Elbette İstanbul başta olmak üzere yorgun ve çürümüş yapıların yeniden ele alınması gerekiyor. Fakat siyasi erk, bunu meslek örgütleri ve Oda'larla birlikte ele almak yerine tam tersini yaptı: İnşaat baronlarını, demir/çelik/çimento tekellerini dinledi. Yetmedi, yıkılmaya yüz tutmuş binlerce apartmanı, konutu "İmar Barışı Affı" kapsamına aldı. Kartal'da çöken sekiz katlı apartman, uyarıların ne denli yaşamsal olduğunu kanıtladı.[6]

Kritik soru şu: Çökmeye yüz tutmuş binalarda, izbe bodrumlarda kimler yaşıyor? Elbette memleketin yoksulları. Fakat biliyoruz ki, kentlerin demografik yapılarıyla birlikte mahalle ve binaların sakinleri de sürekli biçimde yüz değiştiriyor. İstanbul'u ele alalım: Şehir, 90'lı yıllardan itibaren yoksul Kürtlerin göçüne tanık oldu. İstanbul'da metruk binalar, sağlıksız gecekondular, hatta "kömürlük" diye kullanılan bodrum katları yoksul Kürtlere kiralandı. Şimdilerde tablo değişti. Bu mekânların müdavimleri şimdi daha çok Suriyeli, Afgan ya da diğer halklardan mülteciler.[7] Bugün İstanbul'da 1 milyon mültecinin (ezici çoğunluğu emekçi) barınma sorunu kalıcı ve güvenli bir çözüm bekliyor. Ama bu konuda bırakalım bir stratejiyi, göstermelik bir yapılaşma bile söz konusu değil.

"Alt İşler"de Mekân

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi verilerine göre Türkiye'deki iş cinayetlerinde en yüksek oran inşaat ve tarımda. Hükümet ve Bakanlıklar bu tür işlere "Türk işçisinin çalışmak istemediği 'alt işler'" diyor.[8] Çünkü burada sosyal güvence yok, "iş kazaları" yoğun, ücretler düşük. Böyle olduğu içindir ki adı geçen işkollarına, daha çok mülteci/göçmen işçiler dolduruluyor.

Tarımda ölümler çoğunlukla servis kazalarından, inşaatta ise yüksekten düşmekten. Oysa üstü kapalı, muayenesi yapılmış servisler; baret, kemer gibi basit önlemler bile yüzlerce işçinin canını kurtarabilir. Ama "alt işverenler" kayıtdışı çalıştırmada hükümet ve bakanlıklarca hep hoş görülürken işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerini de hep maliyet olarak görürler. Yabancı işçilerin çalışma iznine dair çıkarılan iş kanunu da mülteci işçileri korumuyor. Örneğin mülteci tarım işçileri "valilikten muafiyet belgesi alınması" şartıyla kayıtdışı çalıştırılabiliyor! Şöyle ki, Geçici Koruma Altındaki Yabancı İşçiler İçin Çalışma İzni'ne dair yapılan düzenlemede yetki, tarlada mülteci işçi çalıştıracak toprak ya da işletme sahiplerine bırakıldı. Ek bir maddeyle tarımda çalışacak mülteciler için "muafiyet belgesi" kolaylığı sağlandı. Yani isteyen işveren istediği sayıda işçinin belgesini alıp, ilgili valilikten onaylatmak şartıyla sigortasız işçi çalıştırabilecek.[9]

"Alt işler" diye tarif edilen sektörlerde işçi barınakları da feci durumda. Pis dere yataklarının kenarına kurulmuş naylon çadırlar, mülteci tarım işçilerinin, ailelerinin yaşamak zorunda kaldıkları çilehaneler. Oysa Çukurova'dan İç Anadolu'ya, Ege'den Karadeniz'e gezici işçi toplulukları için prefabrik barınaklar yapılabilir. Kadın ve çocuk sağlığını, çocuk eğitimi ve gelişimini düşünen yerleşke projelerine ise acilen ihtiyaç var. Yılın önemli bir dönemini inşaat alanlarını gezerek tamamlayan inşaat işçileri için de insani barınma mekânları elzem ihtiyaç. Üst üste bindirilmiş konteynerler ise hem insani değil hem de işçilere sosyal yaşam alanı sunmuyor.

İzbe, havasız, basık atölyelerde çocuk işçiler her gün solüsyon, bali, tiner soluyor. Atölyeler ciğer çürütüyor. Makas tutan parmaklar ise kötürüm kalıyor.

Atık Kâğıt İşçisi Mülteciler

İstanbul'da 100 bin, Türkiye'de 500 bin atık kâğıt işçisi olduğu tahmin ediliyor. Aileleriyle birlikte 2 milyon insan bu işten ekmek yiyor. Çöp konteyneri karıştıranların arasında çocuklar hayli fazla. Son dönem buna kadın işçiler de eklendi. Göç akınlarıyla birlikte "çekçek"leri daha çok mülteciler çeker oldu.[10] Geridönüşüm emekçilerinin herhangi bir sigortası, sosyal güvencesi yok. Eğer mültecilerse hak talep edebilecekleri statüleri ya da kimlikleri de yok! Atık kâğıt ya da plastik toplayıcılarının günlük kazancı -saha gözlemlerinden edindiğime göre- 60 ila 80 lira. Aya vurulsa asgari ücret etmez! Meslek hastalığına bağlı ölümler, ağır hastalıklar da işin cabası (İşçilerin bir bölümü atıkları evde depoluyor).

Merkezi iktidar ve ilgili bakanlıklar duruma seyirci. Yerel yönetimler sorumluluk almaktan kaçıyor. Yapılan sadece, lisansı olmayan depolardan atık madde satın alan firmalara göstermelik ceza kesmek oldu. Tedbirler çözüm üretmekten uzak. İşçilerin çalışma ve yaşam koşullarına da faydası yok. Çöplerdeki dram elbette bu ülkenin gerçeği. Sınıfsal çelişkinin ağır resmi. O yüzden bütün işçiler insan onuruna yakışır işlerde çalışmalı. Ama acilen 500 bin insan için de sigortalı, düzenli, güvenceli çalışma ortamı sağlanmalı. En alttaki bu emekçi topluluk BM'nin, devletin, yerel yönetimlerin güvencesi altında olmalı. Belediyeler, TMMOB, TTB, işçi sendikaları ve atık kâğıt işçilerinin temsilcileri ile birlikte çözüm mekanizmaları oluşturulmalı. Çocukların ve mültecilerin sırtından zenginleşenlere kayıtsız kalınmamalı.

Sağlık ve Beslenme Açısından Mekân

Türkiye'de sayacılıkta (ayakkabı üretimi) 50 bin civarında işçi çalıştığı ifade ediliyor. Bu işçilerin neredeyse yarısı çocuk. Bu konuda resmi bir veri bulmak mümkün değil, zira çocuk işçiler her daim gözlerden kaçırılıyor. Öte yandan izbe, havasız, basık atölyelerde çocuk işçiler her gün solüsyon, bali, tiner soluyor. Atölyeler ciğer çürütüyor. Makas tutan parmaklar ise kötürüm kalıyor.[11]

Meslek hastalıklarının her biri denetim konusu. Ama söz konusu mülteci olunca icraat hak getire. İşçi yemekhaneleri de aynı şekilde; beslemiyor, doyurmuyor, çoğu zaman zehirliyor.[12] Yemek yapılan mutfaklar ile servis yapılan masalar, tuvaletler genellikle iç içe. Mülteci işçilere (özellikle de bekâr işçilere) sağlıklı yemeğin yanında toplu çamaşırhaneler de gerekiyor, temiz ve sağlıklı yaşamak için. Öte yandan işçi bölgelerinde bir önemli yoksunluk da işçi hastaneleri/dis-

panserler. Sanayi siteleri içinde, her blokta sağlık müdahale birimlerinin olması gerekiyor. Kısacası, işçi sağlığı ve beslenme açısından, üretim mekânları ve işçi yerleşkelerinin yeniden projelendirilmesi gerekiyor.

İşçi üretim ve yerleşim birimleri ne kadar kusursuz inşa edilirse edilsinler; çokdilli yaşam, mekânların ruhuna işlemedikçe sosyal çelişkiler belirli ölçüde devam edecek. Türkiye'de mültecilerin ana gövdesi Suriyelilerden oluşuyor. Dolayısıyla Türkçe-Arapça tabelalar, uyarı levhaları, bildiri ve broşürler büyük önem taşıyor. Diğer halklardan göçmenleri/mültecileri de düşünerek dil alternatiflerini çoğaltmak gerekiyor. Bu, işçiler arasındaki önyargıların aşılması ve karşılıklı toplumsal entegrasyonun (bir arada yaşamın) sağlanması için de şart.

Mekân Anlayışı "Geçici"lik Üzerine Kurulu

Türkiye, Suriye savaşı boyunca (daha çok başlarda) "açık kapı" politikası uyguladı. Bunda savaşın çok erken zamanda biteceği, Esad devrildikten sonra Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönecekleri fikri de vardı. Ama gelişmeler öyle olmadı. Sekizinci yılında 4 milyon Suriyeli, uluslararası bir hak olan mülteci statüsünden mahrum kaldı. BM'nin ve AB'nin göçü Türkiye topraklarında durdurma ve hapsetme politikası, Türkiye ile imzalanan "Geri Kabul" anlaşmasını beraberinde getirdi. Yeni durum Türkiye'deki mültecilerin defakto bir biçimde "Geçici Koruma" altına alınmasına yol açtı. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, tüm yetkilerini İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi'ne bırakırken, mültecilerin uluslararası koruma altına alınması hakkı hepten hayal oldu. "Geçici Koruma" kanunuyla sığınmacılar Türkiye'de adeta yarı açık cezaevinde sıkışıp kaldı, böylece "geçicilik" durumu tamamen kalıcı hale geldi.

Bu gelişmeler, irili ufaklı kentlere dağılmış mültecilere, kalıcı değil geçici gözle bakılmasına yol açtı. Merkezi iktidarda vücut bulan bu sorunlu bakış açısı, yerel yönetimlerde de kendini gösterdi. Kısacası hem küresel güçler hem de siyasi iktidar, söz konusu mülteciler olduğunda soruna hep göstermelik projeler ve palyatif tedbirlerle yaklaştı. Bu aşamada, ters duran testiyi ayakları üzerine çevirmek büyük önem taşıyor. Zira mülteciler için mekânlar kalıcı bir çözüme kavuşacaksa, mültecilerin statülerinin de kalıcı bir özelliğe kavuşması gerekiyor.

Kent Bütçesinde Mülteciler Kriter Olmalı

Merkezi iktidarın mültecilere bakışındaki en problemli yaklaşımlarından biri de bütçe politikası. Öyle ki yerel yönetim ödenekleri o kentte yaşayan insanların bütününe göre değil, il sınırları içinde yaşayan TC vatandaşlarının sayısına göre belirleniyor. Kentte yaşayan mülteciler dikkate alınmadığı için örneğin Antep, Urfa, Kilis gibi kentlerde neredeyse bir insana ayrılan bütçeyi o ilin belediyesi, iki insana hizmet vermek için bölüyor.[13] Propaganda alanında bolca "ensar-muhacir" ya da "ev sahibi-misafir" söylemine sarılan AKP iktidarı, iş bütçeye geldiğinde insan odaklı düşünmek yerine "ev sahibi" odaklı bir bütçe dağılımını esas alıyor. Ki bu da hem hizmette hem sosyal yardımda eşitlik ilkesini ayaklar altına alıyor. Bu nedenle göçmen ve mülteciler için mekânsal projeler ve ücretsiz barınma hakları için uluslararası/merkezi/yerel bütçe planlamalarının yeniden ele alınması gerekiyor.

Bir Arada Yaşam İçin

Göç olgusu, kapitalizme özgü çarpık kentleşme ve sosyal çelişkilerden de beslenerek gettolaşmayı derinleştiriyor. Suriye savaşı sonrası yaşanan göç de böyle oldu. BM desteği dahil, sosyal destek, eğitim ve hazırlık programları yetersiz kaldı. Milyonlarca mülteci, kentlerin içlerine düzensiz biçimde dağıldı. Bu durum, ister istemez yerleşik nüfus ile sonradan gelen topluluklar arasında sosyal problemlere, çatışmalara yol açtı. Çünkü "entegrasyona" hazırlanması gereken bir diğer nüfus da yerleşik topluluklardı. Süreç böyle işlemeyince katı bir içe kapanma ve herkesin kendi mahallesine kapandığı keskin bir gettolaşma kendini gösterdi. Bu

mekânsal kapanma, mültecilere karşı oluşan önyargıları daha da artırdı.

Oysa savaş, hastalık ya da kıtlık nedeniyle yaşanan kitlesel göçlerde hem göç eden toplulukların hem de göçmenlerle birlikte yaşayacak yerleşik toplulukların karşılıklı uyumu esas alınmalı. Bu gereklilik, kentlerin yeniden inşasından toplumsal hayatın yerel yönetimler eliyle yeniden düzenlenmesine kadar bir dizi tedbir ve altyapıyı da zorunlu kılıyor. Ne var ki neo-Osmanlıcı iktidar birtakım dini ideolojik referanslar ileri sürerek hem bir tebaa olarak gördüğü mültecilere hem de ülke vatandaşlarına "ümmet kardeşliği" ve "dinsel hoşgörü" dışında bir çözüm modeli öneremiyor. Örnek vermek gerekirse, Cumhurbaşkanı Erdoğan 2014 yılında seçildikten hemen sonra ilk yurtiçi ziyaretini Gaziantep'e yaptı. İslahiye Çadırkent Konaklama Tesisleri'ne giderek buradaki Suriyeli mültecilere seslendi: "Bizler Türkiye olarak yaklaşık dört yıldır sizleri burada misafir etmenin memnuniyeti, sevinci ve haklı gururu içerisindeyiz. Sizler muhacir oldunuz. Mecburiyet içerisinde yurtlarınızı terk ettiniz. Bizler de ensar olduk sizin için tüm imkânlarımızı seferber ettik. Kim ne derse desin sizler bize asla yük değilsiniz."[14] Ardı sıra bakanlardan ve hükümet temsilcilerinden gelen konuşmaların rotası artık çizilmişti. Buna göre mülteciler misafir ve muhacir, Türkiye ise Ensar'dı. Mevzu uluslararası hukuk ve mülteci hakları eksenini çoktan kaybetmişti.

Sonuç Olarak

Her gün 300 mülteci bebeğin doğduğu, bugüne kadar doğan mülteci bebek sayısının 300 bini bulduğu Türkiye topraklarında insani, vicdani ve rasyonel çözüm, mekânı da geçici değil kalıcı bir statü temeli üzerinde inşa etmeyi gerekli kılıyor. Böylesi bir çözüm sadece mültecilerin yararına olmakla kalmayacak, yoksul emekçi sınıfların yaşam standartlarını da yukarılara taşıyacaktır. Zira hukuksal hakları güvence altına alınmaya, çalışma hayatları yerleşik işçilerle eşit şartlarda düzenlenmeye ve yaşam alanları/mekânları insana yakışır şekilde inşa edilmeye başlanan mülteciler, o vakitten sonra yerleşik topluluklarla dibe doğru yarıştırılamayacaklar. Tersine, bu kez gündeme gelen şey, çıtası yükselmiş ortak emekçi taleplerinin (eğitim, sağlık, ücret, konut vs.) elde edilmeye başladığı enternasyonal bir mücadele dinamiği olacak.

1- Deutche Welle Türkçe (2018, 15 Mart) "Yedi yılda bir ülkenin çöküşü: Suriye", dw.com/tr/yedi-y%C4%B1lda-bir-%C3%BClkenin-%C3%A7%C3%B6k%C3%BC%C5%9F%C3%BC-suriye/a-42979799
2- Bianet.org (2019, 24 Temmuz) "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Verilerine Göre Türkiye'deki Suriyeliler", bianet.org/1/13/210836-goc-idaresi-genel-mudurlugu-verilerine-gore-turkiye-deki-suriyeliler
3- Evrensel.net (2019, 24 Ocak) "5 işçinin yaşamını yitirdiği Mobilyacılar Sitesinde önlem alınmıyor", evrensel.net/haber/371879/5-iscinin-yasamini-yitirdigi-mobilyacilar-sitesinde-onlem-alinmiyor
4- Akdeniz, E. (2019, 11 Şubat) "Fabrika Yangınları", *Evrensel.net*, evrensel.net/yazi/83317/fabrika-yanginlari
5- Ankara İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (2019, 27 Mart), "Ankara'da mülteci/göçmen işçiler - Ankara İSİG Meclisi", guvenlicalisma.org/19936-ankara-da-multeci-gocmen-isciler-ankara-isig-meclisi; Aslan, M., K. Lordoğlu (2018) "Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'de Suriyeli Çocuklar", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2: 715-32, calismatoplum.org/sayi57/arslan.pdf
6- Evrensel.net (2019, 10 Şubat) "Kartal'da 3 katı kaçak bina çöktü: 21 kişi öldü", evrensel.net/haber/372979/kartalda-3-kati-kacak-bina-coktu-21-kisi-oldu
7- Akdeniz, E. (2014) *Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler*, İstanbul: Evrensel.
8- Bianet.org (2019, 4 Ocak) "2018 Yılında En Az 1923 İşçi Yaşamını Yitirdi", m.bianet.org/bianet/emek/204164-2018-yilinda-en-az-1923-isci-yasamini-yitirdi
9- Akdeniz, E. (2018, 14 Ekim) "Suriyeli işçilere çalışma izni: Sendikalar uyuyor, patronlar iştahlı", Evrensel.net, evrensel.net/haber/363502/suriyeli-iscilere-calisma-izni-sendikalar-uyuyor-patronlar-istahli
10- Akdeniz, E. (2019, 11 Mart) "Yerel yönetimler ve mülteciler - 1", Evrensel.net, evrensel.net/yazi/83519/yerel-yonetimler-ve-multeciler-
11- Akdeniz, E. (2017, 29 Eylül) "Saya tezgahlarında düşe yatan çocuklar...", Evrensel.net, evrensel.net/haber/333693/saya-tezgahlarinda-duse-yatan-cocuklar; Pekal, V. (2019, 23 Nisan) "13 yaşındaki mülteci Cemal: Bir çalışmak istiyorum bir okumak", sanalbasin.com, sanalbasin.com/13-yasindaki-multeci-cemal-bir-calismak-istiyorum-bir-okumak-30329100
12- Istanbulgercegi.com (2019, 9 Ocak) "İSİG: Bir yılda 8 binden fazla işçi gıdadan zehirlendi", istanbulgercegi.com/isig-bir-yilda-8-binden-fazla-isci-gidadan-zehirlendi_187180.html
13- Çamur, A. (2017) "Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği*", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2): 113-29, dergipark.org.tr/tr/download/article-file/378960.
14- haber7.com (2014, 7 Ekim), "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizler Ensar sizler muhacir", haber7.com/ic-politika/haber/1208342-cumhurbaskani-erdogan-bizler-ensar-sizler-muhacir.

Bağımlılıklar ve Gerilimler Arasında: Bir Tarım Alanındaki ~~Mültecilere~~ Dair Gözlemler

Bediz Yılmaz

Bu yazıda, Çukurova'nın Mersin ile Tarsus arasında yer alan Adanalıoğlu adlı tarım bölgesinde çalışan ve yaşayan ~~mültecilere~~ dair gözlemlerimi aktarmaya çalışacağım. Bu gözlemler, bildik mânâda akademik bir araştırma kapsamında yapılmadı. 2011'de Suriye'de savaşın patlak vermesinden itibaren başlayan, 2013'ten sonra ise hız kazanan bir şekilde Mersin'e yoğun bir ~~mülteci~~ akını yaşanmasıyla ve gelenlerin, özellikle de tarımda çalışanların çok ciddi acil yaşamsal ihtiyaçlarının olduğunun görülmesiyle beraber, bu kentte yaşayan bir grup insan olarak, Mersin Halkların Dayanışma Köprüsü Girişimi oluşturmuş ve Adanalıoğlu bölgesinde dayanışma faaliyetlerine başlamıştık.[1] Bu faaliyetlerimiz neticesinde bölgedeki tarım alanlarında çalışan ve yine tarlalar içerisinde kurdukları çadırlarda yaşamakta olan ~~mülteci~~ ailelere çeşitli ayni yardımlar dağıttık. Ancak yıllar içerisinde eksikliğini görerek esas yoğunlaştığımız faaliyet, fiziksel şartlar nedeniyle okullaşma oranının yok denecek kadar az (en yüksek olduğu dönemde %10'u aşmadığını tahmin ediyoruz) olduğu bölgede okul çağındaki çocukların dil öğrenmelerine destek olarak örgün

eğitime geçişlerinin sağlanması oldu. Bu amacımızı daha formel bir biçimde sürdürebilmek için 2017 başında MAYA Derneği adı altında örgütlendik. Okuyacağınız yazıda, bu deneyim vesilesiyle edindiğim gözlemlere dair sosyalbilimci gözüyle yaptığım çıkarımları dile getireceğim.

Türkiye'deki Suriyeliler: Mülteci mi Göçmen mi?

İlk önce şunu açıklığa kavuşturayım: Neden ~~mülteci~~ şeklinde yazıyorum? Bilindiği gibi bugün Türkiye'de yaşamını sürdüren Suriyeli nüfus (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Ağustos 2019 itibariyle 3.643.870 kişi), esasen mülteci konumunda olsalar ve pek çok uluslararası kuruluş bu şekilde tarif etse de Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koymuş olduğu coğrafi sınırlama nedeniyle ülkemizde mülteci statüsünü taşıyamamaktadır. Bunun yerine, söz konusu nüfus, şu şekilde tanımlanan Geçici Koruma altına alınmıştır:

> *"Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür."*[2]

Türkiye'nin uygulamakta olduğu haliyle Geçici Koruma, bu statü altında kayıt olmuş kişilere sağlık, eğitim ve çeşitli ayni-nakdi yardımlar başta olmak üzere pek çok haktan yararlanma imkânı sağlıyor. Ancak tanımı gereği, Geçici Koruma altındaki kişiler mülteci statüsünün sağlayabileceği insan "haysiyet"ine uygun düşen hak sahipliğinden faydalanamıyorlar. Daha açık bir ifadeyle, çalışma izni almanın zorluğu nedeniyle formel istihdamın istisnai olması, tanınan imkânların birer hak olarak tanımlanmaması nedeniyle siyasi iktidarın iki dudağının arasında olması, kısa vadeli çözümlerin uzun vadeli siyasalar geliştirmekten daha fazla önemsenmesi, gelenlerin kalıcı değil geçici olduğunun altının fazlaca kalın çizilmesi vb. mülteci statüsünün eksikliğinin sonuçlarıdır. Hak ettikleri halde sahip olmadıkları (ve bu nedenle de her insanın hak ettiği haysiyetli yaşama ulaşamadıkları) bir statüyü vurgulamak amacıyla ~~mülteci~~ olarak yazmayı tercih ediyorum.

Zorunlu Göç – Zorunlu Çalış(tır)ma

Türkiye'de ve dünyanın endüstriyel tipte tarım yapılan pek çok bölgesinde bugün karşılaştığımız bir gerçek var: Bu sektör ucuza çalıştırılan göçmen işgücüne dayanıyor. Başka bir ifadeyle, zorunlu göç hareketleri ile zorunlu çalış(tır)ma pratikleri arasında çok sıkı bir bağıntı var. Zira küresel Güney kıtlık, savaş, insan hakları ihlalleri ve ekonomik kriz gibi sebeplerle göçmen (=ucuz işgücü) üreten dev bir makine gibi. Jörg Gertel'in sözleriyle, "krizlerden kaçış ve emek göçü üst üste binmekte… uluslararası mülteci sayıları artmakta ve karmaşık olağanüstü durumlar Suriye ve Güney Sudan gibi yerleri yeni göç veren ülkeler haline getirmekte."[3] Başka sektörlerde olduğu gibi tarımda da bu iki gerçek kapitalizmin ellerinde birleşerek muazzam bir sömürü düzeni, bir tür "yeni-kölelik" yaratıyor. Göç meselesinin emek piyasasına olan etkisi, göçmen emekçilerin, çalışma koşullarına itiraz etme başta olmak üzere her türlü hak arama konusunda nasıl dilsiz ve çaresiz bırakıldığına dair devasa bir literatür mevcut. Bu kısacık yazıda tamamını ele almak olanaksız. Nicola Phillips'in şu ifadesiyle yetineyim: "Dünyanın en ağır sömürüye maruz kalan işçilerinin tamamı göçmen değil, fakat göçmen işçilerin kendilerine özgü kırılganlıkları da son derece iyi bilinmekte; göçmenlerin ultra-esnek, kullan-at 'yedek işgücü ordusu' olarak kullanılmaları küresel ekonominin birikim sürecinde en temel yapıtaşlarından biri haline gelmiştir."[4]

Peki "Tarımın bu tür bir sömürü düzeni için en elverişli alanlardan biri olmasının sebebi nedir?" diye soracak olursak; o zaman da bu sektörün özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri muazzam bir dönüşüm geçirdiği, bir "küresel-tarımsal sanayi" oluştuğu, kimyasal girdi desteğiyle tarımın doğal döngüsüne insan eliyle ağır müdahaleler yapıldığı ve her mevsim her besini elde etmeye yönelik tüketimin önce kışkırtıldığı sonra da seralarda kimyasal müdahaleler sonucu elde edilen ürünlerle beslendiği, tohum piyasasının dört küresel devin elinde olduğu, tohum-gübre-ilaç-mazot masrafları ile baş etmesi mümkün olmayan geçimlik aile üretiminin giderek azaldığı, neredeyse yok olduğu, sanayi tipi tarımsal üretimde gereksinim duyulan işgücünün de göçmenlerden sağlandığı, nitekim sera tarzı üretimin Avrupa'da en fazla yoğunlaştığı bölgelerin de iklimin müsait olması kadar göç hareketlerinin ilk varış noktası niteliğindeki Güney İspanya, Güney İtalya, Güney Fransa, Yunanistan ve Türkiye gibi yerler olduğu olgularıyla karşılaşırız.

Göçmenleri/mültecileri geldikleri ülkelerde zorunlu çalışma pratiğine mahkûm eden koşulları da kısaca ele alalım. Savaşlardan veya ekonomik yahut demokratik meselelerden veya –giderek artan oranda- ekolojik nedenlerden dolayı yaşadıkları ülkeden kaçarak Kuzey'e/Batı'ya doğru göç eden insanları vardıkları yerlerde bekleyen, onların yola çıkarken kurdukları hayallerin çok uzağında oluyor bilindiği gibi: Vasıflı işgücü olanların bu vasıflarını tescil ettirmek için yıllarca beklemesi, en basitinden ülkenin dilini öğrenmesi, vasıfsız olanların yeni bir beceri edinmek için iltica sürecinin tamamlanmasını beklemeleri, her hâlükârda her iki grubun da değişken fakat uzun süreler boyu "kayıtdışı/kâğıtsız/kaçak/illegal" gibi çeşitli nitelemeler altında kalmaları ve bu süre boyunca da geçimlerini sağlamaları ve ülkelerine para göndermeleri gerekmekte. Sürecin en yüksek ölçüde mevzuata uygun yürütüldüğü ülkelerde dahi göç baskısı o derece yüksek ki günümüzde Avrupa'nın hemen her ülkesinde göçmenleri kayıtdışı çalıştırma pratiği mevcut. Fakat, örneğin İspanya'nın güneyindeki "plastik okyanusu" Almeria'daki seralarda[5] çalışan Afrikalılar ile Almanya'daki domuz çiftliklerinde/mezbahalarda çalışan Doğu Avrupalıların ne sayısı ne de çalışma koşulları ne de statüleri bir. Yine de, aynı olgunun farklı veçhelerinden bahsettiğimizi gösterecek kadar benzerlik taşıyorlar.

Tarımda Özgür Olmayan Emek

Dolayısıyla bu sömürü düzenini mümkün kılan, işgücünün "özgür olmaması" durumudur. Marksist bir kavram olan "özgür olmayan emek" kavramının tarımdaki güncel tezahürlerine dair Nicola Phillips'in Hindistan ve Brezilya'dan yola çıkarak oluşturduğu çerçeve,[6] Adanalıoğlu'nda yaptığımız gözlemlerle de örtüşüyor. Aşağıda Phillips'in saptamalarıyla bu gözlemleri bir arada ele alacağım:

1. "Günümüzün 'özgür olmayan emek'i ağırlıklı olarak sözleşmeli ve genellikle de kısa-dönemlidir. Sözleşmeler enformel ve sözel olup hukuki bağlayıcılığı bulunmaz; işçinin emeğinden fayda sağlayan kişiden farklı bir üçüncü kişi ile (örneğin iş aracısı) yapılır. Tüm süreç borçlandırma üzerinden yürütülür, borçlanma işçiyi bu ilişkiye bağımlı kılma işlevini taşır."

Aracılar (elçi, dayı, çavuş vb. isimlerle anılır) tarımsal ilişki ağı içerisinde taşıyıcı konumundadır desek abartı olmaz. Güçleri, dil bilmedikleri için yerli işçiye göre daha da dezavantajlı konumda bulunan ~~mülteci~~ işçiler söz konusu olduğunda iyice artmıştır. Aracılar işçilerle tarla sahibi arasında (bilhassa büyük ölçekli arsalar söz konusu olduğunda) iş ve işçi bulma ve bağlama, konaklama, ulaşım, su-elektrik gibi işleri halletmenin yanı sıra işin yapılmasını sağlama, hastalık/sakatlık durumunda hastaneye götürme (veya gerek olmadığına karar verme), her türlü husumette tek muhatap olma gibi işlevler

de üstlenmiştir. Sözleşme bulunmaz, akitler sözeldir. Buna genellikle riayet edilir ancak hak talebine esas teşkil edecek yazılı bir belge de yoktur. ~~Mültecilerin~~ statülerine bağlı olarak pazarlık gücü hepten zayıftır, en zayıf konumda olanlar ise Türkiye'ye yeni giren ve hiç kaydı olmayanlar veya başka bir kentte kayıt olduğu için Mersin'de kaydı bulunmayanlardır. İşçiler hayatlarının hemen her boyutu için aracıya muhtaç ve mahkûm konumdadır.

2. "İşgücünün özgür olmaması, işe girişte zorlamadan ziyade çıkışın zorlaştırılmasını kapsar. Borçlandırma ilişkisi bu noktada işlevselidir, fakat bir başka yöntem de resmi evraklara el konulmasıdır."

Yevmiyeli çalışanlarda ödemeler kural olarak sezon sonunda yapılır, yani işin gerçekleşmesinden aylar sonra. Bu süre zarfında aracı zaman zaman avanslar (harçlıklar) verir, bunları son ödemeden düşer. Her iki taraf da kaç gün çalışıldı, kaç kişi çalışmadı gibi bilgileri tutsa da nihai sözü aracı söyler. Bu durum da zaman zaman eksik ödemelerin yapılmasına neden olur. Ancak sezon sonu ödemenin en olumsuz yanı işçinin "içeride parası olması" (veya borçlu olması) nedeniyle bağımlı hale gelmesidir. Bu bağımlılık aracının suistimaline fazlasıyla açıktır. Adanalıoğlu'nda gördüğümüz bir diğer mesele de aracının ya kendisine ait ya da anlaşmalı olduğu bir marketin işçilerin gıda alışverişlerini yaptıkları tek yer (fiziksel izolasyon nedeniyle) haline gelmesi idi. Öyle ki o çavuşa bağlı işçiler işleri, yaşadıkları yer, gıdaları ve ayrıca resmi işlemleri açısından –yani hayatlarının neredeyse tamamında- aracıya bağlı idiler. Bu durumun ciddi boyutta öznellik yitimine yol açtığı kanısındayım, zira işçilerin kendi hayatlarına dair verebilecekleri kararlar yok denecek kadar azdır.

3. "Ücretsiz çalıştırmanın yaygın olduğu geleneksel formların aksine günümüzde genellikle bir ücret öngörülmüştür. Fakat bu ücret, verilen emeğin karşılığı olan değer değildir ve asla hak ettikleri ücreti almazlar."

Yevmiyeli olsun aylıklı olsun tüm ücretli tarım emekçilerinin geliri oldukça düşük seviyededir. Mevsimlik/geçici tarım işçilerinde ise bu seviye daha düşüktür. Ancak tüm sektörlerde olduğu gibi tarımda da en düşük ücreti alanlar ~~mültecilerdir~~, zira pazarlık güçleri yok denecek kadar azdır. Zaten onları ucuz işgücü haline getiren de budur.

4. "İş sürecinin kendisi de acımasız, küçük düşürücü ve tehlikelidir, işçilerin çalışan ve insan haklarını yok sayan uygulamalarla yüklüdür. Üretim alanında yaşamaya zorlar, uzun ve aşırı yorucu çalışma saatleri yaygındır."

Kayıtdışılığın yıllara göre %80-85 arasında seyrettiği tarım sektöründe,[7] ne Türkiyeli ne de mülteci tarım işçileri formel istihdamın sağladığı haklara sahiptir. Nitekim uzun yıllardır TC vatandaşı mevsimlik tarım işçilerinin yaşama ve çalışma koşullarına dair pek çok araştırma ve hak savunuculuğu yapılmış, düzenleme önerileri getirilmiştir. Yine de, ücretlerde olduğu gibi yaşama ve çalışma koşulları açısından da ~~mültecilerin~~ daha ağır koşullar içinde olduğu bir gerçektir. Çadırlar, üretim alanının hemen yakınında bir araziye yıllık çadır başına kira ödemek suretiyle kurulur, tuvaletler kendi imkânlarıyla yapılır, elektrik çoğunlukla kaçak, su ise çavuş veya tarla sahibi üzerinden para ile alınır. Bazı aileler bahçe evi adı verilen, her tarlada bir adet bulunan son derece derme çatma yapılarda yaşarlar. Ancak bunların da çadırlardan daha iyi bir yaşam alanı sunduğu söylenemez, ayrıca izole olmaları da olumsuzluk sebebidir. Bununla birlikte, bahçe evlerinde yaşayan ve bir tarladan sorumlu olan ailelerin, tarla sahibi çiftçiyle kurdukları ilişki daha yüz yüze ve daha insanidir, aracısızdır. Nitekim, Suriyeliler ile yerli nüfus arasında gerginliklerin yaşandığı çeşitli dönemlerde köy halkı çadır bölgesinin boşaltılmasını talep ederken bahçe evlerinde kalanlar

için tarla sahipleri kefil olmuş, onların başka yere nakledilmesine karşı çıkmıştır. Bu durum da bizi hem daha yüksek bir ilişkilenme düzeyi, hem de bir tür mecburiyet de denebilecek karşılıklı bağımlılık tespitine götürmektedir.

Birbirine Mecbur Olmak

Bu kısa yazı kapsamında ayrıntılandırmanın mümkün olmadığı, ancak değinmeden geçilemeyecek bir husus da, genel olarak Çukurova'nın, özel olarak da Mersin'in zorunlu nüfus hareketlerinin her türlüsüne çok eski dönemlerden beri sahne olduğudur. Yazının konusunu oluşturan Adanalıoğlu bölgesi de, 19. yüzyılın ilk yarısında Çukurova'da kısa bir süre hüküm süren ve bu süre zarfında pamuk tarımında ıslah çalışmaları gerçekleştiren İbrahim Paşa döneminde Suriye'den iskân edilen çiftçilerin (fellahin) yaşadığı pek çok Arap Alevi ova köyünden biridir.[8] 150 yılı aşkın bir süredir Mersin'den Hatay'a uzanan hat boyunca yerleşik olan bu azınlık topluluk, oldukça kuvvetli dini-etnik bağları haizdir. Aynı zamanda Suriye ile olan akrabalık ve mezhepsel aidiyet bağları da kuvvetlidir. Bu anlamda, Türkiye'ye yerleşmiş olan ~~mültecilerin~~ büyük bir kısmının Suriye'deki rejimle ters düştüğünü ve ondan kaçtığını düşünürsek, "normal" şartlarda ne gelenlerin yerleşmek isteyeceği ilk yer Adanalıoğlu olurdu, ne de bu bölgenin yerlileri onların oraya yerleşmesini isterdi. Fakat normal bir dönemde değiliz, iki sebeple: Biri, savaş ve savaşa bağlı göçün hazırlıksız ve kitlesel olması ve en yakın yerlerde en fazla yığılmanın olması gibi daha bilindik sebep. Diğeri ise kapitalizmin bugün geldiği noktada tarım sektöründeki işleyişin ulaştığı insanlıkdışı düzey. Bu yazının iddiası odur ki, Adanalıoğlu'nda hayatta kalma mücadelesi veren Arap Alevi küçük çiftçi ile yine aynı mücadeleyi başka türlü veren Suriyeli ~~mülteci~~ arasında bir mecburiyet ilişkisi vardır. Çünkü kimliğinden dolayı AKP iktidarıyla yıldızı asla barışmayan, dahası her dönemde kimliğinden dolayı sıkıntılar yaşamış ve bu nedenle de ürkek olan, Sünnilere ve Suriyelilere dair hem korkuları hem de kalıp yargıları bulunan küçük çiftçi, tarlasında ~~mülteci~~ işçi çalıştırmaya mahkûmdur. Aksi takdirde içinde yüzdüğü borç batağında hepten boğulup gideceğini bilir. Diğer yandan ~~mülteci~~ ise, geride bıraktığı rejimi desteklediğini bildiği bir topluluğun içinde yaşamaktan dolayı korku duysa, yaşama ve çalışma koşulları kölelikten hallice olsa da, tarımda alacağı yevmiyeyi şehirde bulamayacağını, çadırdaki yaşam şartlarının şehirdekinden daha kötü olmadığını bilir, burada yaşamaya mahkûmdur bir anlamda. Yaşanan irili ufaklı gerilimlerden sonra her defasında yeniden aynı iş ilişkisinin tesis edilmesi de bu karşılıklı mecburiyetin bir göstergesi. Bir yandan savaş, diğer yandan kapitalizmin dayattığı endüstriyel tarım sistemi küçük çiftçilerle ~~mülteci~~ köylüleri böylece birbirine ve bu koşullara mahkûm eder. Velhasıl gerilimler de, bağımlılıklar da sürer gider.

1- İsminden de anlaşılacağı gibi İzmir Halkların Dayanışma Köprüsü'ne öykünmekte ve onlarla işbirliği yapmaktaydık. Ancak bizim çalışmalarımız onlarınki kadar geniş bir yaygınlığa ulaşamadı maalesef. Bunun nedeninin ~~mülteci~~ meselesinin görünürlüğü ve muhteviyatı açısından Mersin ile İzmir arasında önemli farklar bulunması olduğu kadar bizlerin örgütlenme becerisi açısından daha zayıf olmamız olduğu kanısındayım. Sonuç olarak çalışmamız fazla büyüyüp gelişmediyse de belli bir istikrar içerisinde bugüne kadar devam etti; halen MAYA Derneği'nin Adanalıoğlu'nda yaklaşık otuz çocuğun devam ettiği bir eğitim/oyun merkezi bulunuyor. Bugüne kadar bu merkeze devam eden çocuk sayısı ise yaklaşık üç yüz.
2- IOM Uluslararası Göç Örgütü (2009) *Göç Terimleri Sözlüğü*.
3- Gertel, J. (2017, 6 Temmuz) "Work and nutrition: the significance of labor migration for European agriculture", *Heinrich Boell Stiftung*, boell.de/en/2017/07/06/work-and-nutrition-significance-labor-migration-european-agriculture
4- Phillips, N. (2013) "Unfree labour and adverse incorporation in the global economy: comparative perspectives on Brazil and India", *Economy and Society*, 42:2, s. 171-96.
5- "Plastik okyanusu"nun farklı ölçeklerde çekilmiş çok çarpıcı fotoğrafları için bkz. www.amusingplanet.com/2013/08/the-greenhouses-of-almeria.html
6- Phillips, N., a.g.e.
7- TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri tarım ve tarımdışı sektörlerde kayıtdışı istihdam oranları şu şekildedir: 2003 %90-%31, 2008 %88-%30, 2013 % 83-%22, 2018 % 83-%22.
8- Toksöz, M. (2010) *Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean: The Making of the Adana-Mersin Region 1850-1908*, Leiden-Boston: Brill.

Hastalıkta ve Sağlıkta Mülteci Olmak: Türkiye'deki Suriyelilerin Sağlık Hizmetlerine Erişiminde Yaşadığı Sorunlar

Ayşecan Terzioğlu

Türkiye'deki mülteci sağlığı, özellikle Suriyeliler üzerinden, son yıllarda sıklıkla konuşulup tartışılsa da, hakkında yapılan araştırmalar oldukça az ve daha çok İstanbul ve İzmir gibi illeri ve çocuk sağlığı gibi belirli konuları kapsıyor.[1] Ben de bu yazıda sayıca daha fazla oldukları ve yalnızca Suriye sınırında değil, Türkiye'nin hemen her bölgesindeki büyük şehirlerde 2011 yılından beri yaşadıkları için diğer mültecilerden daha fazla görünürlüğü olan Suriyelilerin sağlığı üzerinde duracağım. Türkçe bilmedikleri ve tercüman bulamadıkları için yaşadıkları iletişim sorunları ve hangi klinikte hangi formu nasıl dolduracaklarını bilmediklerinden kaynaklanan bürokratik sorunlar gibi, sağlık ve hastalık konularında yaşadıkları sorunları birçoğu Afganistan, İran ve Senegal gibi çeşitli Afrika ülkelerinden gelen mülteciler de paylaşıyor.[2] Bu sorunlar aslında çok daha temel bir sorun olan mültecilerin kendi sağlık hakları konusunda yeterli bilgileri olmaması ve dolayısıyla hastalandıklarında hangi hastaneye gidecekleri ve hangi durumda ödeme yapacakları ya da yapmayacaklarını bilememeleriyle de yakından ilişkili.[3] Dolayısıyla hasta olmak onlar için bu sorunlarla da bağlantılı olarak bir çaresizlik hissini ortaya çıkarıyor. Bu çaresizlik hissine bir de hastanedeki güvenlik görevlilerinin ya da hastaları kaydeden personelin onların göçmen kimlik kartlarındaki resmi ikametgâh adresinin -örneğin sınırdaki şehirler ve kamplar yerine Batı'daki büyük şehirlerde oturmayı tercih ettikleri için- yanlış olduğunu fark edip onları resmi ikametgâh adresine, hatta Suriye'ye geri göndermesi korkusuyla bir güvensizlik hissi de ekleniyor.

Burada da sözünü edeceğim Suriyelilerin sağlığı konusu ve bu konudaki ayrımcı söylemler, diğer mültecilerin sağlığıyla ilgili konulardan, Türkiye ve Suriye'nin (hatta genel olarak Arap ülkelerinin) arasındaki tarihi ve güncel, çalkantılı ve girift, politik ve toplumsal dinamikler, ve bu dinamiklerin Türkiye'nin kendi içindeki politik ve toplumsal kutuplaşmayla etkileşimi dolayısıyla ayrılıyor. İlk olarak 1990'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde Arthur Kleinman ve

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Paul Farmer gibi tıbbın toplumsal ve kültürel boyutlarıyla ilgilenen birkaç tıp doktorunun kavramsal çerçevesini çizdiği sağlık antropolojisi, sağlık eşitsizliklerinin ne gibi politik, ekonomik, hukuki, toplumsal eşitsizliklerle yakından etkilenerek nasıl şekillendiğini ve hastane, tıp fakültesi gibi temel sağlık kurumlarında ne gibi dinamiklerle yeniden üretildiğini ortaya koyar. Kişilerin sağlık ve hastalık deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde araştıran sağlık antropolojisi, bu araştırmaları temel alarak eşitsizliklerin ve ayrımcılıkların insanların sağlık, hastalık, doğum, ölüm, beden, yaşam algılarını, hastalık deneyimlerini ve toplumsal ilişkilerini nasıl etkilediğini tartışır.[4] "Kişiler sağlık eşitsizlikleri ve ayrımcılıklarını ne gibi durumlarda sorgulayıp, bunlarla günlük yaşamlarında nasıl başa çıkmaktadırlar?" sorusunun da yanıtlarını arayan sağlık antropolojisi Türkiye'de henüz kurumsallaşmamış olsa da bu konuda çeşitli çalışmalar kaleme alındı.[5] Bu çalışmalar 1980'lerden itibaren dünyayı etkisi altına alan küresel neoliberalizmin sonucunda sağlık kavramının yaşama hakkına bağlı temel insan hakkından, insanların bir "meta" olarak görüp, sağlıklarını korumak için bütün toplumsal ve ekonomik kaynaklarını seferber etmeleri gereken bireysel bir sorumluluk haline geldiğini vurgular. Bunun sonucunda göçmenler, engelliler ve LGBTİ gibi toplumsal ve ekonomik açıdan dezavantajlı kişiler, seferber edecek sosyal ve ekonomik kaynak bulmakta da zorluk çektiklerinden sağlık eşitsizliklerinden fazlasıyla etkilenir ve mağdur olurlar.[6]

Bu çerçevede, Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki olarak mülteci statüsünün olamaması onların sağlık hizmetlerine erişimini önemli ölçüde etkiler. Uluslararası düzeyde mültecilerin hukuki durumlarını düzenleyen Cenevre Anlaşması'nı 1951 yılında imzalayan Türkiye, coğrafi bir sınırlama şartıyla, yalnızca Avrupa'dan gelen göçmenlere mülteci statüsü verileceğini kabul etti. Bu yüzden Suriyeliler de, tıpkı Afganistan, İran, Irak ya da Senegal ve Nijerya gibi çeşitli Afrika ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmenler gibi, mülteci statüsü alamıyorlar. Suriyeliler önce hukuki olmayan "misafir" daha sonra da, özellikle geri gönderilmeme şartının yokluğu açısından, hukuki açıdan tartışmalı "geçici koruma" altına alınan göç-

menler konumunda oldular.[7] Türkiye'nin politik ve toplumsal olarak Batılılaşma amacını yansıtan, ve Balkanlar'daki veya Rusya'daki "soydaşlarını" Türkiye'ye getirerek, burada yaşamaya teşvik etme hedefini taşıyan bu bölgesel kısıt ister istemez diğer göçmenleri hukuki, politik ve toplumsal açıdan daha da kırılgan bir konuma soktu. Ben de, bu konuda araştırma yapan birçok sosyal bilimci gibi, göç nedenlerinin ve koşullarının yanı sıra göç ettikleri ülkedeki yaşamlarının niteliği açısından bu göçmenlerin mülteci statüsü almaları gerektiğine inandığım için yazımda da Suriyelilerden mülteci olarak söz edeceğim.

Bu makalenin temelini oluşturan araştırmamda Suriyeli kadınların ve çocukların sağlık hizmetlerine erişiminde yaşadığı sorunlara odaklanıp, 2017-18 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Suriyeli anneler veya anneler savaşta yaşamlarını yitirdiği için ailedeki çocuklara bakmakla yükümlü teyze, hala ve ablalarla yarı-yapılandırılmış görüşmeler yaptım.[8] Sorularım çoğunlukla sağlık konularıyla sınırlı kalsa da konuştuğum birçok Suriyeli kadın, genel olarak Türkiye'deki yaşamlarını da değerlendirdi ve yaşadıkları sorunlara rağmen Türkiye'de kalmak isteseler de aslında "kendilerinin burada istenmediğini" hissettiklerini aktardı. 28 yaşında iki çocuk annesi, ev işçisi bir Suriyeli bu durumu şu sözlerle anlattı:

> *"Ben ve çevremdeki diğer Suriyeliler kendimizi burada yaşayanlara yakın hissediyoruz. Burada yaşayan kadınlar da bizim gibi yaşıyor, sokakta çocuklarının peşinden koşuyor, parklarda örgü örüyor mesela. Ama bize, biz onlara dert oluyormuşuz gibi bakıyorlar. Kötü kötü bakıyorlar, uzak duruyorlar, hatta kendi çocuklarına da bizim çocuklarımızdan uzak durmasını söylüyorlar, benim de duyabileceğim bir şekilde. Hatta bazen açık açık, 'Ne zaman Suriye'ye geri döneceksiniz?' diye soruyorlar. Ya da daha kötüsü, 'Siz de o televizyonda gördüğümüz botlara binip Yunan Adaları'na gitsenize' diyorlar. Biz de çok üzülüyoruz tabii bunları duyunca."*

Suriyelilerin yaşadığı bu "istenmeme" durumu hastane ortamına da yansıyor. Bu durum, diğer hastaların ve sağlık çalışanlarının bir kısmının ayrımcılık içeren davranışlarıyla da pekişerek hastanede Suriyelilerin dışlanmaları ve damgalanmalarına yol açıyor. Ablasını savaşta kaybettiği için 12 ve 15 yaşındaki yeğenlerini yetiştiren ve bir konfeksiyon atölyesi için evde düğme ve fermuar dikerek gelir elde eden 32 yaşındaki bir Suriyeli kadın, üç yıldır İstanbul'da oturduklarını söyleyerek, büyük yeğeninin İstanbul'a geldikleri ilk aydan itibaren sıklıkla ağır bir şekilde grip olduğunu ve her hastaneye gittiklerinde diğer hastaların olumsuz davranışlarıyla karşılaştıklarını anlattı:

> *"Bir kere yeğenimin ateşi 39 oldu ve şiddetli baş ve eklem ağrıları da çektiği için gittiğimiz devlet hastanesindeki doktor ona birçok ilaç yazdı. İki ay sonra bir kere daha aynı hastalık olunca biz de yine aynı doktora geldik. Ben daha önceki gripte hangi ilaçtan, ne kadar kullandığımızı göstermek için yanıma yeğenimin eski ilaçlarını bir torbaya koyup almıştım. Bekleme odasında yanımda oturan genç bir anne gözünü bir süre torbama dikti ve sonra bana, 'Oh bedava bulmuşsunuz ilacı, bol bol alın, kullanın tabii' dedi. Ben yeğenimin çok hasta olduğunu ve o antibiyotiklere epeyce para ödediğimi anlatmaya çalıştım, Türkçe anlatabildiğim kadar. Ama o beni dinlemedi ve 'Haydi canım, işiniz gücünüz devletten geçinmek' gibi bir şey söyledi."*

Toplumsal ve Mesleki Bir "Yük" Olarak Suriyelilerin Sağlığı

Suriyelilerin sağlık çalışanlarına yük olduğunu ve yoksul Türk vatandaşlarının sağlık hizmetlerine erişim hakkını ellerinden aldıklarını, 2013-14 yıllarında bir araştırma çerçevesinde görüşmeler yaptığım Türkiyeli doktorlar ve hemşireler de söylüyordu.[9] Onlara göre, zaten günde yüzden çok hasta baktıkları için, bir de dil ve iletişim sorunları

yaşayan, tıbbi raporlarını yanlarında getiremediklerinden daha önceki sağlık öykülerini tam olarak alamadıkları ve psikolojik sorunları fiziksel sorunlarıyla iç içe geçmiş Suriyelileri tedavi etmek mesleki açıdan bir "yük" ve "külfet" teşkil ediyordu. Üstelik onların birinci basamak sağlık hizmetlerini devlet karşılasa da bunun için onlara "geçici koruma" kapsamında kimliklerin verilmiş olması ve bu kimlikteki bilgilerin doğru olması şartı arandığı için Suriyelilerle ilgilenen sağlık çalışanları bu kimlikleri kontrol etmek gibi bürokratik bir işlemin de sorumluluğunu aldı. Bu sorunları bir kadın doğum uzmanı şu şekilde aktardı:

> *"Kadının doğumuna giriyorum ama daha önce kaç defa hamile kalmış, kaç çocuk doğurmuş, hiç kürtaj olmuş mu, bunları doğru dürüst bilmeden, körlemesine başlıyorum işlemlere... Okulda okuyan çocuklar bazen ameliyathanede tercüman olarak kalıyor ama onların da doğumu bu kadar detaylı görmesi, zor durumlarda çeviri yapmaya çalışması da sağlıklı değil tabii."*

Suriyelilerin sağlık durumları ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları konusunda hem medyada ve sosyal medyada hem de görüştüğüm sağlık çalışanlarınca sıklıkla getirilen iki suçlama şuydu: Suriyelilerin "nasıl olsa devlet bakar" düşüncesiyle Türkiye'ye gelince çok sayıda çocuk doğurması ve Suriye'deki savaş yüzünden aşılanamayan çocukların "Türk çocuklarına" el, ayak, ağız hastalığı, çocuk felci ve tüberküloz gibi hastalıklar bulaştırması. Oysaki ülkelerinde yaşanan travmalar sonucunda başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalmış kişiler için çocuk doğurmak yeni bir toplumda var olma ve oraya uyum gösterme çabasının bir parçası olarak yorumlanabilir. Görüştüğüm Suriyeli kadınlar çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetleri alması için Türkiye'deki eğitim ve sağlık kurumlarında çalışan kişilerle düzenli olarak iletişim kuruyor ve de bu konularda danışmak için sıklıkla STK'lara başvuruyorlardı. Ayrıca Suriyeli çocuklar onları yetiştirenler için uzun vadede bir ekonomik ve kültürel "sağkalım" anlamına da geliyor. Türkiye toplumunun bir parçası olma amacı ve Suriye'deki savaşın yarattığı belirsizlikler yüzünden geri dönme umutlarının giderek azalması sebebiyle Suriye'de konuşulan klasik Arapçayı ve Suriyelilerin kültürel özelliklerini yaşatma sorumlulukları uzun vadede çocuklara ve gençlere yükleniyor. 35 yaşında, üç çocuklu bir anne bu sorumluluğu şöyle anlatıyor:

> *"12-13 yaşına gelince çocuklar biraz para kazanmaya başlayacaklar, daha sonrasında da biz yaşlanınca, bizlere bakacaklar tabii. Eğitimine devam edenler daha çok para kazanılan işlere girecekler, burada yükselecekler... Ama onlar geldikleri yeri de unutmasın istiyoruz tabii. O yüzden onlarla her gün bol bol Arapça konuşuyorum ve bulabildiğim her Arapça çocuk kitabını okumaları için onları teşvik ediyorum ki Suriye Arapçasını yaşatsın onlar, bizlerden sonra da. Bizim kültürümüz ve yaşantımız onlar sayesinde yok olmayacak. Suriye'deki savaşın sonucu ne olursa olsun."*

Suriyeli çocukların sayılarının hızla artmasının bir nedeni de 19-34 yaş arası, yani en doğurgan yaşlardaki genç nüfusun, Suriye'den göç eden nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturması.[10] Dolayısıyla nüfus devingenliği açısından, doğumların bu yaşlarda ivme kazanması beklenir. Aynı zamanda eğitim alamayan ve eski, küçük, kalabalık evlerde oturan Suriyeli çocukların büyük bir kısmı da zamanlarının çoğunu sokaklarda ve parklarda geçirdiği için onların büyük şehirlerde görünürlüğü artmaktadır. Bu nüfus devingenliği ve Suriyeli çocukların, çoğu kez yanlarında onlara bakmakla yükümlü erişkin kişiler olmadan, kalabalık caddelerde, parklarda ve metro duraklarında sıklıkla görülmesi Suriyelilerin çok çocuk doğurup, onlara iyi bak(a)madığı algısının da güçlenmesine yol açıyor.

İstanbul'da Suriyelilerle yaptığım araştırmada onların kentin yoksul mahallelerinde, eski ve altyapısı yetersiz evlerde birkaç aile birlikte yaşadıklarını ve havasız tekstil atölyeleri gibi yerlerde, sağlıksız koşullarda

çalıştıklarını gözlemledim. Türkiye'deki büyük şehirlerde yaşayan Suriyeliler üzerine yapılan diğer araştırmalar da aynı şekilde barınma ve çalışma koşullarının sağlıksızlığına dikkat çekerken, devletin bu konuda acilen düzeltmeler yapması gerektiğini belirtiyor.[11] Görüştüğüm Suriyeliler de sıklıkla hasta olmalarının, özellikle üst solunum yolları enfeksiyonları geçirmelerinin nedenlerini zorlu yaşama ve çalışma koşulları ile Suriye'de yaşadıkları yerlerle İstanbul arasındaki iklim farkı -İstanbul'un çok daha soğuk ve nemli olması- olarak belirtiyorlardı. Bu konuda yapılan tıbbi araştırmalar, Suriye'de 2011'den beri savaş yüzünden aşılamanın aksamış olduğuna dikkat çekerken, Türkiye sınırını geçtikten sonra Suriyeli çocukların kitlesel olarak aşılanmasına ancak göçler başladıktan üç yıl sonra, 2014'te başlanmasının salgın sorunlarına yol açtığına vurgu yapıyordu.[12] Bu bulgulara rağmen görüştüğüm bazı doktorlar ve hemşireler bu konudaki gecikmeyi ve Suriyelilerin İstanbul'daki zorlu yaşam ve çalışma koşullarını görmezden gelip toplumda yaygın olan "ülkelerinden salgın getirip Türklere yayan Suriyeliler" söylemini benimseyerek bir nevi "kurbanı suçlama" (*blaming the victim*) yaklaşımını tercih ediyordu.[13]

Toplumsal tarihçiler Eski Yunan'dan bugüne toplumu derinden sarsan salgınların, aynı zamanda toplumsal ve politik eşitsizliklerin de artarak daha görünür olmasına ve bu salgınların çıkış noktası olarak etnik ve dini azınlıkların suçlanmasına yol açtığını anlatırlar.[14] Bunlara örnek olarak Ortaçağ'da, Avrupa'daki Yahudilerin vebadan sorumlu tutularak toplu halde yakılmalarını, 20. yüzyıl başında Osmanlı yönetimindeki Selanik'te kolera salgınının yoksul Yahudi mahallelerinden çıktığı düşünülerek onların evlerinin kordon (karantina) altına alınıp, dükkânlarının kapatılmak istenmesini, 1980'lerde ABD'de HIV/AIDS'in yayılmasında Haitili göçmenlerin sorumlu tutulmasını gösterebiliriz.[15] Devlet ve sağlık çalışanlarınca hastalık riskiyle özdeşleştirilen bu azınlık veya göçmen gruplarının sağlık gözetimi (*surveillance*) altına alınması, onların şehir içinde hareketlerini, ekonomik etkinliklerini ve şehrin diğer sakinleriyle etkileşimlerini kısıtlama gibi biyopolitik önlemleri de içerir.[16]

Türkiye toplumunun bir parçası olma amacı ve geri dönme umutlarının giderek azalması sebebiyle Suriye'de konuşulan klasik Arapçayı ve Suriyelilerin kültürel özelliklerini yaşatma sorumlulukları uzun vadede çocuklara ve gençlere yükleniyor.

Her ne kadar günümüzde Türkiye'de Suriyeliler belli bir salgın hastalıkla özdeşleştirilmeseler de özellikle sosyal medyada görülen yorumlarda şehir hayatında, sokaklarda, parklarda ve plajlarda bedensel anlamda görünür olmalarının ve kamusal alanda Arapça konuşulmasının verdiği rahatsızlığın sıklıkla dile getirildiği görülür. Eğitim ve sağlığa ayrılan kısıtlı ve yetersiz kaynakların Türkiyeli yoksullar yerine Suriyelilere harcanmasını eleştiren bu ayrımcı ve milliyetçi tutum, Suriyelilerin Türkiye'de toplumsal ve kültürel bir bozulmaya ve yozlaşmaya da yol açtığını varsayar. Oysaki eğitim ve sağlık hakkı, yaşama hakkı, kültürel ve toplumsal haklar gibi temel insan hakları birbirlerine bağlı, bütüncül olarak görülerek Türkiye'deki Suriyelilere karşı ayrımcı görüşler sorgulanabilir. Suriyeliler hakkında oluşan genelleyici söylemlerin dışına çıkarak Suriyelilerin seslerine kulak vermek, Türkiye'de yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlarla nasıl başa çıktıkları konularında onların kendisinden bilgi edinmek bir sonraki adım olabilir. Sağlık sorunları da bu sorunların yalnızca bir kısmı ve bu sorunlar yazımda göstermeye çalıştığım gibi eğitim, barınma ve çalışma konularıyla yakından ilgili. Yeni bir göçmen grubunun geldikleri topluma uyum sağlamasının da ancak bu sorunların çözülmesi yönünde somut adımlar atılmasıyla mümkün olduğunu düşünürsek bu konuda Suriyeliler kadar Türkiyelilere, halklar kadar devlete ve sağlık, eğitim ve hukuk uzmanlarına da önemli sorumluluklar düştüğünü görürüz.

Not: Bu makalemde kullandığım birçok kaynağı bulmamda yardımcı olan asistanlarım Ezgi Kan, Oğuz Can Ok ve Serhat Kaçan'a teşekkür ederim.

1- Diker, E. (2018) "Mirekoç Çalışma Notları- Türkiye'deki Suriyelilerle İlgili Kaynakçalar: Sağlık", Mirekoç (Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi) Yayınları, mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2018/10/T%C3%BCrkiyedeki_Suriyelilerle_ilgili_Kaynak%C3%A7alar_Sa%C4%9Fl%C4%B1k.pdf
2- Mardin, D. F. (2017) "Right to Health and Access to Health Services for Syrian Refugees in Turkey" (Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Sağlık Hakkı ve Sağlık Hizmetlerine Erişimi) *MiReKoc Policy Brief Series*, mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2016/11/PB_Right-to-Health.pdf
3- Terzioğlu, A. (2018) "The banality of evil: The normalization of discriminatory discourses against Syrians in Turkey", *The Anthropology of Contemporary Middle East and Central Euresia* (ACME), 4(2): 34-47.
4- Farmer, P. (2003) *Pathologies of Power: Health, Human Rights, and the War on the Poor*, Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
5- Özbay, C., A. Terzioğlu, Y. Yeşim (2011) *Neoliberalizm ve Mahremiyet: Türkiye'de Beden, Sağlık ve Cinsellik*, İstanbul: Metis.
6- Mann, J. M., S. Gruskin, M. A. Grodin, G. A. George (1999) *Health and Human Rights: A Reader*, New York-Londra: Routledge.
7- Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD, 2017) "Türkiye'de İltica Süreci" sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2017/05/Turkiye-de-Iltica-Sureci.pdf
8- Mülakat yaptığım Suriyeli kadınlara İstanbul'un çeşitli yerlerinde gönüllü çalışmalar da yaptığım STK'lar aracılığıyla ulaştım ve 25 mülakat yaptım. Mülakatların dili 21'inde Türkçe ve diğer dördünde ise bu kadınların yakın akrabaları ya da arkadaşları olan gönüllü tercümanlar aracılığıyla Arapça oldu. Türkçe bilen ve STK'lardan aktif olarak yararlanan Suriyeli kadınların toplumdaki yeri ve uyum sağlamaları açısından diğer birçok mülteci kadından daha iyi durumda olduklarını düşünsem de, Türkçe bilmeleri, onlar hakkında konuşulan ve yazılan ayrımcı söylemlerin farkında olmalarını da sağladığı için bu araştırma kapsamında genellikle Türkçe bilen Suriyeli kadınlarla görüşme yapmayı tercih ettim.
9- Terzioğlu, A. (2015) "'Hep bu Suriyelilerin yüzünden!': İstanbul'daki Sağlık Çalışanlarının Gözünden Suriyeli Çocukların Sağlığı", *Toplum ve Bilim*, 134: 102-18.
10- Mülteciler Derneği (2018) "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı", multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/
11- Esin, M. N., A. Ardıç, Ş. Nar, B. Yıldırım, N. Sunal (2014) "İstanbul'un Bir Bölgesinde Yaşayan Suriyelilerin Yaşam Koşulları", *17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, Edirne: Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Yayınları; İçduygu A., D. Şimşek (2016) "Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies", *Turkish Policy Quarterly*, 15(3): 59-69.
12- Torun P., M. Karaaslan, B. Sandıklı, C. Acar, E. Shurtleff, S. Dhrolia, B. Herek (2018) "Health and Healthcare Access for Syrian Refugees Living in Istanbul", *International Journal of Public Health*, 63: 601-8.
13- Terzioğlu, A. (2018) *a.g.y.*
14- Terrence, R., P. Slack (haz., 1992) *Epidemics and Ideas: Essays on the Historical Perception of Pestilence*, New York: Cambridge University Press
15- Terrence, R., P. Slack, *a.g.y.*; Odabaşı, A. İ. (2018) "Selanik 1910-1911: Kolera Salgınları, Kahraman Bir Doktor, Yahudi İşçilerin İsyanı ve Serseri Gazeteciler", *Toplumsal Tarih*, 296: 56-63; Brown, T. (2000) "AIDS, Risk and Social Governance", *Social Science & Medicine*, 50 (9): 1273-84.
16- Clarke, A. E., L. Mamo, J. Ruth Fosket, J. R. Fishman, J. K. Shim (haz., 2010) *Biomedicalization: Technoscience, Health and Illness in the U.S.*, Durham, NC: Duke University Press.

Mekânların Mültecilere Hissettirdikleri

Doğuş Şimşek

"Bir buçuk sene önce beş küçük çocuğumla birlikte Suriye'den Türkiye'ye gelmek için üç gün boyunca yürüyerek sınırı geçtim. Kocamın yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum... İki yıldır haber yok... İstanbul'a kız kardeşimin yanına geldim. Bir odalı bu daireye aylık 600 TL kira veriyoruz. Bir odada sekiz kişi yaşıyoruz. Ben küçük çocuklarıma bakıyorum. 14 ve 15 yaşlarındaki iki oğlum çalışıyor. Fakat şu anda işsizler, çünkü en son çalıştıkları araba tamircisinde işçilerin saldırısına uğradılar, kablolarla dövüldüler... Bacaklarındaki morluklara bakın... Çalıştıkları yerden maaşlarını alamadan ayrılmak zorunda kaldılar... Çocuklarım okula gitmeleri gerekirken çalışıyorlar."
(Suriyeli kadın, İstanbul)

Çocuklarıyla birlikte Suriye'den Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan kadın, yeni ülkesindeki yaşamını anlatırken onu en çok üzen durumun çocuklarının okula gitmek yerine, çalışmak zorunda kalmaları ve çalışma ortamında maruz kaldıkları sözlü ve fiziksel şiddet olduğunu söylüyor. Şöyle ekliyor: "Başka çaremiz olmadığı için Türkiye'ye geldiğimizi anlamıyorlar, bizi istemiyorlar. Burada hiçbir destek almadan, bu koşullarda yaşamaya çalışmak çok zor." Suriye'den Türkiye'ye göç edenlerin çoğunun kendine özgü, çok zorlu hayat hikâyeleri var. Türkiyeliler ise onların farklı hayat hikâyelerini, etnik, dini ve sınıfsal farklılıklarını gözardı ederek onları "hırsız", "dilenci", "vatan haini" ve "gündelik yaşama adapte olamayan göçmenler" gibi birçok negatif ifadeyle tanımlıyorlar. Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle yerinden edilen milyonlarca Suriyeli, toplumun onlara biçtiği kimlikler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Gündelik hayatın her alanında, bulundukları her mekândasınıflarda, atölyelerde, tamirhanelerde, sokaklarda, mahallelerde- onlarla özdeşleştirilen kimlik kategorileri çerçevesinde kendilerine yer bulmaya çalışıyorlar. Bu yazıda sınıfta, atölyede ve sokakta yer almaya çalışan mülteci çocukların ve ailelerinin göç ettikleri ülkedeki gündelik yaşam deneyimlerinden bahsedeceğim.

"Aslında ben sınıfta yokum"

Türkiye'de ikamet eden 3,6 milyondan fazla Suriyeli mültecinin %45,6'sı, yani nüfusun 1 milyon 663 bini 0-18 yaş aralığında.[1] Okula kayıtlı olan Suriyeli çocukların sayısı ise sadece 645 bin. Yani yaklaşık dört yüz bin çocuk hâlâ eğitim hizmeti alamıyor.[2] Okullara kayıtlı olan Suriyeli çocukların kaçının eğitime devam ettiği bilgisi de mevcut değil. Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçleriyle ilgili yaptığım araştırma kapsamında görüştüğüm Suriyeli ailelerin çoğu, çocuklarının eğitime devam edememesinin, okulların Suriyeli çocukları kabul etmemesi, çocukların öğretmenler, veliler ve öğrencilerin ayrımcılığına maruz kalması, finansal zorluklar ve dil sorunu gibi engellerden kaynaklandığını söylediler.[3] İstanbul'da görüştüğüm bir aile ise, çocuklarının okulda yaşadığı sorunların, onların uzun vadede kimlik oluşumlarını da olumsuz etkileyeceğini anlatarak şöyle konuştu:

"Suriyeli ailelerden birçok hikâye duyuyoruz. Çoğu okulda çocuklarının Türk çocuklar tarafından fiziksel şiddete maruz kaldığını ve bazı öğretmenler tarafından ayrımcılığa uğradıklarından bahsettiler. Bu duyduklarımız maalesef doğru. Bizim çocuğumuz da aynı şeyleri yaşıyor ve okulda mutlu değil. Suriyeli çocukların çoğu kendilerini okula ait hissedemiyor. Bizim oğlumuz yaşadığımız semtteki devlet okuluna gidiyor. Çocuğumuzu okula kaydettirirken çok zorluk yaşadık. Başvurduğumuz diğer okulun müdürü okulda yer olmadığını ve çocuğumuzu kayıt edemeyeceğini söyledi. Sonunda çocuğumuzu bir okula kayıt ettirdik. Fakat, sonra başka sorunlar çıktı. Çocuğumuz okuldan eve geldiğinde hep mutsuzdu. Neden mutsuz olduğunu sorduğu-

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

muzda, sınıftaki çocukların kendisiyle arkadaşlık etmediğini, onu dışladıklarını ve dalga geçtiklerini söyledi. Bu yüzden okula gitmek istemediğini belirtti. Okullarda ayrımcılık var. Ayrımcılık bazen fiziksel şiddete dönüşüyor. Bizim çocuğumuzun ve diğer Suriyeli çocukların okullarda güvenli olmadığını düşünüyoruz. Bu yüzden çocuğumuzu okula göndermek istemiyoruz. Çocuğumuzun kaydını bu okuldan alıp başka bir okula taşıyacağız. Göndereceğimiz yeni okulda da çocuğumuz benzer sorunlar ile karşılaşırsa, onun eğitimi için Avrupa'ya gitmeyi düşünüyoruz."
(Suriyeli aile, İstanbul)

Mekân olarak okul, homojen bir ulus kimliğini temsil ediyor. Ulus-devletlerde okul, ulusal dili, değerleri ve kültürü aktararak, devletin egemenliğini sürdürmesine yardımcı olan en önemli kurumdur.[4] Suriyeli çocuklar bu homojen kimlik kategorisinde kendilerine yer bulamıyorlar. Suriyeli olmak, onların diğer çocuklarla ve öğretmenleriyle iletişim kurmalarının önündeki en büyük engel. Göçmen çocukları kendilerini, yaşadıkları ülkenin ve göç veren ülkenin, iki ya da üç dil ile birden fazla kültürün, bazen sınırında, bazen de tam ortasında bulurlar. Ailelerine kıyasla kimlik ve aidiyet, göçmen çocukları için tanımlanması çok daha zor kavramlardır. "Nerelisin?", "Kendini daha çok hangi etnik, kültürel kimliğe ait hissediyorsun?" soruları, onlar için tek ve kesin cevapları olmayan, karmaşık sorulardır. Özellikle göçmen ya da mülteci olmalarından dolayı ayrımcılık ve ırkçılığa maruz kalan çocuklar bu sorulara cevap vermekte daha da zorlanırlar. Çünkü onlar için göç ettikleri ülkede, bulundukları mekânlarda kabul görmeleri, aynı zamanda var olmak, görünmek, mevcut olduklarını hissetmek anlamına da geliyor.

Örneğin, Anthias'a göre, Yunan ve Asyalı çocuklar İngilizlerden izole edildiklerini hissediyorlar; bu durum okul ortamındaki ırkçı söylemler ve ötekileştirme ile ilişkilendiriliyor.[5] Enneli, Modood ve Bradley'e göre ise, İngiltere'deki Kürt ve Türk göçmen çocukları etnisiteleri, sosyal sınıf ve statülerinden dolayı İngiltere'deki okullarda dezavantajlı olarak görülüyorlar.[6] Okulların homojen ortamı ve dil yetersizliği, göçmen çocuklarının göç ettikleri ülkeyle ilişkilerini, güven duygularını etkileyerek sosyoekonomik hareketliliğini ve entegrasyonunu sınırlıyor. On yaşındaki Suriyeli bir çocuğa göre Suriyeli olmak kötü bir şey:

"Okulda beni 'Suri, Suri' diye çağırıyorlar, Suriyeli olduğum için dalga geçiyorlar, itiyorlar, aralarına almıyorlar. Bütün bunları Suriyeli olduğum için yapıyorlar. Aslında benim onlardan bir farkım yok. Tek farkımız benim başka bir ülkeden gelmiş olmam, Suriyeli olmam. Türk olsaydım beni kabul edeceklerdi. O yüzden bir an önce doğru Türkçe konuşmayı öğrenmek istiyorum. O zaman belki sınıftaki diğer çocuklar beni aralarına alırlar, öğretmenim de bana derste söz verir."
(Suriyeli çocuk, İstanbul)

Suriyeli çocukların okulla kurdukları ilişki okuldaki diğer çocuklarla ve öğretmenleriyle ilişkilenme biçimleri üzerinden şekilleniyor. "Öteki" olma hissi, mülteci çocukların bulundukları mekânların yapısı üzerinden şekilleniyor ve topluma adapte olmalarını zorlaştırıyor. Mekân olarak okul homojen bir kimliği yansıttığından çocuklar Suriyeli olarak bu mekânda kendilerine yer bulamıyorlar. Bu durumda da onlar için entegrasyon, Türkçeyi iyi, yani aksansız konuşabilmek, kabul görmeleri ve mekânda yer bulabilmeleri için çok önemli. Bu aynı zamanda kabul görmeyen Suriyeli kimliklerini de arkalarında bırakmanın bir yolu olarak görünüyor. Suriyeli çocuklar örneğinde entegrasyon, yaşadıkları ülkede başarılı olmak, kendilerini kanıtlamak, homojen ortamlarda kabul görmek için bir strateji ve uyum çabası olarak kendini gösteriyor.

İstanbul'da görüştüğüm başka bir Suriyeli çocuk da okul deneyiminden bahsederken,

öğretmeninin ona karşı tutumuna değindi: "Öğretmenim ben sınıfta yokmuşum gibi davranıyor. Diğer çocuklara söz veriyor. Bana hiç söz vermiyor. Beni sınıfın en arka sırasına oturttu. Beni görmüyor bile. Ben de sınıfta olduğumu hissetmiyorum. Aslında ben sınıfta yokum..." Diğer Suriyeli çocuklar gibi on bir yaşındaki bu Suriyeli çocuk da istenmediğinin, deneyimlediği şeyin ayrımcılık olduğunun, Suriyeli kimliğiyle sınıfta var olmanın zor olduğunun farkında. Okul gibi homojen mekânların, yaşadıkları mahallelerin (çoğunlukla göçmenlerin ve azınlık grupların yaşadıkları mahallelerin) göçmen ve mülteci çocukların kimlik oluşumları ve entegrasyon süreçleri üzerinde büyük etkisi var. Doktora araştırmam kapsamında görüştüğüm Londra'da yaşayan Türk ve Kürt göçmen çocukları, Londra'da doğup büyümelerine ve İngilizceye çok iyi hâkim olmalarına rağmen, göçmen mahallesinde büyüdükleri için sahip oldukları Kuzey Londra aksanının üniversiteye başladıklarında onlara yabancı damgası vurduğunu, çünkü aksanlarının sosyal sınıf ve göçmen kimliklerini yansıttığını söylemişlerdi.[7] Dolayısıyla okul ve yaşanılan semt gibi homojen ve belli kimlik kategorilerini yansıtan mekânlar, göçmen çocuklarının kendilerini dışlanmış, güvensiz ve "öteki" gibi hissetmelerine neden oluyor.

"Bazen atölyeden kaçmak istiyorum"

Çoğu mülteci çocuğun gündelik hayatlarında ilişkilendikleri, zamanlarının büyük kısmını geçirdikleri mekânlar arasında işyerleri de bulunuyor. Yaklaşık dört yüz bin Suriyeli çocuk okul dışında, eğitim almaları gerekirken, atölyelerde, tamirhanelerde düşük ücretler karşılığında günde on-on bir saat çalışıyorlar. Çünkü ailelerine bakmak, kira ödemek ve karınlarını doyurmak zorundalar. Bir saha çalışmasına göre, Suriyeli çocukların %70'inden fazlası haftada altı ya da yedi gün çalışıyor, işyerinde yaygın olarak fiziksel ve sözel şiddete maruz kalıyorlar.[8] Hem zor koşullarda çalışmak zorunda kalan hem işveren hem de diğer çalışanlardan şiddet gören görüştüğüm çoğu Suriyeli çocuk, çalıştıkları mekânlarda kendilerini güvende hissetmediğini söyledi. Yenikapı'da küçük bir tekstil atölyesinde çalışan on iki yaşındaki Suriyeli çocuk Suriye'de okula gittiğini, hayatında ilk kez Türkiye'ye geldiğinde çalıştığını ve çalışmanın ne kadar zor olduğunu anladığını söyledi ve ekledi:

> *"Suriye'de çok güzel bir hayatımız vardı, mutluyduk. Ben okula gidiyordum. Küçük kardeşlerime annem bakıyordu, babam işe gidiyordu. Ben okulumu, arkadaşlarımı, öğretmenimi çok seviyordum. Sonra savaş çıktı. Babamı götürdüler. Uzun zaman babam gelmedi, hâlâ da yok... Sonra bizim yaşadığımız yerde çatışmalar çıktı. Bombalar atılıyordu. Teyzem ve ailesi Türkiye'ye göç etmişlerdi, İstanbul'da yaşıyorlardı. Yaşadığımız yer tehlikeli olduğu için annem bizi alıp teyzemin yanına göç etmeye karar verdi. Babamın nerede olduğunu bilmiyorduk, hâlâ bilmiyoruz. Sonra biz de Türkiye'ye göç ettik. Bir gün Gaziantep'te kaldık, oradan da İstanbul'a teyzemlerin yanına geldik. Kalacak bir yer bulana kadar teyzemlerin tek odalı evinde kaldık. Teyzemlerin yakınında küçük bir daire bulduk, oraya taşındık. Kirayı ve faturaları ödemek, geçimimizi sağlamak için çalışmam gerekti, çünkü kardeşlerim benden küçük oldukları için, annem onlara bakmak zorundaydı. Ben de teyzemlerin yardımıyla bu tekstil atölyesinde iş buldum, ama hiç mutlu değilim. Çünkü burada yedi gün ve günde on bir bazen on iki saat çalışıyorum. Karşılığında ise ayda 1000 TL alıyorum. Aldığım maaş ile ancak geçinebiliyoruz. İşyerinden memnun değilim, çünkü patronum bana çok bağırıyor. Bazen iş gecikince tokat da atıyor. Patronun dışında burada çalışan diğer kişiler de bana kendi işlerini yaptırıyorlar, bağırıyorlar, bazen yemek vermiyorlar. 'Siz geldiniz bize iş kalmadı' diyorlar. Benim gitmem için ellerinden geleni yapıyorlar. Ama nasıl gideyim, mecburum çalışmaya. İşi bırakırsam başka iş nasıl*

bulurum, aileme kim bakar? İstenmediğimi bilsem de çalışmak zorundayım. Suriyeliyim diye istemiyorlar, ama Türk olsaydım böyle yapmazlardı. Bazen atölyeden kaçmak istiyorum."
(Suriyeli çocuk, İstanbul).

Ekonomik sıkıntılar birçok Suriyeli çocuğun eğitimine devam etmesine engel olurken, onları çalışmak zorunda da bırakıyor. Sınıflar gibi işyerleri de birçok Suriyeli çocuk için bulunmak zorunda oldukları, kabul görmedikleri, mülteci oldukları için dışlandıkları mekânları temsil ediyor. Okullardaki ayrımcılıktan farklı olarak işyerlerindeki ayrımcılık, ekonomik kaynakların paylaşımı nedeniyle de kendini gösteriyor. Kayıtdışı çalışan Suriyeliler iş güvencesizliğinin yanı sıra işyerinde ayrımcılık ve ırkçılığa da maruz kalıyorlar. Çocuklarıyla birlikte Suriye'den Türkiye'ye göç eden bir kadın, çocuklarının işyerinde maruz kaldığı ırkçılığı ve ekonomik zorlukları şöyle anlatıyor:

"Fatih'teki bir daireye faturalar hariç 500 dolar kira veriyoruz. Kirayı ödemekte zorlandığımız için bu dairede iki aile bir arada toplam on kişi yaşıyoruz. Eşimin kazandığı para yetmediği için iki çocuğum da çalışıyor. Okula gitmeleri gerekirken çalışıyorlar. Geçen hafta işyerinde işçiler tarafından dövüldüler. Bizi burada istemiyorlar. Ülkenize dönün diyerek çocuklarımı dövdüler. Çalıştıkları yerden maaşlarını alamadan ayrılmak zorunda kaldılar. Ekonomik sıkıntımız çok fazla, bu koşullarda burada geçinmek çok zor."
(Suriyeli, 32 yaşında, İstanbul)

Suriyeli mültecilerin çalışma hakkı yönetmelikte belirtilse de pratikte iş piyasasına erişimde zorluk yaşıyorlar. Çünkü çoğu işveren, işletmelerinde çalıştırdıkları Suriyeliler için çalışma izni almak yerine, kayıtsız çalıştırmayı tercih ediyor ve asgari ücretten daha az maaş ödüyorlar. Kayıtdışı çalışmak zorunda kalan Suriyeli mülteciler emek sömürüsüne maruz kalıyor, sosyal güvenceleri olmadan uzun saatler çalışıyor ve yetersiz ücret alıyorlar. İş piyasasına erişimi sınırlı olan mültecilerin entegrasyon süreçlerinin yavaş ilerlediği Bloch[9] ve Cheung ve Phillimore'un[10] İngiltere'de yaşayan sığınmacılar ve mülteciler hakkında yaptıkları çalışmalarda da açıklanıyor.

Çocukları çalışmak zorunda kalan başka bir Suriyeli mülteci ise ekonomik sıkıntılar ve dil sorununun gündelik hayatlarını olumsuz yönde etkilediğini şöyle dile getirdi:

"Suriye'yi çok özlüyorum. Savaş olmasaydı ülkemi terk etmezdim. Savaşın bir an önce bitmesini ve ülkemize dönmeyi istiyoruz. Ailemiz kalabalık, İstanbul pahalı, burada çok zor şartlar altında yaşıyoruz. Sadece iki çocuğum çalışıyor, çünkü diğerleri çok küçük. Çocuklarımın kazandığı paranın çoğu, kaldığımız bir odalı evin kirası ve faturalar için harcanıyor. Türkler ile iletişim kuramıyoruz çünkü dil bilmiyoruz. Sadece Suriye'den tanıdığımız buraya göç eden kişiler ile görüşüyoruz."
(Suriyeli erkek, İstanbul)

Ekonomik fırsat eşitsizliği, işsiz kalma, yoksulluk, işyerinde ayrımcılık gibi sorunların yanı sıra Suriyeli mülteciler gündelik hayatta maruz kaldıkları ırkçılık nedeniyle de kendilerini güvende hissetmediklerini söylediler:

"Ev sahipleri evlerini bize kiralamaktan kaçınıyorlar. Çoğu zaman Suriyeli olduğumuz için iş vermek istemiyorlar. İnsanlarla iletişimimiz de çok sınırlı. Burada istenmediğimizi düşünüyorum. Her an bize saldıracaklarmış gibi hissediyorum."
(Suriyeli erkek, İstanbul)

Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin deneyimleri ayrımcılığın, uzun süreli yerleşim planlarını ve entegrasyon süreçlerini de olumsuz yönde etkilediğini gösteriyor. Bir Suriyeli şöyle diyor:

"Türkiye'de Suriyelileri istemiyorlar. Ev kiralamak istiyoruz, ev vermiyorlar.

'İşimizi elimizden aldınız' diyorlar. Bize kötü davranıyorlar. Hatta 'Neden geldiniz, Suriye'ye geri dönün' diyenler de var. Biz Suriye'de savaştan, bombalardan kaçtık. Suriye'de savaş biterse biz de dönmek istiyoruz. Burada zorunluluktan kalıyoruz."
(Suriyeli erkek, İstanbul)

İşyerlerinde kayıtdışı çalışmak zorunda kalan ve ekonomik kaynakları sınırlı olan mülteciler, göç alan toplumun bireylerince "işlerini ellerinden alan", "kaynakları paylaşmak zorunda kaldıkları kişiler" olarak görüldükleri için, sosyal köprülerin kurulması da zor oluyor. Bu yüzden çoğu Suriyeli gündelik hayatta ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtiyor:

"Biz bu terk edilmiş alanlarda, evlerde, çadırlarda yaşıyoruz, çünkü ev kirası verecek paramız yok. Bizi bir arada görenler de kampa gidin, diye bağırıyorlar. Kamplar çok kalabalık, uzun süre orada yaşamak zor. Biz yerleşik olmak istiyoruz. Kampta yaşamak istemiyoruz. Bize şehirde kalacak yer versinler, çalışalım istiyoruz."
(Suriyeli erkek, İstanbul)

Kamplar mültecilerin bulunması gereken mekânlar olarak görülüyor. Mekânlar üzerinden kimlik ayrıştırmaları yapılarak mültecilerin kamusal alanda yer almaları, göç alan toplumun bazı bireylerince sorun olarak görülüyor. Hatta bazı Suriyeli mülteciler sokakta yürürken aralarında Arapça konuştukları için uyarıldıklarını belirtiyor. Semtler, sokaklar da ulusal kimlik kategorisi çerçevesinde şekilleniyor ve bu kimlik kategorisinde yer almayan kişilere "yabancı", "öteki" oldukları her daim hatırlatılıyor.

Gündelik hayatta sokaklarda da Suriyeli mültecilerin çoğu benzer sorunları deneyimliyor. Suriyeli göçmenler, başta sınıf ve atölye gibi mekânların yanı sıra, sokak ve caddelerde de istenmediklerini, "biz" ve "onlar" diye ayrımcılığa tabi tutulduklarını ve "öteki" olduklarını hissediyorlar. Çünkü bu mekânlar ulusal kimlik kategorileri çerçevesinde şekillendiği için, yeni geleni içine almıyor. Göç konusunda toplumsal farkındalığın artması, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa karşı yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, mülteciler ve medya kuruluşlarının birlikte hareket etmesi, daha eşitlikçi bir ortamın oluşturulması ve entegrasyon süreçlerinin hızlanması için mültecilerin sadece kâğıt üzerinde değil, uygulamada da eşit şekilde temel haklara erişimlerinin ve güvenliklerinin sağlanması gerekiyor.

1- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (Mart 2019), *Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*, goc.gov.tr/gecici-koruma5638
2- UNICEF, *Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar*, unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar
3- Şimşek, D. (2018) "Integration processes of Syrian refugees in Turkey: Class-based Integration", *Journal of Refugee Studies*, doi:10.1093/jrs/fey057
4- Güven, İ. (2000) *Türkiye'de Devlet, Eğitim ve İdeoloji*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
5- Anthias, F. (2002) "Where do I Belong? Narrating Collective Identity and Translocational Positionality", *Ethnicities*, 2(4): 491–514.
6- Enneli, P., T. Modood, H. Bradley (2005) *Young Turks and Kurds: A Set of Invisible Disadvantaged Groups*, York: Joseph Rowntree Foundation.
7- Şimşek, D. (2016) *Ulusaşırı Kimlikler: Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
8- Yalçın, S. (2016) "Hatay ve Urfa'da Yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim ve Çalışma Durumları", *Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu: Suriye'den Gelen Mülteciler Sonrası Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri Konferans Raporu*, Hayata Destek Derneği ve Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, s. 31-34.
9- Bloch, A. (2004) "Labour Market Participation and Conditions of Employment: A Comparison of Minority Ethnic Groups and Refugees in Britain", *Sociological Research Online*, 9(2): 1–19, socresonline.org.uk/9/2/bloch.html
10- Cheung, S. Y., J. Phillimore (2014) "Refugees, Social Capital and Labour Market Integration in the UK", *Sociology*, 48(3): 518–36.

Göçmenler/ Mülteciler İçin Adalet Hakkı: **Festus Okey Davası**

İstanbul'da öldürülen Afrikalı göçmen Festus Okey'in on iki yıldır süren davasını avukatlardan Alp Tekin Ocak'la konuştuk.

Festus Okey kimdir?

Nijeryalı bir göçmen. Nijerya'nın güneybatısında Abia State adlı bir yerde doğup büyüyor. Ailenin en büyük çocuğu, adeta direği. Kardeşi Tochukwu ile birlikte ekonomik sebeplerle önce Güney Afrika'nın Johannesburg şehrine gidiyor, ardından kardeşini orada bırakıp çeşitli yollardan Türkiye'ye geliyor. Kafasında futbolcu olmak var. O yüzden kardeşi gibi Johannesburg'da kalmak yerine o daha "ötesi"ne gitmeyi tercih ediyor. İstanbul'da çeşitli işlerde çalıştığını biliyoruz. En son Kumkapı'da bir berber dükkânında çalışıyor. Olay günü, 20 Ağustos 2007'de, Mamina Oga adlı arkadaşı ile Beyoğlu'nda gezinirken Sakızağacı Taksi Durağı'nın orada "şüphe" üzerine gözaltına alınıyorlar. Şu anda halen faaliyette olan Beyoğlu Polis Merkezi'ne getirilerek sorgulanıyor. Polisin iddia ettiği üzere sorgusunda üzerinden on üç adet taş kokain çıkıyor. Bu esnada çıkan arbedede Festus sanık polis Cengiz Yıldız'ın silahını almak istiyor. Çekişme sırasında silah ateş alıyor ve sol omzundan giren mermi aşağı doğru hareket ederek Festus'un ciğerlerini parçalayarak ölümüne sebep oluyor.

(Soldan) Kardeşleri, Festus ve anne Love Ogu

Dava süreciyle ilgili bilgi verir misin?

Dava sürecinden önce Festus'u ölüme götüren olay hakkında biraz bilgi vermek isterim. Ölümünde ciddi ihmal, şüphe ve karartmalar mevcut. Öncelikle Festus Beyoğlu gibi Türkiye'nin en kalabalık, merkezi ve turistik bir mekânında uluorta gözaltına alınıyor. Gözaltına alınmasını gerektirecek hiçbir makul şüphe yok. Yargılama sırasında kendisinin ölümüne sebep olan polis memuru Cengiz Yıldız şöyle bir cümle sarf ediyor: "Siyahi şahıslar ve Doğu'dan gelen vatandaşlar uyuşturucu yönünden daha fazla dikkat çekiyorlar." Bu cümle aslında davanın özeti gibi. Daha sonra dava dosyasından elde ettiğimiz görüntülere bakınca Festus ve arkadaşı Mamina Oga'nın hiçbir direnç göstermeden adeta "ellerini kollarını sallayarak" polislerin yanında yürüyerek karakola girdiklerini görüyoruz.

Arkadaşı Mamina'yı giriş kattaki nezarethaneye koymalarına rağmen kendisi 4. kattaki sorgu odasına götürülüyor. Yargılama bitmediği için henüz olayın tam olarak nasıl gerçekleştiğini bilmiyoruz. Ama Festus kısa bir sürede polis memuru Cengiz Yıldız'ın silahından çıkan kurşunla ölüyor. Ölümünde ciddi şüpheler var. Sorguya silahla girilmesinin sebebini polisler, o tarihte silahlarını bıraktıkları bölümde tadilat yapılması şeklinde açıklıyorlar. Özellikle işkence ve kötü muamele vakalarında gördüğümüz şekilde olay yerini gören kamera her nedense çalışmıyor! Festus vurulduğunda üzerindeki gömlek (ki üzerimizdeki giysiler silahlardan çıkan mermilerin atış mesafesini tespit etmemizi sağlarlar) kayboluyor. Polis "Festus'un üzerinde kokain elde ettik" diyor, fakat onunla birlikte gözaltına aldıkları arkadaşını serbest bırakıyorlar. Sonrasındaki ihmaller daha da vahim. Ama en vahimi, Festus'un ölümüne sebep olan polis memuru gözaltına dahi alınmıyor, mesleğini yapmaya devam ediyor.

Polis merkezinde gerçekleşen bu cinayet kısa sürede

basının dikkatini çekmiş, ulusal ve uluslararası kamuoyunun gündemine taşınmıştır. İnsan hakları örgütleri ve Türkiye'deki kamuoyunun, sorumluların yargılanması yönünde yarattığı baskı sebebiyle İstanbul Emniyet Müdürlüğü konu hakkında bir basın açıklaması düzenlemek zorunda kalmış, açıklamada ise olayın vahametini örtmek için bir başka skandala imza atılmış ve Festus Okey uyuşturucu kaçakçısı ilan edilmiştir.

Bu dava çerçevesinde oluşan aktivizm bu davayı nasıl güçlendirdi? Aynı zamanda bu dava, mülteci/göçmen hakları aktivizminin güçlenmesini sağladı mı?

İstanbul 21. Ağır Ceza Mahkemesi'nde sadece tetiği çeken polis memuru Cengiz Yıldız hakkında taksirle ölüme sebebiyet vermekten dolayı dava açılmış, Festus Okey davasının Türkiye'de neredeyse her toplumsal kesimin tepkisiyle karşılanmış olması sebebiyle davaya yüzlerce kişi ve kurum müdahillik talebinde bulunmuştur. Göçmen/mülteci hakları konusunda çalışan kurum, kuruluş ve kişilerin davaya müdahillik talepleri bu davanın unutulmasının, adliyenin tozlu raflarına atılan bir dosya olarak kalmasının önüne geçti. Festus davası sebebiyledir ki Türkiye'de kolluk, insan haklarına aykırı ayrımcı tutum ve davranışlarda bulunmadan önce bir kez daha düşünecektir.

Bu davanın aynı zamanda toplumsal güvenliğimize sahip çıkmamıza iyi bir örnek teşkil ettiğini düşünüyorum. Bu davadaki adalet talebi halen ortada. Yargıtay Savcılığı ve Yargıtay 1. Ceza Dairesi ile Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun örnek teşkil edecek görüş ve kararları ile davada kabul edilmeyen müdahillik talebimizin yeniden incelenmesine karar verildi. İdari anlamda tek olumlu gelişme ise, başvurumuz üzerine İstanbul İl İnsan Hakları Kurulu 1 Kasım 2012'de, söz konusu olayda yaşam hakkının, adil yargılanma hakkının, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine dair karar verdi. Dava, aradan geçen on iki yıldan sonra halen yerel mahkeme olan İstanbul 21. Ağır Ceza Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi önünde devam ediyor. Festus Okey'in ailesi yargılamanın bir tarafı olmaya çalışıyor.

Söylemek istediğimiz şudur, Okey cinayeti ırkçılık saikiyle işlenmiş siyasi bir cinayettir. Olayın gerçekleşme biçimi ve kullanılan yöntemler itibariyle devletin şiddet kullanma tekeline sahip kişilerinin, bu gücü kötüye kullandıklarını göstermektedir. Olay sebebiyle yaşam hakkı ihlali, adil yargılanma hakkının ihlali ve ayrımcılık yasağına aykırılık gibi çok ciddi insan hakkı ihlalleri gerçekleştirilmiştir. Bu ihlaller karşısında Savcılık ve mahkemeler gibi kamu makamlarının kararlarının etkisizliği ve bu makamların üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemiş olmaları, her şeyden öte, bir kişinin yaşamına mal olan cinayet şüphelisinin halen belinde suça konu silahla kamusal güvenin en üst seviyede olduğu polislik mesleğine devam ediyor oluşu, bugüne kadar bırakın tutuklanmayı gözaltına dahi alınmamış olması davanın en önemli yanlarını oluşturmaktadır. Yaşam hakkının korunması bakımından Türkiye Cumhuriyeti devletinin, hem negatif hem de pozitif bakımdan üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmediğini, egemenliği altında bulunan kişileri koruma yükümlülüğüne aykırı davrandığını göstermektedir.

Festus Okey davası bize İstanbul'daki göçmenlerin/mültecilerin durumuyla ilgili ne söylüyor?

1990'lar boyunca Afrika kaynaklı göç dalgası Suriye iç savaşıyla başka bir boyuta geçti. Asya, Afrika ve Avrupa arasında adeta bir köprü olan Türkiye, etrafından bulunan ülkelerdeki ekonomik, sosyal ve siyasal sebepler yüzünden bugün eşi benzeri görülmemiş bir göçle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla ülkemizdeki göçmenlerin yaşam koşulları, güvenlikleri ve gelecekleri tehlike altında. Buna karşın Festus davasından da görüleceği üzere göçmenler hukuki korumadan yararlanamadıkları gibi ayrımcılık ve düşmanlığın da kurbanı oluyorlar.

Bir Uyum ve Barış Zemini Olarak Hemşehri Hukuku

Ulaş Bayraktar

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

Hükümet yerel seçimlerdeki oy kaybının faturasının bir kısmını Suriyeli sığınmacılara çıkaracakmış gibi görünüyor. Değişen söylemi ve hızlanan geriye gönderme işlemlerini düşününce şimdiye kadar sürdürülen "misafirperverlik" tutumundan vazgeçildiğini fark ediyoruz. Bu yaklaşım değişimiyle sekiz yıla yakındır resmi rakamlara göre yaklaşık üç buçuk milyon Suriyeliye yönelik halihazırda var olan kamuoyu tepkisinin çok tehlikeli bir seviyeye gelmesi, alenen sürdürülen ırkçılığa dönüşmesi kimse için şaşırtıcı olmayacak.

Bu politika değişikliğinin olası sonuçlarını ele alan Didem Danış ve Deniz Şenol Sert tam olarak gerçekleşmesi imkânsız bu geri gönderme girişiminin kamuoyundaki tahammülsüzlüğü artıracağı, Suriyeli sığınmacıları daha da içine kapayacağı ve şimdiye kadar yürütülen başarılı politikaların etkisini de ortadan kaldırabileceğine dikkat çekiyor.[1]

Eğer Danış ve Şenol Sert haklı çıkarsa İrfan Aktan'ın ifadesiyle "ülkenin en alt sınıfı pozisyonundaki Suriyeli mültecileri bu ırkçı dalgaya karşı siyasi düzlemde savunacak neredeyse hiç kimse kalmayacak!"[2] Zira bu yaklaşım değişikliği yaşanmadan önce İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'n-

ce yapılan "Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları" başlıklı araştırmada[3] ortaya çıkan sonuca göre "Suriyelilerin evlerine dönmesi", Türkiye'deki rakip veya hasım parti tabanlarının ortaklaştığı neredeyse tek konu. "Suriyeliler evlerine gönderilmeli mi?" sorusuna "Evet" yanıtı veren AKP'lilerin oranı %83,2, CHP'lilerin oranı %92,8, MHP'lilerin ise %88. HDP'lilerin oranı ise %75!

Daha da tehlikeli boyutlara varmasından endişe duymamıza sebep olan bu sonuca ne yazık ki şaşırmak güç. Devletimiz başarısızlıkla sonuçlanan ya da zaten başarılmak istenmeyen bir açılım/barış süreci daha ekliyor muhtemelen kerhen girilmiş politikalar hanesine. Önceki tecrübelerden bir ders çıkarılmadığı ne yazık ki aşikâr. Hâlâ makro düzeyde temaslar, düzenlemeler ve bir söylemle sorunların çözülebileceğine dair bir yanılgı içerisindeyiz.

Suriyeli sığınmacılara yönelik de benzer bir yaklaşım gözlüyoruz. Bir insanlık dersi mahiyetindeki açık kapı uygulamasının ardından, Avrupa Birliği'ne karşı bir koz olarak öne sürülen ve pazarlık konusu yapılan Suriyelilerin Türkiye toplumuna olan uyumuna dair herhangi bir çalışma yapılmadı. Sorun ve ihtiyaçlarına ağırlıklı olarak uluslararası örgütlerin ve sivil top-

lum kuruluşlarının finansmanı ve projeleriyle yanıt verildi. Fakat bu uygulamalar kamuoyuna yeteri kadar anlatılamadığı için toplumda bir haksızlık duygusu yayıldı ve buna bağlı tepkilerin önü alınamadı. Gerçekdışı iddialar ve suçlamalarla beslenen bu önyargılar ve tepkiler, hükümete desteğin azaldığının hissedilmesinden sonra iyiden iyiye ayyuka çıktı. Irkçılığa varan saldırı ve tepkilerin önümüzdeki dönemde daha da artması kimseyi şaşırtmayacak olsa gerek.

Merkezi düzeyde kararlaştırılan ve makro ölçeklerde uygulanan böylesi toplumsal programların başarılı olamadığını hem açılım(lar) sürecinde hem de Suriyeli sığınmacılara yönelik politikalarda görmüş olmalıyız. Bu makro çerçevenin yerine yerelden bir bakış geliştirmek için ihtiyaç duyduğumuz çerçeve aslında 1930 yılından beri yerel yönetimler mevzuatındaki Hemşehri Hukuku'nda mevcut.

Kent sakinlerini vatandaşlık bağı aramaksızın hemşehri olarak sayıp, onları hakların ve yükümlülüklerin öznesi olarak kabul eden yaklaşım Suriyeli sığınmacıların şu anda maruz kaldıkları ayrımcılığa ve düşmanlığa engel olabilirdi. Sadece yabancılar açısından da değil, göçle büyümüş tüm Türkiye kentlerinin tecrübe ettiği sosyal sorunların birçoğunun bu yaklaşımın izinde geliştirilecek politikalarla çözülebileceğini iddia edeceğim.

Hemşehri Hukuku

Hemşehri kelimesi, özünde aynı şehrin sakinlerini işaret etse de gündelik kullanımda yaşanılan yerden ziyade göçle terk edilen yere referansla kurgulanır. 1950'lerden itibaren ortaya çıkan yoğun göç hareketleri yeni yerleşilen yerde hayatta kalmaya ve tutunmaya yönelik dayanışma ağları ve mekanizmalarının ortaya çıkmasını zorunlu kıldı. Herhangi bir sosyal politikanın mevcut olmadığı bir ortamda kentin yeni sakinleri gecekondu, dolmuş, işporta gibi kendi enformel pratiklerini geliştirdiler ve bunu da güven ilişkisi kurabildikleri akrabaları ve memleketlileri ile dayanışma içinde tesis ettiler. Zira enformelliğin verdiği bu güvencesizlik toplu hareket etmeyi, belli bir topluluğun desteğini almayı zaruri kılıyordu.

Bir hayatta kalma ve uyum stratejisi olarak ortaya çıkan bu dayanışma örüntüleri görece güvenceli bir yerleşme sağlandıktan sonra da yok olmadı. Coğrafi kökene referansla kurulan ve sürdürülen dayanışma bağları artık kurumsallaşan ticari ilişkiler ve genişleyen siyasi bağlantılar bağlamında önemli bir aracılık mekanizması olarak işlevini sürdürdü ve hatta dini ve mezhepsel kimlikler üzerinden daha farklı katmanlar edindi.

Sonuç olarak yoğun göç dalgalarına evsahipliği yapmış Türkiye kentlerinin sakinleri hemşehrilik bağını yani güven ve dayanışma ilişkisini yaşanılan değil, göç edilmiş yere referansla kurgulama alışkanlığını kazanmış ve sürdürmüş oldular.

Oysa hemşehriliğin anlamı ve kıymeti 1930 yılından beri yasada dahi açıkça ifade edilmiş bir haldedir: "Her Türk, nüfus kütüğüne yerli olarak yazıldığı beldenin hemşerisidir. Hemşerilerin belediye işlerinde reye [oya], intihaba [seçim hakkına], belediye idaresine iştirake [katılıma] ve belde idaresinin devamlı yardımlarından istifadeye hakları vardır."[4]

30'ların siyasi hâletiruhiyesi içinde yasanın çok dar bir hemşehrilik tanımı yaptığı muhakkak. Türklük ve yerlilik vurgusu yerli ve yabancı göçmenlerin bu hukuk kapsamına girmesinde bir engel, zorluk olarak değerlendirilebilir. Buradan bakınca göçmenlerin hemşehrilik ilişkisini gayri-yerli olarak kendi aralarında kurmuş olmalarına şaşırmamak da gerekir.

Oysa 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu (md. 13) ile hem milliyete hem de yerliliğe yönelik kısıtlar kaldırılarak evrensel bir hemşehrilik tanımına kavuşuldu. Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisi olarak belediye karar ve

Kent sakinlerini vatandaşlık bağı aramaksızın hemşehri olarak sayıp, onları hakların ve yükümlülüklerin öznesi olarak kabul eden yaklaşım Suriyeli sığınmacıların şu anda maruz kaldıkları ayrımcılığa ve düşmanlığa engel olabilirdi.

hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakkına sahip kılındı.

Bu yeni tanım kentte yaşayanların tümüne eşit ve evrensel bir hak tanımanın ötesinde kentin yeni sakinlerinin kent hayatına entegrasyonunu ve farklı toplulukların arasındaki birlikte yaşama becerisinin gelişmesini kolaylaştıracak bir çerçeve sunar. Girişte zafiyetini ortaya koyduğumuz makro yaklaşımın aksine sadece bu maddeden hareketle bile belli bir yerleşim yerinin farklı kültürel, etnik, dini kimliklere sahip toplulukları arasında barış içinde bir ilişki ve uyum zemini tesis edilebilir. Bu politik yaklaşımın izini belediye kanununun hemşehri hukukunu düzenleyen 13. Maddesini takip ederek sürebiliriz.

Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir

Sosyal bilimler yazınında kentin farklı disiplinlerin yaptığı çok sayıda tanımını bulabiliriz. Belli bir nüfusun üzerinde, gayri-zirai bir ekonomik yaşamı olan, yapılı bir çevreden oluşan, mülki idare açısından belde statüsüne sahip olmak gibi özellikler bir yerleşim yerinin kentselliğini tanımlar. Sosyolojik açıdan da belli bir yerde yaşayanlar arasındaki etkileşimin niteliği belirleyici olarak görülür. Kent farklı kökenden, kültürden, farklı ihtiyaç ve öncelikleri olan bireylerden oluştuğu için daha heterojen bir toplumsal yapıyı temsil eder. Kenti, kırdan ve köyden ayıran temel unsur sakinlerinin farklı özellikler, eğilimler taşımasıdır. Bu anlamda kır/köy aynılıkla; kent farklılıkla menkuldür. Bu farklılık 1950'lerden beri yaşandığı gibi ulusal ya da uluslararası siyasi gerilimin ve çatışmaların tetiklediği şekliyle uluslararası göç dalgaları sonucunda ortaya çıkabilir ya da genişleyebilir. Kentlilik bu farklılıklara rağmen demokratik bir müştereklik hissiyatının ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır.

Fakat hemşehriliğin yukarıda tartıştığımız minvaldeki bir kullanımı bu farklılıkların müştereklikten ziyade ayrılık zeminlerinin sürmesine hatta daha da vurgulu hale gelmesine hizmet eder. Oysa Belediye Kanunu'nun özellikle Türklük ve yerlilik kısıtlarından kurtulmuş hemşehri hukuku düzenlemesi, böylesi ayrımcılıkları reddeden bir kentliliğin anahtarı olarak görülebilir. Herkesi geldiği coğrafyadan, kimliklerinden bağımsız olarak şu anda yaşanılan yere referansla bir araya getirme niyetini ifade eder hemşehrilik hukuku.

Bu pencereden baktığımızda Suriyeli sığınmacıların da hemşehrilik hukukunun kendilerine tanıdığı haklardan yararlanmalarında bir engel yok. Nereden, hangi sebeple, hangi politik pazarlıklar sonucunda gelmiş olursa olsun, şu anda nerede yaşıyorsa oranın hemşehrisi sayılması ve bu hemşehriliğin kendisine tanıdığı haklardan yararlanabilmesini bekleyebiliriz. Ne gibi haklardan bahsediyor olduğumuzu yasa maddesinin devamı düzenliyor: "Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır."

Suriyeli sığınmacılara yönelik yerel yönetimlerin ilgisi ve desteği talep edildiğinde sığınılan ve dile getirilen ilk mazeret, söz konusu kişilerin vatandaş olmadığı için kamu hizmetlerinden faydalanamayacakları olabiliyor. Oysa Belediye Kanunu "Hemşehri Hukuku" bağlamında kentin tüm sakinlerinin yerel yönetimlerin karar ve hizmetlerine katılabileceğini, bilgilenebileceğini ve yardımlarından faydalanabileceğini ifade eder. Açık bir şekilde ifade edildiği gibi vatandaşlık statüsünden bağımsız olarak kentin sakinlerinin yardımlardan faydalanma hakkı vardır.

Maddenin 1930'daki halinde vatandaşlık ve yerlilik kısıtlaması, katılma hakkını seçimlere katılma hakkına kadar genişletiyordu. Gerçekten de mahalli seçimler için ve belli kısıtlamalar dahilinde (bir AB üyesi ülke vatandaşı olmak, karşılıklılık ilkesinin

geçerli olduğu hallerde vb.) yabancılara oy hakkının tanındığı ülkeler olsa da kural, seçme hakkının vatandaşlığa bağlı olmasıdır. Yeni Belediye Yasası hemşehriliğin kapsamını genişletirken seçimlere katılma ve oy hakkını zikretmiyor. Böylece vatandaş ile hemşehrinin siyasi haklarındaki ayrımı netleştirmiş oluyor.

Yönetime katılımın tek mekanizmasının ve mecrasının seçimler olmadığını hatırlamakta fayda var. Karar süreçleri sadece teknik bürokratlar ve seçilmiş aktörlerin tekelinde kalmadığı sürece oy hakkı olmaksızın da yönetime dahil olunabilir. Bunun ilk akla gelebilecek yolu da kent konseylerine bağlı olarak kurulabilecek yabancılar meclisi olabilir. Bir kentin gayri-vatandaş sakinlerini bir araya getirecek, onların sorun, ihtiyaç ve tercihlerini yöneticilere iletecek ve onların bu konularda inisiyatif almasını sağlayacak böylesi mekanizmalar sayesinde hemşehri hukukunun tanıdığı katılım hakkı işlev kazanabilir.[5]

Fakat bu hakkın layığıyla kullanılabilmesi için bu kent sakinlerinin kent gündeminden ve yönetim süreçlerinden haberdar olması gerekir. Dil, böylesi bir bilgilenme imkânının önündeki en önemli engellerden biri olabileceği için hemşehri hukukunun layığıyla tesisi adına yerel yönetim ve siyasete dair gelişmelerin kent sakinlerinin anadillerinde de kamuoyuyla paylaşılması elzemdir.

Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur.

Yabancı hemşehrilerin de yardımlardan yararlanma hakkının tanınması bu yardımların keyfe keder yapılabileceği anlamına gelmez. Bir hak olarak yardım ile keyfi biçimde, miktarda ve düzende yapılan yardımları ayırt etmek gerekir. Faydalanıcıların belli nesnel kriterler ışığında tarafsız bir değerlendirme sürecinden geçirilmesiyle belirlenmesi hem yardımı alacaklar için hem de diğerlerinin yardıma dair algısı açısından hayati önem taşır. Birilerinin lütfundan bağımsızlık, faydalanıcıların özsaygısı ve diğerleriyle olan ilişkileri açısından da belirleyicidir. Yardımların öznel bir iradeye bağlı olarak yapıldığı algısı zamanla o iradeyi etkilemeye yönelik bir duygu sömürüsü alışkanlığına dönüşerek bir âcizlik hissiyatının içselleşmesine sebep olabilir. Yapılan yardım kişiyi daha fazla yardıma muhtaç kılabilir.

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

Bu yardımlardan yararlanamayanlar ya da bu yardımlara ihtiyaç duymayanlar açısından da yardımların yapılış biçimi önemlidir, çünkü sürecin keyfi yönetimi kamuoyunda bir adaletsizlik duygusunun egemen olmasına yol açabilir. Örneğin Suriyelilere yapılan yardımların kaynaklarının, miktarının ve yönteminin şeffaf bir şekilde yönetilmemiş olması böyle bir izlenimin yaygınlaşmasına sebep oldu. Sağlık, eğitim hizmetlerinde ayrıcalık, muafiyet ve öncelikleri olduğuna dair iddiaların yarattığı haksızlık duygusu sonuçta bu kesimlere yönelik tepkilere yol açtı. Dezavantajlı kesimlerin aslında ayrıcalıklı olarak algılanması aslında her türlü yabancı düşmanlığının da temelinde yatan hissiyat olabilir. "Ülkelerinde savaş varken kaçıp yapılan yardımlarla keyif süren Suriyeliler" imgesi tam da bu yabancı düşmanlığını tetikleyen yanlış yardım sunma pratiğine şahane bir örnek teşkil edebilir.

Hemşehri hukuku yardımların insanlık onuruna yakışır biçimde yapılmasını buyururken tam da yardımlardan doğan bu çaresizlik ve düşmanlık hissinin önüne geçmeyi amaçlamış olmalı.

Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar.

Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargılar ve düşmanlıklar sadece yardımların şeffaf yapılmamasından kaynaklanmıyor. Farklı bir kültürel dünya ve sosyal alışkanlıklardan gelen bu kesimin yeni yaşam alanlarıyla uyumlu bir ilişki kurmasına yönelik çalışmalar da yeterince yapılmadı. Doğru düzgün tanıma, hikâyelerini dinleme, beşeri bir ilişki kurma imkânı bulamadan yaşama, giyinme, konuşma biçimlerini küçümser, eleştirir hale geldik. Yine yabancı düşmanlığının ortak sonuçlarından olan tüm olumsuzlukları, güvenlik ve asayiş sorunlarını Suriyeli sığınmacılara bağlar olduk.

Oysa hemşehri hukuku farklı topluluklar arasındaki ilişkilerin tesisini ve geliştirilmesini de hedefler ki kentte yeni bir topluluk bilinci ortaya çıksın. Karşılaşma, tanışma, diyalog ve karşılıklı öğrenme süreçlerinin öngörülememiş olması bir şekilde yeni bir düzen kuran göçmenlerin kendi içlerinde kapalı bir yaşam sürmelerine neden oldu. Kapalılık, uzaklık sosyo-kültürel ilişkileri zora sokup, önyargıları körüklediği için hemşehrilik hissiyatı ortaya çıkamamış oldu.

Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır.

Kürt sorununa dair açılım sürecinde hükümet bazı kanaat önderleri ve akademisyenlerden oluşturduğu akil insan heyetleriyle farklı bölgelerde toplantılar düzenlemişti. İlk bakışta ilgili ve uzman kişilerin çalışmalara katılmasını amaçlıyor gibi görünse de bu heyetler sorunu anlamak, ilgili kesimlerin görüşlerini almak, çözüm yollarını araştırmaktan ziyade hükümetin tezlerinin dillendirilmesine çaba sarf etti. Heyet üyelerinin yapılan ziyaret ve toplantılara dair gözlem ve çıkarımlarının pek kullanılmadığı bu süreç sonuçta çok büyük acılar ve kayıplarla son buldu. Oysa tepede karar verilen ve makro ölçekte planlanan bu süreç yerine yereldeki beklenti ve hassasiyetleri iki taraf açısından da gözeten bir yaklaşım benimsenseydi çözüme varılamazsa bile başarısızlık halindeki yıkım ve hayal kırıklığı bu seviyede olmayabilirdi.

Suriyeli sığınmacılara dair böyle bir çalışmaya girişilmedi. Alanda aktif birçok sivil toplum kuruluşunun emeği, isteği ve tecrübesinden yararlanmaktan ziyade onlara kuşkuyla yaklaşıldı. Çalışmalarına zorluk çıkarıldı, olağanüstü hâl döneminde kapatılanlar oldu. Özellikle yurtdışı fonlarının kullanılmasında, alanda aktif derneklerin proje geliştirip uygulamasında bin bir zorluk çıkarıldı. Bu kaynakların hükümete yakın örgütlerce onun

önceliklendirdiği alanlarda ve yerlerde kullanılmasına çalışıldı. Sadece bilimsel amaçlarla araştırma ve çalışma yapmak isteyen biliminsanları, teşvikten çok zorluk gördü. Suriyeli sığınmacılarla yapılacak araştırmalar bir dönem Bakanlık iznine tabi kılındı.

Uzun lafın kısası, hemşehri hukuku bağlamında öngörülen sivil ve akademik kurum ve kuruluşların bu sürece katılımı sağlanamadı. Bu yüzden geliştirilen politikalar uzmanlık bilgisinden ve bilimsel veri ve gözlemlerden mahrum kaldı.

Belediye sınırları içinde oturan, bulunan veya ilişiği olan her şahıs, belediyenin kanunlara dayanan kararlarına, emirlerine ve duyurularına uymakla ve belediye vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarını ödemekle yükümlüdür.

Hukuk hak ve ödevlerle birlikte var olur. Hemşehri hukuku da son fıkrasında öngördüğü birçok hakkın yanı sıra hemşehrilerin ödevlerini hatırlatır ve hemşehrilerin kanunlara uyma, maddi yükümlülüklerini yerine getirme gereğinin altını çizer.

Bu maddenin önemi Suriyeli sığınmacılara yönelik izlenen politikada da kendini gösterdi. Nitekim kamuoyunda Suriyelilere yönelik tepkinin önemli bir ağırlığı kendilerine fiili ya da resmi olarak tanınan ya da tanındığı iddia edilen ayrıcalıklardan kaynaklandı. Ruhsatsız işyeri açtıkları, sigortasız eleman çalıştırdıkları, vergi ve harçlarını ödemedikleri, gerekli hijyen şartlarını yerine getirmediklerine dair iddialar bu kesime yönelik tepkiye neden oldu. Aslında Türkiye'nin kentleşme sürecinin önemli bir bileşeni olan enformel pratikler yukarıda vurguladığımız boyutların ışığında bir tepkiye, düşmanlığa vesile oldu. Ayrıcalıklı muamele görüyor olduklarına dair inanış, bu kesimlerin sorunlarını görmezden gelip, suçlamalara yol açtı.

Tanınmayan hakların yanında denetlenmeyen yükümlülükler de böylece Suriyelilere yönelik tepkilerin mevcut korkutucu hale gelmesine izin vermiş oldu.

Sonuç

Türkiye'de olduğu gibi bu kadar kalabalık bir göçmen kitlesine kapılarını açan herhangi bir ülkede bu dalganın sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlar yaratması kaçınılmaz. Ne yapılırsa yapılsın böylesine büyük bir kitleye yeni bir hayat kurmak kolay olmayacaktı. Fakat buna girişilirken bir politik hazırlık yapılmamış olması, sorunların ve sonrasında ortaya çıkacak tepkilerin büyümesine sebep oldu ister istemez.

Bu yazı kapsamında Türkiye'deki yerel yönetimler mevzuatının bu sorunları asgariye indirecek bir yaklaşımının halihazırda olduğu iddiasını tartışmaya açtım. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. Maddesi'nde düzenlenen Hemşehri Hukuku, bir kentin tüm sakinleri gibi mülteci, sığınmacı, göçmen yani tüm gayri-vatandaş toplulukların da sahip olması gereken hakları ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri tarif eden bir çerçeve olarak başvurulmayı bekliyor.

Bu yaklaşım yabancıların da hemşehri olarak tanınması gerektiğini buyurur. Bu statü sayesinde gayri-vatandaş göçmenlerin de sahip olduğu haklar ve yükümlülükleri tarif edilir. Böylece farklı topluluklar arasında olan ya da olması muhtemel gerilimleri asgariye indirebilecek bir çerçeve sayılıp kullanılmalıdır.

1- Danış, D., D. Şenol Sert (2019, 8 Ağustos) "Kendimizi kandırmamız bittiyse...", Gazete Duvar, gazeteduvar.com.tr/forum/2019/08/08/kendimizi-kandirmamiz-bittiyse/?fbclid=IwAR2OJnlt7K1skg2CD5jQslTTEBDqlma1LsWOTNE0lue5RREo9RKmFgWY6wg
2- Aktan, İ. (2019, 15 Nisan) "Syrer raus!*", Gazete Duvar, gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/04/15/syrer-raus/
3- Bkz. goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/05/bilgi-goc-merkezi-kutuplasmanin-boyutlari-2017-sunum.pdf
4- Bkz. 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. Maddesi, yds.gov.tr/dosyalar/1326978039-1580.pdf
5- Ceren Suntekin'in Şişli Mülteci Meclisi üzerine yazdığı yazıyı bu sayıda okuyabilirsiniz.

Yerelde Katılımcı Uygulamalar: Şişli Kent Konseyi Mülteci Meclisi

Ceren Suntekin

Türkiye'de "sürdürülebilir kalkınma" hedefiyle 1997'de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ortaklığıyla yerel demokrasinin geliştirilmesi amacıyla "Yerel Gündem 21" programı uygulanmaya başladı. Kent konseyleri bu program doğrultusunda 5393 sayılı Belediye Kanunu gereğince kurulmuş yapılardır. Kendi yönetmeliğinde birinci maddede bulunan kuruluş amaçlarında "kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetişim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek" bulunur. Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku[1] çerçevesinde buluştuğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzmanlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetişim mekanizmalarını ifade eder.

Kent konseylerinde, kurulması zorunlu olan Kadın, Çocuk ve Gençlik meclislerinin yanı sıra bölgenin ihtiyaçları ya da özellikleri doğrultusunda vatandaşların, sivil toplum örgütlerinin ya da kanaat önderlerinin talepleri ya da motivasyonları ile oluşturulan meclisler ve çalışma grupları da yer almaktadır.

Şişli Mülteci Meclisi bu talepler doğrultusunda alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin katılımlı bir çalışma yürütebilmek amacıyla iki sene önce Şişli ilçesinde yaşayan mültecilere de çağrı yaparak ve onları içererek kurdukları bir yapıdır.

Şişli'deki mülteci meclisi 2017 yılında Şişli Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi'nin çabaları, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) desteğiyle kuruldu.

Katılımcı bir perspektifle çalışan meclis-te iki senedir İKGV, Uluslararası Göçmen Kadınlar Dayanışma Derneği, UNHCR'den gönüllüler ve Şişli Belediyesi Göç Birimi dışında Şişli'de ve özellikle Kurtuluş'ta yaşayan Iraklı, Afgan, İranlı, Suriyeli, Faslı ve Ürdünlü yaklaşık on beş kişi bulunuyor.

Toplantılar genelde ayda bir kez oluyor. Bir ay gündem belirleniyor, takibindeki ay ise belirlenen gündem için eyleme geçiliyor. Zaman zaman mültecilerin sağlık, kimlik, adalet sistemi, sosyal yardımlar konulu sorunlarıyla ilgili Kızılay, Sosyal Hizmet Merkezleri ve sivil toplum örgütleri toplantılara çağrılarak bilgilendirmeler ve yönlendirmeler yapılıyor.

Geçtiğimiz sene Türkiye'deki beşinci senelerini dolduran mültecilerin genelde yaşam kalitelerini artıracak ve sağlıkla ilgili ihtiyaçlarına çözümler bulacak buluşmalar yaptık. Çalışmaların bir tarafı artık Türkiye'de yaşayacaklarını ve başka ülkeye geçemeyeceklerini kabul etmelerini sağlamak ve bu nedenle Türkçe öğrenmelerine destek olmak, bir tarafı da halihazırda olan hizmetlere erişebilmelerinde kolaylaştırıcı rol oynamak şeklinde ilerledi. Geçen sene ayrıca mültecilerin evlerine organize halde yapılan hırsızlık gündem maddelerimizden biriydi. Kaçarak geldiklerinden ve henüz Türkiye devleti sistemleri içinde muhafaza edemediklerinden değerli eşyalarını ve paralarını evlerinde saklıyorlardı. Uzunca bir süredir yalnızca mültecilerin yaşadıkları evlere yapılan hırsızlık onları çok korkutuyor ve kendi içlerine daha da kapanmalarına sebep oluyordu. Mülteci olduklarından dolayı korktukları için konuyu emniyete de taşıyamamışlardı. Hatta emniyet müdürlüğüne şikâyete giderlerse bazı haklarının ellerinden alınacağı gibi yanlış bilgileri de vardı. Burada UNHCR'den gelen avukatlarla mültecilere hakları hatırlatıldı, doğru bilinen yanlışlarla ilgili bilgi verildi. Ama en önemlisi, aslında mültecilerin gündelik hayatlarında nelerle karşı karşıya oldukları üzerinden Türkiyelilerin, durumu tekrar değerlendirmesi gerektiğiyle bir kez daha yüzleşildi. Bahar sonunda Şişlililere yaptığımız "Mülteci Komşularımızla Piknik" çağrısı ise nefret söyleminin geldiği noktayı göstererek bu konuda acil önlemler almamız gerektiğini ortaya çıkardı. Şişli Belediyesi'nin Instagram ve Twitter hesabında yayınlanan piknik çağrısı aslında çokça paylaşılarak, çeşitli sivil toplum örgütlerinin de desteğini aldı. Ancak hesaplardaki çağrının altına yazılan yorumlar, nefret söylemi, tehdit ve zenofobinin (yabancı korkusu, nefreti) boyutlarını bize gösteriyordu. Bu da yerel yönetimlerin ayrımcılıkla mücadele meselesine çok daha fazla eğilmesi gerektiğinin göstergesi oldu. Tam da bu noktada mülteci meclisleri, mültecilerin seslerini duyurabilmek ve ihtiyacı doğrudan konunun muhatabından dinlemek ve çözüm geliştirmek için önemli.

Zaman zaman aralar verse de iki senedir toplanan meclis bu sene yeni yönetimle birlikte yeni bir yapılanmaya girdi. İki senedir Toplumsal Eşitlik Birimi'nin desteğiyle yürüyen çalışmalar temmuz ayından itibaren yeni katılımcılarla büyüyor. Şişli TMOBB, Okmeydanı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (OKDER), Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD), mülteci meclisindeki yeni katılımcılardan bazıları.

Şişli Kent Konseyi'ne bağlı Mülteci Meclisi'nin en önemli özelliği konunun öznelerinin ve mülteci konusunda çalışan kişilerin ve kurumların katılımıyla yürümesi. Meclisi daha katılımcı hale getirmek için mülteci komşularımızı ve ilgili kişileri ve sivil toplum örgütlerini de birlikte çalışmaya çağırıyoruz.

Umuyoruz ki bu beş senelik dönemde daha etkin bir Mülteci Meclisi ile mültecilerin insan hakları konusunu gündemleştirirken birlikte yaşama kültürünü inşa edebileceğimiz bir süreci başlatırız.

1- Hemşehrilik hukuku konusunda Ulaş Bayraktar'ın bu sayıdaki yazısını okuyabilirsiniz.

Hayata Vâkıf Olma Mücadelesinde Umut, Azim ve Sabır: İzmir'de Mültecilerin Mekânsal Pratikleri

Özge Biner

Fotoğraf: Nevruz Seyidoğlu

Bu yazı[1] mültecilerin mekânla olan ilişkilerini İzmir'in farklı mahallelerinde, farklı yasal statüde[2] yaşayan dört kişinin gündelik hayat deneyimleri üzerinden ele alıyor. Hayata vâkıf olma adına verilen gündelik hayat mücadelesinin mekânsal ve sosyal ilişkilere ne yaptığını ve ne yapamadığını hikâyelerini paylaşanların anlatıları üzerinden üç soruyla masaya yatırıyor: İzmir'de mülteci olarak verilen hayat mücadelesi ne tür bir gündelik hayat pratiği sunuyor? Bu pratik(-ler) bireylerin mekânsal ve toplumsal ilişki kurma arzularını nasıl etkiliyor? Beklenti ve çabalarını zaman içinde neye dönüştürüyor?

İzmir, mülteciler arasında vaatler ve hayal kırıklıkları şehri olarak biliniyor. Bu şehre ne ilk ne de son durak olarak varılıyor. Efsanevi olarak nitelendirilen "üç kulaç atsan Avrupa'dasın" duyumu insanların deniz sınırı üzerine olan merak ve tahayyüllerini katmanlaştırıyor. Şehrin, Yunanistan sınırına en yakın olan kıyıları, sınırı geçebilme pazarlıklarının ve hazırlıklarının yapıldığı mekânları zaman içinde ezbere yazılıyor. Deneyim ve bilgi dolaşımı kulaktan kulağa oyununu andırıyor. Gitme veya kalma ikileminde biriktirilen her türlü duygu ve düşünce günbegün tanıklık edilenin gölgesinde değişiyor. Sınırı geç(ebil)me eylemine dair duyulan heyecan, endişe ve korkunun tekilliği sınırı geçenlerin seyrine verilen tepkiyle kolektifleşiyor.

Gidebilme ihtimaline rağmen kalmak, mutlak bir karardan çok, rafa kaldırılan ama bir türlü sabitlenmeyen bir fikrin eylemi olarak deneyimleniyor. Şehre varıldığı andan itibaren ekmek kazanma mücadelesi, bu mücadelede emeğin eldeki tek sermaye olması, mültecileri takibinde zorlandıkları bir hayat akışına hapsediyor. Gündelik hayatın ritmi bir süre sonra zamansal anlamda kendi hayatları üzerindeki tüm kontrolün kaybedildiği kaygısına yol açıyor. Emek sunma üzerinden böylesine bir hayat mücadelesine girilmediği zaman, bu sefer korkunun şiddeti mekânsal ve sosyal ilişkilere emek verme isteğini, niyetini ve beklentisini baltalıyor.

Dirayetin İmgesi: Yokuşlar

Aylardan ekim, günlerden pazar, saat 8:00. Zahir[3] her pazar yaptığı gibi, İzmir'de yaşadığı İnönü Mahallesi'nden Kadife Kale'ye çıkan yokuşları tırmanıyor. Tırmanırken beden ve nefes hareketlerindeki ritim uyumunu kaybetmemek için etrafına bakmıyor. Tüm dikkatini sadece ve sadece önündeki yokuşa odaklıyor. Nefes alırken sağ, verirken sol adımını atıyor. Kesintisiz bir hareketlilikte tepeye vardığı noktada durup şöyle diyor: "Hayata vâkıf olmak, işte bu çok mühim. Nerede yaşarsan yaşa, hangi mücadelenin içinde yer alırsan al, insanın kendi hayatına vâkıf olduğunu hissedebilmesi gerek. Şu anki şartlarımda bunu Kadife Kale'ye çıkan yokuşlar sayesinde yapabiliyorum."

Zahir 76 yaşında. İran'ın başkenti Tahran'da doğmuş ve 73 yıl boyunca doğduğu şehirde yaşamış. Öğretmen olarak çalıştığı yarım asır boyunca farklı iktidarlarla mücadele etmiş. Bu mücadelelerin yaptırımları karşısında her seferinde ülkeden gitmek ve kalmak arasında kalmış, ta ki 2012 senesinin ağustos ayında tutuklanma riskiyle karşı karşıya kalıncaya kadar. O noktada hayatında ilk kez İran'dan çıkmaya karar vermiş ve Türkiye'ye gelmiş. Zahir'in kendisini hayatta daha önce hiç deneyimlemediği yasal bir sürecin, mültecilik meselesinin içinde bulma hikâyesi böyle başlıyor. Öncelikli olarak iltica prosedürünü, kurumlarını, kural ve kuralsızlıklarını anlamaya çalışıyor. İç içe geçmiş, hak, statü ve zaman anlamında belirsizliğe dayanan bir yasal sürece tabi olduğu bilgisini çok kısa sürede ediniyor. Bu esnada, yaşadığı mekânla ve zamanla ilişki kurmasında, gündelik hayatı nasıl yaşayacağına karar vermesinde çok tanıdık bir öngörü yardımcı oluyor: İktidar(lar)ın belirsizlikte bekletme stratejisi ve bu stratejiyle nasıl baş edilebileceğine dair biriktirdiği hayat deneyimi.

Zahir Türkiye'ye geldiği günden itibaren, iltica başvurusu haklı bulunursa dahi bu ülkede yerleşik bir hayat kuramayacağını biliyor. Ne zaman, nerede, nasıl bir yerleşik hayat kurabileceği meselesinin asla öngörülemeyecek bir yasal sürece, birden fazla iktidar mekanizmasının belirsiz işleyişine bağlı olduğuna inanıyor. Mekânla ve zamanla bu tür bir öngörüyle ilişki kuruyor. Geçmişteki deneyimlerine referansla, kendisine verdiği bir söz var: Tabi olduğu yasal sürecin hiçbir aşamasında bu süreçten gelecek yaptırımı ve sonuç ihtimalini beklememek. Bekletilirken beklemeden yaşamanın öğrenilebileceğine inanıyor. İlk olarak bir ev tutuyor. Hayatını idame ettirebilmek için bir iş buluyor. İzmir'in Karabağlar semtinde haftanın altı günü sabah 8'den akşam 6'ya kadar hamal olarak çalışıyor. Haftada 150 TL kazanıyor. İki haftalık kazancını İnönü Mahallesi'nde kiraladığı eve veriyor. Hayatta ilk kez yaptığı bu işin bedenine ve bedeninin sınırlarına dair çok şey öğrettiğini belirtiyor. Yükü taşınabilir veya taşınamaz kılanın, yükün ağırlığından çok ağırlığın vücuda nasıl yerleştirildiği ve zihinde bu eylemin nasıl anlamlandırıldığı olduğunu söylüyor. Akşamları eve geldiğinde ertesi gün zinde kalkabilmek için kendini dinlendirmeye çalışıyor. İki saat veriyor kendisine uykuya geçmeden önce. Kendi ifadesiyle, "zihindeki enerjiye özgürce salınabileceği bir alan açtığı" iki saat. O iki saatte duruyor, kendi zamanını yaşıyor ve sonunda uykuya geçiyor. Ertesi sabah erkenden kalkıp işe gidiyor. Pazartesi sabahından pazar sabahına kadar bu rutinde pratik ediyor mekânı ve gündelik hayatı. Pazar günü geldiğinde ise, işte o zaman, kendini yokuşlara bırakıyor.

Umudun Emaresi: Tuvaller

Yukarı mahallede oturan Farah ile tanışmıyorlar. Farah 47 yaşında, İran'ın İsfahan şehrinden. Ressam ve dilbilimci. 2011'den beri İzmir'de yaşıyor. Mülteci hakkı ve statüsü konusunda Türkiye'nin çok sorunlu bir ülke olduğunu belirtse de mülteciler arasında yaygın olan "yaşanması en zor iltica ülkesi" görüşüne katılmıyor. Meseleyi bağlamsallaştırmak gerektiğine inanıyor: "Evet, ayrımcılık var. Dünyanın çok az yerinde olan 'mülteciysen kalamazsın' uygulaması var. Ancak, ülkenin kendi vatandaşlarının bile acı çektiği bir yerde mültecilerin ne halde olması beklenir ki?"

Farah'a göre, kültürel ve duygusal anlamda birçok göçmen ve mülteci kendisini burada Avrupa'da hissettiğinden çok daha iyi hissediyor. Hukuksal anlamda belirsizliğin ve geçiciliğin mülteci olarak "dayanılmaz" denileni tahammül edilebilir hale getirmedeki işlevini kendi deneyimi ve tanıklıkları üzerinden masaya yatırıyor. Bu ülkede hayatta kalabilmek için mülteci olarak maruz kalınan koşulların insanı sadece tek bir eylemselliğe mahkûm ettiğine inanıyor: Bugünü yarına vardırtabilmek ve bunu ülkeden gideceğin güne kadar her gün pratik etmek. Kendi anlatımıyla: "Restoranda bulaşık yıkayan bir mülteciyseniz eğer, size içinde bir rakamın olduğu bir hedef verilir, 500 tabak yıkamadan çıkamazsın şeklinde. Günde 500 tabak yıkamadan işten ayrılmasına izin verilmeyen

Fotoğraf: Nevruz Seyidoğlu

birinin bulunduğu mekândaki tek amacı o 500 tabağı yıkamaktır. Bunu yaptığında ve eve gitmek için işten çıktığında yolda uyumaya başlamıştır bile. Bunu günlerce yaptığında ve artık dayanamıyorum dediği anda, işte o noktada, bu durumun yakın zamanda biteceği umudu devreye girer. Ve ertesi gün o 500 tabağı yıkayabilmesini mümkün kılar."

Farah uzun süre iş aradıktan sonra, şehrin merkezi Konak'ta bir gelinlikçide çalışmaya başlamış. Haftanın altı günü, sabah 9'dan akşam 7'ye kadar çalışıyor. Çalışma günleri ve saatlerinin uzunluğu zorlasa da daha önce bilmediği ve öğrenebildiği bir alanda, tasarımda ve dikimde çalıştığı için memnun. Hayatta kendine ait tek zaman dilimi pazar günü. O günü evden dışarı çıkmadan sadece kendisiyle geçiriyor. Gün içindeki zamanı üçe bölmüş durumda. Sabahın erken saatlerinde resim yapıyor. Evindeki en kıymetli eşyaları tuvalleri, fırçaları ve boyaları. Bu onun zihinsel anlamda başka bir boyuta geçmesini mümkün kılan tek eylemlilik hali. Yola devam edebilme gücü veren, eskiden beri beslendiği en tanıdık ve kıymetli alan. Sonrasında kitap okuyor, müzik dinliyor ve hiçbir şey yapmadan duruyor. Akşama doğru haftayı geçirebilmek için yapması zorunlu olan işlerle uğraşıyor. Pazar gününün en zor zaman diliminin, zihinsel olarak o geçişi yapmak olduğunu söylüyor: "Nefes alabildiğimi hissettiğim noktada tekrar nefesimi tutmam için kendimi harekete geçirmek, en zoru bu..."

Korkunun Paydası: Kapılar

Nura için ise mahalle artık yokuşlarını, sokaklarını, esnafını oldukça iyi bildiği bir yer. üç yıldır her gününü bu mahallede insanlarını, esnafını, rutinini gözlemleyerek ve yaşayarak geçirmiş. Nura 32 yaşında, Şam'da doğmuş, orada hayat kurmuş. 2013'te eşi ve çocuklarıyla ülkeden çıkmak zorunda kalıyor. Önce Mersin'e sonra İstanbul'a geliyorlar. İstanbul'da bir süre yaşadıktan sonra İzmir'de karar kılıyorlar. Eşi İzmir'de ayakkabı fabrikasında iş buluyor, çocukları okula yazdırıyorlar. Böylelikle yeni bir hayat kurma mücadelesinin içinde buluyorlar kendilerini. Gün içinde, çocuklar okula, eşi işe gidince gündelik hayatı düzenlemek, evi döndürmek Nura'ya kalıyor. Bu durum bir nevi mahalledeki hayata müdahil olabilmesine vesile oluyor. Mahallede vakit geçirdikçe yaşadığı mekânda kendini güvende hissediyor. Dışarıda yapılması gerekenler üzerinden kendine bir rutin kuruyor.

Komşularla mahallede tesadüfen karşılaşmanın, aynı yerden alışveriş yapmanın ilişki kurmayı kolaylaştırdığını düşünüyor. Aynı

Fotoğraf: Nevruz Seyidoğlu

apartmanda yaşadığı komşularıyla yakınlık kurmak istiyor, bunun için çabalıyor. Başlarda durmadan kek, pasta, kurabiye yapıp komşulara dağıttığını, ancak her seferinde diyaloğun kibarca bir teşekkürden ibaret olduğunu, bunun ötesine geçememenin kendisinde sürekli bir hayal kırıklığı yarattığını söylüyor. "Göz göze geldiğimiz o kısıtlı zamanda bana karşı duydukları sempatiyi ve merakı hissediyordum, ama bunun önüne geçen başka bir duygu vardı: korku. Korkuyorlar. Yakınlık kurmaktan, evlerine almaktan, komşu olmaktan... Ama ben ne yapabilirim? Karşımdakinin benden korkusunu aşabilmesinde benim payıma düşen ne? Bu sorunun illaki bir cevabı var, ancak öncesinde o korkunun aşılabilmesi için başka bir şey gerekli: iki tarafın da buna niyet etmesi."

Nura'nın gündelik hayatta emek verdiği meselelerden biri bu niyet meselesi. Komşusunun kendisine duyduğu korkunun aşılabilir olduğuna inanmak ve kendi payına düşeni yapabilme cesareti bulmak, eyleme niyet etmek. Bu niyeti her gün canlı tutabilmek, eyleme dönüştürebilmek gündelik hayat ajandasında mesai harcadığı önemli kalemlerden biri. Komşuları evine davet etmekten, üç aylarda aşure yapıp dağıtmaya, bayramları vesile görüp kapıyı çalmaktan, her karşılaştıklarında olabildiğince uzun sohbet etmeye kadar farklı girişimlerde bulunuyor. İnancının kırıldığı ve durmaya karar verdiği anlar oluyor. Bu anlara dair iki olayın onda ayrı bir yeri olduğunu söylüyor Nura. İlki, bir komşusunun en nihayetinde onu çaya davet ettiği, ancak bunu evde değil de dışarıda bir pastanede yapmak istediğini söylediği an. "Çok şaşırdım. Evine almak istemedi. Bir adım attı kendince, çabaladı, ama o çaba beni daha da yaraladı. Bir kez daha o güvensizliği, korkuyu hissettim. Ama davetini geri çevirmedim, söylediği pastanede buluştum, çay içtik karşılıklı. Eve döndüğümde hissettim, inancıma da niyetime de o çayı içerken bir şey olmuştu."

Diğeri ise, çocuklarının okuldan geldikleri bir gün sokakta oyun oynadıkları âna dair. "Okuldan geldikleri bir gün her zamanki gibi sokakta oynamaya çıktılar, kısa bir süre sonra dokuz yaşındaki küçük oğlum ağlayarak eve döndü. Ne olduğunu sorunca, kartondan yapılan silahla oynarken komşulardan birinin ona 'ülkenizde silahla oynamasaydınız bugün burada bu halde mülteci olmazdınız' dediğini söyledi. O gün içimde bir şey koptu, nasıl anlatsam bilmiyorum." Nura o günden sonra çocukları sokakta oynamaya göndermemeye karar veriyor.

Komşularla artık ilişki kurmaya çalışmanın, buna niyet etmenin anlamsız olduğuna kanaat getiriyor. Bu sefer, evle yeni bir ilişki kurmaya, eve yeni bir anlam yüklemeye çalışıyor. Yine de evi bir türlü şimdi ve geleceği birbirini takip eden bir zaman diliminde kurabileceği bir yer olarak görmüyor. Bundan ziyade, ailede herkesin acısını, üzüntüsünü, mutluluk ve mutsuzluğunu şimdiki zamanda özgürce, güvende yaşayabileceği bir köşe olarak algılıyor. "Dışarıdan" gelebilecek her türlü hayal kırıklığına mekânsal mesafe alabileceği, bir nevi filtre tutabileceği bir mekân olarak ilişkileniyor.

Geçmişin İzi: Fotoğraflar

Leila ise kendi hikâyesini mahalle, semt, şehir gibi belli ölçeklerdeki kategoriler üzerinden konuşmakta, bu mekânlarla kurul(amay)an ilişki üzerinden deneyimi aktarmakta zorlanıyor. Leila 60 yaşında, Halepli. İzmir'e 2014 yılında eşi ve kızı ile birlikte geliyor. Suriye'de yıllarca İngiliz okulunda idareci olarak çalışmış, dört yabancı dili rahatlıkla konuşuyor. Yaklaşık üç senedir

bir kurumda tercüman olarak çalışıyor. En zorlu süreci ailesiyle kendisini iyi ve güvende hissedeceği bir ev ararken yaşadığını belirtiyor: "Ev arama süreci zorluydu. İnternetten ev ilanlarına bakıp telefon ediyordum. İyi Türkçe konuşmama rağmen aksanımdan anlaşılıyor yabancı olduğum. Konuşmanın en başındaki 'Nerelisiniz?' sorusuna cevap verdiğim an diyalog kesiliyordu. Karşı taraf, 'Kusura bakmayın, Suriyeliye vermiyoruz' dediği anda, 'Biz mülteci değiliz, oturma iznimiz, ikametimiz var, bu farklı bir durum' diye açıklamaya çalışıyorum. Günlerce denedik, olmadı. Bir gün eşime ve kızıma, 'Kalkın gidiyoruz, emlakçılarla, ev sahipleriyle kendimiz yüz yüze görüşeceğiz' dedim. Gittik, görüştük. Güvenilir insanlar olduğumuzu anlatmanın, onları ikna etmenin yolunu bulduk. İşe yaradı. İçimize sinen bir evi tuttuk. Üç senedir bu evde oturuyoruz. Komşularla hiçbir ilişkimiz yok. Bunun için zamanımız da yok."

Leila, mahalle ve komşularla ilişkisizliğini zamansızlık üzerinden gerekçelendiriyor/dillendiriyordu. Ailede herkesin çok yoğun bir ritimle çalıştığının, haftasonlarını evde kendi başlarına geçirmek istediklerinin altını çiziyor. Sonra bir noktada meseleyi eşitsiz, tek taraflı, rahatsız edici merak üzerinden ele alıyor: "Komşuların hepsi çok meraklı. Nereden geldiğimiz, nerede çalıştığımız, ne kadar maaş aldığımız... Sürekli soru soruyorlar ve aslında bunu ilişki kurmaya teşebbüs dahi etmeden yapıyorlar. Kim bilir, belki böyle ilişki kuruyorlar, ama bu da benim haz ettiğim ve içinde olmak istediğim bir ilişki şekli değil."

Leila'nın, İzmir'de hayat kurma konusunda dingin bir kararlılığı var. Bunun için yaşadığı şehri, şehrin farklı köşelerini belli rutinlerle kendine tanıdıklaştırıyor. İşi üzerinden kurduğu ilişkilerle sosyalleşiyor. Yaşadığı mahalledeki sosyal ilişkilere ise mesafeli duruyor. Mahalle hayatına angaje olmak gibi belli bir arzusu ve çabası yok. Zihnin geleceği özgür bir şekilde tahayyül edebilmesi için şimdide bir geçmiş takıntısı geliştirmemesi gerektiğine inanıyor. Ne var ki, hayatına dair her şeyi Suriye'de bırakmış olmasının bunu zorlaştırdığını, "insanda ele batan ve bir türlü çıkmayan cam parçası" etkisi yarattığını söylüyor: "Suriye'den çıkarken yanımıza sadece önemli evraklarımızın olduğu bir çanta aldık. Pasaportlar, kimlikler, tapular, diplomaların içinde olduğu bir çanta. Bir de evlerin anahtarlarını aldık. O kadar... Bütün aile albümlerimiz, çocuklarımın çocukluk fotoğrafları hepsini bırakmak zorunda kaldık. O fotoğrafların kaybı hayatımızın çok mühim bir kesitinin kaybı demek."

Aile albümlerinin Halep'te kalması Leila'nin geçmiş zamanla ilişkisini değiştirmiş. Geçmişe dair her türlü kaydın kaybedilme ihtimali, yaşadığı an ve mekânla kurduğu, kurmaya niyet ettiği ilişkisine gölge etmiş uzun bir süre. 2017 yılının ağustos ayında, bayram ziyaretleri için Suriye'ye geçişlere izin verildiği dönemde ailece bir karar almışlar. Eşinin Halep'e gitmesine, evlerinin ne durumda olduğuna bakmasına, alınması gerekenleri alıp tekrar İzmir'e dönmesine karar vermişler. "Tam gitmeden önce, 'Evden ne istiyorsun?' diye sordu. 'Sadece aile albümlerini' dedim. Aklımda sadece çocuklarımın aile hikâyelerinin kaydını geri alabilmek vardı. O albümleri getirdi, hepsi yedi kilo ağırlığındaydı. İzmir'deki evde günlerce her bir resmi taradım, CD'lere kaydettim. Kapılar daha kapanmamıştı, giriş çıkışlara iki hafta daha izin vardı. Eşim bir kez daha gitmeye karar verdi. 'Bu sefer ne getirmemi istersin?' diye sorduğunda, 'Al bu albümleri Halep'teki evde bulduğun yere aynı şekilde geri koy, bunların yeri orası. Orada dursunlar ki, gittiğimizde yerinde bulalım' dedim. Albümler böylece gerisin geriye gitti Halep'e, ait oldukları yere."

Sonsöz Yerine

Kelimelere döktüğümüz her bir hikâye, bize farklı bir varoluş mücadelesi resmediyor. Belirsizlik, sömürü ve şiddet karşısında mekânla kurulan ilişki, biriktirilen hayat deneyiminin eşliğinde gündelik hayatın bıraktığı izlerde su üstüne çıkıyor. Her bir yaşanmışlığın tekilliği mekânsal angajmanın imkânsızlığı ve kısıtlılığında ortaklaşıyor.

Zahir ve Farah kapitalizmin ekonomik ve siyasi tıkanmışlığının insana ne yapabildiğini hayatlarının uzun bir süresinde birebir tecrübe etmişler. Her ikisi de kendilerini başka bir ülkede hayat kurmaya mecbur bırakan yasal sürece müdahil. Ne var ki, hukuk sistem(ler)ine olan inançsızlıkları, yasal belirsizlikte bekletilirken beklemeden yaşamanın yollarını arattırıyor. Mahkûmiyeti hukuki süreçten çıkacak kararla değil, karar için askıya alınan hayatla, bekletilen zamanla özdeşleştiriyorlar. Yasaya müdahil, ama inançsız olmaları hukukun şiddetinden bir nevi olsun koruyor, ama emek piyasasındaki sömürü sistemi başka bir kapana kıstırıyor. Emekleri ve zamanları üzerinden dayatılan gündelik hayat ritmi yaşadıkları mekâna müdahil olma hakkı tanımıyor. Her ikisi de sistemin mekânsal ve zihinsel hapsetme gücüne karşı bir mücadele geliştiriyorlar. Mekân pratikleri, mekânsal ilişkileri bu mücadelenin imkân tanımadığı zaman ve alansızlık üzerinden şekilleniyor. Sistemin bedensel ve zihinsel müdahalesi karşısında, mekânla kendilerine ait olan yirmi dört saatlik zaman diliminde hayata vâkıf olabilme arzusuyla ilişkileniyorlar. Zahir bunun yolunu yokuşlarda buluyor. Katettiği yokuşlar üzerinden kendine bir zaman ve alan açıyor. Farah bunu tuval resimleri yaparak gerçekleştiriyor. Kendisini bağımsız ve özgür hissedebildiği resim ve müziğe sığınarak dirayet gösteriyor.

Nura, mahalleyle ve komşularıyla uzun soluklu bir ilişki kurmak için niyetini ve zamanını ortaya koyuyor. Mekânda yabancı olmamak, mekâna yabancı kalmamak için çevresindeki ilişkilere emek veriyor. Korku üzerinden engellendiğinde, bu sefer korkuyu yerinden edebilme ümidiyle yeni teşebbüslerde bulunuyor. Korkunun güvenle ikame edilebilme ihtimallerini sınıyor. Davetkâr merakı, kendisine ters gelse de reddetmiyor. Tek taraflı emek verme sürecine dair kendisine bir zaman çizelgesi yapıyor. O noktaya varmadan çocuklarının ve kendisinin maruz kaldığı dışlanma karşısında niyeti, isteği kırılıyor ve o noktada sokakla, mahalleliyle evi arasına duygusal bir set çekiyor.

Leila ise, her gün dil üzerinden insanlarla ilişki kuruyor. Hayatları birbirine anlatıyor, duyu ve deneyimlere tercüman oluyor. Toplumsal ve mekânsal düzeni deşifre etme, aktarma ve arabulma gibi sorumluluklar –kendi istemese de- onu buluyor. İşi üzerinden tanıklık ettiği deneyimlerin kendi hayatındaki etkisini yadsımıyor, zira kendi hayatında deneyimlediği için bir yaşanmışlığı var. Ancak bunu hayatının ortasına koymamak üzerinden bir mücadele mekanizması geliştiriyor, öte yandan kendi yaşadığı mahallede ve o mahalledeki komşularıyla ilişkisini mesafe üzerinden düzenliyor. Kendi seçimi olan bir mesafe. Suriye'yi düşünüyor, özlüyor. Gelecek tahayyülü konusunda ise kalbi ve aklı karışık. Çocuklarının fotoğraflarının kopyasını şimdide yaşadığı mekâna koyabildiğinden beri burada bir hayat hayal edebiliyor. Ama o fotoğrafların aslını Halep'teki evine gönderdiğinden beri tek orijinal gelecek hayatın Halep'te olduğunu umut ediyor. Tahayyülün ve umudun birbirini teğet geçmesi Zahir, Farah ve Nura'nın hikâyesindeki hissiyatları yansıtıyor. Bu anlamda, her bir hikâyede, gündelik hayatın en sıradan ayrıntılarına sızan duygular ve karşılaşmalar benzer bir eylemselliğe yol veriyor: farklı iktidar mekanizmalarının şiddeti karşısında dirayet gösterme; dayatılana karşı meydan okuma; hayal kırıklıklarının ve imkânsızlıkların içine niyet serpme. Küresel ve toplumsal adaletsizlikten payına düşeni almaya mecbur bırakılmak karşısında hayata vâkıf olabilmenin yollarını arama; hayatın öngörülemezliğine yüz vermeden umut, sabır ve azimle...

1- Bu yazı 2015-2018 yılları arasında İzmir'de mültecilerle yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Yazıda kullanılan görüşmelerin bir kısmı Kasım 2017-Ocak 2018 tarihleri arasında Lülüfer Körükmez ile birlikte gerçekleştirdiğimiz "Birlikte Yaşam" başlıklı proje altında yapılmıştır. Lülüfer Körükmez'e yazı hakkında yaptığı değerli yorum ve önerileri için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.
2- Türkiye'de Suriyeli ve İranlı mültecilerin tabi oldukları yasal prosedür ve düzenlemeler farklılık göstermektedir. Ne var ki, süreçlerin farklılığı uygulanan yasal prosedür ve yönetmeliklerin geçicilik ilkesine dayandırılmasında ortaklaşmaktadır.
3- Yazıda bahsi geçen kişilerin adları değiştirilmiştir.

Sıkışıklıktan Belirsizliğe: Almanya'ya Göç Eden Suriyelilerin Gözünden Türkiye

Hilal Alkan

2015-16 aralığında Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçen göçmenlerin sayısının 1 milyon 30 bin civarında olduğu tahmin ediliyor.[1] Bu göçmenlerin hatırı sayılır bir kısmını da göç öncesinde Türkiye'de yaşamakta olan Suriyeliler oluşturuyor. O dönemde göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmasına Türkiye'nin neden göz yumduğunu tam olarak bilmiyoruz,[2] ancak vize serbestisini ve akçeli hesapları içeren çirkin bir pazarlığa işaret eden pek çok açıklamaya geçtiğimiz yıllarda şahit olduk.

O esnada Türkiye'de bulunan göçmenlerin neden bir kez daha göç yoluna koyulduğunu açıklamaya çalışan aktivist, uzman ve akademisyenler ise Türkiye'nin göçmenlerine ne veremediği, yani göçmenlerin gitmesine sebep olan faktörlerin (literatürde itici faktörler) neler olduğu sorusuna cevap aradılar. Verilen cevaplar çoğunlukla yasal statülerinin belirsizliği meselesine, yani Türkiye'nin Suriyelileri mülteci olarak kabul etmek yerine verdiği geçici koruma statüsünün yetersizliğine ve göçmenlerin özellikle ilk yıllarda misafir olarak görülmesinin içerdiği imalara odaklandı.[3] Fakat gazetecilerin "Neden gidiyorsunuz?" sorusunu yönelttiği göçmenlerin verdiği cevaplar, yasal statüden ya da devletin taahhüt altına aldığı/almadığı haklardan daha fazlasını ihtiva ediyordu: Çalışma koşullarının bu kadar ağır olduğu bir ülkede, şu anki hayatlarından farklı bir gelecek hayal etmelerinin mümkün olmadığını söylüyorlardı.[4]

Geleceğin ve bugünün nasıl yaşandığı, zamanın akışının ve istikametinin nasıl hayal edildiği göç kararlarının verilmesinde çok önemli bir yer tutuyor. Zira göç sadece mekân değiştirmek değil; zamanın uzayıp kısaldığı, daralıp ferahladığı, bollaşıp sıkıştığı veya üst üste binip ağırlaştığı bir süreç. Suriyelilerin göç edişlerinde de anlamlı bir şimdiki zaman ile mümkün bir gelecek arasında yaşanan gerilimin/uyuşmazlığın etkisi var. Bu yazıda, göçmenlerin ikinci kez göç kararı vermelerinin arkasındaki nedenlere zamanı merkeze alan bir yaklaşımla bakacağım, daha doğrusu her bir mekânın ne tür zaman akışları ürettiğine odaklanacağım. Zamanın (ve dolayısıyla mekânın) tahayyülüne odaklanan böyle bir yaklaşım, göçmenlerin verdiği cevapla uzmanların verdiği cevabı birlikte düşünmemize de yardımcı olacak.

Halen Berlin'de sürdürmekte olduğum araştırma kapsamında Türkiye'de en azından altı ay yaşadıktan sonra Almanya'ya göç eden Suriyelilerle görüşmeler yapıyorum. Bu görüşmelerde anlatılanlar, kademeli

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

göç kararlarını anlamak için, kâğıt üstündeki statülerin yanı sıra zamanı daraltıp genişleten faktörlerin küresel kapitalizmin örgütlenişiyle ilişkisine de bakmak gerektiğini gösteriyor. Bu söylediğim, yasal statü ve hakların önemsiz olduğu anlamına gelmiyor, ancak sosyal vatandaşlık tartışmalarında sıkça karşılaştığımız üzere, yasal olarak güvence altına alınan ile sosyal olarak erişilebilir olan arasındaki açıklığı akılda tutmayı gerektiriyor. Zira, vatandaş olanların bile haklarının pratikte anlamsız olabildiği bir ülkede, yasal statünün verilmesi bir gelecek düşlemeye yetmeyebiliyor.

Berlin'de görüştüğüm Suriyeli göçmenlerin yolculuklarının ve hayat hikâyelerinin transit göç literatürünün odaklandığı göçmenlerden farklı bir izleği var. Türkiye'ye, Avrupa'ya geçiş yolunda uğramış değiller. Hepsi kısa zamanda evlerine dönebilecekleri ümidiyle Türkiye'ye geldiklerini, bu umudu yitirirken yerleştiklerini, Avrupa'ya gidiş yollarının açıldığını öğrendiklerinde de kendi birikimlerinden ve ailelerinin desteğinden yararlanarak kaçakçılarla irtibata geçtiklerini anlatıyorlar. Türkiye'de geçirdikleri zamanda çeşitli işlerde çalışmış, ev kiralamış ve bu evleri sıfırdan döşemişler. Bu süre zarfında, birlikte göç ettikleri akrabalarıyla ilişkileri sürerken bir yandan da yeni arkadaşlar, komşular edinmişler. Özetle, Türkiye'de geçirdikleri sürede gündelik/sıradan meşguliyetlerin ağırlıklı yer tuttuğu bir hayat yaşamışlar. Böyle bir gündelik hayatın, kampta ya da üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi beklerken uydu kentlerde geçirilen hayattan oldukça farklı bir şimdiki zaman ve mekânsal aidiyet hissi yarattığını söylemek mümkün.

Görüştüğüm göçmenler "Türkiye güzel" diyorlar, "paran varsa çok güzel". Listeledikleri güzellikler arasında İstanbul'un cazibeleri var, insanların sıcaklığı, ezan sesi ve gündelik hayatı idame ettirme yollarının benzerliği. Bir de tabii Suriye'yle ilgili mücadelelerini Türkiye'de sürdürme imkânları. Haklarında yürütülen tartışmalardan, siyasetin ve ülkedeki kutuplaşmanın malzemesi haline gelmekten ve kimi zaman karşılarına çıkan yabancı düşmanlığından çokça çekmiş olsalar da özellikle yakın ilişki kurdukları insanlara dair güzel anılarını da anlatıyorlar. "Rejimin hapishanesinden çıktıktan sonra [Türkiye'de] iyileştim, hayata döndüm" diyor

aktivist Şerif. "Komşularımız sabah 7'de bizi uğurlamak için aşağıya indiler. Çok ağladık ayrılırken" diyor üniversite öğrencisi İbrahim. "İhtiyar annemle babamı Antep'teki komşularımıza emanet ettim; onlara kendi anne babaları gibi bakacaklarını biliyordum" diye anlatıyor Halepli Hasan. Bu cümlelerin hepsi yeni aidiyetler oluşturmaya, anlamlı sosyal ilişkiler kurarak bulundukları yere dahil olmaya dair ipuçları içeriyor. Bir gün Türkiye'ye yeniden gitmek, komşuları ve arkadaşları tekrar görmek ilişkileri canlı tutmak paylaşılan ortak bir hissiyat.

Fakat Türkiye'deki hayatlarının başka yönlerini anlattıklarında, bu ilişkilerin onları kalma konusunda neden ikna edemediği de açıklık kazanıyor. 2014 yılında, haftada altı gün, günde on bir-on iki saat İstanbul'daki bir kuru temizlemecide çalışmış olan Narin, "Cehennem gibiydi" diyor. "Çocuklar uyanmadan evden çıkıp onlar uyurken geri geliyordum. Küçük kızım bana çok bağlıydı daha. 'Anne çalışmaya gitme, ben artık şeker istemiyorum' diyordu. Bütün gün ayakta duruyordum, çok yoruluyordum... Çocuklara da kayınvalidem komşularla birlikte bakıyordu." Narin bu işi ilk aylarda 700 lira alarak yapmış. Patronlar kendisinden memnun olduğu için birkaç ay sonra maaşı Türkiyelilerin aldığı ücrete, yani o esnada uygulanan net asgari ücret tutarı olan 900 liraya çıkartılmış. Ancak hiçbir zaman sigortası ve işveren karşısındaki haklarını teminat altına alacak bir iş sözleşmesi olmamış. Buna rağmen Narin, bu işin tekstil atölyesindeki ilk işine kıyasla yine de çok iyi olduğunu söylüyor.

Tekstil, çok sayıda Suriyelinin istihdam edildiği sektörlerden biri. Tekstil atölyelerinde çalışan Suriyeliler, iyi ihtimalle asgari ücret düzeyinde maaş alıyor. Türkiyelilere kıyasla aldıkları maaş ortalamada daha düşük olsa da haftada 55-70 saat arasında çalışmak zorunda kalmak, hastalık izni ve yıllık izinlerin olmaması, her an işten çıkarılma ihtimali, sezon boşluğu ve maaşların düzenli ödenmemesi, Türkiyeli ve Suriyeli işçilerin ortak meseleleri olarak öne çıkıyor. Güvencesizlik ise sektörün alameti farikası. Birleşik Metal-İş'in İstanbul'da 600 tekstil işçisiyle yaptığı göçmen emeği araştırması, Türkiye vatandaşı işçilerin de yarısından fazlasının sigortasız çalıştırıldığını gösteriyor.[5]

Sektörün önde gelenleri ve devlet erkânı, Türkiye'nin ihracatının önemli kalemlerinden olan tekstil ve konfeksiyondaki en önemli avantajın, ucuz işgücü olduğunu sık sık vurguluyor. Böylece küresel üretimin maliyetleri dışsallaştırma ve değer aktarma süreçlerinde Türkiye'nin yerinin ne olduğunu da ifade etmiş oluyorlar. Bangladeş ya da Pakistan'la yarışabilecek düzeydeki ucuz emeği Türkiye'de mümkün kılan başlıca süreç, göç ve onun getirdiği kırılganlıklar. 1990'lardan itibaren zorunlu göçe maruz kalan Kürt işçilerin emeğini kullanarak küresel rekabete girebilen üreticilerin, Suriyeli göçüyle birlikte daha da kırılgan yeni bir ucuz işgücünü istihdam ettiklerini söylemek yanlış olmaz. 2014 yılında açıklama yapan İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB) Başkanı Hikmet Tanrıverdi'nin söyledikleri de bunu onaylıyor: "Göç dalgası başlamadan önce sektörde düz işçi bulunamadığı için Bangladeş'ten çalışan getirmek için planlama yapanlar vardı. Suriyeliler belli bir dönem, sorunun aşılmasını sağlayacak. Sonrasında ise sıra er geç Bangladeşlilere gelecek."[6]

Tekstilde özellikle göze çarpan, ancak bu sektörle sınırlı kalmayan kötü çalışma koşulları, görüştüğüm Suriyelilerin Almanya'ya gelmelerinin bir numaralı nedeni. Kazançlar o kadar düşük, kira başta olmak üzere yaşam masrafları o kadar yüksek ki,[7] uyanık geçirilen saatlerin neredeyse tamamı çalışarak geçse de karın doyurmaya yetmiyor. Bu da ayın sonunu getirmekten öte bir gelecek tahayyülünün mümkün olmaması demek. Bu yoğunlukta değil dil öğrenmeye, üniversite sınavına girmeye, yeni bir beceri edinmeye veya becerilerini geliştirmeye, nefes almaya, dinlenmeye, düşünmeye bile vakit kalmıyor. Komşular, ev, aile, akrabalar ve dini/kültürel yakınlık, yaşanmakta olan günü, yani şimdiki zamanı doldursa da, yoğunluk başka türlü bir geleceğe doğru akmıyor.

Zaman meselesi, göç ve yerinden edilme literatüründe giderek daha çok çalışmada tartışılıyor. Göçün ve göçmenlerin zamanına bakmanın çok çeşitli yolları var: zamanın ritimlerine, hayat seyrine ve nesillere, zamanın kimler için hızlı kimler için yavaş aktığına, geçmişin anlamlarına ve geleceğe yönelik özlemlere odaklanan çok sayıda çalışma mevcut.[8] Bir de bekleme meselesiyle iştigal edenler var. Bu çalışmalarda, özellikle arzuladıkları ülkeye henüz ulaşamamış, o ülkede yasal bir statü elde etmeyi beklerken kamplara kapatılmış veya eve geri dönme ümidi soluyor olsa da geçicilik koşullarında yaşayan göçmenlerin zamanlarının nasıl boşaldığını, uzadığını, genişlediğini okuyoruz. Bu bitmek bilmeyen ve anlamlı bir faaliyetle doldurulması yapısal olarak imkânsız hale getirilen zamanda ve yoğunluğu olmayan, ilişkilerin seyrelmiş olduğu mekânda ikamet etme hâline, "limboda olmak" diyenler var;[9] haklı nedenlerle bu kavramı eleştirip yerine "eşikte olmak" kavramını önerenler de...[10]

Görüştüğüm Suriyeli göçmenler, Almanya'daki şimdiki zamanlarını anlatırken bu tarz bir bekleme, seyrelme, daha doğrusu yalıtılmışlık hâlinden bahsediyorlar. Almanya'nın köylerine kadar dağılmış mülteci kamplarında çalışamadan, ev kuramadan, yemek pişiremeden, arkadaş ve komşu edinemeden aylar, hatta yıllar geçiriyorlar. Bu esnada iltica başvurularının sonuçlanmasını, verilen karara itirazlarının değerlendirilmesini, kamptan ayrılmalarına imkân verecek bir ev bulmayı (tabii önce buna hak kazanmayı), aile birleşiminin gerçekleşmesini ve çocuklarını yeniden görebilmeyi, kaybolan belgelerinin yerine yenilerinin gelmesini (bazen umutsuzca) bekliyorlar. Kimileri için daha çabuk tamamlanan, diğerleri için ise üç yılın sonunda hâlâ bitememiş, bürokrasinin hamlelerini anlayıp karşılık vermekle geçen yavaşlamış bir dönem olarak tarif ediliyor bu bekleme süreci. Anlamlandırmanın zor olduğu mekânsal/ilişkisel bir yalıtılmışlık, doldurmanın büyük irade gerektirdiği uzayıp giden bir şimdiki zaman... Ancak en azından tünelin ucunda bir gelecek vaadi var. Üstelik şimdiki zamanın boşluğundan ufka doğru bakarken oldukça büyük ve parlak görünen bir gelecek bu. Gündelik meşguliyetlerin askıya alınmasıyla boşalan şimdiki zamanı çekilir, yaşanır kılan işte bu gelecek.

Ancak diğer yandan bekleme süreçlerini tamamlamış olanlar, o geleceğin uzaktayken daha parlak göründüğünü, yaklaştıkça sihrini kaybettiğini de ifade ediyorlar. Üniversiteye başlamış ve Almancayı öğrenmiş olanlar için zaman olağan akışına kavuşmuş gibi görünürken, iltica statüsünü almış olsalar bile entegrasyon kurslarından kurtulamamış, ailelerini yanlarına getirememiş, henüz kendi evine geçememiş olanlar için bekleme hali devam ediyor. Almanya'daki mültecilerin çoğunluğunu oluşturan genç erkekler için bu bekleme hâli, makbul erkeklik algılarına ters düşen bir tür krize de işaret ediyor. Para kazanamayan, aile kuramayan, içinde bulunduğu toplumca ancak mülteci kategorisinde görülen ve bu yabancılık hissinden hiç kurtulamayacağını fark eden genç erkekler için, bu zaman-mekân kurgusu, umutsuzluğu, depresyonu ve kayıp hislerini pekiştirebiliyor. Gündeliğin boşluğu üzerine, beklentilerle, hayallerle, endişeler ve korkularla şişmiş bir geleceğin gölgesi düşüyor.

Buna mukabil Türkiye'de bir süre kalıp Almanya'ya gelmiş göçmenler, Türkiye'deyken geleceği hiç düşünemediklerini vurguluyorlar. Bunun nedeni, tekrar altını çizmek gerekirse, sadece yasal statü eksikliği değil. Yasal statüyü beklerken geçirdikleri uzun bekleme süreleri de değil. Tam aksine, şikâyetlerinin odağında çalışma koşullarının ağırlığı, geçinecek parayı kazanmanın zorluğu; beklemeye, beklentiler oluşturmaya, hayal kurmaya imkân ve vakit vermeyen bir doluluk var. Yani uzayan, sünen ve içi boşalan bir zaman/mekândan değil, sımsıkı dolu olduğu için başka türlü bir geleceğe doğru evrilemeyen, tabir yerindeyse tıkanmış bir yoğunluktan bahsediyorlar.

Hangisinin daha tercih edilir olduğu ayrı bir tartışmanın konusu ki göçmenler bu tartışmayı sürekli olarak yürütüyorlar. Az sayıda

da olsa bazıları Türkiye'ye geri dönüyor; koşullar ne kadar kötü olursa olsun yoğunluğu, seyrelmiş ilişkilere ve uzayan bekleme sürelerine tercih edebiliyor. Ancak elbette bir günden diğerine hayatta kalma çabasının getirdiği yoğunluğun da bambaşka zorlukları var.

Dolayısıyla göç kararlarını anlamak için kullandığımız belirsizlik kavramını, sadece yasal statüyle sınırlı olarak görmek yeterli değil. Türkiye'nin göçmenlerine bir gelecek vaat edememesi de (bunlar ne kadar önemli olursa olsun) sadece çalışma izinlerinin pratikte verilmiyor oluşundan ya da Cenevre Sözleşmesi'ne düşülmüş olan coğrafi şerhten kaynaklanmıyor. Türkiye'deki Suriyeliler (vatandaşlık hakları açısından ayrılsalar da) kendilerini parçası buldukları sosyal sınıfla sömürünün ağırlığını ve hayatın sıkışıklığını paylaşıyorlar. Bu yüzden, Almanya'da ve Türkiye'de göçmenlerin zamanı farklı şekillerde akıyor (veya akamıyor). Bu farkın arkasında yatan nedenlerden biri, küresel kapitalizmin yeniden örgütlenişinde iki ülkenin işgal ettikleri farklı pozisyonlar. Bir pozisyon göçmenlerin sınırsızca sömürülen emeğiyle mümkün olurken, diğeri bekleyen ve bekledikçe beklemenin anlamını kaybeden "fazlalıklar" üretiyor. Birinde kültürel yakınlık ve anlamlı sosyal ilişkilerle dolu bir gündelik hayat, diğerinde ise bugünün zorluklarından azade bir gelecek var. Gidenleri olduğu kadar kalanları da anlamanın yolu, gitmenin de kalmanın da iki yüzü olduğunu unutmamaktan geçiyor.

Son bir not: Bu bir nostalji yazısı değil; ancak şüphesiz bir hafıza yazısı. Bahsi geçen görüşmeleri Nisan-Temmuz 2018'de yaptım. Göçmenlerin bana anlattıkları 2012-15 yılları arasının Türkiyesi. Şu anda Ağustos 2019'dayız. İstanbul Valiliği geçici koruma kaydı İstanbul'da olmayan Suriyelilerin şehri terk etmesi gerektiğini açıkladı, kimlik kontrolleri sıkılaştı. İstanbul'da tabiri caizse bir sürek avı başladı. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun söylediğine bakılırsa, Suriyeliler kayıtlı oldukları şehirlere gönderiliyor, diğer kayıtsız göçmenler ise geri gönderme merkezlerine.[11] Bu esnada Bakan inkâr etse de yüzlerce Suriyelinin Suriye'ye gönderildiğini biliyoruz. Atölyelere yapılan baskınlar göçmenleri kayıtsız olarak çalıştırmayı güçleştirdi.[12] Suriyeliler evlerinden çıkamadan endişe içinde beklediklerini söylüyorlar. Türkiye hiçbir zaman bir gelecek vaat etmemiş olmanın verdiği rahatlıkla göçmenlerinin şimdiki zamanını eskisinden de dar ediyor artık. Suriyeli göçmenlerin bin bir zorlukla kurdukları ve içinde nefes almaya çalıştıkları bugünleri de ellerinden alınıyor. Savaşın ilk yıllarının sömürerek bile olsa kapılarını açan ülkesi şimdi Suriyelileri kapının önüne koymanın hesapları içinde.

1- İlgili UNHCR raporu için bkz. data2.unhcr.org/ar/documents/download/51337
2- Özellikle Yunanistan'ın dile getirdiği göz yumma iddialarını Türkiye resmi olarak hiçbir zaman kabul etmemiş olsa da Tayyip Erdoğan'ın 16 Kasım 2015'te G-20 zirvesinde AB Komisyonu Başkanı'na yönelttiği "mültecileri otobüslere bindirip göndeririz" tehdidi bunu sadece Yunanistan'ın bir iddiası olmaktan çıkardı. Bkz. bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160208_erdogan_juncker_tusk
3- Örnek olarak bkz. Rygiel, K., F. Baban, S. Ilcan (2016) "The Syrian refugee crisis: The EU-Turkey 'deal' and temporary protection", *Global Social Policy*, 16 (3): 315–20.
4- Örnek olarak bkz. Çetin, İ. (2016) "Gitmeye Mecbur Suriyeliler", *Birikim*, birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7515/gitmeye-mecbur-suriyeliler#.XTmGW3ux-u1
5- Raporun tamamı için bkz. birlesikmetal.org/kitap/gocmen2017.pdf
6- Açıklamaya makalesiyle dikkat çeken Burcu Toğral Koca'ya teşekkürler.
7- Kiranın ve çalışma zorunluluklarının, İstanbul söz konusu olduğunda, Suriyeli çocukların dahi birinci gündemi olduğunu Fatma Yalçın'dan okumak isterseniz bkz. beyond.istanbul/i%CC%87stanbulda-ya%C5%9Fayan-suriyeli-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-i%CC%87stanbul-alg%C4%B1lar%C4%B1-1-18c15ebb87f7
8- Biraz eski olmakla birlikte detaylı bir tarama için bkz. Griffiths, M., A. Rogers, B. Anderson (2013) "Migration, time and temporalities: review and prospect", *COMPAS Research Resources Paper*.
9- Conlon, D. (2011) "Waiting: Feminist perspectives on the spacings/timings of migrant (im) mobility", *Gender, Place & Culture*, 18(3): 353-60.
10- Brun, C., A. Fábos (2015) "Making homes in limbo? A conceptual framework" *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 31(1): 5-17.
11- Gazete Duvar (2019, 24 Temmuz) "Süleyman Soylu: Suriyelileri sınırdışı etmiyoruz kamplara gönderiyoruz", gazeteduvar.com.tr/politika/2019/07/24/suleyman-soylu-kimseye-bir-sey-yaptirmayiz/
12- Bianet (2019, 1 Ağustos) "İstanbul Valiliği'nden 19 Günlük Mülteci Bilançosu", bianet.org/bianet/siyaset/211166-istanbul-valiligi-nden-19-gunluk-multeci-bilancosu

Göç ve Müzik Üzerine Birlikte Düşünmek

Evrim Hikmet Öğüt,
Omer Alkilani

EVRİM:
Omer Alkilani'yi İstanbul'daki Suriyeli sokak müzisyenlerini takip etmeye başladığım ilk günlerde çok yetenekli ve çok genç bir sokak müzisyeni olarak tanıdım. O günden bu yana sayısız kez bir araya geldik, söyleşiler yaptık, sohbetler ettik, birlikte çeşitli etkinliklere davet edildik. Omer'in performanslarını sokak, kafe, bar, festival gibi çok çeşitli ortamlarda dinledim. Omer'i, Suriyeli müzisyenlerin sokak müziği pratikleri hakkında yaptığım pek çok söyleşiye ve konuşmaya davet ettim; geldiği her konuşmada yapacağı yorumu merak ve kaygıyla bekledim. Bu konu hakkında yazdığım ilk gazete yazılarından birini, yayımlanır yayımlanmaz Omer'e gönderdiğimde yorum ya da onayını beklerken duyduğum heyecanı unutmuyorum.

Göçmen bireylerin ve toplulukların müzik pratikleri üzerine çalıştığım yaklaşık on yıllık sürede etnografik yönteme ilişkin en temel temsil tartışmalarından, alanda mevcut hiyerarşilerin ifşasına ve göç çalışmaya özgü etik ve politik tartışmalara kadar bir dizi meseleyi gündemimden hiç çıkarmadım; kendi çalışmama yönelik eleştirel düşünme biçimini hep canlı tutmaya gayret ettim. Yine de göçmen müzisyenlerin yerine konuşmamak, bilakis kendilerini ifade edecekleri araçları ve imkânları geliştirmek için gösterdiğim dikkat benim açımdan "ideal" bir sonuç almanın biraz olsun gerisinde kaldı. beyond.istanbul'un göç sayısı için Omer Alkilani ile ortak bir metin yazma girişimimiz, bu konuda birlikte attığımız bir adım. 19 yaşında Halep'ten İstanbul'a göç etmiş bir müzisyen ve 39 yaşında Türkiyeli bir akademisyen olarak yazacağımız ortak metinde, ilişkimizdeki mevcut eşitliksizleri aşmaktan ziyade kendi pozisyonlarımızdan ve mümkün olduğunca birbirimizi anlayarak konuşabilmeyi umuyoruz.

Omer'in deneyiminin tüm Suriyeli müzisyenlere mal edilemeyeceği muhakkak. Bu noktada "Suriyeli" tanımının içerdiği ge-

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

nellemenin ve Suriye'den gelen göçmenlerin homojen bir topluluk oluşturmadığının altını bir kez daha çizmekte yarar var. Özellikle Suriyeli Kürt ve Arap müzisyenlerin deneyimi büyük ölçüde birbirinden ayrılıyor. Suriyeli Kürt müzisyenlerin Türkiyeli Kürt müzisyenlerle ilişkilenerek ortak müzik üretiminde bulunmaları mümkünken, Arap müzisyenler için buna elverişli bir zemin bulunmuyor. Diğer yandan, onlar da büyük ölçüde Arap müziği içeren repertuvarlarıyla turizm sektörünün beklentilerini karşılar durumdalar. Arap ve Kürt gibi temel kategorilerin dahi büyük genellemeler içerdiğini kabul etmekle birlikte, dört yıla yakın bir süredir devam eden alan çalışmamın verilerine dayanarak, Omer'in kurduğu pek çok cümlenin özellikle Arap müzisyenlerce paylaşılan ortak bir deneyimin ifadesi olarak düşünülebileceğini söyleyebilirim.

Omer'le birlikte Suriyeli müzisyenlerin İstanbul'daki sokak müziği pratiklerine odaklanan bu metni yazarken şöyle bir yol izledik: Önce Omer kendi kişisel deneyimini Arapça olarak özetledi. Metin Türkçeye çevrildikten sonra,[1] Türkçeyi oldukça iyi kullanan Omer çeviriyi kontrol etti. Daha sonra ben, onun yazdıklarından yola çıkarak, başka görüşmeler ve gözlemler çerçevesinde uzun süredir üzerine düşünmekte olduğum bu konu hakkında kendi görüş ve çıkarımlarımı yazdım ve müziksel boyutu açacak bir soru sordum. Omer benim metnimi okudu, sorumu yanıtladı ve kısa bir sonsöz ekledi.[2] Son olarak, editörün öneri ve soruları üzerine her birimiz kendi bölümlerimize bazı eklemeler yaptık ve düzeltme süreci yine aynı şekilde işledi.

OMER:
İstanbul'da, Taksim bölgesindeki İstiklal Caddesi'nde üç yıldan fazla müzik yaptım. Suriye'deyken sokakta çalmıyordum çünkü orada böyle bir kültür yok, orada sokakta hiç sanatçı görmedim. Bu tecrübenin hayatımda çok şeyi değiştirdiğini söyleyebilirim. İstiklal Caddesi, müzik alanında kariyer planlayan, kendini ispat etmek

isteyen bir müzisyen için güzel bir sahnedir. Özellikle de başlangıç aşamasında. Çünkü Türkiye'nin en işlek caddesidir. Burası aynı zamanda bir müzisyene binlerce insanla tanışma, onlarla iletişim kurma, kendi müziğini sergileme imkânı sağlayan bir mekândır; burada tanıştığı insanlar aracılığıyla çeşitli etkinliklerde yer alma fırsatı bulur.

İstiklal Caddesi'nde gitar çalmak müzik yolculuğumda bana yardım edecek pek çok beceri kazandırdı. Bir grupla birlikte çalıyordum ve insanlar bize birçok teklif sunuyordu; mekânlarda müzik yapmak, resmi ya da özel partilerde çalmak, gazete ve televizyonlara röportajlar vermek gibi. Böylelikle müzisyen çeşitli mekânlarda kendini ortaya koyar, insanlar onu tanır ve böylece sanatçının yolculuğu başlar.

Suriyeli bir müzik grubu olarak İstiklal Caddesi'nde çalarken farklı tepkiler aldık. Pek çok insan biz çalarken performansımızı videoya kaydediyor ve bunu çeşitli sosyal medya hesaplarında yayınlıyor. İstiklal Caddesi'ndeki insanların çoğu bu şekilde davranıyor. Bazıları yüzlerinde bir gülümsemeyle sadece izlemekle yetiniyor, bazılarıysa Arap müziği icra ettiğimiz için bizden hoşlanmıyor. Birçok kişi bize şöyle seslendi: "Gidin ve ülkenizde savaşın! Siz sokaklarda müzik yaparken, orda bir savaş yaşanıyor. Bu çok ayıp."

Ben Suriyeli bir sanatçı olarak ülkemiz adına güzel şeyler yaptığımıza inanıyorum. Elimizdeki araç sanat ve biz onu sunabiliriz. Ülkemiz için elimizden gelen bu; Arap sanatını dünyanın her köşesine taşımak. Tüm dünyaya, ülkemizde yaşanan baskılara, şiddete rağmen "terörist

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Suriyelilerin" dışında başarılı Suriyelilerin de olduğunu göstermekte kararlıyız.

İstiklal Caddesi'nde müzik yaptığım üç yılın ardından şimdi, hem sosyal hem sanatsal olarak çok daha fazla insanla iletişimim var. Arkadaşlarımın çoğuyla İstiklal Caddesi'nde müzik yapmam sayesinde tanıştım. Bu süreçte çok çabaladık ve sayısız başarılar kazandık. İstanbul'da bilinen bir Doğulu müzik grubu haline geldik. Sürekli olarak etkinliklerde ve konserlerde çalıyoruz. Özellikle İstanbul'da yaptığımız müzikten etkilenen -burada yaşayan ya da turist- çok sayıda Arap var.

Sanatını gurbette icra eden insanlar olarak karşılaştığımız sorunlar da var elbette; mesela polis sorunu. Çünkü İstiklal Caddesi'nde müzik yapılmasına izin verilmiyor. Birçok kez, sokakta müzik yaptığımız için polisler hakkımızda işlem yaptı ve para cezasına çarptırıldık. Ancak biz sokak müzisyenleri olarak sokakta çalmakta ısrarcıyız. Çünkü şimdilik önümüzde bunu yapmaktan başka bir seçenek yok. Ayrıca biz yasadışı bir şey yaptığımıza inanmıyoruz. Biz insanları bir nebze gülümsetebilmek için çalıyoruz. Bu da İstiklal Caddesi'ne gelen insanların tam istedikleri şey.

İstiklal'de farklı müzik kültürleriyle karşılaşabilirsin. İstanbul'da ya da başka bir yerde yaşayan çeşitli ülkelerden müzisyenlere denk gelebilirsin. Ben İstiklal'de Türk, Arap, Kürt, İranlı ve daha pek çok farklı kimlikte müzisyenle tanışma şansı elde ettim. Bu gerçekten çok hoş bir duygu. Bence Taksim bölgesinin güzel ve popüler olmasının nedenlerinden biri de bu. Bu caddede yürüyerek birçok ülkeyi "gezebilir" ve çeşitli kültürleri keşfedebilirsiniz.

Sonunda üç yıl boyunca aynı yerde aynı şeyi yapmaktan sıkıldım. Ancak sokak müzisyeni olarak yaptığım işe karşı hislerim genel olarak olumlu. Şunu söyleyebilirim ki sokaklarda çalmak hayatımı tamamen değiştirdi. İstiklal Caddesi'nde çalmayı hep çok sevdim. Çünkü müzik kariyerim için olumluydu. Sanat yolculuğumun başıydı.

Kariyerine sokakta çalarak başlayan, sonra uluslararası şöhret olan çok müzisyen var. Bu da beni hem yakın hem uzak gelecek için iyimser kılıyor.

EVRİM:
Omer'in yazdıkları, üzerine derinlemesine düşünebileceğim pek çok başlık açıyor. Bunların bir kısmını birbirleriyle ilişki içinde tartışmaya çalışacağım. Tartışma, en başta söz ettiğim düşünme sürecine yeni sorular ekleyerek sonlanacak.

Suriyeli göçmenlerin önemli bir kısmı, Türkiye'deki emek piyasası içinde, kendi mesleki beceri ve yeterlilikleri göz önüne alınmaksızın, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle, en ağır işlerde istihdam edilmekteler. Bu gerçek akılda tutulduğunda, Suriye'den gelen müzisyenlerin Türkiye'de kendi mesleklerini yapabilmek konusundaki ısrarları ve başka illerde kayıtlı olsalar dahi bunu mümkün kılacak kentlerde yaşamayı tercih etmeleri daha iyi anlaşılabilir. Ancak bunu Türkiye'deki müzik piyasasına dahil olarak yapmaları bugün için hemen hemen imkânsızdır. Zira, emek piyasasının genel seyriyle yarışır bir biçimde esnek, güvencesiz ve örgütsüz bir çalışma rejimi sunan müzik piyasasında işe erişim doğrudan sosyal ağlara dahil olmakla mümkündür; bu piyasada kimi zaman kişisel ilişkiler müzik bilgisi ve becerisinden daha önemlidir. Göçmen karşıtlığının ve Arap kültürüne yönelik düşmanca tutumun müzik piyasasına da hâkim olduğu hatırlandığında göçmen müzisyenlerin bu ağlara eklemlenmelerinin güçlüğü kolaylıkla tahmin edilebilir. Bu nedenle, sokak müzisyenliği Suriyeli müzisyenler için özellikle İstanbul'a geldikleri ilk yıllarda meslekleriyle geçimlerini sağlayabilecekleri neredeyse tek seçenek olarak ortaya çıkar.

Suriye'den gelen müzisyenler için yeni bir deneyim olan sokak müzisyenliğini tahayyül edilebilir kılan ise kendilerinden

önce İranlı müzisyenlerin "sokağa çıkmış" olmalarıdır. Sokakta müzik yapan göçmen müzisyenler arasında İranlı ve Suriyeli müzisyenlerin -özellikle Taksim Meydanı ve İstiklal Caddesi'nde- bu sahneye hâkim oldukları söylenebilir. Omer'in de ifade ettiği gibi, büyük ölçüde göçmenlerin yarattığı çokdilli ortamın etkisiyle bu sahnenin kısa sürede Türkiyeli Kürt müzisyenlere de açıldığı görülmektedir. Bugün, kış aylarında bile caddede dört dilde şarkılar duymak mümkündür.

Ortaya çıkma sebebi seçeneksizlik de olsa, sokak müzisyenliğini Omer'in de söz ettiği olumlu ve olumsuz boyutlarıyla birlikte düşünmek gerekir. Sokakta çalmayı Omer'in örneğinde olduğu gibi bir kariyer başlangıcı olarak düşündüğümüzde, yalnızca kişisel bir deneyimden söz etmiş olmayız. Sokağın, göçmen müzisyenler için ürünlerini tanıtabilecekleri bir tür açık sahne, ürünlerini sergileyebilecekleri bir pazar gibi iş gördüğünü söyleyebiliriz. Özellikle Suriyeli göçmenlerin istihdam edildiği ve büyük ölçüde Arapça konuşulan ülkelerden gelen turistlere hizmet veren bir turizm sektörünün aracı aktörleri olan organizatörlerin ya da mekân sahiplerinin olduğu gibi, müzisyenleri göçmen topluluğun "en renkli ve ilgi çekici" üyeleri olarak gören medyanın da erişimi olan bu açık pazar, göçmen müzisyene gündelik geçimini kazanmaktan fazlasını vaat eder. Omer'in üyesi olduğu Mood Band gibi bazı topluluklar sokakta kurulup, sokak performansları ve kendilerine açtıkları sosyal medya hesapları aracılığıyla görünürlük kazanarak, daha sonra dönemlik ya da kalıcı olarak kafelerde, restoranlarda ve turist teknelerinde çalışmaya, sivil toplum örgütlerinin düzenlediği etkinliklerde çalmaya başlarlar. Diğer bir deyişle, sokak müzisyenliği, göçmenlere büyük ölçüde kapalı olan müzik piyasasına alternatif bir piyasanın kuruluşunda bir tür ilk adımı teşkil etmektedir. 2016 yılında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında imzalanan mutabakat sonrasında Suriyeli toplumun Türkiye'de giderek kalıcılaşmasıyla birlikte profesyonel olarak müzik yapabilecekleri mecralarının artması ve çeşitlenmesiyle, hatta son yıllarda müzisyenlerin kendi müzik okullarını kurmaya başlamalarıyla birlikte sokak müzisyenliğinde bir geri çekilme olduğundan söz edebiliriz. Yine de sokak hâlâ ihtiyaç halinde çıkılan bir sahne olarak Suriyeli müzisyenlerin mesleki yaşamında varlığını sürdürmektedir. Suriyeli müzisyenler, yukarıda sayılan sebepler nedeniyle tekil örnekler dışında Türkiye müzik piyasasına eklemlenememekte, onun yerine, büyük ölçüde Arapça konuşulan ülkelere, buralardan gelen turist-

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

lere ve göçmenlere hizmet veren yeni bir piyasa içinde etkinlik göstermektedirler.

Elbette, güncel tabloyu değerlendirirken, 2019 Temmuz ayında başlayan ve çok sayıda Suriyeli göçmenin sınırdışı edilmesiyle sonuçlanan süreçte Suriyeli müzisyenlerin, İstanbul'daki Suriyeli toplumun birçok üyesi gibi evlerinden dahi çıkmaya korkar hale geldiklerini unutmamak gerekir. Mesleklerini sürdürebilmek için başka kentlerde kayıtlı oldukları halde İstanbul'da yaşayan müzisyenlerin kayıtlı oldukları kentlere gitmelerinden sonra hangi koşullarla karşılaşacakları ise bugün için belirsizdir.

Bir etnomüzikolog olarak sokakta çalmanın müziksel boyutu da benim için önemli bir mesele. Gözlemim, geniş bir Arap coğrafyasından, geleneksel ya da popüler ama özellikle iyi bilinen ve hareketli şarkılardan oluşan dar bir repertuvarın dolaşımda olduğu yönünde. Suriyeli Kürt müzisyenler, sokakta özellikle Arapça şarkıların söylendiğinin altını çizerken bunu, hem Arapça konuşulan ülkelerden gelen turistlerin beklentilerine hem de

Türkiyeliler açısından makbul görünen Suriyeli topluluğun Arap Suriyeliler olmasına bağlıyorlar. Konuyu müzik açısından biraz derinleştirmek için, Omer'e sürekli çalınan bu repertuvar hakkındaki fikrini sormak isterim. Öncelikle, şarkıların sokakta nasıl bir değişime uğradığını, ikinci olarak, onun ve pek çok diğer müzisyenin kendilerine özgü farklı müziksel ilgileri varken her zaman aynı şarkıları çalmak konusunda ne düşündüğünü merak ediyorum.

Taksim Meydanı ve İstiklal Caddesi'nin, ticarileşmiş, alışveriş ve turizm merkezine dönüşmüş, politik anlamlarından boşalmış, eski politik aktörlerinden "temizlenmiş", Sennettçi deyişle çökmüş bir kamusal mekânı temsil etmekle birlikte hâlâ farklı toplumsal sınıflardan Türkiyelilerin, göçmenlerin ve turistlerin erişim sağlayabildiği bir karşılaşma mekânı olduğunu düşünebiliriz. Bu karşılaşma mekânında göçmen müzisyenin çıkardığı sesler, etnomüzikolog Timothy Rice'ın deyişiyle zaman ve mekân içinde bir varoluşa işaret eder ve "Ben buradayım!" derken, bu varoluş iddiası ne yazık ki yanıtsız kalmıyor! Omer'in söz ettiği polis müdahalesi ve yerlinin nefret söylemi cevap üretmekte gecikmiyor.

Omer'in metni büyük ölçüde karşılaşmanın olumlu boyutlarına odaklanırken, olumsuz yönlerine cevabı, birbirine dolaşan iki fikri hatta ilerliyor. Bunlardan biri "Arap sanatını dünyaya tanıtma" arzusundan, diğeriyse Suriyelilerin sadece "teröristler" olmadığını kanıtlama zorunluluğundan hareket ediyor. Bunu bir zorunluluk haline getiren elbette Türkiyelilerin Suriyeli göçmenlere bakışı. Nefret söylemi, "Gidin ve ülkenizde savaşın! Siz sokaklarda müzik yaparken, orda bir savaş yaşanıyor. Bu çok ayıp" cümlesinde kristalleşirken, iyi biliyoruz ki bu cümle genellikle "Türk askeri Suriye'de savaşırken..." ile devam ediyor. Elbette bu cüm-

Nefret söylemi, "Gidin ve ülkenizde savaşın! Siz sokaklarda müzik yaparken, orda bir savaş yaşanıyor. Bu çok ayıp" cümlesinde kristalleşirken, iyi biliyoruz ki bu cümle genellikle "Türk askeri Suriye'de savaşırken..." ile devam ediyor.

lelerin ardında ne Suriye'deki savaş ne de Türkiye'nin Suriye politikası hakkında bir sorgulama bulunuyor.

Göçmenlere yönelik nefret söyleminin karşısında üretilen "örnek göçmen" söylemi, göçmeni "ideal bir tipe" indirgeyerek, kişiliksizleştiren ve tarihsizleştiren bir söylem olarak özellikle STK'larca sıklıkla kullanılır. Omer'in, kendisini bu söylemi yeniden üretmek zorunda hissettiğini düşündüren "Tüm dünyaya, ülkemizde yaşanan baskılara, şiddete rağmen 'terörist Suriyelilerin' dışında başarılı Suriyelilerin de olduğunu göstermekte kararlıyız" cümlesi bana kalırsa bu yaklaşımın göçmen üzerindeki izdüşümü olarak okunabilir.

Elbette göçmenleri makbul olanlar ve olmayanlar olarak sınıflandıranlar sadece STK'lar değil. Zorunlu göç kavramının kendisi bile diğerlerinin "keyfi" olduğu imasını içerirken, yerlilerin ya da vatandaşların gözünde, sadece göçün sebebine değil, göçmenin "entegre olma" düzeyine, eğitim seviyesine, sınıfsal konumuna ve bir dizi kültürel koda göre belirlenen kategoriler bunlar. Bu vatandaşlar tanımı ne yazık ki hepimizi kapsıyor. Bu noktada, öncelikle "biz ve onlar" ayrımının zihnimizde bu kadar belirgin ve inkâr edilemez olması gerçeğiyle yüzleşmek gerekiyor. Bu ayrımı inkar ederek ideal bir anlatı yaratmanın, tam da bu ayrımın kırılmasına yönelik politik bir eylem geliştirmeyi imkânsız kılacağını düşündüğümden, tersine bu ayrımı tüm açıklığıyla ortaya koymayı tercih ediyorum.

Bu ayrımı düşünmek, aynı zamanda, Türkçe konuşan yerli çoğunluk ya da vatandaşlar olarak göçmen topluluğa yönelik ilgimize dair eleştirel düşünme pratiği geliştirmek için de bir kapı aralıyor. Sahi, göçmenlerin deneyimini neden merak ediyoruz? Ya da gerçekten merak ediyor muyuz? Göç deneyimi üzerine çalışır, yazar ya da okurken kendi ayrımcı bakışımızla yüzleşmediğimiz ve daha ileri giderek, bu deneyimi kendi vatandaşlık ve kentlilik deneyimimizle ilişkilendirmediğimiz, ortak meselelerimiz üzerinde birlikte eyleme kapasitemizi geliştiremediğimiz sürece bu merak "kolonyal" bir ilgiden öteye gidebilir mi? Bu sorunun cevap gerektirmeyen, retorik bir soru olduğuna inanıyorum.

OMER:
Çaldığımız şarkılarla ilgili soruna şöyle cevap verebilirim: Biz grubumuzla, Arap ülkelerinden ünlü şarkıları seçip onların *cover*'larını yapıyoruz. Benim kendi yaptığım şarkılar da var, ama İstiklal'de çalmıyorum, çünkü ünlü olmadığım için fazla dikkat çekemeyeceğini düşünüyorum. Ama evet, kendi adımda bir etkinlik olursa bu bestelerimi çalmak ve söylemek istiyorum. *Cover*'ları kendi yorumumuzla ve daha hareketli yapıyoruz. Bence İstiklal Caddesi'nde dans edilebilecek bir müzik çalmak lazım, çünkü insanlar oraya eğlenmek için geliyorlar. Hep aynı şarkıları çalmaktan sıkılmadın mı diye sorarsan, yeni şarkılar yapıyoruz, videolarını da çekip sosyal medyaya atıyorum. Küçük stüdyomda kayıtlar yapıyorum, ama birkaç tane şarkı var, onları İstiklal Caddesi'nde mutlaka çalmamız gerekir. Çünkü bütün Araplar o meşhur şarkıları bilirler. Sürekli aynı şarkıları çalmaktan biraz sıkılıyorum, ama onları da her gün öncekinden daha güzel çalıyoruz, daha hareketli çalıyoruz. İstiklal Caddesi'nde sadece müzik çalmak yetmez bence, şov yapmak da önemli. Biz İstiklal Caddesi'nde hep şov yaparak çalıyoruz. Şarkıyı daha hareketli ve neşeli hale getiriyoruz.

Son olarak, Türkiye'de Arap kültürünü sevmeyenler var, ama sevenler de çok. Bence bunu sanatla karıştırmamak lazım. Biz Türkiye'de Arap sanatçılar olarak siyasetle, ırklarla, dinlerle ilgilenmiyoruz. Bizim hedefimiz sanatımızı ve müziğimizi göstermektir diyebilirim.

1- Çeviriyi yapan Ümit Doğru'ya teşekkür ederiz.
2- Hem çeviri hem de Omer'in son sözleri üzerinde Omer'in de isteği ve onayıyla dile ilişkin küçük müdahalelerde bulundum.

Bir Göç Düşüncesi Olarak Yürümek

Burcu Tüm

Neoliberal politikaların getirdiği ağır yükümlülükler altında, sınırlar dünyasında göçmenlik hâli tedirgin hissettiren bir durum; tıpkı yürümek gibi. Ama sınır aşımı, bir yandan da, sadece bir yere varmak değildir; daha önce durduğun bir yerden harekete geçebilmiş olmanın haklı gururunu taşımaktadır. Yani göçmenlik de bir yerlerde başlamış olma hâlidir; tıpkı yürümek gibi. Bu çerçevede göçmenlik süreci her nerede olursa olsun, ama özellikle Türkiye gibi mültecilik ve sığınmacılık statülerinin belirsizlikler taşıdığı coğrafyalarda hiç bitmeyen bir yol gibidir. Her halükârda göçmenlik hâlinde bir gün yola çıktınız mı, bunun belki bir ilk ama son olmadığını biliyorsunuz: tıpkı yürümek gibi.

Göçebe, Göçmen

Thomas Nail, göçmeni, iktidarın yayılma krizi sonucunda ekonomik, hukuki, politik ve coğrafi olarak yerinden ettiği politik figürlerin kolektif ismi olarak tanımlar. Sürgüne maruz kalanlar, zorla yerinden edilenler, mülteciler, sığınmacılar dışında kendi topraklarında yaşayıp yine göçmenlik hâli içinde olanları da bu kavram kapsar.[1] Hukuki statülerin doğru tanımı ve hakların temini için yapılmış tüm bu ayrımlar (mülteci, sığınmacı, sürgün, koruma altındaki göçmen, kaçak göçmen, gurbetçi), göçmenlerin öznel durumlarını tariflememektedir. Bu isimlendirmeler sosyal anlamda ve kimlik ediniminde de engel koyan sınıflandırmalardır. Bugün hukuki tanımı "mülteci" olana dair toplumsal algının görüngüsel yerleşimi birer nesne-özne ilişkisi kurmaktadır. Kendini ev sahibi diye tanımlayan kişi, iyi niyetle ve politik olarak gerçekleştirdiği yaklaşımlarda bile mülteci, sığınmacı, sürgün olana, kapı açma ya da kapıyı açmama lüksünü elinde tutar, tıpkı "*welcome refugee*" karşılamasında olduğu gibi. Çünkü gelene her daim ötekilik, aidiyetsizlik ve hukuk dahilindeki haklar temelinde ev sahibiyle arasındaki hiyerarşi böylece hep hissettirilir. Neredeyse yedi senedir bir arada yaşadığımız kent paydaşlarımız Suriyeliler ve 90'lardan beri düzensiz olarak Türkiye'ye giriş yapan İran, Irak, Afganistan başta olmak üzere birçok farklı ülkeden gelmiş kişilerle ilişkileri bu ayrımlar üzerinden Avru-

pa-merkezci bakış açısıyla kurmak birlikte karşılaşmaları mümkün kılan müşterekler oluşturmada kesintiler yaratmaktadır. Politik, ekonomik, hukuki ve coğrafi dışlanmışlıkları yaşayan ve "arada" durmaya mahkûm edilmeye zorlanan bu figür, temelde gündeliğin hikâyesini, örgütlemesini engelleyen bir toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Küresel bir kent olma yolunda neoliberal politikalarla İstanbul, hareketliliklerin buluştuğu bir kent hâline dönüşürken hâlâ Avrupa-merkezci bir toplumsal ve kültürel bakışı üretmektedir.

Cem Erciyes, "Arap Arkadaşınız Var mı?" başlıklı yazısında Arap coğrafyasından gelene karşı yüklenmiş o ötekileştirme hâli nedeniyle Türkiye'nin özelinde Araplarla mesafeli ilişkilenmeyi kendi deneyimi üzerinden anlatmaktadır.[2] Arap kimliğinin neye benzediğine dair herkesin aklına gelen bir imge var, buna dair bir fikir geliştirildi. Yani Araplar Suriyeli mültecilerse Türkiye'de misafir olarak kabul edilmekte, değillerse kabul edilmemektedir. Misafir de umduğunu değil bulduğunu yemelidir, misafirliğini de bilmelidir(!)

Her Arapça konuşanın Suriyeli mülteci olduğu kabulünden uzaklaşabilmek için kullanılan göçmen tanımı daha sıradana indirgemektedir durumu. Mültecilik hâli hem ötekine karşı şiddetin normalleştirildiği bir istisnai durum yaratırken durumu olduğu gibi kabul etmeyi, karşılıklı iletişimi ve paylaşımı, yerleşme ve ilişkilenmeyi de engellemektedir. Mülteci iletişim kurulamaz, ulaşılamaz, uzaktaki insan iken göçmen yanı başımızda durandır; yan komşumuz ya da aynı okulda okuduğumuz, aynı alanları kullandığımızdır. O istisna kimlikten çıkan ve gündelik üretimi yapan herhangi bir kişidir. Çünkü hepimiz birer göçmeniz ya da olabiliriz. Bunun için de illaki sınırlar dünyasında bir yakıcı nedenimizin olmasına da ihtiyacımız yok. İstanbulluların her biri bugün bir yerlerden gelmişler ve bir yerlere gidiyorlar.

Bugün 21. yüzyılın hareketlilik ve ağ toplumlarında neoliberal politikalarla beraber küreselleşme; malın, paranın, düşüncenin, politikaların ve insanların sürekli yer değiştirdikleri bir dönemdir. Bu sadece mekân hareketliliği temelinde kalmıyor,

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

Kadın iki kere göçmenlik deneyimine düşmektedir. Bedeni bunun ilk aşamasıyken, yaşadığı göçmenlik deneyimi üstüne eklenmektedir.

aynı zamanda kişilerin kimliklerinin yer değiştirmesine de neden oluyor. Turist olarak gidilen bir yerde koşullar nedeniyle sığınmacı konumuna düşebilirsiniz. Yaşadığınız coğrafyadaki daralmalar yeni yaşam alanları arayışını beraberinde getirebilir ve her an mülteci olarak yaşamınıza devam edebilirsiniz. Eğitim için gittiğiniz ülkede çalışma hayatına dahil olarak gurbetçi olarak yaşayabilirsiniz. Birçok neden için seyahat eden kimseler, başka kimlikler arasında da seyahat ediyorlar. Bir yandan da vatandaşı olduğu ülkede bir anda pasaportsuz kalanlar, ülkeye hapsolup sürgün hayatını olduğu yerde yaşayanlar var. Hâliyle dünün sıradanı bugün, her an o "istisna" hâle bürünüp bambaşka sınırlılıklar içerisinde yaşamaya mahkûm edilebilir.

Hem teknolojik iletişimin hem de ağ toplumunun elverdiği bu hareketlilik hâli artarken ve siyasi sınırlar tartışılırken iktidar, gücünü gösterecek araçları başka sınırlar, kontroller, gözlem araçları yerleştirerek, şiddeti biyo-iktidarla dönüştürerek gerçekleştiriyor. Kent içerisinde köşebaşı polis çevirmeleri, kapalı sitelere, alışveriş merkezlerine girerken özel güvenlik kontrolleri, XR cihaz geçişleri her daim kent içerisinde bu gözlem hâlini hatırlatmakta ve iktidarın şiddetini hissettirmektedir. Bir yandan da bunun kişilerin hareketlerinde yarattığı sınırlamalar da kent içerisinde ciddi bir kontrollü hareketliliği beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda bakıldığında bu günlük sınırlar, kontroller hepimizi birer göçmene dönüştürürken, bir yandan da iktidarın üzerimizdeki baskısı, kontrolü ve şiddeti göçmenliğin statüsüne göre değişmektedir. Böylece gündelik şiddetle ortaya çıkan bir ötekiliği paylaşıyorsak eğer, bugün mültecilerle, sığınmacılarla, kaçak yaşayanlarla karşılaştırma ya da yarıştırma gibi bir derdi taşımadan farklı biçimlerde, farklı etkilerle yaşamaktayız, ama hepimiz yaşamaktayız. Fakat her birimiz başka biçimlerde alanlarımızın daraldığını hissetmekteyiz. Hâliyle iktidar şiddetini, ötekilik halimize göre başka kim-

liklerde nüfus etmiş bambaşka yüzleriyle karşımıza çıkartıyor. İktidar durmaksızın olmamamız gereken yerlerde, olmamamız gereken bedenler olduğumuzu hatırlatıyor. Bu bağlamda Nail'in başlarken tanımladığı göçmen kimliği bir kolektif kimliğe dönüşüyor.

Daimî Göçebelik; Kadınlık

Milliyetçiliğin sonsuz bir erkek kardeşliği[3] üzerinden yürüdüğü ve millet olarak beyaz heteroseksüel natrans erkeklere ait topraklarda kadınlar sürgünlük hâli yaşamaktadırlar. Elbetteki farklı oluşlarda yaşanılan bu sürgünlüğün tek bir tarifi yoktur. Bugün bedene indirgenmiş ve taşınması yoğun baskı yaratan kimliklerle kamusalda var olmaya çalışan kişileri (kadınların, transların, kuirlerin) kesiştiren ortak noktanın şiddete maruz kalmak olması; sürgünlüğü bir buluşma noktası hâline getirmektedir. Birçok ülke marşında sadece erkeklere hitap edilen dilin ötesinde mülkiyetçilik özelinde yükselen politik tartışmalarda da kadının, yasalar nezdinde erkeklerle aynı hakları hâlâ yok. Fransa'da sadece 50 yıldır kadınlar eş izni olmadan çalışabilmektedirler. Türk Medeni Yasası'ndaki "Koca, birliğin reisidir" ifadesi henüz 2001 yılında kaldırılmıştır. Türkiye'de kadınların evlilik içinde kürtaj kararlarında hâlâ eş imzası zorunludur. Kendi bedenine bile sahip olmasına izin verilmeyen kadınlar nezdinde iktidar, şiddetle bedenleri disipline etmeye uğraşmaktadır.

Braidotti, göçebeliği mekân bazında yer değiştirmeden öte bir düşünce biçimi olarak ele alırken feminist kuramı post-yapısalcıların tartışmalarının üzerinden okumaktadır. "Ötekilik" hâlini beden politikaları üzerinden birleştirirken, "kadın", "trans", "kuir" bedenlere sahip olmanın keşişim noktası olarak şiddeti ele almaktadır. Göçebelik tartışmasında Braidotti, aynı zamanda kimliklerin, tek bir kavrama indirgenmeden, farklı oluşlar hâlinde hareket hâlinde olmasının üzerinde durmaktadır. Böylece kadınlar arası farklılıkları tartışmayı da feminist araştırmaların bugünkü kazanımı olan göçebe düşünceyi yerleşik bir düşünceden çıkma hâli olarak görmektedir. Bu anlamda geleneksel olanın tersyüz edilmesi olarak yorumladığı bu durumu arzunun üretkenliğine ve hareketliliğine indirgeyerek tartışmaktadır.[4]

> *"İşin aslı, doğduğun andan beri, 'kökenini' yitirmiş durumdasın."*[5]

Sürekli sürgünlük durumu ve bedenin göçebeliği, kadın kimliğine bir de yaşam içerisinde coğrafi bir göçmenlik hâli eklenince göçmen kadın açısından yol nerede başlar, göçmenlik nasıl somutlaşır gibi soruları taşımaktadır. Milliyetçilik yazımında, kadın bedeni toprak ve doğa anlatısıyla metaforlaştırılır ve bununla beraber kadının yere aidiyeti, toprağa bağlılığı anlatılır da anlatılır... Aslında bu yerleşiklik ve durağanlık hayalinin kendisi iktidara ait iken kadın için durduğun yerde, ait olmadığın bir kalıp içerisinde yerle kavgalar başlamaktadır. Zaten politik bir figür olarak göçebe bedenle kamusal alana çıkmak ve böylece özel alan politikasının tanımlı ve anlamı kutsanmış yerleşikliği kamusal alanda tartışılır. Özel alanı tartışmaya açmakla başlamış bir göçebelik bu. Hâliyle, kadın göçünü konuşmak, göçebe beden hâlinin görüngüsel bir tartışmaya evrilmesini sağlamaktadır. Feminist kuram göçebelik kavramını bu bağlamda taşımaktadır. Kadın iki kere göçmenlik deneyimine düşmektedir. Bedeni bunun ilk aşamasıyken, yaşadığı göçmenlik deneyimi üstüne eklenmektedir.

Yürümek

> *"Bir kez ayakları üstünde dikildi mi, olduğu yerde kalamaz insan."*[6]

Yürümek yaşamın en başlangıç, en basit, en temel etkinliğidir. Yürümenin birçok nedeni vardır; ulaşım başta olmak üzere sağlıklı bir beden için ya da politik nedenlerle yürünür. Bir kente ilk vardığımızda yürürüz; kentin haritasını çözebilmek, yolumuzu bulabilmek, kentin gündeliğine

tanıklık etmek ve bir kenti okuyabilmek için. Yürümek, iki varış arası bir süreçtir. İki durağan arası hareketlilik, iki yer arası yersizlik...

> *"Yürümek, yersiz olmak, bir çeşit okumadır. Farklı bir okuma ile kentin algısı da farklılaşır. Örneğin, göçebe dünya görüşüne göre mekân, içinde özgürce hareket edilebilen bir veri olmanın ötesinde beden içerisindeki sürekli bir akımdır."*[7]

Yürüyüş, bir "aradalık" pratiğidir. Göçmenlik gibi iki hâl arasında gidip gelmektedir. Yürüyüş düşünce ve hafıza üretmektedir. Arada olma hâli, düşünce bağlamında bir karar vermekten daha çok o aradaki süreci yaşamaya dönüktür. Âna ve yere özgü bir süreçtir bu. Aradalık hâlinin bir diğer yüzü de göçtür. Bu açıdan bakıldığında yürüme, göç düşüncesinin bir ürünüdür. Arada olanın anlama dönüşmesinde zihinsel bir yolculuk çabasıdır. Aradalığın taktiklerini bulma ve üzerine gitme yoludur. Kent içerisinde tam da sınırlar coğrafyasında istisna hâlinden çıkmak ve bu süreçte normalleştirmenin değil, normalin kendisinin tartışılması durumudur.

Bundandır ki yürümenin kendisi düşünce üretirken, âna özgü sürprizlerden yararlanır ve kent içinde yürümek karşılaşmaların başkalığını, çeşitliliğini ve dolayısıyla çoklu etkileşimi beraberinde getirir. Yürüyüş, kentin paydaşlarını karşılaştırırken eşitler. Sokaklar bundan ötürü müşterektir. Kentin sokaklarından bu müşterekliği okumak mümkündür; sokakta yürüyebilen her bir kent paydaşı aynı zamanda kimliklerinden ve taşıdığı geçmiş deneyiminden azade göz hizasında buluşur. Ekonomik, kültürel ve sosyal sermayemizden, politik gücümüzden kopup aynı yeryüzünü ve gökyüzünü paylaşan birer sıradan kentliye dönüşürüz sadece.

Yürüme pratiğinin kent içerisinde modern kentlerin oluşumu sürecinde yok sayılmaya çalışıldığı bir dönem yaşandı. Motorlu araçların kent içerisinde yarattıkları iktidar, yürüyenlerin yürümeyi bırakma sebepleri oldu. Motorlu araçların gürültüsü, kapladığı alan, kent içerisindeki saldırganca işgali yürümek için ayrı alanlar üretilmesine neden oldu. Henüz 19. yüzyılın İstanbulu'nda motorlu araçların hâkimiyeti altında kalmadan kentin her yerinde sınırsızca yürüyenler gözlemlenmekteydi.

Yürümek için kaldırımlar yoktu. Önce yaya ve motorlu araçlar ayrıldı, kaldırım yapıldı, sonra kaldırım alanı gittikçe daraltıldı. Modern devletin oluşumuna paralel olacak şekilde düzen kurma ihtiyacıyla ortaya çıkan kentin planlanması, yolların düzenlenmesi ve hatta motorlu araçlar için bulvarların açılması için kentler büyük müdahalelere sahne olmuştur. Stavrides, Hausmann'in Paris'te sokakların eylem alanı olmasını engelleyen müdahalelerinin, sokağın kullanım hakkını belirlediğini ve kullanım hiyerarşisi de ortaya koyduğunu belirtir. Kaldırımlarla toplumsal eşitsizliklerin tetiklenmesini, bulvarların birer güç ve zenginlik göstergesine dönüşmesiyle anlatır. Depolitize olmuş sokaklarda oluşan yeni kamusallıkla herkesin yerini bildiği ve yönünü bildiği bir toplumsallaşma sunulmaktaydı.[8] İlerlemeci bir anlayışla sunulan bu kamusallıkta, yürüyenin adı yaya olurken yayageçitleri ve kaldırımlarla sınırlı yürüme pratiklerinin dışında, yolun ortasında yürüyen yayalar için motorlu araçların durması bir "medeniyet" göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Jacobs, kentin yürüyenleriyle görüşerek ve tartışarak ortaya çıkardığı çalışmasında yürüme pratiğini "kaldırımlar" üzerinde temellendirmektedir. Kent kullanıcılarının birbiriyle karşılaşması ve temas etmesi, böylece kent içi hareketlilikle kentte güvenlik alanı oluşturulması ve çocukların kent kullanımı üzerinden kaldırımları ele almaktadır.[9] Çocuklarla ilgili bölümde Jacobs, kaldırımın oyun alanları yaratması çelişkisiyle karşı karşıya kaldığından bahseder. Bundan ötürü çocukların oyun alanlarının tecrit edilmesiyle erkek egemen kent planlamayı da eleştirmektedir.[10]

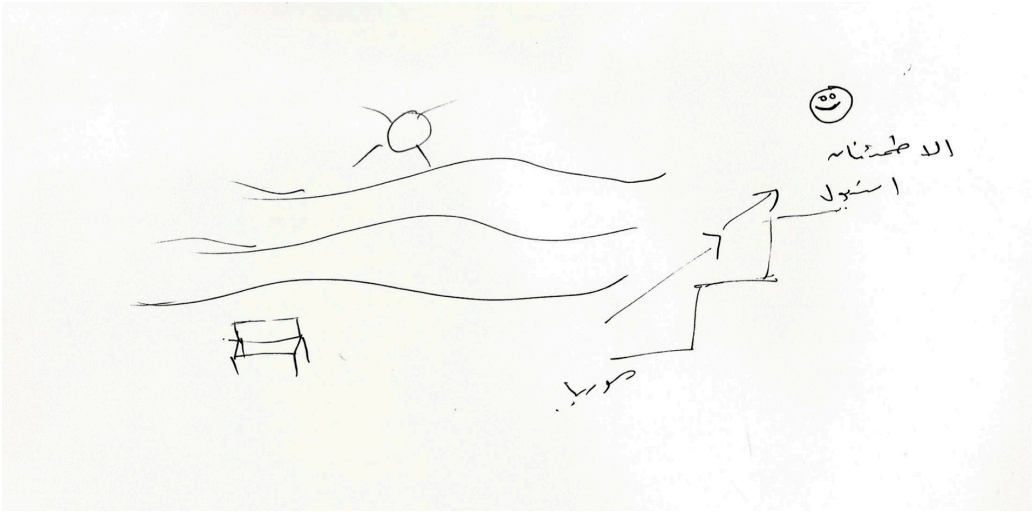

Tez görüşmesi sırasında K'nin çizdiği İstanbul anlatısı.

Bugün kaldırım medeniyetinin yaratıcısı ve yeniden üreticisi olan modern planlama iktidarına karşı kaldırımlardan taşarak motorlu araçların alanlarından yürümek ve keserek o alanları işgal etmek de politik birer eyleme dönüşmüştür. Üstüne üstlük gözden çıkarılmış bedenlerin bu alanlarda olması kentin sokaklarının politik görünürlük temelinde sorgulanması için de araçtır. Kaldırımda yürünmelidir ve ama disipline edilmiş, normalleştirilmiş bedenlere sahip olunarak. Bu bedenlerin bulunmaması gereken yerde bulunmasına, yürünmemesi gereken yerde yürümesine karşı belirginleşen şiddet iktidarın farklı yönlerini ortaya sermektedir.

> *"Şehrin üzerine dikildiği yerleşik iktidarlar karşısında pastoral, açık ve göçebe mekândır. Metropol mekânı karşısında göçebe güzargâhlar..."*[11]

Yüksek lisans tez çalışmamda kentteki göçmen kadınlarla bire bir derinlemesine yaptığım görüşmelerde tez için aklımda hiç olmayan bir olguyla karşılaştım. Kentte kadınların kendilerine özgü pratiklerini, kentte yaşamla baş etmek için gündelik hayatları içinde geliştirdikleri alışkanlıkları araştırırken ortak cevabın "yürümek" olması şaşırtıcıydı. Bu sürprizin nedenleri göçmenlik ve kadınlık üzerinde temelleniyordu. Hepsi için yürümenin başka halleri ve anlamları da varken; temelde vardıkları kenti anlama, zihinde bir kent haritası yaratma, kentte bir yerleşme pratiği olarak açığa çıktı yürüme hâli... Kentteki tüm sınırlılıklara rağmen ve göçmenin istisna hâlinin devamlılığını koruyan kamplarda ya da kent içi kampların gözetiminde, motorlu araçların iktidarı içerisinde kaldırımların üzerinde ya da dışında olmak yerine göçmen kadınlar patikalar çizmektedir.

Yürüyüşü tektipleştirmeye karşı bir öneri olarak geliştiren Pérouse'a göre egemen hayallerden kaçıştır yürümek. İçinde özgürce belirsiz ve plansız yaratıcılığı barındıran yürüyüşlerin ötesinde engellere karşı metropol kentte yürümek bu yaratıcılığı tetiklemektedir.[12] Metropolde yürümeyi bir zihinsel ve bedensel direniş biçimi olarak tanımlarken bir bellek üretme, yer yapma hâli olarak görmektedir. Göçmenliğin köksüzlük dünyasının aradalık durumuna karşı ve tüm bu iktidar sıkıştırmaları, istisna halinin şiddetle karşılaşmasıyla baş edebilmenin taktiklerinden biridir; patikalar üreterek kaçışlarda yürümek. Göçmenliğin tüm sınırları içerisinde kendini var etmek ve kimliğini tüm genelgeçer kavramlardan sıyırarak, kendisi olarak yaşayabilmek için

patikalar üretmek bir ihtiyaçtır. Başka bir yaşam alanı açabilmenin aracı kentte kendi yolunu üretebilmekten geçmektedir.

> *"Ancak o zamanlar kentin her yanında rahatça yürüyebilme olanağı yoktu. Geniş kaldırımlar, Haussman'dan önce enderdi; dar kaldırımlar ise taşıtlardan yeterince korunabilmeyi sağlayamıyordur. Eğer pasajlar yapılmasaydı, Flâneur gibi dolaşmanın önem kazanması herhalde güç olurdu."*[13]

Walter Benjamin'e göre 20. yüzyıl kentlerinde yürüyen flâneur için pasajların anlamı, 21. yüzyılda kent içinde yürüyen kadın göçmenlerin yarattığı patikalara karşılık gelmektedir. Patikaların pasajlardan ayrılan tarafı, içinde âna ve yere dair bir yaratıcılığı barındırmasıdır.

Neoliberal kent politikalarının sıkıştırdığı aradalık hâline ve kentteki "öteki" bakışlara rağmen yürümek, hem yeni gelinen kentle bir bağ kurmayı sağlarken hem de göç süreciyle oluşanları anlamlandırmaya kaynak olmaktadır. Kentte gündelik hayatı kurtarmak ve küresel kent İstanbul'un yıkıcılığını aşmak için birçok farklı yaratıcı direnişi ortaya koyan kadınları birbiriyle karşılaştıran şey, kendilerinin çizdiği patikalarda yürümektir. Ben de uzun süredir yürümek üzerine düşünen bir kent araştırmacısı olarak tez çalışmamın bana kattıklarıyla kentteki patikalara dikkat kesilerek göçebe kadın bedenimde göçebeliğe dair, kadınlığa dair farkındalıklar kazandığım bir süreçten geçiyorum. Birbirimizden çok farklı bireyler olarak kadınlarla olan kesişimimi buradan okuyabiliyorum. Çünkü ben hukuksal temelde mülteci değilim henüz, ama tıpkı tez görüşmecilerim gibi bir göçmen olarak tanımlıyorum kendimi. Kadınlarla müştereğimiz, adım adım sessizce ya da sesli yürüdüğümüz yollardır...

Not: 8 Mart 2019'da 17. kez düzenlenen Feminist Gece Yürüyüşü yapılamasın diye tüm İstiklal Caddesi polis barikatlarıyla ablukaya alındı ve bu abluka sonucunda kıstırılmış bir alanda yine de buluşan kadınlara saldırıda bulunuldu. Sonra kadınlar tüm alana yayılarak eylemi sürdürmeye devam ettiler.

1- Nail, T. (2015) "Migrant Cosmopolitanism", *Public Affairs Quarterly*, 29: 187-99.
2- Erciyes, C. (2018, 6 Ağustos) "Arap Arkadaşınız Var mı?", *Gazete Duvar*, gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/08/06/arap-arkadasiniz-var-mi/
3- Fransız modern devletinin sloganlarından biri olan Fraternité erkek kardeşliği anlamına gelir.
4- Braidotti, R. (2017) "Göçebelik Dolayısıyla", *Göçebe Özneler Çağdaş Feminist Kuramda Bedenleşme ve Cinsiyet Farklılığı* içinde, çev. Ö. Karakaş, İstanbul: Kolektif Kitap, s. 33-97.
5- *A.g.y.*, s. 60.
6- Gros, F. (2017) *Yürümenin Felsefesi*, çev. Albina Ulutaşlı, İstanbul: Kolektif Kitap, s. 10.
7- Gülmen, B. (2004) "(Trans) kentleşme ve Gündelik Hayatın Transformasyonu", yayımlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, s. 34.
8- Stavrides, S. (2018) "Çekişmeli Mekanlar Olarak Metropol Sokakları", *Müşterek Mekan*, çev. C. Saraçoğlu, İstanbul: Sel, s. 129-55.
9- Jacobs, J. (2011) *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, çev. B. Doğan, İstanbul: Metis.
10- *A.g.y.*, s. 103-4.
11- Braidotti, R., *a.g.y.*, s. 88.
12- Pérouse, J. F. (2013) "Metropolde İnadına Yürümek ya da Yeri Tekrar Oluşturmaya Çalışmak", Kişisel Arşivin Paylaşımı.
13- Benjamin, W. (2016) *Charles Baudelaire: Kapitalizmin Yükseliş Çağında Bir Lirik Şair, Pasajlar*, çev. A. Cemal İstanbul: YKY, s. 130-1.

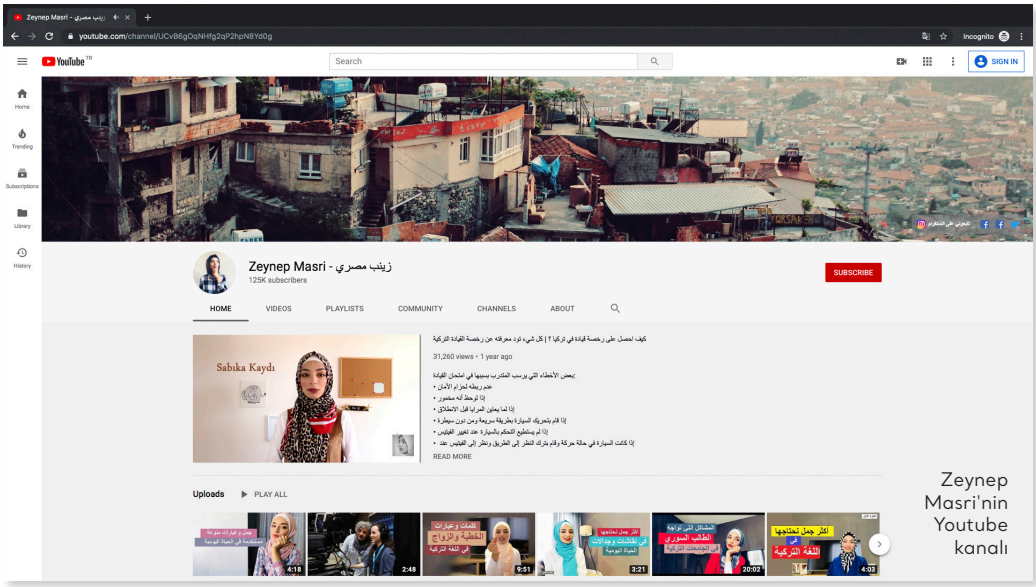

Zeynep Masri'nin Youtube kanalı

Bir Mültecinin Hikâyesi

Zeynep Masri

Benim adım Zeynep Masri. Suriye vatandaşıyım, ama dedemler Mısır'dan göç ettikleri için Mısır kökenli sayılırım. Kalabalık ve kültürlü bir ailem var. Okumak ailede kutsal bir görevdir. Bu yüzden ailemizin en önemli prensiplerinden biri de okumaya verilen önemdir.

2010 yılında Suriye'de liseyi bitirmiştim ve üniversiteye başlamıştım. Halep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde okumaya başlamıştım. Hayallerim çok büyüktü, hâlâ büyük, hep de büyük olacaktır. İşkadını olmak isterdim, ama olamadım, çünkü 2011'de ülkemde rejime karşı protestolar başladı ve bir devrim oldu. Bir süre sonra bu devrim iç savaşa döndü.

2012'de evimiz bombalandı ve güvenli bir yer arar olduk. Ailemin bir kısmı Türkiye'de yaşıyor, bu yüzden babam Türkiye'ye gelmemize karar verdi.

24 Kasım 2012'de Türkiye'de uzun yıllardan beri yaşayan halamlara geldik. Geçici süreliğine geldik, fakat evdeki hesap çarşıya uymadı. Buraya yerleşmek aklımızın ucundan bile geçmezdi. Suriye'de oturduğumuz şehirde çatışmalar bitmedi, daha da kötü hâle geldi. Oradaki durumun düzelmeyeceği, gittikçe kötüleşeceği belliydi. Bu sebepten dolayı geldikten bir ay sonra kararımı verdim; Türkçe öğrenip burada yarım kalan eğitimime devam edecektim. İlk başta ailem, özellikle babam buna karşı

Fotoğraf: M. Cevahir Akbaş

çıktı, çünkü zor ve tehlikeli olsa bile hep döneceğimizi düşünmüştü. Çok ısrar ettim ve babama "Yarın bile dönsek Türkçe öğrenerek dönmek istiyorum" deyişimi çok iyi hatırlıyorum. Bana destek olmaktan başka seçeneği yoktu.

Türkçe kursuna başladım. Kurs yaklaşık dört ay sürdü, fakat pek faydalı değildi, çünkü dilin sadece temelini öğretiyorlardı. Üniversitede okuyabilmem için ise bu kursun yeterli olmadığını, TÖMER (Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi) seviyesinde Türkçe bilmem gerektiğini söylediler. TÖMER kelimesini ilk defa o gün duymuştum. Hemen TÖMER hakkında bilgi topladım ve öğrendim ki TÖMER'de eğitim gören öğrencilere burs veriliyormuş. Bu bursu alabilme şartı da mülteci kamplarında yaşıyor olmakmış. Çok şükür ki ben o konuda biraz şanslıydım, çünkü o yıl ilk defa kamp dışında yaşayan Suriyeli öğrencilere de kamp alanında TÖMER eğitimi ve burs verme kararı alınmış. Ben de fırsatı bulmuşken bursa başvurdum ve kabul edildim. Sonrasında TÖMER kursuna başladım. Kurs altı ay sürdü. Bu altı ay boyunca haftanın altı günü yaklaşık bir saat uzaklıktaki kamp alanına azimle ve yılmadan gittim geldim. Her şey Türkçe öğrenmek içindi. Başarmaya kararlıydım. Günün altı saati Türkçe eğitimi alıyordum, bundan dolayı altı ay içerisinde (yani kısa bir zamanda) Türkçeyi iyi seviyede öğrendim.

TÖMER eğitimi aldığım sırada, Facebook'ta gezinirken tesadüfen Araplara Türkçe öğreten bir sayfayla karşılaştım. Bu sayfanın sahibi, sayfayı yönetecek bir yönetici aradığını ilan etmişti. Ben de sayfanın sahibine Türkçeyi orta seviyede bildiğimi ve yönetici olmak istediğimi yazdım. Sayfanın sahibi bana hemen geri döndü ve beni sayfanın yöneticisi olarak kabul ettiğini söyledi. Artık hem bir öğrenci hem de bir öğretmendim kendi çapımda. Hem kursuma devam ediyordum hem de sayfayı yönetiyordum. Kursta gördüğüm dersleri günü gününe sayfada paylaşıp öğrendiklerimi öğretiyordum. Bu şekilde öğretmek Türkçemi çok geliştirdi.

Kısa zamanda sayfanın takipçileri çok arttı. Bir yılda takipçi sayısı dokuz bin takipçiden 100 bine çıktı. Öğrettiklerim hep kâğıt üstünde ve yazı dili şeklindeydi. Takipçilere bu yetmedi ve benden video çekmemi istediler, yani sesli olarak öğretmemi istediler. Bunun için bir Youtube kanalı açmaya karar verdim, ama önümde birçok engel vardı. Video nasıl yapılır, ses kaydı nasıl alınır, hatta Youtube kanalı nasıl açılır, hiçbir fikrim yoktu. Pes etmedim, karşılaştığım zorlukları aşmak istedim. İnternette birkaç gün dolaştım ve bütün bu konular hakkında bilgi toplamaya başladım ve 2015 yılında Zeynep Masri adlı Youtube kanalımı açtım.

İlk videomu çok kötü bir görüntü, ses ve video düzenleyiciyle hazırlayıp paylaştım, buna rağmen çok beğenildi, bu da beni çok motive etti. Paylaştığım ilk videonun ne kadar berbat olduğunu çok iyi hatırlıyorum. Daha kaliteli videolar yapabilmek için her gün Youtube'dan video hazırlama dersleri izleyip öğrendiklerimi, çekeceğim videolara uyguluyordum. Bugün kanalımın 120 bin abonesi var.

Bu sayı benim için büyük bir sorumluluk. Bu yüzden sadece Türkçe öğretmiyorum artık, mülteci olarak geldiğim, sonra da vatandaşı olduğum ülkeyi kanalımın üzerinden tanıtıyorum, böylece Türkiye'ye olan borcumu ödemeye çalışıyorum. Aynı zamanda Türkiye'deki üniversiteler hakkında bilgi veriyorum. Son yıllarda Türkiye eğitim alanında çok tercih ediliyor. Yabancıların özellikle Arapların Türkiye'de üniversite eğitimi alabilmesi için yapılması gerekenleri anlatıyorum.

Takipçilerden ve videolarımı izleyenlerden aldığım yorumlar beni çok ama çok mutlu ediyor. "Zeynep senin sayende Türkçeyi öğrendim", "Zeynep ben artık akıcı olarak Türkçe konuşabiliyorum", "Sunduğun bilgileri öğrendikten sonra öğrenci olabildim ve şu an eğitime devam ediyorum, teşekkür ederim" gibi yorumlar yorgunluğumu unutturuyor. İnsanların, hele mültecilerin hayatını değiştirmek benim için büyük bir haz.

Suriyeli Kadınların Gözünden Yeni Antakya'nın Karşılaşma Mekânları

Şule Can, Seçil Dağtaş

Serbest piyasa koşullarının hüküm sürdüğü siyasi ve ekonomik bir süreç olarak neoliberalleşme özellikle AKP dönemi Türkiyesinde devlet güdümlü ve rant amaçlı emlak, imar ve altyapı yatırımları şeklinde baş gösterdi. Neoliberal kent politikalarının sosyoekonomik etkilerini çalışan sosyalbilimciler özellikle büyükşehirlerdeki kentsel dönüşümün sebep olduğu tasfiye, mülksüzleştirme, çevre tahribatı ve mekânsal ayrışma biçimlerine[1] ve bu bağlamda gelişen tüketim, dayanışma ve direniş politikalarına[2] dikkat çektiler. Bu yazıda, kent çalışmalarının neoliberalizm eleştirisine yaygın olarak konu olan yerinden edilme, ayrış(tır)ma ve mücadele biçimlerini gözardı etmeksizin kentsel dönüşümün farklı yasal statü ve sosyoekonomik koşulları olan Suriyeli göçmen kadınlara açtığı görünürlük, ikamet ve hareket alanlarına dikkat çekmeyi hedefliyoruz. 2011 Suriye Krizi sonrası Türkiye'ye sığınan ilk gruplara mesken olan ve bugün resmi kayıtlara göre seksen bini aşkın Suriyelinin yaşadığı Antakya, bu alanların mekânsal ve toplumsal çelişkileri göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil ediyor.[3]

Türkiye'nin batısındaki büyükşehirler kadar ön planda olmasa da, AKP döneminde büyük dönüşüm geçiren şehirlerden biri de Antakya oldu. AB uyum süreci ve AKP siyasetinin söylemsel olarak Cumhuriyet'in Kemalist laik ve Türkçü kimliği altında ezilen gruplara alan açma vaatleri doğrultusunda, hem mekânsal hem demografik olarak kent kimliğini belirleyen Arap Alevi ve gayrimüslim nüfus, Antakya'ya 2000'li yılların ortalarından itibaren ulusal ve uluslararası temsillerde "medeniyetler şehri" adıyla ayrı bir ün kazandırdı.[4] 2007 yılında açılan Hatay Havalimanı, tarihi Antakya sokakları, evleri ve çarşısındaki restorasyon çalışmaları ve Hatay'ın 2012 yılında büyükşehir belediyesi olması, beraberinde gelen ekonomik, sosyal ve ekolojik problemlere rağmen, AKP hükümetine mesafeli bazı kesimlerce dahi şehrin gelişmekte olduğunun önemli somut ibareleri olarak dillendirildi.[5]

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Antakya'nın şehirleşmesi elbette ki AKP dönemiyle sınırlı değil. Kent, Hatay'ın Türkiye'ye 1939 yılında ilhakından sonraki farklı dönemlerde sanayileşme, kırsal bölgelerden göç hareketleri ve hükümetlerin iskân politikaları sonucu artan konut ihtiyacını karşılamak için tarihi merkezinin çeperlerine doğru yayılmaya başlamıştı.[6] Sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerine bağlı gerçekleşen bu yayılmayı, görüştüğümüz şehir bölge plancıları "çarpık kentleşme", kentin tarihi dokusunun bozulması ve kent merkezinin "sıkışmışlığı" gibi terimlerle ifade ederek Antakya'daki imar yetersizliğinin kaynağı olarak gösterdi. Ancak son on yıldaki hızlı kentleşmenin tamamıyla plansız gerçekleştiği de söylenemez. AKP dönemindeki devlet kurumları Antakya merkezdeki "sıkışmışlığı" açmak adına planlı ve rant amaçlı bir siyaset gütmüş, yerleşimin daha seyrek olduğu muhitlere kamu yatırımları yapıp bu bölgedeki bazı alanları imara açarak konutlaşma sürecini teşvik etmiştir. Bunun önemli bir örneğini devlet hastanesi, Adalet Sarayı, Antakya Kaymakamlığı gibi önemli kurumlarla otogarın taşındığı Akasya ve Saraykent gibi mahalleler oluşturmaktadır. "Yeni Antakya" olarak da adlandırılan aynı bölgede 2009 yılında şehrin ilk AVM'si Prime Mall açılmış, daha önce imara kapalı olan etrafındaki alanların yapılaşmasının da önünü açmıştır. 2013 yılından beri şehir merkezine daha yakın bir bölgede faaliyette olan Palladium AVM kentin elit tüketicilerini çekerken Prime Mall, daha ucuz seçenekler sunan mağazaları ve etrafında yaşayanların kimlikleri ve sosyoekonomik koşulları nedeniyle elit olarak tanımlanamayacak kesimlerin de tercih ettiği bir AVM olmayı sürdürmektedir.

2011 yılından itibaren Hatay'da ayrı ayrı yürüttüğümüz çalışmalarda da, Ocak 2019'da birlikte başladığımız araştırmada da sözü edilen bölgenin Suriye Krizi sonrası Antakya'ya yerleşen sığınmacıların yaşayıp sosyalleştiği belli başlı yerlerden biri olduğunu gözlemledik.

Ortak araştırmamız kapsamında AVM

Yüz yüze alışverişin neoliberal ticaret alanlarında uğradığı değer kaybı, Antakya'daki pek çok Suriyeli göçmen kadının hem tecrit ve temassızlığını hem de bu tecrit ve temassızlık üzerinden kendine açtığı hareket alanlarını imgeliyor.

çalışanları ve Suriyeli kadınlar ile birebir ve odak grup görüşmeleri gerçekleştirdik. Bölgede ikamet eden Suriyeli kadınların deneyimleri bize Suriye'den gelen göç hareketlerinin şehrin özgül siyasi, demografik ve ekonomik koşulları çerçevesinde neoliberal kentleşme sürecine ve sorunlarına nasıl eklemlendiğini gösterdi. Bu deneyimlerden yola çıkarak kentsel dönüşümün Suriyeli kadınların kamusal alanlarda maruz kaldıkları çatışma ve yüzleşmelerden kaçabilecekleri, görece daha güvenli, fakat maliyeti daha yüksek yaşam alanlarını mümkün kıldığını iddia ediyoruz.

Bu yaşam alanlarından birini Antakya'nın imara son on-on beş yılda açılan yeni çeperleri oluşturuyor. Merkeze göre daha konforlu ve pahalı olan bu muhitler, kiracı-ev sahibi ilişkilerinin çoğunlukla tanıdıklık ve akrabalık üzerinden kurulduğu eski mahallelerde ev bulamayan Suriyeli ailelerin yerleşip hayatlarını idame ettirebileceği bir alan olarak göze çarpıyor. Antakya özelinde diğer odak noktamız olan AVM'ler ise kent merkezinde "birbirini bilen ve halden anlayan" esnaf ile sohbete dayalı ticari ilişkilerden farklı olarak tam da alışverişin sosyal boyutunu asgarileştirdiği derecede mültecileri dil, ırk ve vatandaşlık ekseninde şekillenen ayrımcılık deneyiminden koruyan bir mekâna dönüşüyor. Kısacası, yüz yüze alışverişin neoliberal ticaret alanlarında uğradığı değer kaybı, Antakya'daki pek çok Suriyeli göçmen kadının hem tecrit ve temassızlığını hem de bu tecrit ve temassızlık üzerinden kendine açtığı hareket alanlarını imgeliyor. Bu iki örnek üzerinden mülteci karşıtlığının ilk bakışta göze çarpmayan mekânsal etkilerini öngörebilir, bu karşıtlıkla mücadelenin yöntemlerini belirlerken temassızlığın doğurduğu mekânsal pratik ve toplumsal ilişkileri göz önüne alabiliriz.

Suriye Krizi ve Yeni Yerleşim Alanları

Savaştan kaçıp Antakya'ya yerleşen ve bugün resmi kayıtlarda sayıları seksen bini aşan Suriyelilerin konut ihtiyacı, kendi sosyoekonomik koşulları, ucuz kiralanabilecek evlerin mevcudiyeti ve öncesinde var olan hemşerilik ilişkilerinin de etkisiyle belirli bölgelerde daha çok karşılık buldu. Bugün Narlıca, Emek, Akasya, Bağrıyanık, Saraykent ve Saraycık Suriye'den gelen farklı etnik ve dinsel kökenden ve sosyoekonomik düzeyden mültecilerin yerleştikleri belli başlı mahalleler olarak anılmaktadır.[7] Önceleri şehrin yoksul kesimlerinin yaşadığı Narlıca, Emek ve Bağrıyanık mahallelerinde Suriye'nin İdlib, Hama ve Humus gibi kırsal ve muhafazakâr bölgelerinden gelen, kalabalık aileler hâlinde konaklayan ve gelir düzeyi oldukça düşük olup genelde yardım kuruluşlarından destek alan Suriyeliler ikamet etmektedir. Bu yazıya konu olan Akasya ve Saraykent mahalleleri ise, Halep gibi kentlerden kendi birikimleriyle gelen ve ticarete atılıp görece daha iyi koşullarda yaşayan Suriyelilerin yanı sıra güvenlikli sitelerde yaşamayı tercih eden üst gelirli Türkiyeli ailelerin de bulunduğu kozmopolit bir tablo sunmaktadır. Elbette bu durum Yeni Antakya'da yaşayan tüm Suriyelilerin orta sınıf ve üstü olduğu anlamına gelmemektedir.

Görüşmecilerimizin Suriye krizinin başında gelen mültecilerin yoğun olarak yerleştiği merkez ve Narlıca gibi kira fiyatları daha makul olan muhitler yerine bu bölgeye yönelme sebeplerini sahada sorgulamaya başladığımızda birbirini tamamlayan iki açıklamayla karşılaştık. Birincisi "eski Antakya" olarak bilinen şehir merkezi ve 2012 yılında ilçe statüsü kazanan Defne'de yaşayanların "burada hepimiz birbirimizi biliriz" refleksiyle geçmişi veya ailesi bilinmeyen yabancıları içine almak istememesi. Çoğu durumda bu refleks farklı etnik-dinsel grupların Suriye Krizine ve mültecilere dair tepkileriyle doğrudan ilintili. Önceleri Antakya'nın bir beldesi olan Defne ve halen Antakya sınırları içerisinde sayılan eski yerleşim birimleri Arap Alevi, seküler Türk-Sünni gruplar ve Hıristiyanların çoğunlukta yaşadığı yerler. Bu bölge sakinleri Suriyeli mültecileri siyasallaşmış bir sürecin parçası ve "İslamcı politikanın taşıyıcısı"[8] olarak görme eğiliminde ve genelde AKP hükümetine mesafeleri, Suriye'deki politik ayrışmaya dair pozisyonları ve mültecilerin etnik, dini ve sınıf-

Maliyetine rağmen Yeni Antakya özellikle Suriyeli kadınlar için daha konforlu, güvenli ve mültecilerin birbirine de dokunabildiği bir yaşam alanı olarak kabul görüyor.

sal konumları doğrultusunda bir yaklaşım belirliyor. Bazıları da mültecilere tepkilerini ekonomik ve mekânsal rekabet üzerinden dile getiriyor. Böylece ev sahipleriyle yasal haklar ve sorumluluklar bazında zaten kırılgan bir ilişki içinde olan Suriyeli kiracılar, aynı zamanda kendilerini siyasi gerilimler ve ideolojik yükle harmanlanmış bir mutabakatsızlığın ortasında buluyor.

Yeni Antakya'nın mülteciler için daha cazip bir yerleşim alanı hâline gelmesinin bir diğer nedeni ise kent merkezindeki mahallelerin halihazırda kapasitesinin üstünde nüfusu olması. Şehrin yeni gelişen çevrelerinde beraber yaşayan akrabaların varlığı azaldığından mültecilere daha çok yer açılabiliyor. Yeni binalarda kiracı bulma kaygısı güden ve salt ekonomik çıkar gözeten ev sahipleri de mültecilerin "zorunlu" ikamet alanından istedikleri yüksek kiraları alarak istifade ediyor. AVM çalışanlarıyla yaptığımız bir odak grup görüşmesinde çalışanlar işyerlerine yakın kiralık ev bulmakta yaşadıkları sıkıntıları mültecilerin bu bölgede yoğunlaşması ve ev sahiplerinin fırsatçılığı yüzünden artan ev kiralarına bağladılar. Asgari ücretle çalışan bir AVM çalışanı "uçuk" olarak nitelediği kiraları Suriyeli ailelerin (birkaç ailenin bir arada yaşaması nedeniyle) ödeyebildiklerini ve bu nedenle ev sahipleri ve emlakçıların kendisi yerine onları tercih ettiklerini iddia etti. Bölgede yaşayan Suriyeli görüşmecilerimiz ise aslında Antakya'da ev bulabildikleri yerler kısıtlı olduğu için bu yüksek kiraları ödemek zorunda kaldıklarını ifade ettiler. Örneğin, ailesiyle kalan 22 yaşındaki Rada, kiralık ev ararken yaşadıklarını şöyle anlattı:

> *"Ev sahiplerinin bazıları hemen 'ben Suriyelilere kiraya vermiyorum' deyip telefonu kapatıyor. Açıklama bile yapmıyor, soru bile sordurmuyor. Ben Türkmen'im oysaki ve artık Türk vatandaşıyım, ama onlar için fark etmiyor. Pahalı ama şu an oturduğumuz ev güzel. Otogar civarında böyle bir sorun yaşamadık."*

Rada, otogarın 2009'da taşındığı bölgede, şehrin gelişmekte olan mahallelerinden birinde oturuyor. Talebin çok olması ve bi-

naların yeni olması dolayısıyla bu mahallede kiralar en az 700 lira civarında (Bu Narlıca'daki ev kiralarının iki-üç katına tekabül ediyor). Rada'nın babası bir restoranda falafel ustası ve gündeliği 25 lira. Abisi ve babası ev masraflarını karşılamakta zorlandığı için Rada liseden sonra okulu bırakmış ve altı aydır iş arıyor. Rada'nın ailesine benzer koşullardaki aileler, yaşam şartları gelir düzeylerinin üstünde olmasına rağmen, "Suriye'den gelmiş olma"nın "sorun" yaratmayacağını düşündükleri bu yeni mahallelerde yaşamaya bir nevi mecbur bırakılıyor.

Maliyetine rağmen Yeni Antakya özellikle Suriyeli kadınlar için daha konforlu, güvenli ve mültecilerin birbirine de dokunabildiği bir yaşam alanı olarak kabul görüyor. Gündüz saatlerinde aynı mahallede oturan akrabalara yapılan ev ziyaretleri ve bölgede bir süredir faaliyet gösteren yardım kuruluşlarının kadınlara yönelik verdiği elişi, dil ve meslek edindirme kursları bu açıdan önem taşıyor. Eşini savaşta kaybetmiş kadınlar tek başlarına veya çocuklarıyla yadırganmadan, tacize uğramadan mahallelerinde düzenlenen bu tür etkinliklere katılabiliyorlar. Öte yandan Yeni Antakya genelde Suriyeli mültecilerin açtığı birkaç pastane, bakkal ve restoran dışında fazla sosyalleşme mekânının olmadığı bir bölge. Rada ile her seferinde evine beş dakika yürüme mesafesindeki Prime Mall'da görüşmemiz tesadüf değildi. Rada için Prime Mall alışveriş yaptığı bir yerden ziyade ev dışında vakit geçirebileceği neredeyse yegâne karşılaşma mekânıydı. Aşağıda, neoliberal kent politikaları sonucu gelişen Yeni Antakya'nın yeni tüketim alanlarını, Suriyeli kadınların -paradoksal bir biçimde- görünmez olma eğilimleri sonucu daha görünür olabildikleri ve başkalarıyla ilişki kurmaksızın karşılaşabildikleri bir kamusal alan olarak inceleyeceğiz.

Kayıtsız Karşılaşmaların Mekânı AVM

"Ben Suriye'de dışarı çıktığımda kahve almaya bile gitsem esnafla muhabbet ederdim. Sabah gülümseyip esnafa gününü sormak en sevdiğim şeylerden biriydi... Şimdi bir şey alırken ya da kafede otururken gülümsemek bile istemiyorum. Çünkü o zaman durup muhabbet etmem gerekecek. Ya dilim yetmezse? Ya Suriyeliyim diye dönüp giderse? Riske atmıyorum, artık gülümsemiyorum karşımdakine." (Hena, 38)

"Burada yaşadığım yedi sene boyunca çarşıya toplamda belki üç defa gitmişimdir. Çarşıda Türkçemi ilerletmek için satıcılarla konuştuğumda aksanımdan ve kıyafetlerimden Suriyeli olduğumu anlayıp ters cevap veriyorlar. Hatta bir keresinde satıcı Suriyeli olarak Türkçe konuşmamdan rahatsız olduğunu açıkça belirtip bana Arapça cevap verdi. Yani 'buraya ait olmanızı istemiyoruz' demek istedi. Ben de o yüzden inmek istemiyorum çarşıya. Zaten uzak. Buraları tercih ediyorum." (Sena, 22)

Görüştüğümüz Suriyeli kadınların sıklıkla şikâyet ettikleri bir konu, yukarıdaki alıntılarla örneklediğimiz üzere, Antakya merkezde karşılaştıkları dışlayıcı tutumdu. Bazen salt bir ilgisizlik ve görmezden gelme, çoğu kez ise açıktan bir ayrımcılık olarak kendini gösteren bu tutuma karşı Suriyeli görüşmeciler sıklıkla sosyal ilişki kurmaktan çekindiklerini dile getirdiler. Neoliberal tüketim kültürü etrafında şekillenmiş, insanların yan yana olup birebir iletişim kurmak zorunda kalmadığı ve bir görüşmecimizin deyimiyle, "kimsenin kimseye karışmadığı" AVM'ler tam da bu yüzden Suriyeli kadınlar için cazip bir buluşma ve vakit geçirme mekânıydı.

Türkiye'de sayıları hızla artan ve şehrin önemli tarihi ve kültürel mekânlarının yerini alan AVM'ler, genelde kentteki sosyalleşme ve eğlence anlayışının tüketime odaklandığı ve kent yoksullarının hem üretici hem de tüketici olarak dışlandığı yeni kamu alanları olarak değerlendirilir.[9] Ancak tüketimin kendisini, AVM ile özdeşleştirilen mekanik ilişkilenmenin tanımlayıcısı olarak görmemek gerekir. Sonuçta, Hena'nın Suriye'deki yaşamında alışkın olduğunu ifade ettiği küçük sohbetler genelde Antakya merkez-

deki kapalı çarşı ve kafelerdeki etkileşimin tüketimle sosyal yakınlaşmaları harmanlayan rutinleridir. Pazarlık yapmaktan esnafın/müşterinin hâlini hatırını sormaya kadar gündelik hayatın içine girmiş bu rutinler temas hâlindeki kişilerin birbirini tanıması, müşterinin ayağının alışması ve ticaret için gereken karşılıklı güven ilişkisinin kurulması için büyük önem arz eder. Yerleşilen yerdeki devamlılığın da göstergesi olduğundan alışveriş etrafında şekillenen sosyalleşme pratikleri mekânsal aidiyetin kurucu öğeleridir. Bu kültürel kodları çok iyi bilmelerine karşın çarşıdaki sosyal ilişkiler ağında -yasal statüleri ve dil becerileri ne olursa olsun-[10] kendilerine kolay kolay yer bulamayan Hena ve Sena gibi kadınlar kentte var olabilecekleri diğer alanlara yöneliyor ve oradaki yaşam biçimiyle özdeşleşiyorlar.

Bu açıdan Prime Mall Suriyeli ailelerin sadece yemek yemek ya da çocuklarıyla vakit geçirmek için gittikleri bir yer olarak da karşımıza çıkıyor. AVM'de gerçekleştirildiğinde şehrin diğer mekânlarındaki alternatiflerine kıyasla hizmet alanla veren arasındaki diyaloğun sınırlı olduğu bu eylem biçimleri kadınların AVM'yi tercih etmelerinde önemli rol oynuyor. Özellikle AVM'de ücretli oyun alanları, çocuklarıyla dışarıda vakit geçirme ihtiyacında olan Suriyeli kadınların ücretsiz parklarda karşılaştıkları gerginliklerden kaçabilmelerine imkân tanıyor. Bu kadınlar çocuklarını belirli bir süre ücret karşılığında ve yetişkin görevli kadınların gözetiminde oyun alanına bırakabiliyorlar. Böylece ücretsiz ve açık alanda olan çocuk parklarında Türkiyeli ailelerle çocukların olası park kavgalarından doğan gerilimden kurtulmanın yanı sıra genelde eve hapsolmuş gündelik hayat gailesinden bir süreliğine uzaklaşıp kendilerine vakit ayırabiliyorlar.

Yaptığımız görüşmelerde hem Prime Mall çalışanları hem de orada vakit geçiren kadınlar bu AVM'nin Suriyeliler arasındaki popülerliğini evlerine olan mesafesi ve içindeki mağazaların Palladium'dakilere kıyasla ücret ve tarz (örneğin tesettür giyim) açısından daha uygun olmasına bağladılar. Ancak bu pratik açıklamaların arka planında kadınların kentin geleneksel karşılaşma mekânlarında deneyimledikleri veya öngördükleri ayrımcılık biçimleri ve bunun getirdiği mesafeyi koruma eğilimi olduğunu unutmamak gerekir. Bu eğilimin mültecilik hâlinin yarattığı maddi ve hak temelli yoksunluktan çok daha derin bir sosyal kimlik ve mekânsal aidiyet meselesi olduğunu göstermesi açısından Hena'nın anlatısına dönmekte fayda var.

Hena 38 yaşında, bekâr ve Hıristiyan (aslen Kamışlılı) bir kadın. Lisansını Halep'te tamamlamış ve sonrasında bir süre psikolog olarak çalışmış. Savaş sonrasında 2012'de annesiyle beraber Türkiye'ye kaçmaya karar verdiklerinde, Hena halen Halep'te yaşıyordu. 2012'den bu yana diğer aile üyeleri çeşitli Avrupa ülkelerine göç etse de kendisi annesiyle Antakya'da kalmaya karar vermiş. Diğer görüşmecilerimizden farklı olarak Hena, Antakya merkeze yakın bir yerde oturuyor ve bu nedenle de vakit geçirebileceği pek çok sosyalleşme mekânına kolayca erişebilir durumda. Uluslararası bir sivil toplum örgütünde çalışıyor ancak örgütün Antakya'da aktif bir ofisi yok. Bu nedenle, bazen farklı kafeleri denemek istese de, yukarıda bahsettiği çekinceleri düşünerek evden çalışmayı tercih ediyor. Kentteki yerleşikliğin önemli göstergelerinden biri olan esnafla sohbet Hena için kendisini dil ve köken nedeniyle eksik hissedeceği ve bu yüzden içine girmekten imtina ettiği bir risk ve yoksunluk alanına dönüşüyor. Hena'nın tereddütleri bize Suriyeli kadınların mekânsal tercih ve pratiklerinin, kentsel dinamikler ve sosyal ayrımcılığın sınırlarını belirlediği bir yük olmama çabası ve temkinli ilişkilenmeler etrafında şekillendiğini gösteriyor. Kısaca, yerinden ve yurdundan edilmişlik bu kadınların sadece yasal haklarını ve yaşam koşullarını değil, sosyal ilişkilerle kurulan benlik algısını da sekteye uğratıyor.

Sonuç

Kentsel dönüşümün toplumsal ve mekânsal etkilerini salt neoliberal politikaların ayrıştırdığı ve yerinden ettiği kesimler

üzerinden değerlendirmek kentleşmenin Antakya gibi son yıllarda Suriye'den yoğun göç almış sınır şehirlerinde mültecilere ve özellikle kadınlara açtığı ikamet, hareket ve sosyalleşme alanlarını gözden kaçırmaya yol açabilir. Yaptığımız görüşmeler doğrultusunda bu alanları, kentin Suriyeli nüfusunun ayrımcılıktan tamamen sıyrılmadığı, ancak Türkiyelilerle yaşadıkları çatışmaların karşılıklı olarak birbirine kayıtsız kalmak suretiyle kısıtlandığı fiziksel ve temsili mekânlar olarak düşünebiliriz. Bu tür bir biraradalığın çatışmasız olsa dahi taraflar için eşit koşullarda gerçekleşmediği, toplumsal uyum ve uzlaşı anlamına gelmediği ve şehir merkezindeki yok sayma ve dışlama pratiklerince tetiklendiği aşikâr. Bölgede yaşayan Suriyeli kadınların AVM ve Yeni Antakya ile ilişkilerinin türdeş ve tek biçimli olduğunu da iddia edemeyiz. Ancak Antakya'nın rant amaçlı büyümesinin, kentin diğer mekânlarında sosyal özneler olarak var olamayan mültecilere yaşam alanları sağlaması, neoliberal kentleşmenin etkilerine dair üretilen bilgi ve siyasetin mültecilerin sosyal ve mekânsal deneyimleriyle birlikte ele alınması gerektiğine işaret ediyor.

Buradaki savımız neoliberal kentsel dönüşümün, sebep olduğu yapısal sorunlara rağmen mültecilere fayda sağladığı değil. Aksine, bu yapısal sorunları mültecilerin kente dair hak ve talepleri dolayımıyla aldığı şeklin çelişkilerini ve zeminini tespit etmenin o sorunlara müdahale edebilmek için ne kadar önemli olduğu. Bu hak ve talepler, kente özgü sosyoekonomik dinamiklerden bağımsız düşünülemeyeceği gibi Türkiye'nin siyasi iklimi ve göç politikaları dolayısıyla da değişkenlik gösteriyor. Çalışmada karşılaştığımız temel mesele Suriye'den gelen grupların yasal statüsünden ziyade kentin yerleşik sosyal ilişkiler ağındaki konumları ve "yersiz yurtsuz" olma hâlleri olsa da (ki Rada ve Hena örneğinde bunu açıkça görebiliyoruz), Türkiye'de Suriyeliler için mülteciliğin istikrarlı bir yasal dayanaktan yoksun oluşu sözünü ettiğimiz hareket alanını her daim kırılgan kılıyor. Nitekim hükümetin 2019 yerel seçimlerinden sonra görünür olan sert göçmen politikası ve hukuksuz sınırdışı edişleri esnasında yaptığımız Prime Mall ziyaretlerinden birinde ücretli oyun alanı etrafındaki bekleme yerlerine konuşlanmış sivil polislerin çocuklarını izleyen ya da tesadüfen o bölgeden geçen Suriyeli kadın ve erkeklere kimlik sorduklarını fark ettik. Bu durum Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların dışlanma ve ayrımcılık karşısında var olabildikleri nispeten güvenli kentsel alanların da yasal statüleri gibi geçici olduğunu gözler önüne serdi. Anlaşılan o ki şehrin dönüşen yeni ve eski mekânları bundan sonra da iktidarın kendini mülteciler üzerinden yeniden ürettiği karşılaşma, şiddet ve mücadele alanları olarak karşımıza çıkmaya devam edecek.

1- Bartu Candan, A., B. Kolluoğlu (2015) "Emerging Spaces of Neoliberalism: Gated Town and a Public Housing Project in İstanbul", *New Perspectives on Turkey*, 39: 5-46; Kuyucu, T., Ö. Ünsal (2010) "Urban Transformation as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul", *Urban Studies*, 47(7):1479-99.
2- Erensü, S., O. Karaman (2017) "The Work of a Few Trees: Gezi, Politics and Space", *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(1): 19–36; Karaman, O. (2013) "Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives", *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2): 715–33.
3- Türkiye'ye gelen Suriyelilerin yaklaşık yarısı sınır bölgelerine yerleşti. Hatay il sınırları içindeki Suriyeli mülteci sayısı 400 binin üzerinde olup bu oran şu anki nüfusun yaklaşık %30'una tekabül etmektedir. Bkz: data2.unhcr.org/en/dataviz/38?sv=4&geo=113
4- Doğruel, F. (2009) *İnsaniyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*, İstanbul: İletişim.
5- Dağtaş, S. (2014) "Heterogeneous Encounters: Tolerance, Secularism, and Religious Difference in Turkey's Border with Syria", yayımlanmamış doktora tezi, University of Toronto.
6- Çetin, B. (2012) "Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1949-2009) ve Mekânsal Dağılışı", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28): 231-58.
7- Can, Ş. (2019) *Refugee Encounters at the Turkish-Syrian Border: Antakya at the Crossroads*, Oxford: Routledge.
8- Saraçoğlu, C., D. Belanger (2018) "Mekân, Yer ve Şehir: Türkiye'de Suriyeli Karşıtlığının Kentteki Görünümleri", *Eğitim Bilim Toplum*, 16(62): 46-83.
9- Erkip, F. (2005) "The Rise of the Shopping Mall in Turkey: The Use and Appeal of a Mall in Ankara", *Cities*, 22(2): 89-108.
10- Burada çarşı esnafının önemli bir kısmının okur yazar olmasa da kökenleri nedeniyle Arapça konuşabildiğini de dikkate almak gerekir.

Not: Bu makalenin taslak halini okuyup fikirlerini bizimle paylaşan Özlem Ezer ve José Rafael Medeiros Coelho'ya teşekkürü borç biliriz.

Fotoğraf: Bekir Dindar

Binlerce Kilometre Uzakta Ama Evde

Meriç Çağlar Chesley

Bu yazı, göç ile kadının güçlenmesi arasındaki ilişkiyi, devletin ataerkil korumacılığının bir uzantısı olan ve toplumsal cinsiyet temelli kırılganlık kurgularıyla şekillenen sosyal yardımlar üzerinden ele almayı hedefliyor. Genellikle Doğu-Batı eksenli göçün göçmen kadınların üretime katılımı ve "modern" Batı toplumuna entegrasyonu yoluyla özgürleşmesi ve güçlenmesi üzerindeki etkisi, Türkiye'deki mülteci yalnız kadınların deneyimleri ülke, şehir ve evle ilişkileri üzerinden sorgulanacak. Hayatlarını kurtarmak, kendileri ve çocukları için daha iyi bir gelecek sağlamak amacıyla bin bir zorlukla Türkiye'ye gelen mülteci kadınlar, binlerce kilometre ötede yine bir ülkeye, bir şehre ve bir eve hapsediliyor, kendileri için tasavvur ettikleri özgürlükler Žižek'in deyimiyle[1] "tepeden bakan yardımsever bir tavırla" engelleniyor. Türkiye'nin mülteci koruma yasal çerçevesi, uluslararası koruma altındaki mültecileri "açık cezaevi" diye nitelendirilen uydukentlere hapsederken, yalnız anne kimlikleri nedeniyle sosyoekonomik yardımları almaya hak kazanan mülteci kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri yeniden üretilerek eve hapsediliyor, hayatları devletin paternalist koruma içgüdülerine bırakılıyor.

Uluslararası Koruma, Uydukent Uygulaması ve Üçüncü Ülkeye Yerleştirme

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun İstanbul'da yıl sonuna kadar 80 bin "kaçak" göçmenin sınırdışı edileceği açıklamasıyla başlayan süreçte,[2] uluslararası geri gönderme yasağı (*non-refoulement*) açıkça ihlal edilerek, sadece kayıtsız göçmenlerin değil, gerek Suriye'den gerekse diğer ülkelerden gelen sığınmacıların da sınırdışı edildiği bilinmekte. Bakanlık kayıtlı mültecilerin, kayıtlı oldukları illere gönderileceğini, sınırdışı edilmeyeceğini açıkladı.[3] Konu medyaya Suriyeli mültecilerin sınırdışı edilmesi haberi olarak yansımış olsa da, bahsedilen grubun içerisinde Afganistan, İran, Afrika ülkeleri gibi başka ülkelerden gelen mülteciler de bulunuyor.

Suriye ile diğer ülkelerden gelen mültecilerin yasal statüsü ve bu statünün getirdiği haklar ve yükümlülükler farklılık gösteriyor. 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu[4] ile Suriyeli sığınmacılar için "geçici koruma" adı altında bir statü belirlenirken, diğer ülkelerden gelen sığınmacılar "uluslararası koruma başvuru sahibi" olarak adlandırılıyor. Uluslararası koruma altında bulunan mültecilerin kayıt, kabul ve üçüncü ülkeye yerleştirilmelerini Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK/UNHCR) ve Göç İdaresi ortaklaşa yürütüyor.

Yeni yasada öngörülen geçici koruma statüsü Suriyeli mültecilere ikamet serbestisi, yani diledikleri şehirde kayıt olma ve ikamet etme hakkı tanımakta. Uluslararası koruma sahibi olan mültecilerin ise sadece BMMYK'in kendileri için belirlenen şehirler olan "uydukent"lerde ikamet etmesine izin veriliyor. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirler ve sınır illeri bu listede bulunmamakta. Genellikle Irak, İran, Afganistan ve Afrika ülkelerinden gelen uluslararası koruma altındaki mültecilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar bu şehirde ikamet etmesi zorunlu tutulmakta. Belirli bir uydukente kayıt olan mülteciler, sadece bu kentteki sosyal hizmetlerden yararlanabiliyor ve "yol izni" denilen, İl Göç İdaresi'nden alınan belge olmadan şehir dışına çıkamıyorlar. Yol izni belirli bir süreyi kapsamakta (en fazla 15 gün) ve yol izni bulunmayan veya bulunduğu halde belirtilen süreyi aşarak şehir dışında bulunmaya devam eden mülteciler için koruma statüsünün iptali dahil olmak üzere çeşitli adli ve idari sonuçları bulunmakta. İkamet serbestisinin bulunmaması, yani ikamet edilecek şehrin seçilememesi, istisnai haller dışında değiştirilememesi ve yol izni dışında terk edilememesi birçok mültecinin uydukentleri "açık cezaevi" olarak tanımlamasına yol açmakta, böylece kentle bireyin ilişkisini bir koşulluluk ilişkisi üzerinden inşa etmektedir.

İkamet edilecek şehrin seçilememesi, istisnai haller dışında değiştirilememesi ve yol izni dışında terk edilememesi birçok mültecinin uydukentleri "açık cezaevi" olarak tanımlamasına yol açıyor.

Ayrıca, uydukentler Türkiye'nin ekonomik olarak görece daha az gelişmiş illeri olduğundan mülteciler için oldukça kısıtlı iş imkânları sunmakta. İş imkânlarının kısıtlılığı ve işverenlerin çalışma izni almaya yanaşmamasına ek olarak emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet temelli tabakalaşma nedeniyle mülteci kadınlar hizmet sektörünün sunduğu kısıtlı imkânlar (restoran ve kafelerde bulaşıkçılık, otellerde temizlik işçiliği gibi) dışında iş bulamamakta. Bu kısıtlı olan iş olanakları da özellikle yasal olarak korunmasız olarak görülen mülteci kadınlara yönelen taciz ve cinsel şiddet nedeniyle tercih edilemez hale gelmekte. İş bulmak amacıyla İstanbul, Ankara, İzmir gibi daha büyük, iş imkânlarının daha çeşitli ve sosyal ağların daha güçlü olduğu şehirlere taşınmaları hâlinde koruma statüsünün iptali riski bulunmakta. Bu nedenle, mülteci kadınlar kendilerini çoğunlukla büyük bir şehre taşınıp yasadışılığa düşme veya uydukentlerde kalıp çeşitli kurumların verdiği maddi yardımlara bağımlı yaşama arasında bir ikilemde bulmakta. Bu yardımlar iyi amaçlarla başlatılmış olsa da ileride tartışılacağı gibi kadınları annelik üzerinden yüceltilen toplumsal kalıplara hapsetme sonucunu doğurmakta.

Peki bütün bu imkânsızlıklara rağmen, uydukentte yaşayan mültecilerin şehirlerinde "beklemeye", birçoğunun deyişiyle "arafta kalmaya" devam etmesinin nedeni nedir?

Türkiye, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi bir çekinceyle kabul etmiştir. Buna göre, Avrupa'da gerçekleşen olaylardan dolayı sığınma talebinde bulunan kişiler Türkiye'de mülteci statüsü alabilirken, diğer ülkelerden gelen sığınmacılar sadece üçüncü bir ülkeye yerleştirilmelerine kadar "koşullu mülteci" statüsüyle Türkiye'de kalabilirler. Türkiye'deki mültecilerin geçiciliğini zorunlu kılan bu çerçeve, sadece ülke içindeyken yararlanabilecekleri imkânları ve sosyal uyum olanaklarını belirlememekte, aynı zamanda mültecilerin sürekli belirsiz bir gelecekte olacak bir şeyi bekleyerek hayatlarına devam etmelerini zorunlu kılmakta. Bu mekânsal ve zamansal eşikte yaşamanın, geleceğine yön verememenin psikolojik etkileri de oldukça ağır.

Son yıllarda Türkiye'den mülteci alan Batılı ülkelerde göçmen-mülteci karşıtı sağ yönetimlerin güç kazanmasına ek olarak, devam eden "kriz" söylemiyle savaştan kaçan Suriyeli mültecilerin "hak eden mülteci" olarak konumlanması, bunun karşısında diğer mültecilerin "gerçek mülteci"liklerinin sorgulanmasına neden oldu. Hukuki olarak mültecilik statüsüne hak kazanmadan bağımsız olarak, bazı grupların geldikleri ülkeler ve geliş nedenleri üzerinden özcü bir yaklaşımla gerçek mağdur olarak tanımlanmaları ve buna göre bir mağduriyet hiyerarşisi üzerinden önceliklendirilmeleri sonucunu doğurdu. Bu hiyerarşinin en derin hissedildiği sistemlerden biri ise üçüncü ülkeye gönderilme. Gerçekte üçüncü ülkeye gönderilmeler yok denecek kadar azalmışken, Türkiye'deki ve uydukentlerdeki eşikteliklerinden kurtularak başka bir ülkede yeni bir hayata başlama umudu ise birçok kişinin bu çıkmazda yaşamaya devam etmek için tek motivasyonu. Fakat herkesin bildiği bir gerçek var ki, bazıları giderken diğerleri kalıyor, birinin gitmesi diğerinin gitme umudunu başka baharlara taşıyor. Bu durum mültecilerin kendi mağduriyetlerini devletin ve üçüncü ülkelerin görebileceği şekilde sahnelemelerini zorunlu kılarken aynı zamanda kalanlar arasındaki dayanışma olanaklarını köreltiyor. Üçüncü ülkeye yerleştirilme pastasının kendilerine adil dağıtılmadığını, kendileri kadar mağdur durumda olmayan, yani gitmeyi hak etmeyen kişilerin gidip güzel bir hayata başlama olasılığını adaletsiz bulan mülteciler, aslında var olmayan üçüncü ülkeye yerleştirmeler için kendilerini başkalarıyla rekabet içinde hissediyorlar. Bu yaratılan rekabet sistemi ise özellikle uydukent gibi kapalı sosyal çevrelerde yaşayan mültecilerin izole olmasına, yalnızlaşmasına ve böylece güçlü dayanışmaların oluşturulamamasına zemin hazırlıyor.

Göç Özgürleştirir mi?

2017 yılında uluslararası koruma altındaki mültecilerin yaşadığı bir uydukent olan Eskişehir'de doktoramın saha çalışmasını yürütürken tanıştım Fatma'yla. Fatma üç ile dokuz yaş arasındaki beş çocuğuyla Türkiye'ye birkaç sene önce gelmişti. Çalışmıyordu ve bir geliri yoktu. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kendisine her ay verdiği bir yardımla hayatını idame ettirmeye çalışıyordu. Bu yardım ona çocuklarını büyütmesi için gereken maddi koşulları sağlayabilmesi adına, Bakanlığın yaptığı ev ziyaretleri sonucunda bağlanmıştı. Elbette bu yardım beş çocuğuyla geçinmesine yetmiyordu. Ayrıca kimse çok çocuklu yabancı bir kadına ev

Fotoğraf: Bekir Dindar

vermek istemiyordu. Bu nedenle fahiş bir kira ödüyor, sık sık da komşuların şikâyetleri nedeniyle evinden kovuluyor, taşınması gerekiyordu. "Hep evdeyim" diyordu, "çocukları nasıl bırakıp çıkacağım ki, bazen küçükleri büyüklere emanet edip çıkıyorum, ama o da birkaç saat." Hem kendi ülkesinde, hem de şimdi Türkiye'de hiç çalışmamış, sadece çocuklarıyla ilgilenmişti. Bir tanıdığı ona bir iş bulmuştu, terzi yanında çırak olarak çalışacaktı. "Günde on saat çalışacağım, ayda 1500 lira verecekler" demişti büyük bir heyecanla. Tabii ki işvereni ona çalışma izni alma zahmetine girmeyecekti. Bu paranın adil olmadığını söylediğimde "Öyle düşünme" demişti, "hayatımda ilk defa kendi paramı kazanacağım, istediğim gibi harcayacağım, özgür olacağım." Fakat çalışmaya başlamasının önünde bir engel vardı: çocuklar. Çocukları kreşe veya anaokuluna gönderecek parası yoktu, evde bırakıp işe gidemezdi de. Konuyu Aile Bakanlığı ile görüşmeye gittiğimizde sosyal hizmet uzmanı Fatma'nın isteğini anlamlandıramamıştı. "Zaten her ihtiyacınız olduğunda destek

oluyoruz, gerek olunca ek yardım da veriyoruz, tek yapması gereken çocuklarına bakmak, onu da yapamıyor mu?" demişti yargılayıcı bir tavırla. "Biz bu konuyla ilgili hiçbir şey yapamayız. Çocuk konusu Hanımefendi (Emine Erdoğan) için çok önemli biliyorsunuz. Anne çocuklarına bakmalı, onların üstün menfaati için olması gereken bu." Fatma evde oturup çocuklarına bakmak yerine çalışmak istediği için süreç içerisinde birçok sosyal hizmet çalışanının yargılamasına maruz kalmıştı ve sonunda bir sonuç alınamamıştı.

Zamanla benzer durumda yalnız anne olan birçok mülteci kadınla tanışma fırsatım oldu. Hepsi aynı şeyi söylüyordu: "Sürekli evde olmaya dayanamıyorum, çıldıracak gibi oluyorum." Çocuk bakmak gibi izole edici ve tekrarlayan bir işi yıllarca yapmak zorunda kalan mülteci kadınların diğer kadınlardan farkı ise gerekli sosyal destek mekanizmalarına erişimleri olmadığı için çok daha fazla yalnızlaşmaları, maddi imkânsızlıklarla beraber iyice eve kapanmak zorunda kalmaları ve tabii ki onlara verilen yardımlar neticesinde onlardan beklenen "kendini çocuğuna adamış kutsal anne" dışında bir kimlikleri olmasına izin verilmemesi. Bir erkek korumasından yoksun olduğu için mağdur olarak nitelendirilen yalnız anneler (ki burada çocuğun bilinen bir babası olduğu ve öldüğü gibi normatif bir önkabul mevcut) paternalistik bir devlet içgüdüsüyle koruma altına alınıyor, bunun karşılığında her mağdur ve minnettar olması gereken anne gibi kendini çocuklarına adaması bekleniyor; bu kimlik dışında herhangi bir isteği olduğunda ise Fatma'ya olduğu gibi nankörlükle ve kötü annelikle suçlanıyor. Yani aslında yardım edilmesi gereken bir kategori olarak "yalnız mülteci kadın" sadece bir grup insanı işaret etmiyor, aynı zamanda kendi öznesini ve ona bağlı beklentileri yaratıyor.

Böyle bir beklenti erkekler için mevcut değil. Yukarıda bahsedilen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın mülteciler için olan Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) gibi diğer yardımlardaki "yalnız ebeveyn" kategorisi uygulamada sadece kadınları destekliyor ve yalnız ebeveyn olan erkekleri desteklenmesi gereken mağdur bir grup olarak görmüyor. Çünkü ailesinin geçimini kazanmak zaten erkeğin asli görevi olarak görülüyor. Böylelikle göçle değişmesi beklenen toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, üretken/üretken olmayan emek ve kamusal/özel alan ayrımları devletin sosyoekonomik destek politikalarıyla yeniden üretiliyor.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren tartışılmaya başlayan göçün toplumsal cinsiyet ilişkileri ve kadınlar üzerindeki etkisi özgürleşme ve güçlenme olarak iki temel kavram üzerinden yürütüldü. Kendi "geri" kültürlerinden göç sayesinde mekânsal olarak uzaklaşan kadınların, gittikleri daha eşitlikçi ve ilerici ülkelerde özgürleştiği gibi modernist açıklama, bu ilişkilerin aile ve topluluk içerisinde yeniden üretilerek devam ettiği argümanıyla bertaraf edilirken, üretken emek ve işgücüne katılımın kadını güçlendirdiğini savunan görüş karşılığında ise aileye karşı azalan bağımlılığın patrona karşı bağımlılıkla yer değiştirdiği, ev yerine fabrikayı koyduğu eleştirisi ortaya çıktı.[5] Doğru-Batı bağlamından çıkarılan tartışma zamanla Doğu-Doğu eksenindeki kadın emek göçünün nasıl kadın emeğinin sömürülmesi üzerine kurulu kölelik benzeri uygulamaları dahi barındırdığı gösterdi.[6] Bu bağlamda düşünüldüğünde Türkiye'deki göçmen veya mülteci kadınların emek sömürüsüne maruz kaldığı da bir gerçek. Bu yazıyı yazma amacım olan mülteci kadınların işgücüne katılımını savunurken bu sömürü gerçeğinin farkındayım. Buradaki amacım emek sömürüsü olup olmadığını tartışmak değil, mülteci kadınların içine hapsedildikleri "cefakâr anne" kimliğinin, bununla bağlantılı beklentilerin ve ahlaki yargılamaların kadınlara seçme hakkı dahi vermediğini, onları belirli şehirlerde ve evlerde mahsur bıraktığını söylemek. Yani kendine yeni bir hayat kurmak için binlerce kilometre giden kadınlar, yine

kendini ev örneğinde somutlaşan rollerde, kimliklerde ve beklentilerde buluyor ve "Ben bunun için hayatımı tehlikeye atarak buraya gelmedim" diyorlar.

Sonuç Yerine

Umbreen Salim'in Hollanda'daki Pakistalı göçmen kadınlar üzerine çalışmasında mutfağı, kadınların bir araya gelip üstlerine yüklenen zorunlu Batılılaştırma çabalarına karşı kendileri olabilecekleri, eskiyi, kültürlerini, yemeklerini ve ülkelerini yâd edebilecekleri bir sığınak olarak kavramsallaştırması beni çok etkiledi.[7] Toplumsal cinsiyet ve kamusal/özel alan tartışmasında holigan bir içgüdüyle "şeytanileştirdiğimiz" mutfağın birçoğumuz için benzer bir işlevi olduğunu görmem için başkasının bana göstermesi gerekiyormuş. Ama buradaki anahtar kelime: bir arada. Mutfak gibi evi de geri almak mümkün elbette. Fakat bu, evi yalnızlaştıran bir mekân olmaktan çıkartacak koşulları sağlamakla mümkün. Sunduğum olumsuz tablonun çözümünün kadınların kendi "dişil mekânlarını" oluşturmaları ve dayanışma üzerinden bir hayat kurmaları olduğunu düşünüyorum. Bir uydukent olan Eskişehir'deki gözlemlerime alternatif olarak, İstanbul'da Saharaaltı ülkelerinden gelen kadınlarla yaptığım çalışmada, çoğunlukla çocuklu kadınların bir araya gelerek beraber yaşadıklarını, çocuk bakımı ve ev içi işleri sırayla yaptıklarını, böylece hiçbirinin evde kalması gerekmediğini ve hayatlarını kazanabildiklerini gördüm. Gerek kadın dayanışması gerekse kuir aile örneği olarak kavramsallaştırılabilecek bu yaşam pratiğinin uydukentlerdeki mülteci kadınlar arasında uygulanabilmesinin önündeki en büyük engel ise insanların kısıtlı kaynaklar (sosyal yardımlar, iş olanakları veya üçüncü ülkeye yerleştirme vb.) için birbiriyle rekabet içinde olduklarını düşünmeleri. Transparan, keyfilikten ve ahlaki yargılardan uzak bir mülteci koruma sisteminin tahsisi, kadın dayanışmasını artırarak yaşamaya değer hayatlar için başka şehirlerin başka ülkelerin beklenmesini gerektirmeme potansiyeline sahip.

1- Žižek, S. (2002) *Welcome to the Desert of the Real!: Five Essays on September 11 and Related Dates*, Londra: Verso.
2- Bianet (2019, 23 Temmuz) "Bakan Soylu: Bu Yıl 80 Bin Sınır Dışı İşlemi Gerçekleştireceğiz" m.bianet.org/bianet/siyaset/210786-bakan-soylu-bu-yil-80-bin-sinir-disi-islemi-gerceklestirecegiz
3- T24 (2019, 24 Temmuz) "İçişleri Bakanı Soylu: Göçmenler kayıtlı oldukları illere gitmiyorum dese de gidecek", https://t24.com.tr/haber/soylu-dan-istanbul-daki-kayitsiz-suriyelilere-iliskin-aciklama,831952
4- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013, 4 Nisan) *Resmi Gazete*, sayı: 28615, resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm
5- Abadan-Unat, N. (1977) "Implications of migration on emancipation and pseudo-emancipation of Turkish women", *International Migration Review*, 11(1): 31-58; Abadan-Unat, N., G. Mirdal (haz., 2015) *Emancipation in Exile: Perspectives on the Empowerment of Migrant Women*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; Morokvasic, M. (1993) "'In and out' of the labour market: Immigrant and minority women in Europe", *New Community*, 19(3): 459-83.
6- Su, A. (2017, 15 Mayıs) "Slave labour? Death rate doubles for migrant domestic workers in Lebanon", refworld.org/docid/591af0358.html
7- Salim, U. (2019) "Kitchens, politics, places, temporalities. Pakistani migrant women negociating mandatory integration in cities of The Hague and Amsterdam", yayımlanmamış doktora tezi, Rotterdam: Erasmus University.

Anadolu'da Mülteci ve Yerel Kadın Karşılaşmaları

Hasret Saygı

Yaklaşık yüz elli bin nüfuslu Kırşehir il merkezinde çoğunluğu sırasıyla Iraklı, Afgan, Suriyeli ve İranlının oluşturduğu 13 bin 907 mülteci kayıtlıdır.[1] Daha öncesi bilinmemekle birlikte, Frantz'ın raporunda belirttiği üzere, Kırşehir 2003 yılından bu yana "uydukent" uygulamasına dahil şehirlerdendir.[2] Özellikle son beş yıldan bu yana artan Iraklı ve Afgan mülteci nüfusu ile toplam mülteci nüfusu, merkez nüfusunun neredeyse %10'una ulaştı. Bu durumdan kaynaklı şehirdeki dilsel ve etnik çeşitlilik arttı. Yeni dilsel ve etnik katmanların şehir demografisine eklemlenmesiyle şehir farklı bir dokuya büründü.

Şehirdeki Göçmen Algısı

Birkaç yıl öncesine kadar Türkçe dışında farklı bir dilin sokaklarında neredeyse duyulmadığı, göçe dair gerilimin köylü ve kentli arasında yaşandığı bir şehirdi Kırşehir. Şehrin yaşlılarının anlattığı Göçmen Ahmet'in öyküsü şehrin göçe dair tutumu hakkında ipucu sunuyordu. Anlatılana göre, geleneksel yöntemlerle halkı tedavi eden Göçmen Ahmet, Kırşehir'in bir köyünde yaşarmış. Daha fazla insanı tedavi edebilmek ve bildiği teknikleri aktarabilmek için şehre göç etmeye karar vermiş. Burada, kendini yıllarca insanları tedavi etmeye adayan Ahmet'i şehrin insanları da kabul etmiş, ancak Kırşehir'in bir köyünden şehrin merkezine göçtüğü için şehrin yerlileri ona "göçmen" lakabını vermişler. Kendini yöre halkına adamış olan Ahmet'in yıllar sonra bile "Göçmen Ahmet" olarak çağrılması kendisini o kadar üzmüş ki bu üzüntü onu zamanla kanser etmiş ve Ahmet bunun elemiyle dünyadan göç etmiş.

Gerçek olsun ya da olmasın bu hikâye bize yerel insanların kendilerinden olmayanı kabullenme eşiğinin ne kadar düşük olduğunu gösterirken aynı zamanda göçmen olmanın ne kadar istenmeyen bir kimlik olduğuna dair de bilgi verir. Bu noktada, kendilerinden farklı gördüklerine karşı sergilenen olumsuz tutumun, şehirdeki mülteci varlığıyla daha da gün yüzüne çıktığı söylenebilir.

Çalıştığım mahallede çoğunluğu oluşturan grup yerel halkla dilsel, dinsel ve etnik ortaklıkları olan Iraklı Türkmenler olmasına karşın, mahalleli kadınların gözünde onlar da Suriyeli olarak konumlandırılıyordu.

Bütün Mülteciler Suriyeli!

Sahada altı aylık bir ön hazırlık sürecini ve bir senelik katılımcı gözlemi kapsayan ve toplamda bir buçuk sene süren etnografik çalışmamı Kırşehir'in bir merkez mahallesinde gerçekleştirdim. Doktora tezim kapsamında yürüttüğüm bu araştırmada, aynı mahalleyi paylaşan yerel ve mülteci kadınların bir yıl boyunca her ay düzenli olarak bir araya gelmelerini sağladım.[3] Bu iki grubun birbirlerini nasıl konumlandırdıklarını, değer yargılarını, ortaklaştıkları ve ayrıştıkları noktaları açığa çıkarmak ve detaylı bir söylem analizi yapabilmek için bu buluşmalardaki diyalogları kayıt altına aldım.

Kadınların birbirleriyle olan diyaloglarından elde ettiğim veriyi, yerel ve mülteci kadınlarla yapılan çeşitli mülakatlar, ev ziyaretleri ve katılımcı gözlemlerle destekledim.

Mahalleli kadınlarla yürüttüğüm ilk sohbetlerde zorunlu göç neticesinde şehirde değişen demografik yapıdan kaynaklı bir panik havasının hâkim olduğu izlenimine rahatça vardım. Mülteci nüfusundaki etnik ve dilsel çeşitliliğe rağmen mahalledeki bütün mülteciler, nereden geldikleri fark etmeksizin "Suriyeli" olarak adlandırılıyordu. Hatta, çalıştığım mahallede çoğunluğu oluşturan grup yerel halkla dilsel, dinsel ve etnik ortaklıkları olan Iraklı Türkmenler olmasına karşın, mahalleli kadınların gözünde onlar da Suriyeli olarak konumlandırılıyordu.

Iraklı Türkmen kadınlar yerel kadınlarla karşılaşmalarında ortak bir zemin kurmak amacıyla ısrarla Türkmen kimliklerine vurgu yapıp ortak bir dil olarak Türkçeyi farklı bir lehçeyle de olsa kullanıyordu. Ancak, yerel kadınlar onların belli çıkarlar elde etmek için Türk taklidi yapan Suriyeli Arap mülteciler oldukları konusunda neredeyse hemfikirdi. Bu çıkarımda, mülteci kimliğinin Suriyeli kimliğine indirgenmesinin yanında, milliyetçi bir bakış açısından yola çıkarak Iraklı Türkmenler, idealize edilen tek dilli ve tek milletli bir Türk'ü yansıtmıyordu. Özellikle, Türk kökenli

mültecilerin hem Irak vatandaşı hem de iki dilli bireyler olmaları, Türklüklerini sorgulanır hâle getiriyordu.

Artan Çokkültürlülüğün Paniği

Şehirde bulunduğum süreçteki gözlemlerim sonucunda, zorunlu göç neticesinde meydana gelen ani nüfus değişiminin, artan çokkültürlülüğün paniğine yol açtığı, bu paniğin dilsel ve etnik olarak daha homojen olarak idealize edilen geçmişe katmerli bir özlem duyulmasına sebep olduğu ve bu durumun da modernizmin tek dillilik ve homojenleştirme arzusu gibi milliyetçi ve muhafazakâr ideolojilere özgü baskın ideaları daha da körüklediği kanısına vardım. Mahallede geçmişin belli dönemlerine kolektif olarak duyulan bu tür bir nostalji,[4] zorunlu göçle birlikte şehirde yaşanmakta olan nüfus değişimine ve toplumsal değişime direnmek için araçsallaştırılırken aynı zamanda göçün ve yabancının olmadığı ideal bir toplum olarak romantize edilen bu tür hayali ve mitik bir geçmiş nostaljisi, geleneksel değerlere bağlılığı ve grup içi dayanışmayı da artırma görevini üstlenmektedir.[5]

Kırşehir'in bir merkez mahallesinde yerel kadınlarla mülteci kadınların günlük etkileşimini ve iletişimlerini inceleyen çalışmam, yerel kadınların alıştıkları şeylerden en ufak sapmalara karşı gösterdiği tahammülsüzlüğü gösterir. Farklı bir koku, algılanamayan bir nesne ya da tanımlanamayan bir içerik, bir sorun kaynağı olarak görülebilmekte ve kötü olarak konumlandırılabilmektedir. Bu doğrultuda da, bir nesneye ne kadar aşina olunursa o kadar iyi olabilmekte; ne kadar yabancı olunursa o nesne o kadar kötü olabilmektedir. Mahalledeki mülteci kadınların pişirdiği yemekler, evleri ya da giyim kuşamları toplumsal normlardan farklı, dolayısıyla da kötü ve istenmeyen olarak damgalanabilmektedir. Örneğin, bir mülakatta "Mantı büküyorlardı gördüm gerçek yemek de yapıyorlar" diyen

Yerel kadınlar arasındaki genel algı, mülteci evlerinin koktuğu ve kirli oldukları yönündeydi. Bundan dolayı, mülteci kadınların onlarla olumlu komşuluk ilişkileri kurmak için sundukları yemekleri çoğu mahalleli kadın çöpe atıyordu.

yerel bir kadın, gerçek yemeği mantı gibi yerel kültürde alışılagelmiş yemeklere indirgiyordu.

İlk İletişim Aracı Olarak Ekmek

Yerel kadınlar arasındaki genel algı, mülteci evlerinin koktuğu ve kirli oldukları yönündeydi. Bundan dolayı, mülteci kadınların onlarla ilk iletişimi sağlamak ve olumlu komşuluk ilişkileri kurmak için sundukları yerel yemeklerini çoğu mahalleli kadın çöpe atıyordu. Çalışmamı yürüttüğüm ve Kadife Mahallesi olarak adlandırdığım mahallede neredeyse her mahalleli kadının kapısını Iraklı komşusu çaldı ve her kadına geleneksel Irak ekmekleri ikram edildi. Mülakatlardaki anlatılar, yerel kadınlar ile mülteci kadınlar arasındaki ilk anlamlı ilişkinin ev yapımı geleneksel ekmekleri aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir. Bazı yerel kadınlar ekmeği yemeyecek olsa da çöpe atmasının dinen sakıncalı olacağı düşüncesiyle ekmeği kabul ettiklerini "Olur mu, aldın mıydı çöpe koydun muydu onun bile sorgusu var, nasıl vercen?" sözleriyle belirtirken bazıları da ekmeği kabul ettikten sonra çöpe atmaktadır. Ancak, getirilen ekmeği beğendiğini ve ertesi günlerde onların da kendi yiyeceklerinden Iraklı komşularına ikram ettiklerini belirten mahalleli kadınlar azınlıkta olsa da mevcuttur. Yemeklerin değiş tokuşunun sağlandığı bu durumlarda yerel kadın ile mülteci kadın arasındaki diyalog artarak devam etmektedir. Bunun yanında, mahalledeki çöplerde ve çöpe yakın duvar üstlerinde biriken Iraklılara ait ekmekler daha pek çok yerel kadının bu ekmekleri aldığını ancak yemeden çöpe bıraktıklarını göstermektedir.

Ev İçi Kadın Buluşmaları

Mahallede mülteci kadınlara dair anlatılarda dikkatimi çeken ilk detaylardan birisi mültecilere dair anlatıların belirli bir yer, zaman ve kişiden yoksun olarak dolaşımda olmasıydı. Bu anlatılar, çoğu zaman yerel kadınların kendi mülteci karşıtı pozisyonlarını desteklemek ve argümanlarını güçlendirmek için kullanılıyordu. Sahadaki ön hazırlık sürecimde, aslında bu durumun yerel kadınların mülteci kadınlarla şimdiye kadar anlamlı ilişkiler kurmadıklarından kaynaklandığını düşündüğüm ve çoğu zaman kabul gören "ne kadar çok iletişim olursa o kadar az önyargı besleneceği" genel yargısını benimsediğim için bir grup mülteci kadını bir grup yerel kadınla bir araya getirmeye karar verdim.

Başlangıçtaki bu olumlu savımın aksine, yerel ve mülteci kadınların ev içi buluşmaları pek çok ideolojik ve kimlik temelli meseleyi tetikledi. Bu buluşmaları kadınlar adeta siyasi bir arenaya dönüştürdü. Yerel kadınlarla ortak dinsel, dilsel ve etnik gruba aidiyetleri sebebiyle, Iraklı Türkmen mülteci kadınları yerel kadınların ılımlı karşılayıp kabul edeceği hakkındaki bir diğer savımın aksine, bu karşılaşmalarda, davetli Iraklı Türkmen kadınların neredeyse bütün toplumsal varlıkları mültecilik kimliğine indirgendi. Özellikle mülteci kadınların bedenleri ve bedensel pratikleriyle ilintili pek çok ahlaki değerlendirmede bulunuldu. Günlük ve sıradan nesneler aracılığıyla mülteci kadınların bedenleri üzerinden geçen sınırlar belirlendi. Biz ve öteki arasındaki sınırlar kadın bedeni üzerinde arandı. Davetli mülteci kadınlar kabul görme kaygısıyla en şık elbiselerini giyip bu etkinliklere katılırken, yerel kadınlar mültecilik ve şıklık arasındaki ilişkiyi sorguladı. Karşılarında, idealize edilen sefil, âciz ve muhtaç bir mülteci imajı göremeyen yerel kadınlar, daha önce Iraklı Türkmen kadınların Türklüklerini ve gerçek Müslümanlıklarını sorgularken bu sefer de ne ölçüde gerçek bir mülteci olduklarını sorguladılar.

Kuran Okumada Ortaklaşan Kadınlar

Yerel ve mülteci kadınların ev içindeki karşılaşmalarında yerel kadınların mülteci kadınlara yönelttiği ahlakçı değerlendirmelerin ve sorgulamaların dışında ortaklaşılan eylemler ve pratikler de mevcuttu.

Annelik, kadınlık ve Müslümanlık gibi kimlik kategorileri etrafında kadınlar anlık da olsa ortak bir aidiyet duygusu inşa edebildiler. Özellikle bu buluşmalarda ortaklaşa yapılan Kuran okuma etkinlikleri iki grup arasındaki algısal uzaklığı bitirip ortak bir dini kimlik ve pratik üzerinden onları birbirlerine yakınlaştırabildi. O dakikalarda, Iraklı kadınların mülteci kimliği neredeyse görünmez oldu. Yerel kadınlara Kuran okurken hatalarını gösteren ve okunan surelerin anlamlarını çevirmeye yardımcı olan Iraklı kadınlar, Kuran okuma ve Arapça anlama becerileriyle yerel kadınların gözünde prestijli bir konuma yükseldi. Nitekim, Kuran'ın birlikte okunduğu bir görüşmede yerel kadınlar, başlangıçta "şunlar" diye dolaylı olarak işaret edilen davetli Iraklı kadınlara, ortaklaşılan dini sohbetler sonunda "abla", birlikte okunan Kuran sonrasında ise "hocam" diye hitap ettiler. Ancak, yakınlaşma anları ve kurulan aidiyet bağları, farklı konulara geçilmesiyle ya da ortak sosyal etkinliklerin bitmesiyle sona erdi ve Iraklı komşu kadınların mülteci kimlikleri tekrar görünür hâle getirildi. Neticede, kurulan aidiyet bağları yalnızca "sıkı olmasına karşın daimi olmayan ve kısa ömürlü gruplaşma anlarının"[6] ortaya çıkmasına sebep oldu.

Bir Yanda Nefret Diğer Yanda Yüce Dil: Arapça

Kuran okuma etkinlikleri sırasında Arapçaya gösterilen yüksek hürmet ve hayranlık, dini söylemsel alan dışındaki bağlamlara geçildiğinde yerini öfkeye bıraktı. Yüce dil olarak görülen Arapça kamusal alanda milli birlik ve bütünlüğü tehdit eden bir nefret nesnesine dönüştürüldü. "Cennet dilimiz Arapça" diyen ve bu dili bütün dünya dilleri arasında en yüce konuma yerleştiren yerel kadınlar Arapçayı kendi sokaklarında duyduklarında genel olarak meseleyi milliyetçi hislerle ele alıp bunu rahatsız edici buldular. Hem milliyetçiliği hem dindarlığı kendilerine norm olarak belirlemiş olan yerel kadınlar, bu iki ideolojinin değer yargıları çatıştığında kendilerine hangi doğruyu referans alacaklarını bağlamla ilintili olarak seçtiler. Bu sebeple de, dini söylem alanında Arap dilinin yüceltilip öğrenilmesi ve öğretilmesi teşvik edilirken ideal bir toplumun tek dilli olması gerektiği savını benimseyen milliyetçi söylem alanına geçildiğinde Arapçanın varlığı toplumsal bir tehdit olarak algılandı.

Türkleşmekle Suçlanan Iraklı Kadınlar

Çalışmamı yürüttüğüm bir buçuk senelik süreçte, özellikle genç Iraklı kadınların zaman içerisindeki değişimine de şahitlik ettim. "Ben de Türk kadınları gibi iki çocuktan fazla doğurmayacağım" diyen Farah, yerel kadınlar gibi kaynanası ile ayrı evlerde oturmak isteyen Sonya ve geleneksel elbiselerini çıkarıp pantolon giymeye başlayan Iraklı genç kadınlar vardı.[7] Mülteci kadınların belli toplumsal riskleri göze alarak ve toplumsal normlara karşı gelerek kendi öznelliklerini ortaya koymalarını, göçün kadınları güçlendirici etkisi olarak okuyabiliriz. Ancak, bu başkaldırış eylemini gerçekleştiren mülteci kadınlar hem kendi grubu içinde hem de dışında baskılara maruz kaldılar. Örneğin, pantolon giymeye başlayan Iraklı kadınları kendi grubundaki diğer kadınlar "Türkleşmekle", bir diğer değişle, "Avrupalılaşıp", "dinsizleşmekle" ve kendi grup değerlerini satmakla suçlarlarken, yerel kadınlarsa kolayca bir kalıptan diğerine girmekle ve değer yargılarını çıkarları doğrultusunda değiştirmekle suçladılar. Ele ve Farah isimli Iraklı Türkmen mülteci kadınların pantolon giyen diğer Iraklı kadınlar hakkındaki sözleri mahalleli kadınlardan İsminur ile sohbetlerinde şu şekilde ifade edildi:

Ele: Valla görmüyo musun sen bizim kızlarımız burda ne yapıyolar?
İsminur: Aynen.
Ele: Bizimkiler hep şöyle bizim gibi etek giyerdiler.
İsminur: Hee...
Ele: Hepsi, şimdi hepsi pantolon kamiz-

liyolar [giyiyorlar].
Farah: Telefon ellerinde...
Ele: Hıı telefonları ellerinde, şöyle, hepsi geziyolar, valla bizim kadınlarımızın şansına mı oldu, biz ordaki kadınlar hepsi...
Farah: Evde çalışırdı.
Ele: Erkeklerine, erkeklerine dikkat eylerdi, bi de çocuklarına, evdekiler daha çalışırdılar. Kızlar daha okula gider döner, şindi dışarı da çıkıylar parka gidiyler şöyle her şey yapıylar burda diyem, valla bunlar kadınların şansına mı oldu erkeklerin hiç şansından değil.
İsminur: Değil de mi?
Ele: Vallah.
Farah: Vallah erkekler çalışıyo kadınlar geziyo...

Yukarıdaki alıntıdan da çıkarılacağı gibi, bir grup mülteci kadının göçle birlikte artan özgürlükleri, diğer grup mülteci kadınları rahatsız etmekte ve bu durumu kültürlerinin devamlılığına bir tehdit olarak görebilmektedir. Hatta, kültürel ve dini normlara uymayanları grup değerlerine ihanet eden grup içi düşman olarak konumlayıp daha şiddetli bir öfke nesnesi haline getirebilmektedir. Yerel kadınlar, her iki tarafın da kuşatmasına maruz kalan genç Iraklı kadınlardan belli davranışlar beklerken kendi topluluğunun da kendi normlarına biat etmeye devam etmesini beklemektedir. Neticede, bu örnekteki gibi pantolon giyen, kendi yaşıtı kadınlar gibi görünme arzusundaki genç Iraklı kadınların sıradan bir mahalleli kadın gibi görünme arzu ve çabaları onları hem kendi toplumu hem de yerel halk nezdinde daha görünür ve dikkat çeken bir pozisyona sokabilmektedir.

Bir Üst Kimlik Olarak Mültecilik

Bu çalışma gösterdi ki bir mülteci, bulunduğu mahallenin sakinleriyle aynı dili, dini ve etnik kimliği paylaşıp belli pratiklerde ortaklaşsa dahi bu kimlikler mülteci kimliğinin gölgesinde kalmaktadır. Mültecilik kavramının günümüz söylem dünyasında diğer bütün kimlikleri gölgesinde bırakacak kadar olumsuz bir politik etkisi vardır. Bu sebeple de, bugün gelinen noktada, hem mülteci kimliğinin hem de onunla neredeyse eşanlamlı olarak halkın kullandığı Suriyeli kimliğinin "tektipleştirilmesi ve olumsuz bir şekilde ikonlaştırılması nasıl kırılır?" ve "Mülteci etiketi nasıl sahiplenilebilir?" üzerinde düşünülmesi gereken ana konular olmalıdır.

Mülteci kimliğinin olumsuzlanmasına karşı geliştirilecek toplumsal bir çözüm önerisi Albert Einstein gibi mülteci kimliği olan başarı figürleri üzerinden yapılacak olumlama propagandalarıyla değil, mültecilerin sıradan vatandaşlar olup sıradan hayatlar yaşayabilmeleri için olanaklar yaratacak toplumsal bir algının oluşturulmasıdır.[8] Verilmesi gereken mesaj mülteciliğin hak edilecek veya insan üstü misyonlar atfedilecek bir mertebe değil bir insan hakkı olduğu gerçeğidir.

1- Şehirdeki mültecilerin toplam sayısı ve ülkelere göre dağılımı Kırşehir İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nden 2019 yılı itibariyle alınmıştır.
2- Frantz, E. (2003) "Report on the Situation of Refugees in Turkey: Findings of a Five-week Exploratory Study December 2002-January 2003", madde14.org/images/9/9e/ElizabethFrantz.pdf
3- Yürütülen bu çalışmadaki yerel kadınlar özetle yaklaşık on senedir altın günleri, Kuran okumaları gibi etkinliklerle düzenli olarak bir araya gelen 40-60 yaş arasındaki ev kadınlarından oluşan bir topluluktur. Bu gruba 30-60 yaş aralığındaki Iraklı Türkmen kadınların ayda bir kez katılmasını araştırmacı sağlamıştır. Iraklı Türkmen kadınlar, Arapça ve Türkmence bilmekte ve Suriyeli olmayan sığınmacılar olarak uluslararası koruma statüsünde mahallede son üç senedir yaşamaktadır.
4- Coontz, S. (1992) *The Way We Never Were*, New York: Basic Books.
5- Dench G., K. Gavron, M. D. Young (2006) *The New East End: Kinship, Race and Conflict*, Londra: Profile Books.
6- Blommaert, J. (2017) "Durkheim and the internet: On sociolinguistics and the sociological imagination", *Working Papers in Urban Language & Literacies*, 204, Londra: King's College.
7- Bu çalışmada kullanılan özel isimleri katılımcıların gerçek kimliklerini saklamak adına araştırmacı değiştirmiştir.
8- *"Albert Einstein was a refugee"* (Albert Einstein da bir mülteciydi) sloganını Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Dünya Mülteciler Günü kapsamında mültecilere destek için yazılı ve görsel basında yürütülen bir kampanya kapsamında kullanmış ve bu slogan pek çok dile çevrilmiştir.

Dayanışmadan Sömürüye: Zorla Yerinden Edilen Kürtlerin İstanbul'daki Yaşamları

Gülay Kılıçaslan

"Mülteci" ya da "sığınmacı" kategorisinin kullanımı -özellikle de Suriye'den giriş yapan mültecilerin Türkiye'ye gelişinden sonra- Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelerde, yerinden edilen insanlara yönelik algımıza ve yaklaşımımıza dair birçok sosyal ve siyasi ipuçları sunmaktadır. Suriye'de savaşın başlamasıyla yerinden edilen binlerce insan, özellikle 2011 yılından itibaren bölgedeki sınırlardan geçerek canlarını kurtaracakları ve insanca yaşam koşullarına erişebilecekleri yerler aradılar. Yerinden edilen insanların bu yolculuktaki beklentileri, karşılaştıkları zorluklar, hayatta kalma mücadeleleri ya da gittikleri yerlere katkıları birkaç cümleyle elbette açıklanamaz. Bu nedenle bu yolculuğun başından bu yana gittikleri yerlerde görünür olmaya başlayan yerinden edilen insanlara dair kimi zaman bağımsız, kimi zaman sivil toplum kuruluşları tarafından kimi zaman da yerel, ulusal ya da uluslararası siyasi otoriteler tarafından durumun çeşitli boyutlarına eğilen sayısız çalışma yürütüldü. Bu çalışmaların çoğunda ve özellikle siyasi otoritelerin yürüttüklerinde, yerinden edilen insanlardan söz edilirken "Suriyeli mülteci", "sığınmacı" ya da "misafir" gibi hem zamansal hem de mekânsal olarak hep bir geçicilik iması taşıyan kategoriler kullanıldı.

Fotoğraf: Sara Bissen

Bu kategorilerin kullanılmasının kavramsal açıdan kolaylık sağladığı bir gerçeklik olsa da bu genel kategorinin yerinden edilen insanların sınırı geçmeden önceki hayatlarını, kimliklerini, deneyimlerini kısacası varlıklarını bir kavramla tekleştiren, bizim beklentilerimize mahkûm eden bir "Suriyeli mülteci" algısı yarattığı da çok daha ağır sonuçlara sebebiyet veren ayrı bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, Ezidiler, Kürtler, Süryaniler, Türkmenler ve Domlar gibi tarihsel arenada temsili kısıtlanmış ve ezilmiş birçok sosyal grubun yerleştikleri yeni mekânların sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarındaki deneyimlerinin ve bu mekânları dönüştürme kapasitelerinin gözardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Suriye'de yerinden edilip Türkiye'ye yerleşmek zorunda kalan farklı sosyal (dini ya da etnik) ve siyasi gruptaki göçmenlere dair bu ağır gerçekliğe dikkat çeken çalışmalar yapılmaya başlamış olsa da son dönemde Türkiye'de otoriterleşmenin yükselmesi ve bunun toplumdaki ırkçı yansımaları nedeniyle bu çalışmalar hâlâ sınırlı ölçüde kalmaktadır. Bu yazı kısaca, bu gerçekliği İstanbul'un iki büyük mahallesinde yaşayan, farklı zamanlarda farklı bölgelerden yerinden edilmiş Kürtlerin birbirleriyle, yaşadıkları mekânlarla ve piyasayla kurdukları ilişkilere mahalle ölçeğinde, gündelik deneyimlere yoğunlaşarak tartışma ve değerlendirme amacı taşımaktadır.

Bu uzun ve ilk bakışta anlaşılması güç gelebilen ifadeleri, yazının ilerleyen bölümlerinde araştırmamı gerçekleştirdiğim İstanbul'un Kanarya ve Bayramtepe mahallelerinden somut örnekler vererek açmaya çalışacağım. Söz konusu bu çalışma, Suriye'deki savaş nedeniyle yerinden edilip İstanbul'a yerleşen Kürtlerin, 90'larda Türkiye'nin Kürt illerinin boşaltılmasıyla yerinden edilip İstanbul'un çeper mahallelerinde yaşamaya başlayan Kürtlerle olan gündelik karşılaşmalarını ve ilişkilerini ele almaktadır. Ancak bu çalışmanın asıl vurgusu, göçmenlerin ortak alanlardaki gündelik karşılaşmalarının yerel mekânları nasıl dönüştürdüğü ve mahalleli olma hakkının pratikte ne tür formlar aldığı ve bu durumun göçmenlerin yereldeki temel aktörlükleri ve eylemlilikleri üzerinden okunması gerektiği üzerinedir. Dolayısıyla bu çalışma, ulus-devletin vatandaşlık, mekân ve mahalleli olma hakkına yönelik politikalarının, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki etkileşimine bakmaktadır. Bu bakış bir yandan da ulus-devletin mekân politikalarının ötesine geçmeyi amaçlayan çok ölçekli bir göç analizinin gerekliliğini savunmaktadır. Tam da bu nedenle farklı zamanlarda yerinden edilip, aynı etnik ve benzer kültürel geçmişi olup, ancak farklı vatandaşlık pratiklerine maruz bırakılan Kürt gruplarının ortak yaşam deneyimlerine mahalle ölçeğinde bakmak, bu göçmenlerin var olan sosyoekonomik ve sosyokültürel süreç ve pratiklerin sınırlarını nasıl yeniden çizdiklerini görme imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu yaklaşım ulus-devlet politikaları eksenine[1] sıkıştırılmaya çalışılan pasif göçmen algısından yaşadığı mekânı dönüştüren aktif, kendine

90'larda bu mahallelere yerleşen Kürt vatandaşlar, Suriye'den gelen Kürtlere ilk geldikleri dönemde kapılarını büyük ölçüde açmış, sosyal hayatta maddi ya da manevi birçok farklı şekilde dayanışma göstermişlerdir.

güvenen ve gelecek tahayyülünü kendi kuran bir göçmen özne algısına geçişi mümkün kılmaktadır.

Bu genel çerçevede, 2011-2015 yılları arasında Kanarya ve Bayramtepe mahallelerinde gerçekleştirdiğim saha çalışmasına ve başta Göç-Der[2] olmak üzere çeşitli sivil toplum örgütleriyle birlikte yürütülen araştırma çalışmalarına destek sağlarken yaptığım gözlemlere dayanan bu araştırmanın temel argümanlarını sosyal, siyasi ve ekonomik alanı ilgilendiren üç başlık altında sıralamak mümkündür. 90'larda gelip bu mahallelere yerleşen Kürt vatandaşlar, Suriye'den gelen Kürtlere bu mahallelere ilk geldikleri dönemde kapılarını büyük ölçüde açmış, sosyal hayatta maddi ya da manevi birçok farklı şekilde dayanışma göstermişlerdir. Bu dayanışmayı göstermenin temel nedenlerini, aynı kültürel geçmişlerinin olması, aynı dili konuşmak ve zorunlu göç hikâyelerinin ya da deneyimlerinin birçok açıdan benzer olması şeklinde sıralıyorlar.

İstanbul'un çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı mahallelerinde, var olan toplumsal ağlar ve yukarıda saydığımız benzerliklerin de etkisiyle kurulan yeni ağlar, zorunlu göçle gelen söz konusu iki Kürt grubun vardıkları mekânlara tutunabilmesini, bu mekânlarda ayakta kalabilmesini ve yaşamlarını görece kolaylaştırmasını sağlamıştır. Ancak, Suriyeli Kürtlerin yerleşmelerinin akabinde geçen sürede onların Kürt siyasi hareketine yönelik yaklaşımları, 90'lardan beridir yerleşik olan zorunlu Kürt göçmenlerin gösterdikleri dayanışma ilişkilerinin sürekliliğinde belirleyici olmuştur. Suriyeli Kürtlerin siyasi yaklaşımları yaşadıkları mekânların sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarında, özellikle de mahalledeki yerleşik Kürtlerle aralarındaki ilişkilerde yeni çekişmelerin ya da sürtüşmelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu çekişme alanları Suriyeli Kürtlerin yasal güvencesizliğiyle birleşince 90'larda gelip yerleşmiş ve yaşadıkları mekânları kendi yaşam mücadeleleriyle şekillendirmiş olan Türkiyeli Kürtlerle kurulan ilişki dayanışmadan sömürüye dönüşmeye başlamış, bu durum da birçok dinamiği etkiler hâle gelmiştir. Bu yazının devamı, genellikle bu sömürü alanlarına odaklanırken bir yandan da Suriyeli Kürtlerin mahallelerdeki bu dayanışma ve sömürü ağlarına yönelik kendi yaşamsal stratejileriyle bulundukları mekânları görünür bir şekilde dönüştürdükleri, kendilerinden önce gelen Kürtlerin çizmeye çalıştıkları sınırların ötesine geçtiklerini iddia etmektedir.

Neden İstanbul'un Mahalleleri?

İstanbul, 1980'li yılların sonu, 90'lı yılların başından itibaren Türk güvenlik güçlerinin Kürt illerinde yürüttüğü köy boşaltmaları ve koruculuk tehdidi gibi şiddet politikaları nedeniyle, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan, ulusal ve uluslararası literatürde ülke içinde yerinden edilen kişiler olarak nitelendirilen, sayıları 3,5-4 milyon arasında değişen, tamamına yakını Kürt nüfusundan oluşan kişilerin yerleştikleri Batı şehirlerinin en başında gelmektedir.[3] Kürtlerin zorunlu göçü, küresel düzeydeki neoliberal ekonomik dönüşümlerle de örtüşünce, İstanbul'un özellikle çevre semtlerinde yeni yoksul mahalleler ortaya çıkardı. Bu durum, neoliberal iş piyasasındaki enformel sektörün ucuz işgücü ihtiyacı için bulunmaz bir nimet olageldi. İstanbul'a yerleşmek zorunda kalan Kürt göçmenler İstanbul'un özellikle tekstil, inşaat ve hizmet sektörü için ihtiyaç duyulan ucuz işgücünün temel kaynağı oldular. Ancak bunun dışında da geldikleri mahallelerde bulundukları mekânları çoğunlukla Karadeniz ve Trakya'dan gelen diğer göçmenlerle olan ilişkileri, ihtiyaçları ve siyasi otoritelerin Kürtlere yönelik baskı politikalarına göre kimi zaman yeni baştan inşa ettiler kimi zaman da köklü bir şekilde dönüştürdüler. Bu çalışmanın yapıldığı Kanarya ve Bayramtepe mahalleleri de bu şekilde oluşurken, 90'lardan itibaren zorla yerinden edilen Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerin başında gelmektedir. Bu mahalleler 2011 yılından beri savaş nedeniyle Suriye'den yerinden edilerek gelen

Kürtlere ev sahipliği yapmaktadır. Tam da bu nedenle bu iki mahalle zorunlu göç ve yaşam alanlarının dönüştürülmesi deneyimleri açısından kayda değer bir çeşitlilik barındırmaktadır. Büyük oranda Kürt olan bu nüfusu çoğunlukla Türkiye'den Mardin, Şırnak, Bitlis, Muş; Suriye'den Afrin ve Kamışlı; ayrıca Trakya ve Balkanlar'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır.

Suriyeli Kürt mültecilerin İstanbul'un Kanarya ve Bayramtepe mahallelerine 2011 yılında geldiklerinde karşılaştıkları sorunlarla, 90'larda köyleri yakılarak göç ettirilen Kürtlerin bu iki mahalleye geldiklerinde karşılaştıkları sorunlar birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Göçmenlerin aktardıklarına bakıldığında bu benzerlikler en çok kalacak yer bulma, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişme konularında zorluklar yaşamaları şeklindedir. Diğer benzerlikler de kiraların artması, iş piyasasına erişimde zorluklar ve savaştan dolayı geldikleri yerdeki sosyal bağların ve ağların kaybolması olarak sıralanabilir. Ancak, bu iki Kürt grubun arasındaki en büyük fark, vatandaşlık statülerinde görülmektedir. İlk bakışta bu iki grubun deneyimleri yaşanan baskı ve şiddette çok farklılık göstermiyor gibi görünse de yasal güvence farkı kendi aralarındaki ilişkilerde bile ciddi bir ayrım ve hassasiyet yaratıyor. Suriye'den gelen Kürtlerin hukuki olarak statüleri[4] Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında düzenlenmiş olsa da pratikte bu yasal statü, güvencesiz olmanın yanı sıra bir sürü belirsizlik barındırmaktadır. Aynı zamanda, Suriyelilerin bulundukları illerde ya da semtlerde aldıkları hizmetler yerel yöneticilerin ve hizmet aldıkları kurumların insafına ve politikalarına tabi olmaktadır. Bu durum Suriye'den gelen tüm mültecileri özellikle sosyal ve ekonomik hizmetlerin erişiminde eşitsiz ve belirsizliklerle dolu bir sürece itmektedir.

Mahalleyi Sahiplenmek ya da Mekâna Yerleşmek

Çoğunlukla yasal statülerinin farklılığı, Suriyeli Kürt mültecilerin Kanarya ve Bayramtepe mahallelerine önceden yerleşmiş olan göçmenlerle (zorunlu göçle gelen Türkiyeli Kürtler, Balkanlar'dan ve Trakya'dan gelen göçmenler) olan gündelik ilişkilerinde önemli sorunlara neden olmaktadır. Suriyeli Kürtler, Kürt ve Türk komşularıyla ilişkilerinin sorunlu olmadığını söylerken, Kürt komşularıyla aynı dili ve kültürel geçmişi paylaştıkları için kendilerini onlara daha yakın hissettiklerini ekliyorlar. Görüşme yaptığım tüm Suriyeli Kürt mülteciler bu mahallelere gelme sebeplerini, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler olması şeklinde açıklıyorlar. Çünkü bu durumun, sosyal ve ekonomik anlamda sığınılacak birçok kapıyı açtığını dile getiriyorlar. Özellikle de Kürtçe konuşuyor olmak başlarda, iş bulma ve mahallede hayat kurma süreçlerini hızlandırıyor. Suriyeli Kürt mülteciler her ne kadar bu memnuniyetlerini dile getirseler de mahalleye 90'lardaki zorunlu göçle yerleşen eski göçmenler, onlarla yaptığım görüşmelerin çoğunda, mültecilerin ilk gelme sürecinin akabinde yerleşmeye ve para kazanmaya başladıktan sonra tavırlarının değiştiğini, mahallenin sahibiymiş gibi davrandıklarını ve bu durumun kendileri için kabul edilemez olduğunu söylüyorlar. Bu söylemlerde açık olan durum, mahallenin eski sakinlerinin Türkiye'nin birçok mahallesinde olduğu gibi Suriyeli Kürt mültecileri "misafir" olarak görmeleri ve kendilerini de mahallenin sahipleri, yerleşikleri olarak görmeleridir. Bu durumda, söz konusu mahallelere daha önce yerleşen Kürtlerin, mahallenin sosyal ve ekonomik dönüşümüne katkıda bulunan Suriyeli Kürtlerin "kent hakkını" (özellikle de bu hak üzerinden vatandaşlık pratiklerini okuyan Lefebvre'in perspektifinden bakıldığında) tanımaya karşı direndiğini ve gündelik yaşamda çelişkilerin, çatışmaların ve dayanışma ağlarının iç içe geçtiği bir dinamik yarattığı söylenebilir. Bu dinamizm içerisinde mahallenin sahibinin kim olduğu, kimin toplumsal mekanizmaların dengesinde söz sahibi olduğu gibi özellikle siyasi ve ekonomik alandaki yerel iktidar ilişkileri, bu olası çatışma alanlarını ve anlaşmazlıkları belirlemektedir.

Fotoğraf: Sara Bissen

Kanarya ve Bayramtepe mahallelerindeki Suriyeli ve Türkiyeli Kürtlerin arasındaki gündelik ilişkilerde gittikçe görünür olan anlaşmazlık alanlarından biri, siyasi aktivitelere katılımdır. Görüşme yaptığım özellikle partili birçok Türkiyeli Kürt, Suriyeli Kürt mültecilerin Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) düzenlediği etkinliklere katılmadığını ve genelde de Kürt siyasi hareketine "ihanet" ettiklerini söyleyerek mahalleye ilk geldiklerinde duydukları dayanışma hissiyatını artık taşımadıklarını dile getirdiler. Ancak bu tutumu, saha çalışması esnasında gerçekleşen bir toplantıda HDP'nin bazı yerel yöneticileri eleştirdi ve mahallenin eski sakinlerinin, Suriyeli Kürtlerin yaşam mücadelesini ve HDP'nin eşitlikçi parti politikasını yeterince anlamadıklarını belirttiler. Hem Kanarya hem de Bayramtepe mahallelerinde, Suriyeli Kürtlerin gelişleriyle beraber dayanışma ağlarını kuvvetlendirmek ve farklı açılardan sosyal destek sağlamak için HDP'nin parti binalarında "*Mala Gel*"[5] yani Halk Evleri kuruldu. Bu Halk Evleri aracılığıyla mahallenin eski sakinlerinden toplanan sosyal ve ekonomik yardımlar Suriyeli Kürtlere dağıtıldı ve bu iki grubun bir arada sosyalleşmelerinin kolaylaştırılması için buluşma mekânları oluşturuldu. Ancak, söz konusu iktidar ilişkileri ve sosyal yardımların neden olduğu politik beklentiler Suriye'nin kuzeyindeki siyasi gelişmelerle de birleşince bu dayanışma ağlarının zamanla sekteye uğradığı yaptığım görüşmelerde ortaya çıkmaktaydı.

Sömürü Gerçeği ve Mahalledeki İlişkilere Yansıması

80'lerden itibaren Türkiye ekonomisini şekillendiren özelleştirme, piyasa esnekliği ve deregülasyon gibi neoliberal politikalar enformel sektörün önemli ölçüde genişlemesini kolaylaştırdı. Özellikle büyükşehirlerde ortaya çıkan enformel sektörlerin işçi ihtiyacı, 90'larda yerinden edilip Batı'daki büyükşehirlerde yaşam mücadelesi veren Kürtlerce karşılandı. Bu durum, 90'lardan sonra büyük oranda

Fotoğraf: Sara Bissen

mülksüzleştirilmiş[6] Kürt, kentli işçi nüfusunun oluşmasına neden oldu. Bu tabloda, İstanbul'un özellikle gecekondu mahallelerindeki temel iş olanaklarını tekstil ve inşaat sektörü oluşturmaktadır. Kanarya ve Bayramtepe mahalleleri için de geçerlidir bu. Özellikle bu mahallelerdeki göçmen Kürt kadınları için, mahalle aralarındaki tekstil atölyeleri düşük ücretli olmasına rağmen ciddi bir iş fırsatı sağlayagelmiştir. Görüştüğüm Suriyeli Kürt ailelerin hemen hepsinden en az bir kişi yerleşik Kürt göçmenlerinin tekstil atölyelerinde ya da civardaki inşaatlarda çalışmaktaydı. Dikiş makinesi kullanma deneyimli Suriyeli Kürt işçiler, ortacılık ya da çıraklık, ütü ya da paketleme yapan işçilerden daha yüksek maaş almaktaydı.

Görüştüğüm Suriyeli Kürt işçilerin çoğu diğer çalışanlarla benzer ücretler aldıklarını dile getirseler de, günlerce çalıştırılıp hiç ücret ödenmeden dolandırılan işçilerin de olduğu saha çalışmamın ilerleyen günlerinde ortaya çıkan gerçeklerdi. Bu sömürü ilişkilerinde ortaya çıkan bir diğer durum da, 90'larda zorunlu göçle Kanarya'ya ve Bayramtepe'ye yerleşen Kürtlerin, tekstil atölyelerinde Suriye'de yerinden edilen Kürtlerin ya iş arkadaşları ya da patronları olmasıydı. Birebir yaptığım görüşmeler, Suriye'den gelen Kürtlerin aynı işi yapan ve vatandaş olan yerleşik Kürtlerle (özellikle sigortasız çalışan) aynı ücreti almadıklarını gösteriyordu. Özellikle tekstil atölyesi sahipleri Suriye'den gelen Kürtleri işe alma gerekçelerini, aynı dili konuşan ve benzer göç süreçlerinden geçenler oldukları için dayanışma göstermeleri olarak sunuyorlardı. Ancak HDP'nin yerel yöneticileriyle yaptığım görüşmelerde son zamanlarda Suriyeli Kürtlerden gelen taleplerin ve şikâyetlerin çoğunun yukarıda bahsettiğim sömürü hikâyeleriyle ilgili olduğu yönündeydi. Bunun yanı sıra, 2016 yılında çıkarılan bir mevzuatla[7] Suriyeli göçmenlere çalışma izni verilmeye başlamış olsa da bu izinler herhangi bir sosyal güvenceyi kapsamamakta, mekân ve zaman sınırlamaları da eklenince

göçmenlerin çalışma koşullarında görünür bir fark yaratmamaktadır. Bu nedenle Suriyeli göçmenler arasında çalışma izni almak yaygın bir uygulama değildir. Kanarya ve Bayramtepe mahallelerindeki bu durum, piyasa koşulları ve güvencesiz göçmen statüleriyle birleştiğinde, zorunlu göç hikâyeleri bir dayanışma zemini oluştursa da, sömürü ilişkilerinin zorunlu göçle 90'larda bu mahallelere yerleşen ve benzer sömürü pratiklerine maruz kalan Kürtlerce yeniden üretilmektedir şeklinde okunabilir.

Kanarya ve Bayramtepe mahallelerinde yerleşik olan Kürtlerin, aynı tarihsel geçmişi ve dili paylaşıyor olmanın oluşturduğu etnik ve kültürel dayanışma ağlarını Suriyeli Kürtlerin ilk gelişlerinde mobilize ettikleri ve göçmenleri hoş karşıladıkları görülse de bu durum, daha sonra Suriyeli Kürtlerin ucuz işgücü olarak görülmesinin önüne geçememiş ve güvencesiz hâllerini özellikle ekonomik alanda daha da hassas hâle getirmiştir. Yasal bir vatandaşlık statüsünün olmaması ve Suriyeli Kürtlerin geçici koruma statüsüyle İstanbul'un yoksul mahallelerinde yaşam mücadelesi vermesi, kendilerini piyasada daha da sömürüye açık hâle getirmiştir. Kanarya Mahallesi'ndeki görüşmecilerden, tekstil atölyesi sahibi olan Ahmet'in anlatımı bu durumu tüm açıklığıyla ortaya sermektedir. Ahmet, 1994 yılında köylerinin yakılmasıyla Mardin'den Kanarya'ya göç etmek zorunda kaldığını, bugün Suriyeli Kürtlerin hayatın her alanında yaşadıkları tüm dışlanmayı ilk geldiklerinde yaşadığını ve bu durumu çok iyi anlayan birisi olduğunu dile getirerek başladı sohbetimize. Kendi zorunlu göç hikâyesini anlattıktan sonra bugün diğer tekstil atölyesi sahiplerinin Suriyeli Kürtleri özellikle vatandaş olmamalarından ötürü nasıl sömürdüklerini ve kötü koşullar altında çalıştırdıklarını farklı örneklerle anlattı. Fakat kendi atölyesiyle ilgili konuşmaya başladığımızda, atölyesinde 21 çalışanının olduğunu ve tüm çalışanlarının Rojavalı olduğunu dile getirdikten sonra, tüm çalışanlarına aynı ücreti verdiğini özellikle belirtti. Tüm çalışanlarının Suriye'den gelen Kürt göçmenlerden oluşmasının nedenini, İstanbul'da ayakta kalabilmeleri için göçmenlere yardım etmek gerektiği şeklinde anlattı. Ancak görüşme için geldiğim bu atölyenin merdivenaltı ve kayıtsız olması, kepenkler kapalı şekilde çalışması ve durumun arkasındaki gerçekliğin farklı olması bu hikâyeyi daha da ilginç kılıyordu. Ahmet'in atölyesi kayıtsızdı, dolayısıyla bu şekilde hem vergiden hem de sosyal güvenlik ödemelerinden kaçınmaktaydı. Bu durumda Ahmet için, mahalledeki Suriyeli Kürt işçiler hem ucuz işgücü sağlıyor hem de işyerini kayıtsız işletmesinde kolaylık sağlıyordu. Her ne kadar atölyede çalışan Suriyeli Kürt işçiler mahallede benzer işleri yapan işçilerden çok farklı ücretler almasalar da patronlarının taleplerine her türlü uymak zorunda olduklarını ve olası bir anlaşmazlıkta yapabilecekleri bir durumun olmadığını da dile getiriyorlardı.

Mekânın Dönüşmesi ve Sonrası

90'lı yılların Türkiyesinden bu yana, Suriyeli Kürtlerin İstanbul'daki güvencesiz işgücüne katılımıyla kentli Kürt işçi nüfusu bir hayli artmış oldu. Diğer bir ifadeyle, Suriyeli Kürt işçiler enformel sektörün oluşturduğu yoksulluk halkasına dahil olarak İstanbul'da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerin sosyal ve ekonomik hayatına katılmaya başladılar. Proleterleşerek hayata katılım son zamanlarda mahallelerin mekânsal dönüşümünde de belirgin farklar yaratmaya başladı. Suriyeli Kürtlerin mahalle sakinleriyle gündelik ilişkiler ve yeni bir hayat kurma çabası, mahallelerde yeni mekânların açılmasıyla da görünür olmaya başladı. Suriyeli Kürtlerin sosyoekonomik ihtiyaçlarına yönelik girişimlerde bulunması, 90'larda zorunlu göçle gelen Kürtlerle olan deneyim paylaşımlarıyla da birleşince birçok yeni dayanışma örgütleri, enformel okullar, kahvehaneler, fırınlar, berber dükkânları açıldı. Ayrıca, çalışmayı yürüttüğüm süre içerisinde, birçok ufak çaplı, sadece kendi aileleri ve yakın çevrelerinin çalıştığı kayıt-

sız tekstil işletmelerinin Suriyeli Kürtlerce de açıldığını gözlemleyebildim. Bu dönüşümü mahalle sakinlerine sorduğumda, 37 yaşındaki dört çocuk annesi Zine'nin bana gülerek verdiği cevap, durumu çok iyi açıklıyordu: "Yakında burası küçük Rojava olacak!" Zine bu sözleriyle mahallede görünür olan nüfus ve mekân değişikliklerinden söz ederken, aynı zamanda da bu dönüşümün ona mahallede aşinalık hissiyatı verdiğini, kendisini Bayramtepe'de güvende hissetmesini sağladığını dile getirdi. Bu durum ayrıca, mahallenin sosyal ve ekonomik alanında çizilen sınırları zorlayarak Türkiye'nin belirsiz ve güvensiz göçmen politikasına rağmen kendi inisiyatifiyle yaşam kurmaya çalışan Suriyeli Kürtlerin varlığını daha da belirginleştiriyor.

Bu belirginlik gündelik hayatın ilişkiselliğinde yukarıda da söz ettiğim yeni/eski göçmen, vatandaş olma/olmama, siyaseten aktif olma/olmama, mahalledeki iş olanaklarını sınırlama/artırma gibi mahallenin sosyal, siyasi ve ekonomik alanında bu iki zorunlu göçmen Kürt grubu arasında artarak devam eden sosyal dışlanma ve içerme etrafında şekillenen bir gerilim hattı oluşturmuştur. Yukarıda genel hatlarıyla vermeye çalıştığım, yerinden edilerek İstanbul'a farklı zamanlarda yerleşen ve farklı vatandaşlık statüsüne sahip olan zorunlu Kürt göçmenler arasındaki ilişkiler, bu gerilim hattının açtığı yeni alanlar ve sosyal dinamikler içerisinde birçok çekişme, çatışma ve dayanışma formlarına gebe görünüyor.

1- Bu temel sorun sosyal bilimlere içkin olan metodolojik ulusçuluk tartışmaları ekseninde sıkça dile getirilmektedir. Kapsamlı çalışmalar için bkz. Wimmer, A., N. Glick Schiller (2002) "Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences", *Global Networks*, 2(4): 301-34.

2- Göç Edenlerle Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der), 1997 yılında kurulan ve Türkiye'deki zorunlu göç üzerine sayısız çalışmalar yürütmüş olan bir sivil toplum örgütüydü. Ancak Kasım 2016'da çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname'yle birçok demokratik sivil toplum örgütüyle birlikte kapatılmıştır.

3- 1990'lardaki köy boşaltma ve yerinden edilmelere dair yayımlanan ilk kapsamlı rapor için bkz. Barut, M. (2001) *Zorunlu Göçe Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C. Vatandaşlarının Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel Durumları, Askeri Çatışma ve Gerginlik Politikaları Sonucu Meydana Gelen Göçün Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Göç Mağduru Ailelerin Geriye Dönüş Eğilimlerinin Araştırılması ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Göç-Der; kapsamlı bir diğer araştırma için bkz. Jongerden, J. (2015) *Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler: Modernite, Savaş ve Mekân Politikaları Üzerine Bir Çözümleme*, İstanbul: Vate.

4- Suriye'den gelen mültecilerin yasal statüsü Geçici Koruma olarak tanımlanmaktadır. Savaşın başladığı ilk yıllarda açık kapı politikası izlenerek Suriyeliler zorla geri gönderilmekten muaf tutulmuşlardır ve onlara çeşitli prosedürler üzerinden geçici kimlik belgesi düzenlenmiştir. Ayrıca Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında Suriyelilere sağlık, eğitim hizmetleri ve iş piyasasına erişim; tercümanlık hizmetleri ve sosyal yardım hizmetleri düzenlenmiştir. Ancak pratikte Suriyelilerin bu haklardan ve hizmetlerden yararlanmaları zaman ve mekân farklılıklarına bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Geçici Koruma Yönetmenliği, Madde 26, mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20146883.pdf

5- Özellikle Suriyeli Kürtlerin, Ezidilerin ve Keldanilerin yoğun olarak yerleştiği Türkiye yerellerinde, HDP bünyesinde Rojava Komisyonları kurdu ve göçün yoğun olduğu yıllarda sosyoekonomik dayanışmayı kolaylaştırmıştı.

6- 90'lardaki zorunlu Kürt göçü meselesini neoliberal ekonomi politikalarının kentsel mekânlar ve iş süreçleri üzerinde yarattığı değişimleri, mülksüzleştirmeyle birlikte ele alan bir araştırma için bkz. Tuzla Araştırmalar Grubu (2009) "Türkiye'de Neoliberalizm, Kürt Meselesi ve Tuzla Tersaneler Bölgesi", *Toplum ve Kuram*, 1: 119-88.

7- Türkiye'de ikamet eden geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlerin çalışma haklarıyla ilgili olarak çıkarılan 2016 tarihli mevzuatın ayrıntıları için bkz. Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016, 15 Ocak), *Resmi Gazete*, sayı: 29594, resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf

İstanbul'a Dağılan Refakatsiz Afgan Göçmen Çocuklar

Nihan Bozok, Mehmet Bozok

söyleyin dağlara rüzgara
yurdundan sürgün çocuklara
düşmesin kimse yılgınlığa
geçit vardır yarınlara
Murathan Mungan

Giriş: Afganistan ve Göç

Bu yazı, refakatsiz Afgan göçmen çocukların[1] yer değiştirmelerini ve mekânsal karşılaşmalarını İstanbul bağlamında tartışmaktadır.[2] Afganistan öteden beri göçler ülkesidir. Ülkenin insanları kendi göçebe geçmişlerini izlercesine, dünyanın dört bir bucağına yayılmaya devam etmektedirler. 1978'deki SSCB müdahalesi, ardından yaşanan iç savaşlar, Taliban rejimi, ABD müdahalesi ve sonrasında bitmek bilmeyen çatışmalar nedeniyle, göç Afganistan'da varoluşun en önemli araçlarından biri olarak görülmektedir. Afganistan'dan dünyaya yayılan göçler, dünyadaki en büyük ikinci uluslararası zorunlu göç dalgasını oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) *Global Trends - Forced Discplacement in 2018* raporuna göre, 2,7 milyondan fazla ülkesini terk etmek zorunda kalmış Afganistan vatandaşı bulunmaktadır.[3] Afganistan'daki sosyokültürel yapının bir sonucu olarak, bu göçün öne çıkan özelliklerinden biri göçün büyük ölçüde erkek göçü olmasıdır.[4] Bu erkek göçünün önemli bir özelliğiyse, yanlarında yetişkin olmaksızın küçük yaşlarda göç eden çocuk sayısının fazla olmasıdır.

Bu çocuklar tıpkı bir erginleme ritüeli gerçekleştirircesine başta İran ve Pakistan olmak üzere ülke dışına göç etmektedirler.[5] Afganistan'dan hareket eden çocukların bir bölümü İran'da bir süre kaldıktan sonra Türkiye'ye gelmektedir. Bu noktada Türkiye'deki refakatsiz göçmen çocukların sayısının binleri aştığını net olarak söylemek kolay değildir; çünkü bu grubun çoğunluğu kâğıtsız seyahat eden göçmenlerdir.[6] Durumlarıyla ilgili net olan bir şey ise, İstanbul'da genellikle inşaatlarda, tehlikeli işlerde, sağlık, sosyal ve yasal güvenceleri olmaksızın insanlıkdışı koşullarda çalışan çocuk işçilere dönüşmüş olmalarıdır.

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Afgan Çocukların Göç Yolları

Refakatsiz Afgan göçmen çocuklar İstanbul'a varmadan önce bu şehir hakkında bilgi edinirler. Şöyle ki, yoksulluk, çatışmalar, ölümler ve acılarla dolu erken çocukluk dönemlerinde, neredeyse altı-yedi yaşlarından itibaren kendilerinden büyük abilerinin, akrabalarının ve komşularının Afganistan'ın dışına gittiğinin hikâyelerini duyarlar. İzleyen birkaç yıl içinde, dokuz-on yaşlarından itibaren, ailelerini terk edip yola çıkarlar. Yola çıkmadan önce nereye gidileceği aşağı yukarı belli gibidir. Daha önce gidenlerle telefon konuşmaları yapılmış, gidilecek yerlerin, yolculuğun, yoldaki engellerin, ödenmesi gereken bedellerin bilgisi edinilmiştir. Bu yolculuğun ilk durağını İran olarak seçen[7] çocukların bir kısmı daha sonra Türkiye'ye gelmektedir.[8] İran üzerinden Türkiye'ye doğru yapılan yolculuk, resmi ve gayri resmi türlü zorluklar ve mücadeleler içinde gerçekleştirilir.

Telefonu önemli bir araç olarak kullanarak ulusaşırı enformasyon ağlarından yararlanan birçok refakatsiz göçmen çocuk, göç yollarını hayatta kalma ve iş bulma olanaklarının daha fazla olduğu yerlere doğru çizerler. Bu yerler, daha önce kendileri gibi başka göçmenlerin göç ettiği, halihazırda mevcut göçmen ağları bulunan metropollerdeki göçmen muhitleridir. Ne var ki, göç güzergâhına ilişkin yapılan tüm planlamalar, Simmel'in o eskimeyen "yoksullar nereye ait" sorusunu[9] yanıtsız bırakarak, yoksul göçmen çocukların ülkelerin ve şehirlerin akışları[10] içinde yer değiştirmeleri şeklinde seyreder. Çocukların birçoğu Türkiye'de iş bulma olanaklarının görece fazla olduğu İstanbul'a gelmek, kimileri de daha iyi bir yaşam arayışı içinde Avrupa'ya gitmek istemektedir. Bazılarıysa döngüsel bir göç gerçekleştirerek İran, Afganistan ve Türkiye arasında gidip gelmektedir.

İstanbul'da Refakatsiz Afgan Göçmen Çocuklar

Refakatsiz göçmen çocuklar İstanbul'a vardıklarında geldikleri belli başlı iki durak

vardır. Bunlardan birisi Zeytinburnu, diğeri de Beykoz'dur. İstanbul'un bu tür bir göç kültürüyle nasıl ilişkilendiğine baktığımızda, özellikle 1980'lerde Zeytinburnu ve 1990'lardan itibaren de Beykoz ilçelerinin Afganistan'dan göç aldığını görüyoruz. Şehrin bu iki ilçesinin belirli yerlerinde bugün binlerce Afgan göçmen yaşamaktadır.

Günümüzdeki yaygın ifadeyle "Afganistan'daki savaştan" kaçan Afgan göçmenlerin ilk göç dalgasının aileler olarak Zeytinburnu'na göç etmeleri ya da gelen erkeklerin daha sonra Afganistan'dan gelin getirerek burada aile kurmaları şeklinde gerçekleştiğini görüyoruz. Zeytinburnu'nda başlangıçta güvencesiz işçiler olarak çalışan bu göçmenler, günümüzde market, lokanta, fırın, bakkal ve halıcı açarak semtin parçası haline gelmişlerdir. Bu göçmenler bugün ikinci, üçüncü kuşağa geçmişlerdir. Zeytinburnu'nda böyle bir grubun varlığı, sonraki göç dalgalarında gelen refakatsiz Afgan göçmen çocuklar için çekim gücü oluşturmuştur. Surların hemen dışında yer alan Zeytinburnu'nun önceki iç ve dış göçlerle büyüyen bir işçi semti oluşunun da bunda büyük rolü vardır. Örneğin, Zeytinburnu'ndaki deri işçiliğinin eskiyi aratmayan koşullarda tekstil işçiliğine evrilmesini takip edebileceğimiz bir hat vardır. İç ve dış göçle gelen göçmen emeğinin nasıl sömürüldüğünü bu hatta izlemek mümkündür. Zeytinburnu'nun bir diğer özelliği de Doğu Türkistan, Suriye gibi farklı ülkelerden göçmen gruplarının burada kozmopolit bir yapı oluşturmasıdır. Refakatsiz göçmen çocuklar, burayı mevcut göçmen ağlarının yanı sıra, İstanbul Avrupa Yakası'ndaki işlere erişebilmek için de tercih etmektedirler.

Diğer merkez olan Beykoz ise farklı bir karakter arz etmektedir. İstanbul Boğazı'nın kıyılarından dik sokaklarla içlere doğru uzanan bu ilçede mekânsal yan yanalık Zeytinburnu'ndakinden farklıdır. İlçedeki yalıların hemen arkasında, Boğaz sırtlarındaki tek tük evlerin yerinde 1970'lerden itibaren gecekondu mahalleleri oluşmaya başlamıştır. Karadeniz'den, Doğu Anadolu'dan gelen göçlerle gecekondular yerleşikleşmiştir. Bu göçmenler İstanbul'a çalışmak için gelen işçilerdir. Gecekonduların Boğaz'ı görenleri 1990'ların sonlarından itibaren, yerlerini yüksek güvenlikli sitelere ve yüksek bahçe duvarlı evlere bırakmıştır, gecekonduların Boğaz'la ilişkisi kesilmiştir. Bu yeni evlerden başlayıp Hekimbaşı Çöplüğü'ne kadar uzanan ilçede Afgan göçmenlerin yoğun bir biçimde yaşadığı Karasu Mahallesi[11] bugünkü sosyo-mekânsal görüntüsünü almıştır.

Afgan çocukların Karasu ile ilgili öyküleri başka bir göç hikâyesiyle kesişerek başlamıştır. 1990'ların başında Doğu Bloğu'nun dağılmasıyla mahalleye gelen Romen göçmen işçiler mahalledeki ilk merdivenaltı tekstil atölyelerinde çalışmaya başlamışlardır. Birkaç yıl içerisinde söz konusu tekstil atölyelerinin işçi ihtiyacının artmasıyla buraya önce, o dönemde Taliban rejiminin yarattığı iç savaş ortamından kaçan Afgan göçmen çocuklar gelmeye başlamıştır. Yukarıda andığımız göç ağının mahallede hızla kurulmasıyla Karasu, Anadolu Yakası'nda refakatsiz Afgan göçmen çocukların en yoğun yaşadığı yer hâline gelmiştir. Mahallenin bu durumunda içgöçle gelen göçmenlerin oluşturduğu emek pazarının yarattığı çekimin de büyük bir katkısı vardır. İç göçle gelen bu göçmenler, günümüzde mahalledeki refakatsiz Afgan göçmen çocukların ev sahipleri konumundadır. Emek pazarındaki bu karşılaşmalar, daha düşük ücretler karşılığında ve daha güvencesiz koşullarda emeklerini satmayı kabul eden Afgan çocukları sömürüye açık ve kırılgan hâle getirmektedir.

Zeytinburnu'ndan farklı olarak, Karasu Mahallesi'nde Afgan göçmen ailelerin sayısı yok denecek kadar azdır. Burada aile ilişkilerinin yerini tutan sıkı dayanışma ağları kurulmuştur. Bu ağlar, refakatsiz Afgan göçmen çocuklara iş imkânı sağlama, geride bıraktıkları aileleriyle iletişim kurma, güvenlik ve sağlık sorunlarının çözümü ve dahası İstanbul, Türkiye, dünya

ve olası göç yolları hakkında bilgi sağlama konularında destek olur. Gündelik hayatın yeniden üretiminde ve duygusal bağlar geliştirmede dayanışma ağlarının rolü hayatidir. Beykoz'da bu dayanışma ağlarının merkezi, göçmen çocukların kalabalık bir biçimde yaşadıkları evler ve yine kendilerinin işlettikleri *call-shop*'lardır. Semtin eski sakinleri ile Afgan göçmen çocukların başlıca karşılaşma alanları ise iletişimin çoğu zaman göz göze temasla sınırlı olduğu sokaklar ve otobüslerdir.

Bu yoğunlukta olmasa da Zeytinburnu ve Beykoz dışında, refakatsiz Afgan göçmen çocukları şehrin başka yerlerinde de görmek mümkündür. Buraların da kendine özgü belli başlı örüntüleri bulunmaktadır. İstanbul'un tarihi merkezi olan Haliç'in Süleymaniye'ye uzanan yamaçlarında, başlangıçta kâğıt toplayıcılar olarak bulunan refakatsiz Afgan göçmen çocuklar, şimdi yerlerini daha kırılgan göçmen gruplara bırakmışlardır. Artık bu muhiti ve Balat'a uzanan hattaki metruk yapıları, kısa süre barınıp, Batı'ya gidecek transit göçmenler olarak kullanmaktadırlar. Yarımada'nın diğer tarafındaki Karagümrük, Yenikapı ve Yedikule'deki surların arkasında, Aksaray'ı da içine alan üçgen ise, Suriye'den, Afrika ülkelerinden, Orta Asya ülkelerinden ve eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelen farklı göçmenlerin dağınık bir biçimde yaşadıkları alandır. Göç katlarının üst üste yığıldığı bu alanda gezip dolaşan, çalışan, tek tük evlere yerleşen Afgan göçmen çocuklara rastlamak mümkündür. İstanbul'un özellikle son dönem iç ve dış göçleriyle şekillenen Avrupa Yakası'nda Bağcılar-Esenyurt hattında ve Anadolu Yakası'nda da Sultanbeyli'de ve Sancaktepe'de yeni göç akışlarının arasında aralıklarla gelmiş ve buralarda yaşayan Afgan göçmen çocuklar da vardır. Bunların yanı sıra özellikle Beşiktaş, Kadıköy ve Beyoğlu ilçelerinin merkezlerinde, buralara yerleşmemiş fakat sayıları çok az da olsa başka Orta Asya kökenli göçmenlerle birlikte hizmet sektöründe çalışan Afgan göçmen çocuklar bulunmaktadır.

Sonuç: Şehrin İçinde Tesadüflerden Uzakta

dağılsak da göç yollarında
yarın bizim bütün dünya
Murathan Mungan

Stavrides Müşterek Mekân isimli kitabının başında, "günümüz metropolü kentsel ortam ve akışların oluşturduğu bir yığın görüntüsü veriyor" der.[12] Yukarıda belirttiğimiz üzere, karşımıza çıkan bu akışın ve yığınların içine karıştığımızda, sokağa çıkıp göçmenlerin bulunduğu yerlerde yürümeye başladığımızda, göçmenlerin belirli yerlerde bulunmalarının tarihsel ve toplumsal örüntüleri izlediğini fark ederiz. Refakatsiz Afgan göçmen çocukların hangi semtlerde yaşadıkları, nasıl döşeklerde uyudukları, hangi kapıların önünde dikildikleri, hangi otobüse bindikleri, hangi sokaklara girmedikleri, iş bulmak için hangi binaların önünde bekledikleri, hangi dükkânlardan alışveriş yaptıkları, nerede gülüp nerelerde sessizliğe gömüldükleri tesadüf değildir.

Göçmen çocukların bu yapıp etmeleri, daha evvel duydukları, akıllarındaki, duygularındaki ve deneyimlerindeki bir İstanbul haritasına göre şekillenir. Aynı zamanda bu İstanbul haritasının -işçiler, yoksullar, köylüler, göçmenler ve farklı etnik kökenlerden olanlar için- tarihsel olarak şekillenmiş belli başlı yol hatları vardır. Refakatsiz göçmen çocuklar kendi haritalarını söz konusu yol hatlarıyla uyum ve çatışma içinde çizerler. Bu bağlamda, yersiz yurtsuzluğu ve hızla karar verip mekân değiştirebilme kabiliyetini enformasyonla besleyip, bu durumu direniş stratejisine çevirebilen, erken yaşta yetişkinliğe zorlanmış çocuk öznelerdir. Bu çocuklar, kendilerine özgü beklentileri, hayalleri, umutları, öfkeleri olan göçmenlerdir.

Kendi haritalarını kurarken, yani İstanbul'da hayatta kalma mücadelesi verirken, en kırılgan gruplardan biri olan kayıtdışı göçmen çocuk işçiler olarak şehirde

dışlanmaya maruz kalırlar, etiketlenirler, şiddetin, sömürünün, aşağılanmanın ve hor görülmenin birçok biçimini yaşarlar. Bu göçmenlik hâli, erken yaştan itibaren onları ulusaşırı ağların ve kaçınılmaz olarak küresel sömürü mekanizmalarının parçası hâline getirmektedir.

1- "Refakatsiz göçmen çocuklar" ya da "refakatsiz küçükler" (*unaccompanied minors*), ebeveynlerinin her ikisinden, akrabalarından veya yakınlarından ayrılmak zorunda kalmış, başka bir yetişkinin veya kurumun bakımı altında olmayan, 18 yaşının altında olan veya hukuki olarak ya da geleneklere göre yetişkin sayılmayan kimselerdir. Tanım için bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (1989) *Convention on the Rights of the Child*, ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (1997) *Guidelines on Policies and Procedures in Dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*, unhcr.org/publications/legal/3d4f91cf4/guidelines-policies-procedures-dealing-unaccompanied-children-seeking-asylum.html; Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre: IOM, s. 47.
2- Bu yazının arka planında, refakatsiz Afgan göçmen çocuklar üzerine, İstanbul'da çeşitli ilçelerde bu grubun yoğun yaşadığı belli başlı mahallelerde 2015 yılından bu yana kısa aralıklar vererek yürüttüğümüz ve halen devam eden uzun erimli niteliksel araştırma yer almaktadır. Araştırma çerçevesinde refakatsiz Afgan göçmen çocuklar, gençler ve mahallelerin eski sakinleriyle derinlemesine görüşmeler yapılmış, hayat hikâyeleri derlenmiş, fotoğraflar çekilmiş ve göçmenlerin yaşadıkları yerlerin sosyal haritaları çizilmiştir.
3- unhcr.org/globaltrends2018/
4- Monsutti, A. (2007) "Migration as a Rite of Passage: Young Afghans Building Masculinity and Adulthood in Iran", *Iranian Studies*, 40(2): 167-85. Ayrıca Afganistan'daki erkeklik inşaları hakkında bkz. Echavez, C. R., S. M. Mosawi, L. W. RE Pilongo (2016) *The Other Side of Gender Equality: Men and Masculinities in Afghanistan*, areu.org.af/wp-content/uploads/2017/01/1601E-The-Other-Side-of-Gender-Inequality-Men-and-Masculinities-in-Afghanistan1.pdf
5- Afganistan'dan göçün hangi tarihsel ve toplumsal sebeplerle, hangi ülkelere yöneldiği hakkında bilgi veren bir yazı için bkz. Geyik Yıldırım, S. (2018) "Göç ve Afganlar: 'İstikrarlı Mülteciler'", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 128-59, dergipark.org.tr/gad/issue/45776/578146; IOM (2011) *Unaccompanied Children on the Move*, Cenevre: IOM.
6- Türkiye'ye zorunlu göçle gelen Afgan göçmenlere, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne konulan coğrafi kısıtlama nedeniyle "mülteci" statüsü verilmemektedir. Türkiye'de Geçici Koruma statüsü, başvuruda bulunan Afgan göçmenlere de verilmektedir. Fakat bu statüde olanlar iş bulma imkânlarının daha az olduğu uydukentlere yerleştirildikleri için, görüştüğümüz birçok refakatsiz Afgan göçmen çocuk, daha riskli olmasına karşın, kayıtdışı kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle bu gruptan söz ederken "göçmen" ifadesini tercih ediyoruz. Uydukentlere yerleştirilen Afgan göçmenler hakkında etnografik bir çalışma olarak bkz. Ozlatimoghaddam, M. (2012) "We Live Like Sea Foam: Experiences of Liminality Among Afghan Migrants in Ceza City – Turkey", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7- Afganistan'dan İran'ı takiben Türkiye'ye yönelen göç için bkz. Durmaz, İ. T. (2019) "Türkiye'ye yönelik Afgan göçünde İran etkisi (1979-2018)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
8- Benzer süreçleri yaşayıp Afganistan'dan göç etmiş ailesini İran'da bırakıp İstanbul'a gelen, yani İran'dan itibaren refakatsiz göçmen çocuk konumunda olan çocuklar da vardır.
9- Simmel, G. (2009) *Bireysellik ve Kültür*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis, s. 164.
10- Bu akışları İstanbul bağlamında değerlendiren önemli bir yazı için bkz. Erder, S. (2015) "Sıradan İnsanların Küreselleşmeye Cevabı: 'Düzensiz' Göç", *İstanbul Bir Kervansaray (mı)? - Göç Yazıları* içinde, Haz. N. Uçarlar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
11- Kayıtdışı Afgan göçmenlerin özel yaşamlarının gizliliği ve güvenliğini koruyabilmek için, bir yandan Boğaz'a dökülen kadim akarsuları, diğer yandan da göçmenlerin başlarından geçenleri yansıtan bu takma ismi tercih ediyoruz. Bozok M., N. Bozok (2019) "The Household the Street and the Labor Market: Masculinities and Homosocial Solidarity Networks of Afghan Migrant Boys in a Squatter Neighborhood in Istanbul", *NORMA: Nordic Journal for Masculinity Studies*, 14(2): 96-111, doi.org/10.1080/18902138.2018.1519241; Bozok, M., N. Bozok (2018) "'Göçmen İstekleri' Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi'ndeki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri", *Moment Dergi*, 5(2): 416-40, momentjournal.org/index.php/momentdergi/article/view/357
12- Stavrides, S. (2018) *Müşterek Mekân: Müşterekler Olarak Şehir*, çev. C. Saraçoğlu, İstanbul: Sel, s. 27.

Afgan "Kriketçi"ler

Yazı ve fotoğraflar:
Emirkan Cörüt

Türkiye'ye göç eden insanlar denildiğinde ağırlıklı olarak aklımıza Suriyeliler gelse de aslında farklı dönemlerde ve farklı sebeplerden birçok milletten insanın göç ettiğini biliyoruz. Bu fotoğraf öyküsü de, Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmiş 170 bin insandan yakın zamanda tanışma fırsatı bulduğum sadece bir kısmının yaşamından bir kesit sunuyor. Kendilerinden önce gelmiş çok sayıda Afgan mülteci gibi kâğıt toplayıcılığı yaparak hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlar.

Göçmen topluluklar göç ederken kültürlerini geride bırakmaz; hem kültürlerini hem yaşam alışkanlıklarını gittikleri yere taşırlar. Afganlar da yaptıkları yemekleri, dinledikleri müzikleri, hatta oynadıkları sporları yanlarında getirmişler. Doogh[1] içip Ahmed Zahir dinliyorlar, kriket oynuyorlar. Bir oyun üzerinden mekânı şekillendiriyorlar ve kendilerine ait bir atmosfer yaratıyorlar.

Kriket Türkiye'de yabancı olduğumuz bir oyun. Ama burada futbol nasılsa Afganistan'da da kriket öyle. Pakistan, Hindistan gibi aynı coğrafyada bulunan ülkelerde de kriket popüler bir spor.

Oyun için gerekli ekipmanları genellikle kendi ülkelerinden gelen arkadaşlarından tedarik ediyorlar. Yaptıkları işin fiziksel ve psikolojik zorlukları nedeniyle yaşadıkları yorgunluğu bu oyun sayesinde biraz olsun hafiflettiklerini dile getiriyorlar. Bu yüzdendir ki kriketi çalışma alanlarına kadar sokmuşlar, hatta toplanma ve çalışma mekânlarını biraz da oyunun ihtiyacı olan mekân üzerinden şekillendirmişler diyebiliriz.

1- Ayrana benzer bir çeşit içecek.

beyond.istanbul

KING
REHAN
SPEED

SM

LOTTE CHEMICAL
EOA
Made in Korea

MIKEN

Öteki Mekânlarda Mültecilik: İstanbul/ Esenler Örneği[1]

Özge Sarıalioğlu

Zorunlu göç olgusunun reel politik sonuçları gün geçtikçe belirginleşmektedir ve bu sonuçları sosyo-jeopolitik bir dönüşüm olarak okunabilecek mültecilik deneyiminde görmek mümkündür. Ancak hem göç süreci hem de sonrası düşünüldüğünde mültecilik deneyiminin mültecinin kendisine özgü olduğunu belirtmek gerekir. Bu deneyim yasal statü, cins-kimlik, sınıf, etnisite, din gibi birçok nedene bağlı olarak farklılaşmakta,[2] mültecinin yaşamını düzenlemekte ve yeniden üretmektedir. Mekânsal pratiklerin ise bu mültecilik deneyimini görünür kılma açısından işlevsel bir önemi vardır. Çünkü mekânsal düzenlemelerin bir araya getirme, farklılaştırma, sınıflandırma ve ayrıştırma özelliği vardır.[3] Mekâna kabul, mekânın paylaşılması, sınırlandırılması, damgalanması ve mekâna yüklenen anlamlar mültecilik deneyimini coğrafi bir hareketliliğin ötesine taşır ve böylece hem fail olunan hem de maruz kalınan, hem dönüştürücü olan hem de dönüştürülen bir bütün haline getirir.

Bu yazı, saha çalışması hâlâ devam etmekte olan doktora tezinden yola çıkarak oluşturulmuştur ve Suriye'den İstanbul'a göç etmek zorunda kalmış, İstanbul'un Esenler ilçesine yerleşmiş mülteci erkeklerin yerleşik erkeklerle karşılaşma, ortaklaşma, çatışma ya da ayrışma mekânlarına ve mekândaki deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu yazıda Suriyeli mültecilerin mekânsal deneyimlerinden ve mülteciler ile yerleşiklerin farklı mekânlar üzerindeki karşılaşmalarından yola çıkarak "yerleşiklik ile mültecilik arasındaki ilişki mekânsal pratikleri nasıl etkilemektedir?" sorusuna cevap aranacaktır.

Esenler İlçesinin Yapısı ve Kentin "Ötekileri"nin Mekânsal Deneyimi

Esenler ilçesinin genel yapısına bakıldığında tarihsel süreçte köyden kente göçün yaşandığı,[4] buna bağlı olarak geç gecekondulaşma, apartmanlaşma ve kentsel dönüşüm süreçlerini geçiren[5] ilçenin İstanbul'un en kalabalık ilçeleri arasında yer alması dikkat çekmektedir.[6] Esenler'de yaşayan yerleşikler açısından bakıldığında ise köyden kente

göçe bağlı olarak değişkenlik gösteren yoksulluk ve yoksunluk, gelir seviyesinin düşük olması gibi durumlar Esenler'in sosyoekonomik yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Esenler Belediyesi'nin 2015-2019 yılı stratejik planı mevcut durum analizine göre Esenler'de yaşayanların %40'ının aylık ortalama geliri 1000 TL'nin altında, %33,8'inin 1001-1500 TL arasında, %26,2'sinin 1500 TL ve üzeridir.[7] Gaziosmanpaşa ve Sultanbeyli ile birlikte Esenler, İstanbul'un yaşam kalitesi en düşük üç ilçesinden biridir.[8] Enformel sektörün yoğunlaşması, güvencesiz ve sigortasız çalışma, eğitim hayatına dahil olan toplam nüfusun az olması, yaşam koşullarının ağırlaşması, kaynaklara ve imkânlara erişememe, sosyal olanaklardan faydalanamama bunun muhtemel sonuçları arasında görülebilir. Verilere göre Esenler'de çalışan insanların yalnızca %9,4'ü kayıtlı çalışmaktadır.

Kent mültecileri açısından bakıldığında Esenler, özellikle 2015 yılından sonra mültecilerin yaşamak zorunda kaldıkları ilçeler arasında yer almaktadır. İstanbul'da yaşayan mültecilerin yaklaşık %86'sı Avrupa Yakası'nda Bağcılar, Esenyurt, Küçükçekmece, Sultangazi, Başakşehir, Esenler ilçelerinde yaşamaktadır.[9] Esenler'de ise yaklaşık yirmi ila otuz bin mülteci yaşamaktadır.[10] Bu rakam yalnızca Suriye'den gelen kayıtlı ve Geçici Koruma kapsamındaki kişileri kapsamaktadır. Bunun dışında kayıtdışı nüfusun da olduğu bilinmektedir. Esenler'deki toplam mülteci nüfusunun bu rakamdan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla son dönemlerde ilçenin, mültecilerin yaşam yerlerinden biri hâline gelmeye başladığı ve aşağıdaki görüşmecilerin ifadelerinin de bu durumun kentin ötekilerinin yerini "yeni" ötekilerin aldığının göstergesi olabileceği söylenebilir.

> *Görüşmeci 1 (yerleşik)[11]: Biz yavaş yavaş gidiyoruz Esenler'den. Buralar çok bozdu. Yerimize de bunlar (Suriyeliler) geliyor işte. Bana sorarsan ben gelsinler istemem. Önceden de olaylar oluyordu, ama kendi aramızda hallediyorduk. Şimdi öyle değil. Biz gidiyorsak biraz da Suriyeliler yüzünden. Mahallemizde oturup bizimle işe geliyorlar. Ben bundan biraz rahatsız oluyorum aslında da ses etmiyorum.*

İstanbul'da yaşayan mültecilerin yaklaşık %86'sı Avrupa Yakası'nda Bağcılar, Esenyurt, Küçükçekmece, Sultangazi, Başakşehir, Esenler ilçelerinde yaşamaktadır. Esenler'de ise yaklaşık yirmi ila otuz bin mülteci yaşamaktadır.

Görüşmeci 2 (yerleşik): Bana kalsa Esenler'de yaşamam, ama zorunluluktan yaşıyoruz. Param olsa hemen giderim ama ev, iş, her şey burada. Şimdi bir de Suriyeliler geldi. Onlar gelince burası daha kötü oldu. Kadınlar sokağa çıkarken tedirgin oluyorlar. Zaten insanlar Esenler'den hep korkardı, şimdi iyiden iyiye korkarlar.

Görüşmeci 3 (yerleşik): Mültecilerden tek beklentim bir an önce ülkelerine dönmeleri. Nedeni ise toplumda huzursuzluğa neden olmaları. Ülkemizde sevilmedikleri ve bir an önce gitmeleri gerektiği düşüncesinin yaygın olduğunu düşünüyorum.

Yerleşik görüşmecilerin söylemlerinden anlaşılacağı gibi mekânsal yoğunlaşmadan duyulan rahatsızlık sonradan gelen "yabancılar" söylemiyle aktarılmakta ve "yabancılar" Kearney'in vurgusuyla "günah keçileri"ne[12] dönüştürülmektedir. Bir periferi olarak Esenler'in kent yoksullarının yaşam alanı "varoş", "getto", "tekinsiz bölge", "suç alanı" gibi tanımlamalarla işaretlendiği ve damgalandığı söylenebilir.[13] Mekânın anlamı ve içeriği böylelikle üretilmiş olur. "Mekân parçalanır: paylara, parsellere ayrılır. Kırıntılara dönüşür. Bu da gettolar, yalıtılmış alanlar, mahalle grupları, etrafta ve çeşitli merkezlerle doğru düzgün birleşmiş sözde topluluklar üretir."[14] Dolayısıyla mekânın damgalanması ve sınıflandırılması yalnızca orada yaşayan yerleşikleri değil "yeni" gelen kent mültecilerini de ilgilendirmektedir. Çünkü damga, "dışarıdan" yerleştirildiği ölçüde "içeridekiler"ce de aktarılır ve "yeni" gelenlere yöneltilir. Bu durum yerleşik olanın öteki aracılığıyla kendine meşruiyet alanı üretmesi ve ötekiliğin ikame edilmesi şeklinde okunabilir. Ötekiliğin ikame edilmesini iki nedene dayandırmak mümkündür. İlki, son üç yılda ilçenin yerleşik nüfusunda gözle görülür bir azalma yaşanması[15] ve bu "boşluğu" kent mültecilerinin doldurmaya başlaması. İkincisi, halihazırda ilçede yaşayan yerleşiklerin ve mültecilerin kısıtlı imkânlar için karşı karşıya gelmesi. Örneğin ilçede kayıtdışı çalışma oranı %81,6'dır[16] ve bu durum mültecilerin doğrudan kayıtdışı istihdama dahil olmasına neden olmaktadır. Merdivenaltı konfeksiyon atölyeleri, Esenler

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Otogarı ve hal kayıtdışı istihdam alanlarını oluşturmaktadır.

Görüşmeci 2 (Suriyeli mülteci): Ben otogarda çalıştım bir süre, tekstilde çalıştım. Ama daha önce hiç yaptığım işler değil. Öğretmenim aslında ben. Tekstil atölyesinde Türkler ile birlikte çalışıyordum. Bazen günlük, bazen haftalık para aldım. Ama hiç vermedikleri de oldu. O zaman mecbur çalışıyorsun. Bizim sigortamız yoktu mülteci olduğumuz için. Ama Türklerin de yoktu. Sadece ücretleri bizden fazlaydı.

"Öteki" Mekânlarda Mültecilik

Kentsel mekânların, mülteciler ile yerleşiklerin karşılaştıkları, iletişime geçtikleri ya da iletişimi reddettikleri, rekabete girdikleri, çatıştıkları veya uzlaştıkları mekânlar olarak hem mültecinin deneyiminde hem de yerleşik olanın mülteciyi konumlandırma biçiminde önemli bir yeri vardır. Mültecinin, göç ettiği mekânlar toplamında kendini var etmesi ve kendine alanlar üretmesi mültecinin yasal statüsü, yerleşik olanlarla karşılaşma biçimleri ve diğer mültecilerle ilişkilenme hâlleriyle doğrudan ilgilidir. İlk olarak, Suriye'den gelenlerin Türkiye'de geçici koruma kapsamında olması yasal statü, geçicilik ve mekân arasındaki ilişkide belirleyici bir unsurdur. Hem aşağıdaki görüşmecinin söylemlerinden hem de diğer görüşmelerden yola çıkarak statü ve güvencesizliğin mekânlarda serbest dolaşımı engelleyerek mekânsal kabulün ve ortaklaşmanın önüne geçtiği, mültecilerin sessiz ve görünmez bir hâle bürünmesine yol açtığı söylenebilir.

Görüşmeci 2 (Suriyeli mülteci): İstanbul'da artık istesek de gidip kayıt yaptıramıyoruz, ama burada yaşıyoruz. Bu da bizim sokağa çıkmamızı, çalışmamızı engelliyor. Sokakta biri bize bir şey dediğinde bunu kimseye söyleyemiyoruz. Konfeksiyonda paramızı alamadığımızda şikâyet edemiyoruz. İstanbul'da yaşamamız istenmiyor.

Gündelik hayatın -en azından belirsiz bir süreliğine- askıya alındığı bir süreç olarak düşünülebilecek mültecilik deneyimi, göç edilen yerde "yeni" bir hayat kurmayı, dolayısıyla gündelik hayatın yeniden düzenlenmesini içerir. Gündelik hayatın geçtiği mekânlar olarak ev, sokak, mahalle, işyeri vb. bu düzenlemenin zeminini oluşturur ve böylece üzerinde farklı toplumsallıkların oluştuğu mekânlar hâline gelir. Mültecinin mekânla kurduğu ilişki ise yeni geldiği mekâna sabitlenmeye çalışma hâli olarak okunabilir.[17] Görüşmelerden yola çıkarak bu sabitlenme hâli İstanbul'daki hayatı kabullenmeye ve düzenlemeye çalışma olarak okunabilir. Böylelikle mültecinin deneyimi kalıcılık-geçicilik etrafında şekillenebilir. Mülteci, mekânı düzenlemeye sokarak sürekli bir değişim hâlinde olan gündelik hayatını da düzenlemeye yönelebilir. Bu durum, mülteciler ile yerleşiklerin karşılaşmasının yoğun olduğu yerlerde geçicilik hâliyle sabitlenme girişiminin sürekli çatışmasına neden olur.

Görüşmeci 3 (Suriyeli mülteci): Esenler'e üç yıl önce geldim. Altı ay çalıştığım konfeksiyon atölyesinde yattım geceleri. Başta her şey çok zordu. Biraz çalışıp giderim diye düşündüm. Ama sonra kalmayı deneyeyim dedim. Burada bizim gibileri istemediklerini hissettirdiler. Aynı yerde çalışıyorduk, ama başta bizimle konuşmuyorlardı. Zamanla Türkçe öğrendim, ben onlarla konuşmaya başladım. Benim yabancı olduğumu söylediler. E, haklılar onlar da tabii. Biz burada yabancıyız.

Görüşmeci 1 (yerleşik): Ne işleri var Türkiye'de, ki bu kadar uzun süredir kalıyorlar. Hadi kadınlar ve çocuklar yardıma muhtaç. Onları misafir edelim. Ama erkekler neden geliyor. Burada parkta nargile içip yatıyorlar. Onlar yüzünden biz kendi parkımıza gidemiyoruz. Tüm parklar ve bahçeler Suriyeliler tarafından kullanılıyor. Yabancılar ama bizden daha rahatlar.

Buradaki örnekte görüldüğü üzere park,

"Bize Esenler'i bozduğumuzu söylediler. Bu yüzden parkta oturmamızı istemiyorlardı, bizim yüzümüzden rahat edemiyorlarmış. Aslında biz de tedirginiz. Bu yüzden tek başıma dışarı çıkmıyorum."

sokak gibi alanlar yerleşik olanın "bizim alanlarımız" olarak işaretlediği alanlardır. Bu durum bir yandan ev sahibi olan ile olmayan arasındaki hiyerarşik konumlanmadan da kaynaklanmaktadır. Bu konumlanma ev sahibi ile "yabancının" sınırlarını belirler: "İçeridekiler ile dışarıdakileri teşhis ederek bunları birbirinden ayıran hayat-eşiğini sürekli olarak yeniden tanımlar."[18]

> *Görüşmeci 1 (Suriyeli mülteci): Bize Esenler'i bozduğumuzu söylediler. Bu yüzden parkta oturmamızı istemiyorlardı, bizim yüzümüzden rahat edemiyorlarmış. Aslında biz de tedirginiz. Bu yüzden tek başıma dışarı çıkmıyorum. Boş dolaşmıyoruz, hep altı-yedi kişi dışarı çıkıyoruz.*

Ben: Boş dolaşmıyoruz derken neyi kastettiniz?

> *Görüşmeci 1 (Suriyeli mülteci): Sokakta hiçbir şey yapmadan gezemiyorum. Uzun süre bir şey yapmadan bir sokakta durursan insanlar bakmaya başlıyor. İş yapıyormuş gibi görünmek için başım yerde yürüyorum, sokaktaki çöpleri falan topluyorum. Hızlı hızlı yürüyorum. Parklarda toplu olunca daha rahatım. Bizi çalışırken mazur görüyorlar, o da bir süreliğine.*

Buradaki örnekten yola çıkarak yerleşik olanların mekânın denetleyeni gibi göründüğü söylenebilir. Yerleşik olan bunu "evin patronunun, kabul edenin, kendi evinde, kendi devletinde, kendi ulusunda, kendi kentinde efendi olanın, kendi evinde efendi olarak kalanın tanımladığı yerde yapar."[19] Bu nedenle de gözlemenin olağan bir şey olduğunu düşünür. Bu durum yeni gelen mültecinin –görüşmeci 1'in (Suriyeli mülteci) de söylediği üzere- davranışlarına ve mekânı kullanımına yansıyabilir. Yerleşiklik bir yandan ev sahibi olmasıyla ilişkilendirilebileceği için yerleşik olanın eve kimin, ne kadar süreliğine gireceğine dair sorgulama yapma gücünü kendinde bulduğu, yeni gelenleri gündelik hayatta ve tüm mekânlarda denetleme/gözetleme/bakış ile izleme hakkını kendinde tuttuğu söylenebilir. Bu yönüyle yerleşik olan mülteciyi bir görünürlük alanında tutmak ister hâldedir. "Görünürlük, şüphesiz kabul edilecektir ki, önemli bir faktördür. Bir bireyin toplumsal kimliği hakkında gündelik yaşam içerisinde ve bu esnada karşılaştığı tüm kişilerce her daim söylenebilecek şeyler söz konusu bireyce mutlaka önemsenecektir."[20] Görünürlük alanında tutma

ihtimaline karşılık ise mülteci, mekânlarda serbestçe dolaşabilmek adına yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere görünmezlik/fark edilmeme, meşgul görünme gibi taktikler üretmektedir.

Son Söz Yerine

Mekân üzerindeki ilişkiler, yerleşikler ve mülteciler arasında kurulan hiyerarşiler ağıyla şekillenmekte ve yeniden düzenlenmektedir. Mülteciler ile yerleşikler arasındaki eşitsiz konumlanmalarla güç hiyerarşisine dönüşen bir tahakküm alanının gündelik hayatın tüm mekânlarına yayılmış olduğu ve bunun ev, sokak, park, atölye gibi yerleri kapsadığı söylenebilir. Mültecinin sosyo-jeopolitik alanın dönüşümü ve yeniden konumlanma olarak okunabilecek göç süreci güç pozisyonlarında bir incelmeye neden olmaktadır. Bu durum ise mekânları paylaşmanın ve birlikte yaşamanın içeriğini belirlemektedir. Sonuç olarak gündelik hayatın ortak alanlarda gerçekleşmesi sürecinde yeni gelenin "bilinmezliği" ve mekânlarla birlikte imkânların da paylaşılması ihtimali (konut kiralama, enformel sektörde karşılaşma ve istihdam alanının paylaşılması, parklarda karşılaşma, sosyal yardımlara erişim vb.) mültecilerin rekabet edilen "ötekiler" olarak konumlandırılmasına neden olmaktadır. Damgalı mekânlarda mülteci olmak ise damganın yönlendirildiği, işaretlenen ve imaların taşıyıcısı olan biri olarak konumlandırılmayı içermektedir. Bu konumlandırma, içerideki/dışarıdaki ayrımında dışarıdakinin daha "tekinsiz", "belirsiz", "aşina olunamayan" bedensel bütünlüğüne ve gündelik hayatı oluşturan mekânlardaki görünmezliğine-görünürlüğüne[21] dayandırılabilir.

1- Bu yazı Düzce Üniversitesi, Göç Çalışmaları Doktora programı altında devam eden doktora tezinden üretilmiştir.
2- Yeğenoğlu, M. (2016) *Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
3- Lefebvre, H. (2010) *Gündelik Hayatın Eleştirisi 3*, çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel; Lefebvre, H. (2012) *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*, çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel; Lefebvre, H. (2014) *Mekânın Üretimi*, çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel.
4- Esenler Türkiye'deki göç dalgasının en yoğun yaşandığı ilçeler arasında yer almaktadır. Esenler Belediyesi'nin verilerine göre 1940 yılında 860 olan Esenler nüfusu 1970'lerdeki köyden kente göç dalgasıyla hız kazanmış ve 1985 yılındaki nüfus sayımına göre 154.380'e ulaşmıştır. 1990 yılına geldiğinde ise ilçenin toplam nüfusu 214.000'e yükselmiş, 2016 yılında ise 457.231'e ulaşmıştır. Bkz. m.esenler.bel.tr/icerik/102/1730/nufus-bilgileri.aspx
5- Şentürk, M. (haz., 2012) "İstanbul'da Göç, Yoksulluk ve Kentsel Dönüşüm", *Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler'i Anlamak* içinde, Esenler Belediyesi, s.133-54.
6- Esenler Belediyesi'nin 2018 verilerine göre Esenler'in toplam nüfusu 444.561'dir, m.esenler.bel.tr/icerik/102/1730/nufus-bilgileri.aspx
7- Esenler Belediyesi, Esenler Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019, esenler.bel.tr/Files/Stratejik_Plan_2015-2019.pdf
8- Detaylı bilgi için bkz. Şeker, M. (2015) "Quality of life index: A case study of İstanbul", *Ekonometri ve İstatistik e-dergisi*, 23: 1-15.
9- Erdoğan, M. M. (2018) *Suriyeliler barometresi: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi: SB 2017*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
10- Bişkin, H. (2017, 4 Mart) "İstanbul'daki Suriye 5 ilçede toplandı!", *Gazete Duvar*, gazeteduvar.com.tr/turkiye/2017/03/04/istanbuldaki-suriye-5-ilcede-toplandi/
11- Yerleşikler en az on yıldır Esenler'de yaşayan ve ailesinde iç göç hikâyesi bulunan kişiler arasından rastlantısal olarak seçilmiştir.
12- Kearney, R. (2012) *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*, çev. B. Özkul, İstanbul: Metis.
13- Erman, T. (2003) "2000'li Yıllarda Kent Çeperindeki Şiddet: Esenler, İstanbul Olayının Düşündürdükleri", *Almanak 2002* içinde, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, s. 503-7.
14- Lefebvre, H. (2014), *a.g.y.*, s. 26
15- 2016 yılından sonra kentsel dönüşüm gibi nedenlere bağlı olarak ilçenin nüfusunda bir azalma dikkat çekmektedir. Örneğin 2017 yılında ilçenin toplam nüfusu 454.569, 2018 yılında ise 444.561'dir www.nufusu.com/ilce/esenler_istanbul-nufusu Bu açıdan Esenler'in göç veren bir yapıya büründüğünü söylemek mümkündür. Ancak bu göçü iç göç olarak nitelendirmek gerekmektedir. İlçe bir yandan yerleşiklerin başka ilçelere göç etmeye başladığı bir yandan da Suriye, Afganistan, Irak, İran gibi ülkelerden gelenlerin yerleşim yeri haline geldiği bir yapıdadır.
16- Esenler Belediyesi, *a.g.y.*
17- Kelly, U. (2009) *Migration and Education in a Multicultural World: Culture, Loss, And Identity*, Springer.
18- Agamben, G. (2013) *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı, s.158.
19- Derrida, J. (1999) "Konuksev(er-/-mez)lik", *Pera Peras Poros: Jacques Derrida ile Birlikte Disiplinlerarası Çalışma* içinde, çev. F. Keskin, Ö. Sözer, İstanbul: YKY, s. 47.
20- Goffman, E, (2014) *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. L. Ünsaldı, Ş. Geniş, S. N. Ağırnaslı, Ankara: Heretik, s. 88.
21- Burada kişilerin bir özne-beden olarak görünür olmaları şart değildir. Bir grubun, topluluğun varlığına dair işaretlerin olması ve "oradaki", "onlar" olarak işaretlenebilir olması yeterlidir.

Ortak Kullanım Alanlarında Türkiyeliler ile Suriyelilerin "Kamusal Dostluk" İlişkileri

Şima Topaloğlu

Suriye'de 2011 yılının mart ayından bu yana süren savaş nedeniyle yaklaşık 7,6 milyon insan ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de bugün geçici koruma kapsamında 3.654.173 Suriyeli yaşamaktadır[1] ve mültecilerin %92'si kamp dışında yaşamaktadır.[2] Kent mültecilerinin sayılarının, barınma merkezlerinde yaşayanlardan önemli oranda fazla olması ise kent mültecilerinin durumlarını ve Türkiye kentlerinde inşa ettikleri gündelik yaşamlarının tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Fotoğraf: Bekir Dindar

Kent mültecilerinin gündelik yaşam deneyimlerini, büyük oranda, hukuksal statüleri, mekânsal yerleşim politikaları ve yerleştikleri mekânlardaki komşuluk ve kamusal dostluk[3] ilişkileri belirlemektedir. Suriyeliler Türkiye'de uzun bir süre misafir olarak nitelendirildiler. Örneğin AFAD'ın (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) 9.9.2013 tarih ve 2013/8 no'lu genelgesinin ismi "Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetler Hakkındadır".[4] Türkiyeliler ile Suriyeliler arasındaki ilişki de bir dönem bu çerçevede gelişmiş ve Türkiye halkları Suriyeli mültecilere tanınan hakları bir ayrıcalık olarak değerlendirmişlerdir. 2011'de başlayan bu göç dalgasının hızla büyümesi ve Türkiye'nin öngörüsüz bir şekilde geçicilik üzerine kurduğu politikalarının sonucu olarak yeni düzenlemeler yapılmak zorunda kalınmıştır. Nisan 2013'te çıkan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu "(...) kitlesel mülteci akınları konusuyla doğrudan ilgilenmiş ve bu tür vakalarda 'geçici koruma' (madde 91) imkânı öngörmüştür."[5] Bu yasayla birlikte İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak ülkemizde ilk defa Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur ve Geçici Koruma Yönetmeliği 2014 yılında kabul edilmiştir. Bu yönetmeliğe göre Suriyeli mültecilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri için bireysel başvuru yapamaması, onları Türkiye'ye bağımlı hâle getirmiştir. Mültecilerin sağlık, eğitim gibi haklara ulaşımlarını kısmen de olsa sağlayan bu yönetmelik bir yandan da hareket alanlarını sınırlamaktadır.

Kent mültecilerinin nüfuslarındaki artışla beraber kentteki görünürlükleri ve ortak kullanım mekânları artmıştır. Kent mültecilerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım gibi haklardan yararlanmaya başlamaları, kentsel-kamusal mekânları paylaşmaları kenti oluşturan özneler olarak dikkat çekmelerine neden olmaktadır. Bunun sonuçları sosyal dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı olabilmektedir. Türkiye kentlerinde süren bu göç dalgasının getirdiği birçok sorunu devlet, yardım ve hayır anlayışı ile çözmeye çalışmakta fakat yardım ve misafirlik durumu geçicidir ve yardımseverlik; sosyal, ekonomik, politik kararlılığın ve sosyal politi-

kaların yerini dolduramamaktadır.

Mültecilerin sınır kentlerini aşarak ülkenin diğer kentlerine gelmesi farklı dayanışma pratiklerini de beraberlerinde getirmiştir. Bu dayanışma pratiklerinin yaşandığı mahallelerden biri Yarımburgaz Mahallesi'dir. Ben mahalle ile, 2015 yılında "Mülteciyim Hemşerim" Dayanışma Ağı'nın (MHDA) faaliyetleri vasıtasıyla tanıştım. 2017'de faaliyetlerine son veren MHDA farklı etnik ve inanç gruplarının, sonucu şiddete varan karşı karşıya gelme hâllerinden doğan sorunları çözmek adına kaçınılmaz görünen birlikte yaşama hâllerini geliştirmeye odaklanan bir dayanışma ağıydı. MHDA, mültecilerin yaşadıkları sorunları mahalleler ve mahallelerde yaşayan tüm topluluklarla beraber yaşamın içerisine dahil etmeye çalışmaktaydı. Yazının bundan sonraki bölümlerinde de Yarımburgaz Mahallesi'nde, MHDA ile Yarımburgaz Mahallesi Koruma ve Dayanışma Derneği'nin (YMKDD) beraber yürüttükleri faaliyetlerle mahallede nasıl bir kamusal dostluk ortamı kurulduğu anlatılacaktır.

Yarımburgaz Mahallesi'nde Yaşam

Küçükçekmece ilçesinde bulunan Yarımburgaz Mahallesi'nin çevresinde gerçekleştirilen tüm kamu ve özel yatırımlar mahalleyi dönüşüm baskısı altına almıştır. Mahallede kentsel dönüşümün başlayacağı hem mahalleli hem de dönüşümün hazırlıklarına başlayan belediye kurumlarınca kabul edilen bir gerçektir. Yaşanma ihtimali çok yüksek olan bu dönüşümün tartışılması iki nedenle önemli bulunmaktadır. Birincisi; dönüşümün mahallede uzun yıllardır değişmeyen konut tipolojileriyle birlikte sosyal profilin ve bu profilin ortak alanları kullanım biçimlerini değiştirme ihtimalidir. Mahallede kendiliğinden ve kolektif olarak üretilen ortak kullanım alanlarının dönüşümle beraber yok olma tehlikesi ve üretilirken kurulan ilişkilerin de kaybolma ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca bu dönüşüm, mahalleye çeşitli nedenlerle göç ederek gelen insanların kendilerini başka bir göç hikâyesinin içinde bulmalarına neden olabilir. Mahallenin rezerv alan[6] ilan edilmesinden sonra mahalle örgütlenmeleri kurulmuştur. Kurulan mahalle dernekleri kentsel dönüşüm odaklı kurulsalar da bu derneklerden biri olan YMKDD Suriyeli mülteci komşularıyla dayanışma amacıyla çalışmalar başlatmıştır. Suriyeli komşularıyla etkileşime geçen bu mahalle derneğinin asıl olarak dert edindiği kentsel dönüşüm meselesinde mahallenin eski göçmenleriyle yeni mültecilerini ortak bir zemine getirip getiremeyeceği dönüşüm tartışmasının ikinci önemli nedenini oluşturmaktadır.

Eski Göçmenler ile Yeni Mültecilerin Ortak Kullanım Alanları

Devlet kurumlarının Suriyeli mültecileri misafir olarak tanımlamaları, hizmetlerini bu çerçevede çizmeleri Türkiye toplumunun da onları geçici olarak görmelerine neden olmaktadır. Geçicilik süresinin uzaması, linç girişimlerine kadar varan sonuçlar doğurmaktadır. Yine devlet kurumlarının mültecilerin insani haklarını "yardım" adı altında vermesi, STK'ların Suriyeli mültecilerle ilişkilerini yardımseverlik ve hayır üzerinden kurması iki taraflı bir ötekileştirmeye neden olmaktadır. Aslında tüm bu problemlerin sebebi Suriyeli mültecilerin Türkiye'de hâlâ "geçici koruma" dışında bir statülerinin olmamasıdır. Türkiye halklarıyla eşit hakları olamayan Suriyeli mülteciler kendilerine verilenle yetinmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum toplumsal ilişkilere de yansımakta, Suriyelileri daha pasif, daha edilgen bir duruma sokmaktadır. Devletin misafir politikasıyla, STK'ların yardım üzerine kurduğu ilişkiler birleştiği zaman ortaya birbirini tanımayan, birbirine değmeyen, birbirlerine yabancı topluluklar çıkmaktadır. Tam da bu noktada Türkiye'de, Suriyeli mülteciler ülkeye gelmeden çok önce olması gereken kamusal dostluk ortamının kurulmasının gerekliliği ortadadır. "Kamusal dostluk" kavramı, Türkiye'de çözüm sürecinde barış görüşmelerinin yapılmasıyla beraber kullanılmaya başlayan bir kavramdır. Siyasilerin

bu süreçte kullandıkları "kardeşlik" söyleminin eşit hakları referans vermemiş olmasından dolayı karşısına "kamusal dostluk" kavramı koyulmuştur. Çıkış noktası tüm halkların adil, eşit biçimde ve barış içinde yaşamasıdır.[7]

Bu kadar eşitsiz koşullarda bu nasıl gerçekleşecek? Suriyelilerin temel haklarından mahrum oldukları, sadece bu ülkenin değil hiçbir ülkenin vatandaşı olamadıkları düşünülecek olursa kamusal dostluk kavramı nasıl ve hangi alanlarda devreye girecek? Bu soruyu tartışmak, konuyu aslında bir karşılaşma alanı olan ortak kullanım alanlarına getirmektedir. Ortak kullanım alanları "kamusal mekân" kavramından ayrılarak "müşterek" kavramıyla birlikte tartışılmaktadır.

"Kamusal mekânlar 'tüm yurttaşların kullanımına ve becerisine açık yer veya mekân' olarak tanımlanmaktadır."[8] Kamusal mekânlar, özel mülkiyet sınırı gözetilmeden çeşitli grupların ve farklı niteliklerdeki insanların kullanabildiği yerler olarak düşünülmektedir. Fakat yazıya, kamuya[9] açık olarak görünüp belli gruplarca kullanılan mekânlara, kamuya açık olmayan özel alanlar ve Türkiye vatandaşı, hatta hiçbir ülkenin vatandaşı olmayan insanların kullandıkları, toplandıkları, üretim yaptıkları mekânlar da dahil edilmektedir. Kamusal mekân olarak tanımlanan "kamuya" açık alanları müşterek olarak görmek mekânı, bir yandan yasal tanımlardan çıkarırken bir yandan da tanımlı olmayan insan toplulukları için de fiili olarak "tanımlı" hâle getirir. Bu durum da devletin tanımlarının ve sınırlarının olmadığı, sadece fiili olarak var olunabilecek başka örgütlenmelerin gerçekleşebileceği bir ortam/mekân gerektirmektedir. Bu mekânlara ya da tüm bu sınırları aşıp kurulan toplumsal ilişki biçimlerine müşterek denmektedir. Jay Walljasper "müşterek" tanımını "Birlikte sahip olduklarımız ve elbirliğiyle yaptıklarımız" olarak yapmaktadır. Müşterekler sadece fiili olarak bulunulabilecek, vatandaş ya da yurttaş tanımlarının aranmadığı demokratik mekânlardır.[10] Bugün "geçici koruma" dışında statüsü bulunmayan

Suriyeliler ile Türkiyelilerin Ortak Kullanım Alanları

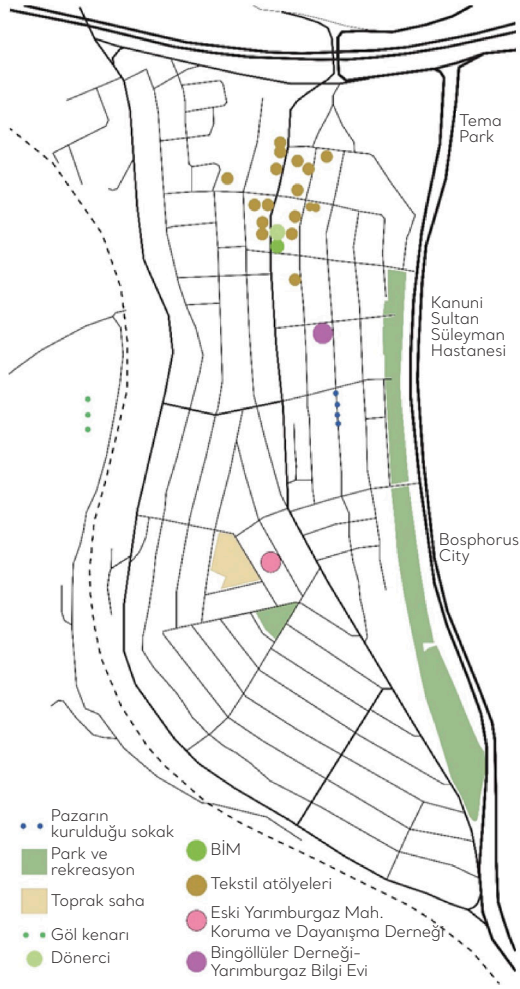

beyond.istanbul

Suriyeli mültecilerin yurttaş olarak kamusal alanda söz hakkı bulunmazken, sadece varlığıyla müşterek alanda söz hakkı bulunmaktadır. "Müştereklestirme pratiklerine yapılan vurgu, özel ya da devlet mülkiyetini aşan bir bakış açısı sunar; kolektif kullanım esasında alan, değer, varlık ve hizmetlerin nasıl üretileceğini belirleyen toplumsal bir ilişkilenme biçimidir."[11] Bu durumda müşterekleri yeniden üretmek ortak bir mücadelenin ve dayanışmanın kapılarını herkese açacaktır. Hayata ve mekâna dair mücadele alanlarının ortaklaşması toplumsal ilişkilerde ve fiziki mekânlarda yaratılmak

istenen kamusal dostluğun önünü açacaktır. Bu nedenle yazı boyunca kamu, vatandaş, yurttaş tanımlaması yapılmadan herkese ait olan alanlar olarak değerlendirilen "ortak kullanım alanları" kavramı kullanılmaktadır. Çünkü tanımlamalar hukuki statüleri olmayan Suriyeli mültecilerin bu mekânlarda toplumsal ilişkiler kurmasında sorunlara yol açabilmektedir.

Yarımburgaz Mahallesi'ndeki ortak kullanım alanlarının bir kısmının özel mülkiyet bir kısmının ise emanet müşterekler[12] olduğu düşünülürse aslında bu yazıda müşterek kavramı daha çok toplumsal ilişki kurma biçimi olarak tartışılmaktadır. "Müşterek dediğimiz şey belirli bir alan, belirli bir değer, belirli bir norm değil, tam tersine ve bunun ötesinde bir toplumsal ilişkilenme biçimidir."[13] Yarımburgaz Mahallesi için "müşterek" kavramının iki önemi vardır. Birincisi, mahallenin değişim sürecine girme ihtimalidir. Bu değişim/dönüşüm yaşanırken ortak kullanım alanlarının şu anki kullanımları ne kadar değişecek, kullanılmaya devam edilecekler mi? Eğer dönüşüm gerçekleşirse Yarımburgaz Mahallesi için müşterek kavramının en önemli öğelerinden biri olan sokaklar, dönüşümünden sonra da düğün alanı, oyun alanı ya da pazaryeri olarak kullanılabilecek mi? Kaçınılmaz görünen bu dönüşümde mahalleli müştereklerine, kendi yaşam alanlarına ne kadar sahip çıkabilecek? Yarımburgaz Mahallesi'nde farklı kültürlerden, farklı mezheplerden, farklı etnik kökenlerden birçok insan yaşamaktadır. Bu çeşitliliğe en son eklenenler ise Suriyeli mülteciler olmuştur. İkinci önemli nokta ise bu farklı grupların ortak kullanım alanlarında nasıl ilişkiler kurdukları ve bu ilişkilerin nasıl dayanışmacı ilişki biçimine döndürüleceğine dair sorulardır.

Peki müşterekler nereler ve nerelerdeler? Müşterekler beraber oturulan, yürünülen, yenilen, karşılaşılan her yerdir. Beraber üretilen, beraber oynanılan, beraber mücadele edilen kısacası dayanışılan mekânlardır. Bu-

Suriyeli gençler mahallenin az katlı ve bahçeli konut tipolojisini Suriye'de yaşadıkları evlere benzetmekte ve özellikle Atakent Mahallesi'ndeki yüksek katlı binalar gibi konutlarda yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir.

rada önemli olan soru, ortak kullanım alanları müştereklere dönüştürülebilir mi? Bu sorunun en güzel yanıtlarından biri Yarımburgaz Mahallesi'nde verilmiştir. Mahallede yeniden toplumsal ilişkiler kurmaya çalışarak ortak kullanım alanlarını müştereklere çeviren bir dayanışma ağı örgütlenmiştir. Bu yeniden örgütlenme modeli fiziksel mekânlara da yansımıştır. Bu yansımayı mekânda okuyabilmek için mahallede rehberli yürüyüşler yapılmıştır. Rehberli yürüyüş yöntemi gözlemcinin mekânı hareketle algılamasını sağlamaktadır. Thibaud'nun teorileştirdiği yöntem, kentte yaşayan sakinlerin kendi belirledikleri rota boyunca yürüyerek, kendi kelimeleriyle mekânı anlatması temeline dayanmaktadır. "Rehber, gezi sırasında geçtiği mekâna dair geçmişte veya mevcutta var olan somut ve somut olmayan değerlere ilişkin bilgileri kendi yaşam deneyimleri üzerinden aktarmaktadır."[14] Klasik algı çalışmalarına alternatif olan bu yöntem kullanılarak Yarımburgaz Mahallesi sakinlerine nerelerde toplanıldığı, kimlerle toplanıldığı, ortak kullanım alanlarının nereler olduğu ve oralarda kimlerle karşılaştıkları soruları sorulmuş ve yürüyüşçülerden mahallede diledikleri gibi dolaşmaları istenmiştir.

Yürüyüşlerin en önemli bulgulardan biri, mahallede bulunan toprak sahanın önemli bir mekân olduğudur. Bu saha Türkiyeli, Suriyeli fark etmeden mahalledeki genç erkekleri ve çocukları bir araya getirmektedir. Mahallede kurulan futbol takımının idmanları, YMKDD ile MHDA'nın mahallede 2016 ve 2017 yıllarında düzenlediği "Altınşehir Uluslararası Mahalle Futbol Turnuvası" burada gerçekleştirilmiştir. Bu turnuva mahalleyi, kent mültecilerini ve diğer mahallelileri bir araya getirmiştir. Turnuvada Türkler, Kürtler, Suriyeliler, Afganlar, Iraklılar gibi farklı kimliklerden mahallelilerin oluşturduğu takımlar bulunmaktadır. Bu toprak saha sadece mahallenin değil diğer mahallelerden, ilçelerden gelen insanların da kullandıkları bir mekân hâline gelmiştir. Burada önemli olan tek şey farklı insanların bir araya gelmesiyle dostluk ve dayanışma turnuvasının yapılması değil, turnuva için gerekli olan alanın düzenlenmesinin, malzeme yerleştirilmesinin turnuvaya katılanlarla beraber yapılmış olmasıdır. Mahallenin geniş boşluklarından biri olan bu saha, çocuklar için futbol idmanlarının gerçekleştirilmesiyle başka bir anlam da kazanmıştır. Mahallenin gençleri ile YMKDD'nin gönüllülerinin beraber hazırladıkları, Atatürk Olimpiyat Stadyumu'nun karşısındaki bu toprak sahada oynanan maçlar, müşterekler tartışmasına ve beraber üretme biçimlerine verilebilecek en güzel örneklerdendir.

Özellikle Yarımburgaz Mahallesi gibi, kentsel dönüşüm alanları arasında sıkışıp kalan mahalleler kentsel dönüşüm süreçlerinin doğurduğu sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sıkıntılar mahallede yaşayan herkes için ortak olmasına rağmen tüm mahalleliyi bir araya getirmek ve bu süreçlerin zorluklarıyla beraber mücadele etmekte zorlanmaktadırlar. Yarımburgaz Mahallesi'nde de Suriyeli ve Türkiyeli gençler yaşadıkları mahallenin dönüşüm projeleriyle karşı karşıya kalabileceklerinin farkındalar ve yaşanacak olan süreçten endişe duymaktalar. Suriyeli gençler Yarımburgaz Mahallesi'nin az katlı ve bahçeli olan konut tipolojisini Suriye'de yaşadıkları evlere benzetmekte ve bu nedenle özellikle Atakent Mahallesi'ndeki yüksek katlı binalar gibi konutlarda yaşamak istemediklerini yürüyüşler esnasında belirtmişlerdir. Tam da bu nedenlerle mahalle derneğinden beklenen, kentsel dönüşüm süreçleri için yaptıkları faaliyetlere Suriyeli mültecileri de dahil etmeleri olacaktır. "Ortak kullanım alanları" genelde erkekler ve çocuklarca kullanılmakta; kadınlar için en önemli toplanma alanının yaşadıkları evler olduğu gözlemlenmişir. Özellikle dil problemi yaşayan Suriyeli kadınlarla rehberli yürüyüşler yapılamamıştır. YMKDD'nin faaliyetleriyle Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar komşuluk hukukunu geliştirmeye başlamış olsalar da henüz çok fazla insan arasında bu bağ kurulamamıştır.

Ortak kullanım alanlarından bir diğeri tekstil atölyeleridir. Tekstil atölyeleri özellikle Suriyeliler için önemli bir karşılaşma mekânı ve günlük ilişkilerini kurdukları mekânlardır. Yürüyüşler esnasında Türkiyeliler için ortak

kullanım algısının daha çok sosyalleşebildikleri alanlar, yani pazarlar, göl kenarı, dernek alanı ya da sokaklar olduğu gözlenmiştir.

Tekstil atölyeleri Suriyeli çocuklar için de çok önemlidir. Özellikle mahallenin ilk tekstil atölyelerinden biri olan "Aziz Bebe" atölyesini Suriyeli çocuklar sıkça göstermiştir. Suriyeli ve Türkiyeli çocukların ortak olarak belirledikleri alan ise YMKDD ile MHDA'nın yaptığı bir atölye kapsamında elma ağacı diktikleri alandır. Bu alan çocuklar için çok önemli olmakla beraber mahallede en çok korumak istedikleri alandır. Elmaları diktikleri mekâna, beraber dikim yaptıkları arkadaşlarına ayrı bir anlam yüklemişlerdir. Derneğin yanındaki boş arsayı çocuklar kolektif olarak yeniden üreterek yeni bir toplumsal ilişkinin nasıl geliştirileceğinin güzel bir örneğini göstermektedirler. Böylelikle mahalle, çocukların eliyle yeni bir müşterek alan kazanmıştır.

Kurulması gereken bir ilişki biçimi olan kamusal dostluk, Suriyeli mülteciler meselesinde özellikle Suriyelilerin belirsiz hukuki durumları nedeniyle tıkanmaktadır. Çünkü kamusal dostluk ilişkilerinin kurulabilmesi için öncelikle tüm grupların eşit olması gerekmektedir. Bu noktada kamusal dostluk kavramının tekrar devreye girebilmesi için sınır ve kural tanımayan müşterekler en uygun alanlar olarak görülmektedirler.

Dayanışmanın, komşuluğun, tanışıklığın en güzel ve rahat kurulabileceği birimler olan mahalleler kamusal dostluk ilişkilerinin kurulmasında etkili olan en temel yapıtaşıdır. Yarımburgaz Mahallesi'nde gerçekleştirilen turnuvalarla, şenliklerle, çocuk atölyeleriyle dernek mekânı müştereklerleştirilmiştir. Böylelikle yapılan işlerde beraber üretmenin, tartışmanın, düşünmenin, yan yana gelmenin çok kıymetli olduğu gösterilmiştir. Dayanışma ilişkilerini örmek, halklar arasında kamusal dostluk ilişkileri kurmak, mekânın ve toplumsal ilişkilerin yeniden dönüşümünü sağlamak zaman ve emek gerektirmektedir ama bu durum dayanışma ilişkilerinin kurulamayacağı anlamına gelmemektedir.

1- Detaylı bilgi için; bkz. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, goc.gov.tr/gecici-koruma5638
2- Türkiye'deki toplam mülteci sayısının %8'i kamplarda yaşamaktadır. Geri kalan %92 ise Türkiye'nin 81 iline dağılarak kent mültecileri olarak yaşamaktadır. Bkz. Erdoğan, M. M. (2017) "*Kopuş"tan "Uyum"a Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
3- Kamusal dostluk, farklı kimliklerin, birbirlerini eşit ve eşdeğer kabul etmesi ve birbirleriyle dayanışmasını sağlayacak demokratik bir ilişki biçimi olarak tanımlanır. Kamusal dostluk; tüm grupların birbirini eşit gördüğü, demokratik ortamlarda kurulan dayanışmacı ilişkilerdir. Bkz. Bora, T. (2017) "Halkların Köprüsü Derneği'nden Dr. Cem Terzi'yle Suriyeli göçmenler üzerine söyleşi: 'Yardımseverlik, hayırseverlik yerine dayanışma' ". *Birikim Dergisi*, sayı: 335, s.61.
4- Altun, U., Ö. Görel (2016) *Sığınmacılar ve Mülteciler Raporu*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, s.14
5- Erdoğan, M., A. Kaya (2015) *Türkiye'nin Göç Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 301.
6- Rezerv yapı alanı, yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere TOKİ'nin veya idarenin talebine bağlı olarak Maliye Bakanlığı'nın uygun görüşü alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın belirlediği alanlardır.
7- Bora, T., *a.g.y.*
8- Uzun, İ. (2006) "Kamusal Açık Mekân: Kavram ve Tarihe Genel Bakış", *Ege Mimarlık*, 59(4): 14.
9- Türk Dil Kurumu'nda "kamu" sözcüğü bir ülkedeki halkın bütünü olarak tanımlanmaktadır. "Batı dillerinde bu kavrama karşılık gelen 'public' kelimesi de 'halkın sahip olduğu şeyler veya özellikler' anlamına gelmektedir", bkz. Uzun, İ., *a.g.y.*, s.13
10- Walljasper, J. (2014) "Hakikaten Neymiş, Bu Müşterekler", *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey*, çev. T. Birkan vd., İstanbul: Metis, s. 20.
11- Akbulut, B. (2014) "Forumlardan Mahallelere Müşterekler Eylemek", *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey*, a.g.y., İstanbul: Metis, s. 291.
12- "'Emanet müşterekler' doktrini, su gibi kamuya ait ortak kaynakların devlete emanet edilmesi ve devletin bu kaynakları halkın yararına korumasını öngören bir hukuki ilke." Bkz. Maksudyan, N. (2015, 23 Temmuz) "Hemşehriden hemzemine müştereklerimiz" K24, t24.com.tr/k24/yazi/hemsehriden-hemzemine-musterekleri miz
13- Fırat, B. Ö. (2015) "Mekânın Savunusundan Müşterekleri Kurmaya Gezi Direnişi", *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey*, a.g.y., s. 287.
14- Kap Yücel, S. D. (2019) "Kartografik Analiz ve Rehberli Gezi Yöntemleriyle Peyzaj Değişiminin Tespiti: İzmir Selçuk Örneği", *Planlama Dergisi*, 29, s. 65.

Türkiye'deki Iraklı Hıristiyan Sığınmacı ve Göçmenlerin İbadet Mekânı Sorunu

Buğra Poyraz

Bu yazının konusu Iraklı Hıristiyan sığınmacıların[1] ibadet mekânı bulma ve buraları kullanma koşulları üzerine olacak. Öncelikle, bahsedilen sığınmacı grubunun Türkiye'deki tarihine değinmenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Irak Hıristiyanları olan Süryani, Asuri ve Keldanilerin Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere göçü 1991'de Körfez Savaşı ile başladı. Irak'tan gelmeye başlayan ve 2010'ların ortalarında artan göç dalgasıyla sayıları artan Iraklı Hıristiyan sığınmacı ve göçmenler, bugün yalnızca büyükşehirlerde değil, Yozgat, Aksaray, Çorum, Amasya, Kırşehir, Erzurum ve Afyonkarahisar gibi kilise binası ve din adamı bulunmayan küçük Anadolu kentlerinde de ikamet etmekteler.[2] 1990'lı yıllardan beri sığınmacılar şu süreçlerden geçmekteler: Türkiye'ye resmi ya da resmi olmayan yollardan girdikten sonra, sığınma başvurularına cevap verilmesini bekliyor, daha sonra ise Türkiye'deki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) üçüncü ülkelere yerleştirilmek üzere başvurularını yapıyorlar. Eskiden beri Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya, Ortadoğu'dan gelen Hıristiyan sığınmacı aileleri en düzenli şekilde kabul eden üç ülke olagelmiştir. Çok daha az sayıdaki Hıristiyan aile ise 1950'lerden itibaren işçi göçleriyle gidip cemaat üyelerinin kiliseler kurdukları Norveç, Almanya ve İsveç'e sığınıyorlar.

Türkiye, Körfez Savaşı'ndan itibaren Ortadoğulu Hıristiyanların Batı'ya göçlerinde bir köprü ya da bekleme istasyonu görevi görüyor. Bu bekleme süresi oturum iznine, vize alma sürecine bağlı olarak değişiyor. Sosyolog Didem Danış'ın "araf" olarak nitelendirdiği[3] iki-dört yıl arasında değişebilen bu uzun bekleme süresinde sığınmacılar, Türkiye'de öncelikle dini cemaatlerinin sunduğu sosyal ağın yardımıyla geçici bir geçinme ve yaşam düzeni kuruyor, hayatlarını kilise-geçici işler-ev

Fotoğraf: Buğra Poyraz

arasında, Birleşmiş Milletler Ofisi'nden ya da konsolosluk ofislerinden mülakat çağrısı bekleyerek geçiriyorlar. Türkiye'de kalıcı bir hayat tahayyül edemedikleri için uzun süreli iş bağlantıları kuramıyor, önceden kazanılmış pratik tecrübelerine dayanan, dil bilinmesini gerektirmeyecek işlerde (konfeksiyon işçiliği, boyacılık, garsonluk vb.) çalışıyorlar. Hem ibadet edip hem bir sosyal ağa dahil olduklarını hissettikleri Katolik Kilisesi ve Caritas Yardım Örgütü gibi Katolik kurumları, onlara maddi açıdan ve resmi adımlarda yol gösterici uluslararası bir aktör olarak karşımıza çıkıyor.

Türkiye'deki Keldani cemaatini Türkiyeliler ve Iraklılar şeklinde iki gruba ayırmak mümkün. 1. Dünya Savaşı'nı atlatmış olan Güneydoğu'daki Mardin ve Diyarbakır kökenli Keldaniler, 1950'lerdeki göç dalgasıyla İstanbul'a ya da Avrupa'ya gittiler; bölgedeki dokuz köyde yaşamını sürdürenlerse 1980-95 arasında, Fransa ve Belçika'ya çeşitli yollarla gelerek buralarda mülteci oldular. Tüm bu göçlerde İstanbul Keldani Kilisesi, göç etmekte olan cemaat üyeleri için can kurtarıcı bir istasyon oldu. Bugün İstanbul'da bulunan yaklaşık sekiz yüz kişilik Türkiyeli Keldani cemaatinde genellikle Diyarbakır ve Mardin kökenliler ve Şırnak'ın köylerinden de çok az sayıda aile bulunuyor. Bugün Türkiyeli Keldanilerin 20 bininin Paris'in kuzeyinde bulunan Val d'Oise bölgesinde, 10 bininin de Brüksel'de bulunduğunu, Türkiye'de ise hemen hepsi İstanbul'da olmak üzere yaklaşık 800 kişi kaldığını söyleyebiliriz.

Iraklı ve Türkiyeli Keldani cemaati üyelerinin mekânsal dağılımına değinecek olursak, öncelikle Türkiyeli Keldanilerin bugün hemen hemen tamamının İstanbul'da yaşadıklarını söyleyebiliriz. İstanbul'a gelen Güneydoğulu Keldaniler

öncelikle şehrin en büyük kilisesi olan Saint Antoine Kilisesi'nde toplanmaya başlamış, daha sonra Hamalbaşı Caddesi'nde bulunan Aya Triada Rum Katolik Okulu ve Kilisesi 1972 yılında sayıları artmakta olan cemaat üyelerine tahsis edilmiştir. Bu bina 1978'den sonra Güneydoğu'dan gelen ve Avrupa'ya gitmek için para biriktiren ve bürokratik işlemlerin sonuçlanmasını bekleyen ailelere kapılarını açmış, Katolik yardım kuruluşlarından cemaat üyelerine gelen yardımlar buradan dağıtılmıştır. Bu bina alındıktan sonra Türkiyeli ve Iraklı cemaatlerin bölünmesi meydana gelmiştir. Kasım 2011'e kadar Saint Antoine Kilisesi'nin altında bulunan şapeli cemaat kullanmış, buraya Iraklı Keldaniler, Hamalbaşı'ndaki cemaatin merkez binasına Türkiyeliler devam etmiştir. Kasım 2011'de Saint Antoine Kilisesi bırakılmış, Iraklılar Harbiye'de bulunan Saint Esprit Katedrali'ni kullanmaya başlamışlardır. Halen Iraklı Keldaniler buraya gitmekte, Türkiyeli Keldaniler ise Hamalbaşı Caddesi'ndeki cemaat merkez kilisesini kullanmaktadırlar. Bu mekânsal ayrılığın iki sebebi vardır: biri lojistik, diğeri ise kültürel.

Aşağıda detayları verilecek olan Saint Esprit Katedrali'nde görev yapan Salezyen rahiplerin hemen katedralin arkasında bulunan Vatikan Büyükelçiliği Caritas Üniteleri binasında Iraklı Keldani çocuklara yönelik açtıkları okulun burada olması, Iraklıları Saint Antoine Kilisesi'nden Saint Esprit Katedrali'ne çekmiştir. Ayrıca katedralde zaten Fransızca ve İngilizce konuşan, Filipinli, Afrikalı vs. değişik etnik gruplara yönelik ibadetlerin yapılıyor olması, Keldanilere de bir saat diliminin ayrılmasını kolaylaştırmıştır. Iraklı Keldanilerin katedralin yakınlarındaki Kurtuluş, Dolapdere ve Tarlabaşı gibi semtlerde oturuyor olmaları da lojistik etkenlerden biridir.

Türkiyeli ve Iraklı Keldanilerin farklı kilise binalarında ibadet etmesinin kültürel nedenlerinden en önemlisi konuşulan Keldanicenin (Doğu Aramicesi ya da Sureth dili) kullanımındaki farktır. Iraklılar bu dili daha fazla Arapça kelimeler ve tonlama ile konuşurken, Türkiyeliler Türkçe ve Kürtçe kelimeler ve tonlama ile konuşmaktadırlar. Saint Esprit Kilisesi'nde Iraklıların katıldığı Keldani ayininde vaaz Arapça veya Keldanice verilirken, Türkiyeli Keldanilerin Hamalbaşı Caddesi'ndeki ayinlerinde vaazlar Türkçedir.

2016 yılının başında, Türkiye'deki Hıristiyan sığınmacıların sayısı kilise yetkililerinin tahminine göre 45.000 civarındaydı. Bu sığınmacıların bir kısmı Türkiye'den kaçak yollarla göç ettiler, büyük bir kısmı ise yasal prosedürlerin tamamlanmasını bekleyerek BMMYK tarafından üçüncü ülkelere yerleştirildi. Sığınmacıların küçük bir kısmı ise Irak veya Suriye'deki evlerine geri döndü. Keldani Rahip Diril ile Ağustos 2019'da yapılan bir röportajda Türkiye'de yaklaşık 7500 Ortadoğulu Hıristiyan sığınmacı olduğu, bunun %80'inin Iraklı Asuri-Keldanilerden oluştuğu bilgisi alınmıştır. Bu sığınmacıların büyük kısmı üç yıldan fazla zamandır BMMYK veya konsolosluklardan gelecek cevabı bekliyor. Bunlardan bazıları Türkiye'de geçici bir hayat kurmaya ikna olmuş ve yakın zamanda Hıristiyan bir ülkede daha güvenli bir yaşam kurma umudunu neredeyse yitirmişlerdir. Türkiye'deki Keldani Kilisesi'ni yönetmesi için Başepiskopos olarak atanan ve 3 Mayıs 2019'da İstanbul'da yapılan törenle görevine başlayan Mgr. Ramzi Garmo'nun, selefi Mgr Paul Karataş'ın ölümünden 14 yıl sonra Papa tarafından atanması, Katolik Kilisesi'nin Iraklı Keldani sığınmacıları artık Türkiye'deki Hıristiyan demografisi içinde geçici değil, kalıcı bir grup olarak gördüğünün bir işaretidir.[4]

Yerleşik Hıristiyan cemaatlerin bulunduğu büyük kozmopolit şehirlerin dışında yaşayan Iraklı Hıristiyan sığınmacı aileler, ibadethane bulma konusunda her şehirde faklı sıkıntılarla karşılaşıyorlar. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin (SGGD) sağladığı bilgilere göre, Iraklılar 62 uydukente yönlendirilmiş durumda. İkamet etmek zorunda olduk-

ları şehirleri İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün belirlediği Iraklı Hıristiyan sığınmacılar, sayıca çok daha az oldukları Suriyelilerden daha az görünür durumda ve basında daha az yer bulmaktalar.[5]

Ortadoğulu Hıristiyan sığınmacıların Türkiye'de ibadet imkânı bulma konusunda yaşadıkları zorluklara bakıldığında ilk olarak bu toplulukların homojen olmadığı fark edilir. Anadolu şehirlerinde Keldaniler, Süryani Katolikler ve Süryani Kadim Kilisesi üyeleri karma şekilde bulunmaktadır. Türkiye'de farklı şehirlere yayılmış olan sığınmacılara hizmet verebilecek Arapça bilen din adamlarının sayısı çok azdır. Süryani Katolik Kilisesi, Keldani Kilisesi ve Süryani Kadim Kilisesi işbirliği yaparak bu topluluklara ulaşmaya çalışıyor. Süryani Katolik Kilisesi'nin Türkiye'deki Patrik Vekili Korepiskopos Çanlı Hıristiyan sığınmacılarla yoğun şekilde çalışanlardan biri. İstanbul'da ikamet ettiği halde Anadolu'daki Hıristiyan sığınmacıları sık sık ziyaret eden Çanlı'nın 2016 yılında *Agos* gazetesine verdiği röportajda belirttiği gibi, Hıristiyan sığınmacılar da Müslüman olanlar gibi Türkiye'de serbest dolaşım hakkına sahip değiller ve yerleştirildikleri şehirlerden ayrılamıyorlar. Kilise binalarının mevcut olduğu şehirlere gidemedikleri için, yukarıda isimleri zikredilen üç kiliseye mensup Arapça bilen din görevlileri bu şehirlere gitmek zorunda.[6] Çanlı'nın açıklamalarından bu sığınmacıların çoğunun küçük Hıristiyan köylerinden geldiklerini, her gün kiliseye giden ve kiliseye ihtiyaç duyan bireyler olduklarını da öğreniyoruz.

Arapça konuşan Süryani ve Keldani din görevlileri Anadolu şehirlerine gittiklerinde buralarda düğün salonu kiralıyorlar. Bu yerlerde vaftiz ve düğün gibi merasimler aynı gün art arda yapılıyor. Birçok yerde bu salonlar sığınmacıların dini merasimleri için normalden yüksek fiyatlarla kiralanmakta. Kira sözleşmesi yapılacağı zaman salon sahipleri, mekânı Hıristiyanların ibadet için kiraladığı duyulursa salona kötü gözle bakılacağını ve düğünler için kiralamakta zorlanacaklarını iddia ederek kira ücretini artırmak istiyorlar. İstanbul'da ikamet ettiği hâlde farklı şehirlerdeki Hıristiyan sığınmacıları ziyaret eden Keldani Kilisesi rahibi Diril'in ifadelerine göre, bir günlük düğün salonu kirası 2016 yılında 900 dolar civarındaydı.[7] 2019 yılında ise doların Türk Lirası karşısında artmasıyla fiyatlar aşağıya indi. Gündüz saatlerinde 2500 Türk Lirası karşılığında düğün salonları dini törenler için kiralanabilmekte. Bu meblağı sığınmacılar değil, din adamları karşılamaktalar. Kırşehir gibi birbirini göçten önce tanıyan sığınmacıların yaşadığı şehirlerde ise evlerde ibadet ediliyor ve Rahip Diril, böyle yerlerde, evlerde dini tören yapıyor. Evlerde ailelerin bir din görevlisiyle buluşmasını ev sahipleri ya da komşular fark ederse, bu durum aileler için risk oluşturmakta. Genellikle ev sahipleri kiracılarının Hıristiyan olduğunu bilmiyorlar ve bunu öğrendiklerinde kiracılarını çeşitli bahanelerle evlerinden çıkarıyorlar.

Fotoğraf: Buğra Poyraz

Keldani-Asuri Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (KADER), BMMYK başvuru dosyalarını hazırlamaları için mültecilere yardım eden bir kurum ve aynı zamanda kilise destekli bir hayır derneğidir. Türkiye'deki Keldani Kilisesi Patrik Vekili Korepiskopos Yakan derneğin kurucularından biri olarak BBC'ye verdiği demeçte, derneğin ayda yaklaşık sekiz bin kişiye giysi yardımı sağladığını söylemekte ve kilisenin sığınmacılar üzerindeki sorumluluğunu şu sözlerle vurgulamakta:

> *"Şu an Suriyeliler görünüyor sadece ama Iraklılar da çok perişan. Iraklılara göçmen statüsü veriliyor sadece ama bir yardım yok. Eğitim ve sağlık hizmeti yok, gıda yardımı yok. Onları hayatta tutmak bize kalıyor. Göçmen insan kayıp insandır."*[8]

Buna ek olarak, uzun yıllar boyunca hiçbir pastoral hizmetin verilmediği veya yalnızca eski Sovyet ülkelerinden gelen birkaç göçmene dini hizmet verilen Samsun ve Trabzon şehirlerinde Katolik cemaati, 2010 yılının ikinci yarısında göç dalgaları sonucu artık neredeyse tamamen Iraklı Hıristiyan sığınmacılarla dolu.

Caritas Türkiye, uzun yıllardır Secours Catholique-Caritas Fransa ile ortak projeler yürütmekte. Harbiye'de bulunan Vatikan destekli bu hayır kurumu İstanbul'daki sığınmacılara ve göçmenlere yönelik tıbbi yardım, gıda yardımı, yasal danışmanlık ve giysi yardımı sunuyor. Caritas ayrıca, özellikle sığınmacı kadınlar ve çocuklar için eğitsel ve sosyokültürel etkinlikler organize ediyor.[9] Daha önce resmi bir çatısı olmadan Vatikan Büyükelçiliği çatısı altında hizmet veren Caritas Türkiye, özellikle afet zamanlarında, Van ve İzmit depremlerinden sonra buralarda okullar yaptırmıştır. Ekim 2014'ten beri çalışmalarına Karitas Vakfı olarak devam etmekte.

Caritas Türkiye'nin 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren birincil faaliyeti Irak'tan üçüncü ülkelere göç yollarında Asuri-Keldanilere maddi ve bürokratik yardım sunmak oldu. Caritas ofisi, sığınmacılara sadece hayati materyaller sağlamakla yetinmedi, aynı zamanda resmi başvuru süreçlerini ve mülakatları doğru bir şekilde takip edebilmeleri için uzmanlar yardımıyla Arapça destek de vermekte.

IŞİD saldırılarından sonra yoğunlaşan sığınmacı göç dalgasından önce, Türkiye'de yaklaşık yüz altmış bin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Hıristiyan vardı ve bu rakam, Türkiye nüfusunun yaklaşık %0,2'sine tekabül ediyordu. Birkaç yıl önce Hıristiyan din adamlarına yönelik bir dizi cinayet[10] Türkiye'deki Hıristiyan cemaatler üzerinde büyük tedirginlik yarattı. Örneğin bazı sığınmacı Hıristiyan ebeveynler bu korkudan dolayı çocuklarının Müslüman çocuklarla aynı okula giderek iletişim kurmasına izin vermemiştir. Her ne kadar sığınmacıların çocuklarının eğitim hakkı olsa da ailelerin çoğu, yerel dili konuşamayan çocuklarının ayrımcı-

lığa uğramamaları için Türkiye'de okula göndermemeyi tercih ediyor.

1903'te Türkiye'ye yerleşen Salezyen teşkilatına mensup rahiplerin yönettiği İstanbul'daki Don Bosco Okulu, Irak'tan gelen Asuri-Keldani sığınmacı çocuk ve gençler ile zulümden kaçan ailelerine özel programlar sunuyor. Yine Harbiye'de Vatikan Büyükelçiliği Caritas Üniteleri'nin parçası olan binadaki bu okul gün boyunca öğrencileri, gidecekleri ülkedeki yaşıtlarıyla aynı seviyede okula başlayacak şekilde donatmayı hedeflerken, yetişkinler de gündelik işlerde çalışabiliyor. Okulu Saint Esprit Katedrali'nde görev yapan Salezyen rahipleri 1996'da Irak'tan gelen Keldani sığınmacı dalgasına geçici bir cevap olarak açtı. Bölgede hâlâ süren çatışma ortamı nedeniyle yılın her döneminde buraya öğrenciler gelmeye devam ediyor. Merkezde halen öğrencilere başta İngilizce olmak üzere matematik, coğrafya ve müzik dersleri verilmekte.[11] Burada eğitim yılın her ayında devam ediyor. Yaz aylarında yapılan aktiviteler ve kamplarla Keldani çocuklar hem sosyalleşecekleri bir alana kavuşuyor hem de İngilizce öğrenerek gidecekleri yeni ülkelerindeki hayatlarına hazırlanıyorlar. 2014 yılında Türkiye'ye gelen Papa Françesko'nun da bu okulu ziyaret edip sığınmacı çocuklarla görüştüğünü ve okulun faaliyetlerinin İstanbul Valiliği'nin bilgisi dahilinde devam ettiğini belirtelim. İstanbul dışında yaşayan Keldani sığınmacı çocuk ve gençlere ise birkaç küçük girişim dışında hiçbir eğitim ve sosyalleşme seçeneği sunulamamaktadır.

Yazıda görüldüğü gibi, Türkiye'de sığınmacı olan Iraklı Asuri-Keldaniler, mekânsal olarak dağılmış durumdalar. Azınlık göçmen gruplarında çoğunlukla görülen mekânsal kapanma eğilimi, burada uydukent uygulaması nedeniyle gerçekleşememektedir. Cemaat üyelerinin farklı şehirlere saçılmış ve kopuk hâlde olması, bu küçük toplulukları İstanbul'dan gelerek ziyaret eden din adamlarının önemini öne çıkarmaktadır. Katolik Kilisesi din adamları ve hayır kurumları bu göç yolunda sığınmacılara sunduğu sosyal ağ imkânı ve maddi manevi destekle uluslararası bir aktör niteliğindedir. Metropollere yerleştirilen bireyler ve küçük yerleşim yerlerinde yaşayanlar arasında çok büyük imkân farkları görülmekte, din adamları ilişki içerisinde oldukları kurumlar vasıtasıyla maddi ve bürokratik yardımların ulaştırılması için çaba göstermekte ve dini törenleri sığınmacılar için erişilebilir kılmaktadır.

1- Bu yazıda Iraklı Hıristiyan toplumunun büyük kısmını kapsayan Keldani Kilisesi üyesi olan Asuri-Keldaniler konu edilecek ve dini cemaat için kısaca "Keldani" demekle yetinilecektir.
2- Rifat Başaran'ın haberine göre 2015 sonu itibariyle Türkiye'de 45 bin Hıristiyan sığınmacı bulunmaktaydı. Başaran, R. (2015, 18 Aralık) "Christian Refugees Face Difficulties, Hide Religion in Turkey", *Hürriyet Daily News*, hurriyetdailynews.com/christian-refugees-face-difficulties-hide-religion-in-turkey--92719
3- Danış, D. (2006) "'Attendre au Purgatoire'»: Les réseaux religieux de migrants chrétiens d'Irak en transit à Istanbul", *Revue européenne des migrations internationales*, 22(3), journals.openedition.org/remi/3301
4- 22 Aralık 2018'de Papa Françesko, Tahran Keldani Başepiskoposu Garmo'yu Türkiye Keldanilerinden sorumlu Diyarbakır Başepiskoposu olarak atadı. Bkz. press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/12/22/181222c.html
5- Arslan, R. (2015, 30 Ocak) "Türkiye'nin Görünmeyen Sığınmacıları: Iraklılar", BBC News Türkçe, bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150130_turkiyede_irakli_gocmenler
6- Orhan Çanlı ile röportaj: "Sığınmacılara bir damla temiz su olmaya çalışıyoruz" (2016, 23 Aralık) *Agos* gazetesi, agos.com.tr/tr/yazi/17314/siginmacilara-bir-damla-temiz-su-olmaya-calisiyoruz
7- Durand, O. (2016, 29 Kasım) "Itinerant Chaldean Priest Gives Hope to Christian Iraqi Refugees in Turkey", cruxnow.com/cns/2016/11/29/itinerant-chaldean-priest-gives-hope-iraqi-christian-refugees-turkey/
8- Arslan R., *a.g.y.*
9- Caritas Türkiye Ofisi, caritas.org/where-caritas-work/europe/turkey/
10- Çelik, H. (2010, 5 Haziran) "Papa... Santaro... Malatya... Padovese... Şimdi sıra kimde?", posta.com.tr/yazarlar/hakan-celik/papa-santaro-malatya-padovese-simdi-sira-kimde-32162
11- Don Bosco okulunu yöneten Salezyen rahip Calleja ile mülakat, 10 Haziran 2018.

Kent Mülteciliği, Topluma-Dayalı Koruma ve Toplum Merkezleri

Kristen Sarah Biehl

Bugün Türkiye'de bulunan mültecilerin neredeyse tamamını "kent mültecisi" olarak tanımlamak mümkündür. 2011 yılında Suriye'den zorunlu göçlerin başlaması sonrasında ülkeye gelen mülteciler, ilk yıllarda devlet gözetiminde olan kamplarda koruma altına alınırken 2013 yılı itibariyle göçün yoğunlaşmasıyla birlikte "kentlere göç" olgusu oluşmaya başlamıştır. Nitekim bugün Türkiye'de geçici koruma kaydı bulunan Suriyeli mültecilerin %98'inin kampların dışında yaşadıkları ve şehirlerde yoğunlaştıkları bilinmektedir.[1] Aynı durum Suriyeli olmayan ve Türkiye'de sığınma talebi bulunan veya mülteci statüsü hakkı kazanmış olanlar için de geçerlidir.[2] Bu nüfus da Türkiye'nin iltica politikası gereğince zaten uzun yıllardır "uydukent" diye tabir edilen şehirlerde ikamet etme zorunluluğuna tabi tutulmaktadır. Türkiye'de görülen bu duruma istinaden bu yazı "kent mülteciliği" olgusunun uluslararası koruma literatüründe tanımlanışını incelemeyi ve bu yazında vurgulanan "topluma-dayalı koruma" yaklaşımını Türkiye'de farklı toplum merkezleri pratikleri çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır.

Kent Mülteciliği Kavramının Doğuşu

Genel olarak dünya nüfus hareketliliklerinde gözlemlendiği üzere, son on yıllarda küresel mülteci nüfusları da giderek artan biçimde kırsal kesimlerde yer alan korunaklı kamplar yerine kentsel alanlara yönelmektedirler. 1990'larda hız kazanmaya başlayan bu olgu, bu dönemde hem

Mülteci nüfuslarının kırsal kesimlerde yer alan korunaklı kamplar yerine kentsel alanlara yönelmeleri yeni bir uluslararası politika alanını ortaya çıkarmıştır.

devletler ve sivil toplum kuruluşları hem de akademik topluluk[3] nezdinde önem kazanan yeni bir uluslararası politika alanını ortaya çıkarmıştır. Çünkü kapalı kamplara kıyasla kentlerde yerleşik toplulukla iç içe yaşayan mültecilerin korunması farklı zorluklara tabidir.[4] Örneğin, en basitinden, şehir ölçeğinde mültecilerin ihtiyaçlarını ya da uğradıkları hak ihlallerini tespit etmek ve hizmete erişimi sağlamak daha zordur. Ayrıca mültecilere hizmet sağlama süreçlerinde yerel toplulukları da hesaba katmak gerekir (bilgilendirme, sunulan hizmete dahil etme, uyumu artırma gibi), yoksa bugün Türkiye'de yaygın olarak görüldüğü üzere kendi sosyal-ekonomik zorluklarıyla mücadele eden yerel topluluklarda mültecilere karşı yoğun bir öfke oluşabilmektedir.

1950 yılında kurulan ve mülteci sorunlarının çözümü konusunda küresel düzeyde liderlik eden Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), bu zorluklar ışığında kent mülteciliğini ve bu nüfusa yönelik yapılacak uluslararası yardımların koşullarını ve tedbirlerini tanımlayan ilk belge olma niteliğini taşıyan BMMYK Kent Mültecileri Kapsamlı Politikası[5] belgesini 1997 yılında yayımlamıştır. Burada "kent mültecisi" Madde 7 altında şu şekilde tanımlanır:

> *Kentsel bir alanda yardım için değerlendirilmeye istinaden, "kent mültecisi" terimi kendi ülkesinde kentli bir geçmişe sahip ve* prima facie *(varışta mülteci) vakası olmayan bireyleri nitelendirmek için kullanılır. Taşralı bir geçmişe sahip mülteciler olağandışı durumlarda -eğer sığındıkları ülkede kendi kendilerine yetmeleri için kırsal yerleştirme olanakları mevcut değilse- kent alanlarında yardım için değerlendirmeye*

alınabilirler. Düzensiz yer değiştirenler kent alanlarında destek için değerlendirmeye alınmazlar.

Fakat bu belge pek çok önemli uluslararası yardım kuruluşunca "kent mülteciliğini" ve bu nüfusların yönetimini genel olarak çok olumsuz bir dille tanımlamasından ve dolayısıyla alttan alta yine kamp modelini ideal çözüm olarak sunma tutumundan ötürü yoğun eleştiriye maruz kalır.[6] Örneğin, tanımda görüldüğü üzere kırsal kesimlerden göç etmek zorunda kalan mültecilere kentte yaşam hakkı sınırlandırılmaktadır. Aynı şekilde *prima facie* mülteciler (büyük ölçekli zorunlu göçler çerçevesinde başka bir ülkeye sığınanlar) ve "düzensiz yer değiştirenler" (gittikleri ilk ülkede resmi koruma kanallarına erişimi sağlamış ya da sağlayabilecekleri hâlde başka ülkeye göç eden mülteciler/sığınmacılar) bu metinde "meşru olmayan" kent mültecileri olarak tanımlanırlar, ki bu da BMMYK'nın koruma yardım ve faaliyetleri kapsamına alınmayacakları anlamına gelir.

2009 yılında yayımlanan "Kentsel Alanlarda Mülteci Koruması ve Çözümleri için BMMYK Politikaları"[7] belgesinde ise, bu haklı eleştirilerin dikkate alındığı, kimin "kent mültecisi" olamayacağından ziyade kentsel alanlarda yaşayan tüm mültecilerin haklarının korunması ve bu koruma sürecinde sorumluluğu bulunan tüm tarafların görevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli olan koruma stratejilerinin ne olması gerektiği konusuna yoğunlaştığı görülür. Bu stratejiler de şu şekilde tanımlanmaktadır:

> *Karşılama tesisleri sağlamak, kayıt altına alma ve bilgi toplama işlemleri; mültecilerin belgelendirilmiş olduğundan emin olmak; mülteci statüsünü belirlemek; kamuyla bağlantı kurmak; kent mültecileriyle yapıcı ilişkileri desteklemek; güvenliği devam ettirmek; geçim kaynaklarını ve kendi kendine yetmeyi teşvik etmek; sağlık, eğitim, ve diğer hizmetlere erişimi temin etmek; maddi gereksinimleri karşılamak; kalıcı çözümleri teşvik etmek; yer değiştirme sorununu ele almak (s.8).*

Topluma-Dayalı Koruma Anlayışı

Kent mülteciliği kavramına paralel olarak son on yılda gelişen bir diğer kavram da "topluma-dayalı koruma" anlayışıdır. Bu yeni yaklaşımın ortaya çıkışında kent mülteciliği olgusunun yanı sıra yine 1990'larda öne çıkan başka kaygılar da etkili olmuşlardır. Örneğin, bağışçı kuruluşların mültecilere sağladıkları finansal desteklerde görülen sert düşüşler, ayni ve maddi yardımlar temelinde mültecilerin yardıma bağımlı hâle dönüşmeleri ve bugün Suriye krizinde de olduğu gibi yerinden edilme süreçlerinin kalıcılaşan geçicilik hâli (*protracted displacement*) etkin nedenler arasında sayılabilir.

Bu yeni yaklaşım, ilk olarak BMMYK'nın 2001 de yayımladığı "Toplum Kalkınması Yaklaşımının Sağlamlaştırılması"[8] belgesinde ana hatlarıyla tanımlanmış, 2008'de yayımlanan BMMYK Operasyonlarında Topluma-Dayalı Yaklaşım[9] belgesinde de kapsamlı olarak bir kullanım kılavuzu formatında detaylandırılmış ve şu şekilde tanımlanmıştır:

> *BMMYK program serisinin her adımında ilgi alanındaki bireylerle beraber çalışma yöntemidir. Bu yaklaşım bireylerin dayanıklılığını, kabiliyetlerini, becerilerini ve özkaynaklarını tanır, koruma ve çözüm sunmak için bunları temel alır ve topluluğun kendi belirlediği hedeflerini destekler. (s.14)*

Son olarak, yine BMMYK'nin 2013 yılında politika notu olarak yayımladığı "Topluma-dayalı Korumayı Anlamak"[10] belgesi de bir önceki on yıllık süreçte topluma-dayalı yöntemlerle sunulan koruma hizmetleri çerçevesinde çıkarılan önemli dersleri belgeler ve BMMYK çalışanları ve işbirlikçileri arasında daha fazla kullanılması için araçları paylaşır. Bu belgede aktarıldığı

üzere topluma dayalı koruma esas olarak "toplulukların kendilerini etkileyen programların her alanıyla anlamlı ve kapsamlı bir şekilde ilişkilendiğini, ve böylece topluluğun değişim için bir lokomotif olarak ana rolünü güçlendirdiğini işaret eder." (s.5)

Bir Koruma Modeli Olarak Toplum Merkezleri

Toplum merkezlerinin açılması ve düzenlenmesi topluma-dayalı yaklaşımın kapsadığı birçok değişik stratejiden biridir. 2016'da, BMMYK'nin yayımladığı "Eylem Halindeki Korumaya Topluma Dayalı Yaklaşım - Toplum Merkezleri" metnine göre,[11] toplum merkezleri, farklı geçmişleri olan kadınların, erkeklerin, erkek ve kız çocuklarının sosyal etkinlikler, eğlence, eğitim ve geçim programları, bilgi aktarımı, ve diğer etkinliklere katılım amacıyla kullanabileceği güvenli ve halka açık yerlerdir. Kurulmalarının arkasındaki ana amaç mülteci ve ev sahibi toplulukları güçlendirmek ve kendi hayatlarını etkileyen kararlara dahil olmalarını teşvik eden bir alan sağlamaktır. Metin aynı zamanda toplum merkezlerindeki aktivitelerin ve hizmetlerin yerel bağlama ve ekonomik duruma göre şekilleneceğini vurgular ve şu gibi hizmetlerin genelde mevcut olduğunu belirtir: seferberlik ve yerinde erişim, beceri geliştirme, farkındalık oluşturma ve bilgi paylaşma, eğitim, eğlence, diğer yardımlar (kayıt, yönlendirme, geribildirim ve şikâyet mekanizmaları).

Genel olarak, toplum merkezlerinin ana hedefi mültecilerin korumasını sağlamaktır. Koruma da potansiyel tehlikelere karşı güvenliği sağlama, temel yaşam gereksinimlerini karşılayan hizmetler sunma ve bireylerin durumlarını iyileştirmelerine ve insan haklarını onurlu bir şekilde kullanabilmelerine olanak sağlamayı kapsar. Kent mültecileri kamplardaki gibi izole bir şekilde yaşamak yerine, çoğu zaman kendileri de istikrarsız sosyo-ekonomik koşullarla boğuşan ev sahibi topluluklarla yakın mesafede yaşadıkları için, toplum merkezlerinde mültecileri korumak için geliştirilen stratejilerin aynı zamanda ev sahibi toplulukları da göz önünde bulundurarak geliştirilmesine önem verilir.

Türkiye'de Toplum Merkezi Uygulamaları

Türkiye'de toplum merkezleri sosyal sorunların çözümünde çok uzun yıllardır farklı kurumsal çerçeveler nezdinde varlık gösteren kuruluşlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmaya başlayan Halkevleri modeli dışında, toplum merkezleri özellikle 1990'lar sonrasında gelişen göç ve kentleşme sorunları çerçevesinde tekrar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yakın tarihsel süreçte ortaya çıkan toplum merkezleri incelendiğinde, kavramsal söylem, amaçlar ve ilgili kurumlar bakımından farklılaştıkları görülmektedir ve buna göre dört ayrı model/tipolojiden bahsetmek mümkündür.[12] İlki, sosyal refahı ve katılımcı kentleşmeyi artırma hedefiyle kurulan, hem o zaman var olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nca, hem de farklı sivil toplum örgütleri ve belediye işbirlikleri çerçevesinde hizmet veren toplum merkezleridir. İkincisi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Programı (GAP) kapsamında, sürdürebilir insani kalkınma ve kadının güçlendirilmesi amacıyla açılan ve Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) olarak adlandırılan merkezlerdir. Üçüncüsü, sosyal belediyecilik ve yerelden hizmet anlayışı çerçevesinde kurgulanan ve farklı belediyelerin semt konağı, mahalle evi gibi pek çok farklı isimlerle faaliyet gösteren toplum merkezleridir. Dördüncüsü de, yukarıda aktarılan ve Türkiye'de 2011 yılı itibariyle boy gösteren kent mülteciliği ve topluma-dayalı koruma anlayışı çerçevesinde önem kazanan toplum merkezlerinden oluşmaktadır. Yazının kalan kısmı daha çok bu dördüncü tipolojiye ait toplum merkezlerine odaklanacaktır.

Son yıllarda mültecilere yönelik hizmet sunma amacıyla hem maliyet, hem de ulaşılan kitleler bakımından çok kapsamlı olan farklı toplum merkezi projeleri hayata geçirilmiştir. Örneğin, Alman Ulus-

lararası İşbirliği Kurumu (GIZ) Türkiye'nin birçok yerinde mültecileri kapsayan çeşitli toplum merkezleri projelerine destek vermektedir.[13] Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) 2013'ten beri "Çoklu Hizmet Destek Merkezleri" programı işletmektedir.[14] Türk Kızılayı Topluluğu da 2015'ten beri Türkiye'nin pek çok farklı iline uzanan kapsamlı bir "Toplum Merkezi" programı yürütmektedir.[15] Bunlar dışında da Türkiye'de faaliyet gösteren pek çok farklı sivil toplum örgütü bu ve benzer programlar çerçevesinde aldıkları desteklerle toplum merkezleri üzerinden mültecilere destek sağlamaktadır (Örneğin, Danimarka Mülteci Konseyi, Hayata Destek Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, Mülteciler Derneği, Uluslararası Mavi Hilal Vakfı gibi).

Bu merkezler esas olarak aşağıdaki hizmet türlerini kısmen veya tamamen sunmaktadır: saha çalışmaları (ihtiyaç analizleri yapmak, yerinde erişim aktiviteleri, vb.), vaka yönetimi (risk değerlendirmesi, kamusal hizmet veren kurumlara yönlendirmek, çeviri desteği sağlamak, vb.), ihtiyaç bazlı sosyal yardım sağlamak, bilgi paylaşımı, yasal danışmanlık, akıl sağlığı ve psiko-sosyal desteği içeren temel sağlık hizmetleri, yaşam becerileri eğitimi (okuma-yazma ve dil kursları, el becerileri, bilişim teknolojileri, müzik ve sanat, vb.), farkındalık oluşturan aktiviteler (hijyen, cinsiyet ve cinsellik bazlı şiddet, yasal haklar, çocuk gelişimi eğitimleri, vb.), eğitim (okul çağındaki çocuklar için yetiştirme/destek eğitimleri, üniversite öğrencileri için tavsiye ve destek hizmetleri, vb.), meslek eğitimleri, sosyal, kültürel, ve spor aktiviteleri, mülteciler ve ev sahibi toplulukların kaynaşması için sosyal uyum aktiviteleri.

Türkiye'de toplum merkezlerinin mültecilere yönelik sunduğu bu ve benzeri hizmetlerin sayısı ve kapsamı kısa bir zaman içerisinde büyük bir değişim göstermiştir. Bunu şekillendiren ilk unsur mülteci ihtiyaçlarının ve devlet politikalarının geçirdiği evrimdir. Örneğin 2016 yılına kadar, bazı toplum merkezleri aynı zamanda Suriyeli bireyler için Geçici Eğitim Merkezleri ve Temel Sağlık Merkezleri olarak çalışıyordu. Fakat hem sağlık hem eğitim alanında kamu hizmetlerinin Suriyeli mül-

Türkiye'de toplum merkezlerinin mültecilere yönelik sunduğu hizmetlerin sayısı ve kapsamı, mülteci ihtiyaçlarının ve devlet politikalarının geçirdiği evrimle değişime uğramıştır.

tecileri içermeye yönelik kapasitelerinin artırılmasıyla birlikte bu işlevlere gereksinim kalmamıştır. Buna paralel olarak, sivil toplum örgütlerinin işlettiği toplum merkezlerine devletin farklı müdahaleleri de etkili olmuştur. Örneğin, 2016'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği karara göre, mültecilere hizmet veren toplum merkezlerindeki örgün eğitim dışında kalan bütün eğitim aktiviteleri Bakanlık onayına tabidir. Benzer bir şekilde, 2017'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın verdiği karara göre, toplum merkezleri koruma faaliyetleri için izin talep etmek zorundadırlar. Son olarak, mültecilere hizmet eden toplum merkezleri işletim giderleri bakımından çok masraflı olabildiğinden ve dışarıdan mali desteğe büyük bir ihtiyaç duyduğundan, geçtiğimiz yıllarda uluslararası bağış desteğinin azalması da sunabildikleri faaliyetlerin kapsamını, ve hatta merkezlerin genel anlamda ayakta kalabilme ihtimallerini belirlemede etkili olmuştur.

Türkiye'de mültecilere hizmet veren çeşitli toplum merkezlerinin pratikleri ve yaklaşımları kurumsal farklılıklara göre de değişkenlik göstermektedir. Örnek olarak sivil toplum örgütlerinin hizmete açtığı toplum merkezlerine bakıldığında, özellikle ülkenin pek çok farklı yerinde konumlanan ve/ya devletle daha yakından çalışan kuruluşların "tek noktada hizmet" (*one-stop shop*) yaklaşımını daha çok benimsedikleri görülmektedir. Bu yaklaşım da korumaya odaklı olup, en çok yardıma gereksinim duyan mültecileri saptamak ve onların temel hizmetlere erişimini sağlamayı (sosyal destek, bilgi paylaşımı, danışmanlık ve yönlendirme vasıtasıyla) amaçlar. Özellikle yerel taban örgütlenmesinden doğan sivil toplum örgütlerince yürütülen toplum merkezlerinin ise daha katılımcı bir yaklaşımla çalıştıkları, sosyal, eğitici ve yaratıcı faaliyetler ile mültecilerin iyi-olma hâlini ve güçlenmelerini teşvik etme, ve ev sahibi topluluklarla faydalı etkileşimleri artırmaya çabaladıkları görülmektedir. Aynı zamanda, bu iki yaklaşımı harmanlayıp dengeleme amacı güden birçok başka toplum merkezi de vardır.

Buna benzer olarak, yukarıda bahsedilen ve hem tarihsel hem kurumsal olarak farklılık gösteren Türkiye'deki diğer bazı toplum merkezleri modellerinin de son yıllarda mültecileri de işleyişlerine farklı oranlarda dahil etmeye başladıkları görülmektedir. Örneğin, ÇATOM'lar uluslararası kuruluşların desteklediği farklı projeler vasıtasıyla mültecilere yönelik dil dersleri ve sosyal uyum aktiviteleri sunmaya başlamıştır.[16] Ülkenin dört bir yanında bulunan belediyelere ait sayısız toplum merkezinin yerel mülteci nüfuslarına ne oranda destek sundukları bilinmemekle beraber, dikkat çeken bir nokta, mülteci yerleşiminden yüksek oranda etkilenen şehir ve ilçelere ait bazı belediyelerin özel olarak Suriyeli mültecileri hedefleyen toplum merkezleri açmalarıdır. Buna örnek olarak örneğin Gaziantep Büyükşehir Belediyesi[17] ve İstanbul Sultanbeyli ilçe belediyesinden[18] bahsetmek mümkündür. Bu kurumsal farklılıklar da toplum merkezlerinin mültecilere yönelik yapılan çalışmalarının amaç ve niteliğinde farklılıklara neden olabilmektedir.

Sonuç

Son on yıllarda küresel nüfus dinamiklerine paralel olarak mülteci akınları da giderek kentlileşmektedir. Bu yazı, "kent mülteciliği" olarak tanımlanan bu olgunun uluslararası koruma çerçevesinde nasıl sorunsallaştırılıp tanımlandığını, ve kent hayatı içerisinde mültecilerin karşılaşabilecekleri riskleri önlemek üzere önem kazanan topluma dayalı koruma yaklaşımını anlatmıştır. Bu yaklaşım temelde yerel bağlamı merkeze alarak hem bireyler hem topluluklarla bizzat ve yakından çalışmayı, koruma, çözüm üretme ve güçlendirme süreçlerinde aktif rol almalarını sağlamayı hedeflemektedir. Esas hedef mülteciler olsa da kent mülteciliği olgusu ev sahibi topluluklarla iç içe yaşamayı gerektirdiği için onların da göz önünde bulundurulması ve sürece dahil edilmelerine önem verir.

Türkiye'de son yıllarda sayısı giderek artan ve mültecilere yönelik hizmetler sunan

toplum merkezlerinin oluşum süreçlerini burada aktarılan "kent mülteciliği" ve "topluma dayalı koruma" kavramları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Nitekim bu merkezlerin çoğunlukla mültecilere yönelik çeşitli koruma hizmetleri (vaka yönetimi, bilgi paylaşımı, hukuki destek gibi) ve eğitim ve sosyalleşme faaliyetleri (farkındalık, beceri geliştirme ve mesleki eğitimleri, sosyal-kültürel-sportif aktiviteler gibi) için erişilebilir ve güvenli bir alan sağlamak üzere kuruldukları görülmekte ve son yıllarda yereldeki ev sahibi toplulukları da içermeye ve sosyal uyumu güçlendirmeye yönelik adımlar attıkları görülmekte.

Diğer yandan Türkiye'de mültecilere yönelik çalışan toplum merkezi pratiklerinin yoğun çeşitlilik ve değişkenlik gösterdiği de söylenebilir. Bu yazıda bunun nedenleri arasında kısaca ele alınan başlıca etkenler mülteci ihtiyaçları ve devlet politikalarının süreç içeresinde değişimi, fon imkânlarının daralması ve merkezleri işleten farklı kuruluş ve kurumların hem tarihsel arka plan hem de amaç ve yaklaşım bakımından gösterdikleri farklılıklardır. Sonuç olarak, bugün Türkiye'de mülteciler çerçevesinde toplum merkezlerini, yaptıkları çalışmaların değerini ve karşılaştıkları sorunları anlamak için hem bu genel kavramsal çerçeveyi hem de bağlamsal faktörleri değerlendirmeye almak önemlidir.

1- Ağustos 2019 verilerine göre Türkiye'de kayıtlı toplam 3,67 milyon Suriyeliden sadece 63.000'i kamplarda yaşamaktadır. (Bkz. goc.gov.tr/gecici-koruma5638)
2- 2018 yılında 114.537 uluslararası başvuru kaydedilmiştir. Bu rakam önceki yıllarda başvuru yapmış ve cevap bekleyen ya da mülteci statüsü hakkı kazanmış olanları kapsamamaktadır. goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler
3- Kent mülteciliği alanında yapılan ilk akademik derleme çalışmalarından biri için bkz. Jacobsen, K. (2006) "Refugees and Asylum Seekers in Urban Areas: A Livelihoods Perspective", *Journal of Refugee Studies*, 19(3): 273–86. Kent mülteciliği hakkında daha güncel akademik tartışma yaklaşımları için bkz. Forced Migration Review (FMR, 2010) "Issue 34: Adapting to Urban Displacement", fmreview.org/urban-displacement; International Journal of Urban and Regional Research (IJURR, 2016) "Spotlight on Series: The Urban refugee 'Crisis': Reflections on Cities, Citizenship and the Displaced", ijurr.org/spotlight-on/the-urban-refugee-crisis-reflections-on-cities-citizenship-and-the-displaced/the-urban-refugee-crisis/
4- BMMYK "koruma" kavramını yerinden edilmiş ve vatansız kişilerin en temel haklarının (barınma, gıda, sağlık ve eğitim gibi temel hayati haklara erişimden, zulüm tehdidi barındıran ülkelere gönüllü olmadan geri gönderilmemeleri) sağlanması için gerekli tüm desteğin verilmesi şeklinde tanımlar. Bkz. unhcr.org/protection.html
5- UNHCR (1997) "UNHCR Comprehensive Policy on Urban Refugees", refworld.org/docid/3cbaedf74.html
6- Crisp, J. (2017) "Finding Space for Protection: An Inside Account of the Evolution of UNHCR's Urban Refugee Policy", *Refugee*, 33(1): 87–96, s. 89.
7- UNHCR (2009) "UNHCR Policy on Refugee Protection and Solutions in Urban Areas", refworld.org/docid/4ab8e7f72.html
8- UNHCR (2001) "Reinforcing a Community Development Approach", refworld.org/pdfid/470629c82.pdf
9- UNHCR (2008) "A Community-based Approach in UNHCR Operations", refworld.org/pdfid/47da54722.pdf
10- UNHCR (2013) "Understanding Community-Based Protection", refworld.org/docid/5209f0b64.html
11- UNHCR (2016) "Community-Based Approach to Protection in Action – Community Centers", refworld.org/docid/573d5bc64.html
12- Detay için bkz. Biehl, K. S. (2019). *Urban Community Centers in Turkey: Understanding the Diversity of Practices*, İstanbul: Istanbul Policy Center, Sabancı Üniversitesi.
13- Bunlar iki farklı proje altında desteklenmektedir: "Türkiyeli Ev Sahibi Topluluklarda Sosyal Uyumu Güçlendirmek-Çoklu Hizmet Merkezleri", Ekim 2015'ten Ocak 2018'e kadar yürütülmüştür. "Toplum Merkezlerinin Sosyal Hizmetlerini Türkiye'deki Mülteciler ve Ev Sahibi Toplumlar İçin İyileştirme Projesi", 2017'de başlayıp 2020'de bitecektir. İkinci proje için bkz. giz.de/en/worldwide/67106.html
14- Bkz. en.sgdd.info/?p=1080
15- Bkz. kizilaytoplummerkezleri.org/en
16- Bu, UNICEF ile birlikte yürütülen "Türkiyeli ve Suriyeli Ergen ve Gençlerin Sosyal Uyumluluk Olanaklarına Erişimini Destekleme" (gapcatom.org/projeler/sosyal-uyum/) ve UNDP teknik destek ve Kuveyt hükümetince desteklenen "GAP Bölgesinde Yaşayan Mülteci Kadınların Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu" projelerini (gapcatom.org/kadin-sagligi-egitim-programi-egitici-egitimi/) kapsar.
17- Bkz. Ensar Toplum Merkezi, facebook.com/ensartoplummerkezi/
18- "Mülteci Toplum Merkezi". Tanımlara bağlı kalmak gerekirse, bu merkez bir belediye merkezi değildir, çünkü Mülteciler Birliği adında bir sivil toplum örgütünce işletilir ve finanse edilir. (Bkz. multeciler.org.tr/multeciler-toplum-merkezi/) Yine de, bu merkez ve belediye arasındaki organik bağ genel olarak bilinir. Bkz. Danış, D., D. Nazlı (2019) "A Faithful Alliance Between the Civil Society and the State: Actors and Mechanisms of Accommodating Syrian Refugees in Istanbul", *International Migration*, 57 (2): 143–57.

Göç Mekânı Tarlabaşı'nın Suriyeli Dom Topluluklarla Deneyimi

Gökçe Baltacı

Bu yazıdaki tüm bilgiler, fotoğraflar ve çizimler Tarlabaşı Toplum Merkezi'nde (TTM) 2016 yılından bu yana mülteci[1] çocukların dahil olduğu Çocukların Şiddet Algısı, Çocukların Kenti gibi çalışmalar, yetişkinlere yönelik ev ziyaretleri, merkez içi yürütülen çeşitli atölyelerdeki gözlemler, sözler, resimler, fotoğraflar, sesler ve dirençlerden gelmektedir. Bu yazının ana öznesi olan mülteci grubun, geçici-geçirgen kimlik beyanları nedenleriyle bu yazı Dom kelimesini her kullandığında "atfetme" kaygısını duyacak ve çekinecektir.

Tarlabaşı'nda yaşayan Suriyeli mülteci grupların maruz bırakıldıkları toplumsal adaletsizlikler ve buna dair sözleri, bunlarla baş etme mekanizmaları, haklara erişimleri ve kentsel mekânlarla nasıl bağ kurdukları/kuramadıkları, bağ kurmalarının önündeki engeller üzerinde durulacaktır. Bunun için de öncelikle, Tarlabaşı Toplum Merkezi ve tarihsel süreçte Tarlabaşı ve Suriyeli Dom gruplar hakkında bilgi vermekle başlamak gerekir.

Tarihsel Süreçte Tarlabaşı

İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yer alan Tarlabaşı, "çöküntü bölgesi" olarak anılan, çokboyutlu dezavantajlı, göç tanığı, yoksul ve yoksun, devlet ve sokak şiddetine maruz bırakılmış farklı grupların bir arada yaşama mekânıdır. Türkiye'deki sosyoekonomik eşitsizliklerin ve dışlanmanın mekânsal ayrışmaya en yoğun şekilde yansıdığı yerlerden biri olan Tarlabaşı, geçmişten bu yana yoksul ve zorunlu göçe maruz kalmış toplulukların mekânı olarak şekillendi. Dolayısıyla Tarlabaşı'nın tarihi, etnik ve politik dışlanmaların mağduru tüm grupların zorunlu göç hareketleriyle paralel bir şekilde okunabilir. Roman'ların, 1980'ler ve 90'larda askeri çatışma ortamı ve OHAL nedeniyle yerinden edilen Kürtlerin, izleyen yıllarda İran, Irak, Afrika, Pakistan gibi

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

ülkelerden gelen çoğu düzensiz olan göçmenlerin ve mültecilerin, 2011'den bu yana ise Suriye'den göç eden halkların kentsel göç mekânı hâline gelmiştir. Tarlabaşı'nda TTM'nin yakın çevresinde yaşayan Suriyeli gruplar genellikle Haseke, Kobane ve Halep'ten gelmiş olan Dom, Abdal, Türkmen ve Kürt topluluklardır.

Tarlabaşı'nda Güvenli Bir Alan: Tarlabaşı Toplum Merkezi

2007 yılından bu yana Tarlabaşı Toplum Merkezi, İstanbul'un çokboyutlu, kırılgan bölgelerinden biri olan Tarlabaşı'nda yaşayanların güçlendirilmelerini, haklarıyla ilgili farkındalık kazanmaları ve haklarını ifade edebilecekleri güvenli alanları oluşturmayı odağına alan faaliyetler yürütüyor.

Gelecek tahayyülünü ise genel olarak tüm Tarlabaşı sakinlerinin kendilerine yeten bir topluluk olarak haklarını savunur ve kentsel imkânlara eşit erişebilir duruma gelmeleri olarak belirlemiştir. Özel olarak çocukların güvenli bir ortamda haklarını öğrenerek sosyal içerme, sanat ve birlikte üretme aracılığıyla barışçıl ve şiddetsiz iletişim yöntemiyle gelişimlerine katkıda bulunmak için hak temelli çalışmalar yapmaktadır. TTM çalışanları ise toplumsal adalet perspektifi ve eşitlik ilkesiyle çalışmalarında önceliği dezavantajlı kılınan gruplara (çocuk, genç, kadın, azınlık, sosyoekonomik yoksunluk içinde olanlar, göçmenler, toplumda ayrımcılık yaşayan her türlü etnik grup, heteronormatif sistemi sorgulayan, ikili cinsiyet tanımları dışında cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimi olan bireyler, engelliler...) verir.

Tarihsel Süreçte Dom'lar

Dom grupların yaşayışlarını ve tarihlerini anlamak için öncelikle Çingene gruplara bakmamız gerekmektedir. Çingene gruplar arasında yer alan Domlar, Ortadoğu'da -yoğunlukla Lübnan ve Ürdün'de- yaşayan, hem Suriye-Türkiye sınır bölgesinde hem de Türkiye'de ve Suriye'de yaşayan Ortadoğu Çingenesi[2] diyebileceğimiz yarı göçebe bir topluluk. Aslında coğrafi ve

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

kültürel sebepler gereği Domlar Türkiye'de en fazla dışlanan ve yoksullaşan Çingene grubu olmuşlardır. Domlar Türkiye'de Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Mersin ve Hatay şehirlerinde yoğun bir şekilde yaşarken; Suriye iç savaşıyla birlikte Suriye'den yine bu şehirlere göç ederken politik atmosferin yarattığı zorluklar ve çadır kentlerde yaşanan ayrımcılıklar nedeniyle bu şehirlerde de barınamamış ve İstanbul'a göçleri yoğunlaşmıştır. Göç eden kişiler ve göç ettikleri mekânlar ile ilgili çok kısıtlı bilgi olsa da, şimdilik Ümraniye, Fikirtepe, Sultanbeyli ve Tarlabaşı'nda yaşayan Dom grupların olduğu bilinmektedir. Türkçe, Arapça, Kürtçe, Farsça gibi dilleri birlikte yaşadıkları topluluklardan öğrenmişlerdir. Bu dillerle birlikte kendi dilleri olan Domariyi de konuşan bu topluluklar, çokdilli olmanın avantajıyla coğrafyanın neredeyse her yerinde kendi "göç mekânlarını" oluşturmuşlardır.[3] Burada yoğun olarak yaşayan Kürtler ile Dom gruplar arasındaki politik ve dilsel yakınlığın yanı sıra tüm dezavantajlı grupların göç süreçlerinde önemli bir yer olması nedeniyle Tarlabaşı, Dom grupların İstanbul'da en yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biridir. Dom gruplar yaşadıkları ayrımcılıklar nedeniyle Taksim'deki enformel iş sektörlerinde çalışabilmektedir. Kadınlar ve çocuklar ise sokakta mendil/su satarak, müzik aleti çalarak geçimini sağlamaktadırlar. "Öteki"nin algılanışında öznelere ve mekânlara bağlı olarak kimi zaman Suriyeli kimi zaman Çingene kimi zaman da Kürt olarak tanımlanıp dışlanan, katmerli bir ayrımcılığa maruz bırakılan bu gruplar, kendilerini "öteki"den korumak için kendi araçlarını ve taktiklerini geliştirir.

> *"Stratejilere kıyasla... bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eyleme taktik adını veriyorum... Taktik, mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda oyununu kurmak zorundadır. Geri çekilme, öngörme ve kendini toparlama konumunda, kendisine mesafeli durmak için kullanabileceği bir yöntem yoktur... Düşmanın görüş açısı içinde ve düşman tarafından denetlenen uzam içinde gerçekleşebilen bir harekettir. Dolayısıyla taktik, ne bütüncül bir projeye sahip olabilir ne de rakibini, görünür, nesnelleştirebilir ve ayrı bir uzamda toparlamak olanağına sahiptir. Hamle üstüne hamle yapar. Fırsatları değerlendirir ve bunlara bağlıdır. Kazançlarını depolayabileceği, mülklerini çoğaltabileceği ve çıkışları öngörebileceği bir üsse sahip değildir. Kazandıklarını saklayamaz. Bu mekânsızlık ona hareketlilik de sağlar. Ancak bu hareketlilik, bir anın ona sunduğu olasılıkları kuşbakışı kavrayabilmek için, zamanın iniş çıkışlarını uysallıkla karşılayan bir hareketliliktir."*[4]

Tarlabaşı Toplum Merkezi Domlarla Neden ve Nasıl Çalışıyor?

TTM, Dom gruplarla çalışmaya travmaların etkilerini azaltmak ve "yeni ev"lerine adaptasyonlarını güçlendirmek amacıyla başladı. Tam olarak da bu noktada mekânla nasıl ilişki kurdukları, sokağı, Tarlabaşı'nı, Beyoğlu'nu, İstanbul'u ve Türkiye'yi nasıl gördükleri ve algıladıkları üzerine konuşmak, çalışmalar yapmak birbirimize duyduğumuz güven bağının kuvvetlenmesine ve mekânla kurulan olumsuz ilişkinin özellikle çocukların ve kadınların kendileriyle ve çevreleriyle bağlantı kurmayı ne kadar zorlaştırdığını ve yabancılaştırdığını gözlemlemeye olanak sağladı. Suriyeli mülteci çocukların örgün eğitime katılabilseler de öğretmenler, aileler ve diğer çocuklarca çok ciddi bir sosyal dışlanmaya maruz bırakıldıklarını ve dolayısıyla eğitim hakkından yoksun bırakıldıklarını gördük. Bu noktada Tarlabaşı'nda yaşayan Dom ve Kürt çocukların okuldan ve örgün eğitimden neden uzak oldukları sorusuna yapısal eşitsizlikler, çokboyutlu yoksulluk ve yoksunluk, çocukların çalışmak zorunda bırakılması, bürokratik engeller, ayrımcılık, mekânsal ayrıştırma gibi çoklu bir yanıt vermek mümkün. Yarı göçebe yaşam

pratikleri nedeniyle Türkiye'ye göçün öncesinde de kimliksiz yaşayanların çok yoğun olduğu Dom topluluklar, Suriye iç savaşı sırasında sınırdan kayıtsız bir şekilde geçmiş, kimlik kartının olmaması nedeniyle haklarına erişemez durumda bırakılmışlardır. İstanbul'un merkezinde, Beyoğlu'nda kimliksiz; kent yaşamına dahil olamayan, kent mekânlarında görünmezleştirilen, sağlık, eğitim, barınma gibi temel insan haklarına erişimin olmadığı, erişildiğinde ise türlü ayrımcılık ve şiddet uygulamaları ile mekânsal ayrışmaya maruz bırakılan bu topluluk, kendi direnç mekânlarını ve mekanizmalarını geliştiriyor. Tarlabaşı'nda mekânın mültecileri nasıl dışladığını, ayrıştırdığını görmenin yanı sıra mültecilerin de mekânı ne denli değiştirip dönüştürebildiğini ve sınırları yeniden belirlediğini gözlemleme fırsatımız da oluyor. Dışlanmanın yarattığı baş etme mekanizmaları, hem çocukların hem yetişkinlerin mekânlardan yeniden dışlanmasına sebep oluyor. Bu nedenle özellikle çocuklarla ayrımcılık, barış, empati, göç ve hareket etme hakkı, sınırlar hakkında bol bol konuşuyor, tartışıyor ve oyun oynuyoruz.

Mekânlarla Bağlantı

Okul-TTM

Tarlabaşı Toplum Merkezi'nin bir umut ve bir arada yaşam alanı hâline gelmesi, türlü dışlanmaya maruz kalan ve kimlik kaydı olmayan Suriyeli çocuklarca "küçük okul" olarak nitelendirilmesi ve çocukların kendi istekleriyle ve yoğun bir taleple merkezin işleyişindeki tüm sürece dahil olmaları üzerinden okunabilir.

> *"Burası iyi, okula gitmek istemiyorum. Zaten onlar da beni istemiyor ki, gitsem ne gitmesem ne..."* (14 yaşında, Suriyeli)

Sokak-Tarlabaşı

> *"Araba, top sevmiyorum. Evi seviyorum. Çünkü top oynarsam araba bana çarpacak. Evde otururum çarpamaz."* (10 yaşında, Suriyeli)

> *"Bazen çocuklar bizi burda istemiyor* [Tarlabaşı sokaklarını kastederek]*, sokak işte, herkese yeter. Biz de meydana gidiyoruz, parka gidiyoruz. Yalnız gitmezsek bize karışmıyorlar."* (12 yaşında, Suriyeli)

> *"Ev sahipleri çok vicdansız. Cam kırık oluyor, cam yaptır, boya yaptır... Ev benim değil neden yaptırayım. Ben girdiğimde öyleydi zaten. Çok hakaret ediyorlar. Biz de çıkıyoruz. Çok ev değiştirdik. Her şeyi bizden buluyorlar. 'Birileri çöp atıyor', diyorlar. 'Suriyeliler attı'. Şikâyet ediyorlar."* (28 yaşında, Suriyeli)

Tarlabaşı Toplum Merkezi Suriyeli Dom gruplarla çalışmaya başlayınca kendisine ilk şu soruyu sordu: "TTM'de her çocuğun biricik olduğu ve eşit haklara sahip olduklarını kabul ederek, güvenli bir birlikte öğrenme ortamını nasıl kurarız?" Bu soru da bize çalışmalarımızı sosyal duygusal öğrenme, duyarak-işitsel öğrenme, beden odaklı öğrenme, çocuk katılımı ve hak çalışmaları olmak üzere çeşitli başlıklar altında ele almamızı sağladı. Beden Ritmi, Erbane, Hiphop, Çok Güzel Atölye, Fotoğraf, Sanat Atölyesi, Felsefe Atölyesi ve çocukların kendi çıkardıkları dergi *Parlayan Çocuklar* ve bedensel güçlenme için çok önemli bulduğumuz Sosyal Sirk Atölyeleri ile bir arada şiddetsiz bir yaşamı nasıl öreriz diye uygulamalara devam ediyoruz.

Birbirimize güven duyduğumuz, zorlamaların ve sınırların olmadığı, birbirimizin umut ve direnme mekânı olmaya, bu konuda çalışmalar yapmaya, özneleri desteklemeye ve birlikte büyümeye devam edeceğiz.

1- Hukuki olarak mülteci statüsünde olmadıkları halde, bu tanımlama üzerinden gelen hakların hatırlatılması ve vurgulanması gerektiğini düşündüğümden mülteci terimini kullanmayı tercih ediyorum.
2- Çingene kavramı Dom, Lom ve Rom gruplarını kapsayan terim olarak kullanılmaktadır.
3- Tarlan, K. V. (2016) *Domlar: Suriye'nin "Öteki" Sığınmacıları*, Gaziantep: Kırkayak Kültür - Dom Araştırmaları Atölyesi.
4- de Certeau, M. (2009) *Gündelik Hayatın Keşfi*, çev. L. A. Özcan, Ankara: Dost Kitabevi.

Suriyeli Mülteci Kadınların Yeni İnşa Edilen Mekânda Mültecilik Deneyimleri ve Toplum Merkezleri

Nur Elçik

2011 yılından bu yana kadın ve mülteci alanlarında çalışan çeşitli sivil toplum örgütlerinde çalışmakla birlikte, eşzamanlı olarak mültecilerle, özellikle mülteci kadınlarla bir araya gelerek ne yapabileceğimizi, çıkış yollarımızı konuşuyoruz.[1] Aşağıda detaylandırdığım çalışma, temelini, 2014-19 yılları arasında mülteci kadınlarla yaptığımız derinlemesine görüşmelerden ve odak grup görüşmelerinden alıyor. Lojistik olarak daha fazla imkân sunması açısından bu görüşmeleri Hatay, Urfa ve Antep'teki kadınlarla sınırladığımı da belirtmek isterim. Özetle, bu çalışmada kadınlarla konuştuğumuz kadınlık hâlleri, erkeklikle ilişkiler, aidiyet, güvenli alan, kadın dostu alan meselelerini toplum merkezleri üzerinden detaylandırmaya çalıştım.

Yerleştiği Evde Mülteci Kadın Olmak

Yaşanılan şehir, ev ve genel olarak yerleşilen coğrafyanın kendisi, farklı toplumsal pratikleri barındıran ve aynı zamanda cinsiyet rol ve pratiklerini kurucu bir potansiyel taşıyan cinsiyetlendirilmiş mekânlardır. Bu mekânlar, kadın ve erkek için reva görülen kodlarıyla ve kendi sosyokültürel dokusuyla kadın ve erkeğe farklı yaşam olanakları sundukları için cinsiyetlendirilmiş alanlardır.[2] Bu mekânların en önemli örneklerinden biri olan evin, kadınlar için güvenli alan olarak tanımlanmasının bir sebebi de kadının evle özdeşleştirilmesidir. Evin bir mekân olarak kadın için önemini Aktaş şu şekilde özetlemiştir:

"Kadınlar gündelik yaşamdaki bireyselliklerini/kimliklerini ev içinde yapıp ettikleriyle -mahremiyeti ne kadar koruduğu, eşine ne kadar sadakat ve ilgi gösterdiği, çocuklarının gündelik ihtiyaçlarını hangi pratikler aracılığıyla sağladığı, komşuluk ve akrabalık ilişkilerini ne kadar dinamik tutabildiği ve eşini ne kadar aile ve toplum içinde temsil edebildiği ile sağladıkları için mekânsal anlamda ev kadın açısından daha kritik bir öneme sahiptir."[3]

Temelini özel alan-kamusal alan ikiliğinden alan ve kadınların kamusal alandan soyutlanarak özel alana hapsedilmesi, kadınların da kendilerini sadece evlerinde güvenli hissetmeleriyle sonuçlanabilmektedir. Ev, güvenli alan ve kadınlık ilişkisi üzerine düşünmek, mekânın kadın üzerindeki etkisi üzerine de düşünmeyi getirir. Aksu Bora *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası* adlı çalışmasında bu ilişkinin etkilerini şu şekilde betimlemektedir.

"On dokuzuncu yüzyılda, hane halkı gelişiminin araştırılması sırasında rastlanan en çarpıcı olgular, hanenin kamusal kaygılardan kopuşu ve son derece özel bir dünyaya geçişi ile ev hayatının özenle düzenlenmesidir. Evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarlanması, erkeklerin "dış" dünyaya açılırken kadın ve çocukları bu temiz dünyada bırakmaları, içinde yaşadığımız kültürün en belirleyici ve güçlü örüntülerinden biri, belki de birincisidir."[4]

Bu özdeşleşmenin kadın üzerindeki temel etkisi, kadının kamusal alandan soyutlanmasının siyasi bir aktör, karar verici bir özne olmaktan da uzaklaşmasına sebep olmasıdır. Evin kamusal alan aktivitelerinden soyutlanmış, "doğal" bir alan olarak tanımlanmasının temeli, üretim ilişkilerinin evin dışında gerçekleşmesiyle başlar. Aksu Bora'ya göre bu doğal alan vurgusu, evin "dinlenme, sevilme, beslenme, rahatlama"ya dair içgüdüsel ihtiyaçların karşılandığı bir mekân olarak tanımlanmasıyla devam etmiştir ve bu doğallık tanımının arka planında, doğal olanın değiştirilemezliği yer alır. Eve dair tüm anlatılarımızı özetleyecek olursak, denilebilir ki evin içine ve dışına feminist bir perspektifle bakmak, evin içindeki cinsiyetçi ilişkiler ağını, güç ilişkileri, sömürüyü görmemizi sağlayarak hanenin kendisini, hane üyelerini, özellikle kadınları politik bir zemine çeker.[5]

Suriyeli mülteci kadınlar açısından sormamız gereken temel soru evin neden güvenli alan olarak tanımlandığı ve dışarısını güvensiz kılan unsurların neler olduğudur. Suriyeli mülteci kadınlar açısından ev, eve kadın dostu özellikler atfedildiği için mi, dışarıya göre daha güvenli bir alan ilan edildiği için mi güvenli alan olarak tanımlanmaktadır? Ayrıca, bu soruların cevaplarını verirken, bir yeri güvenli/güvensiz alan yapan unsurların ne kadarının erkeklikçe kurgulanmış olduğunun detaylandırılması önemlidir. Suriyeli kadınlarla yaptığımız görüşmelerde, görüştüğüm kadınlardan birinin "Suriye'deyken dışarı çıkabilmek için evin erkekleriyle sürekli mücadele ediyordum. Türkiye'ye geldikten sonra, dışarıda çıkan her sorundan sorumlu tutulduğumuz için evde kalmayı tercih ettim" sözleri, kamusal ve şahsi alanın güvenli alan olarak tanımlanmasının ne kadar akışkan ve toplumsal cinsiyet normları ve pratikleri ile ne kadar ilişkili olduğuna dair önemli bir örnektir.

Tahlil edildiği üzere, kriz zamanlarında kadınlık ve erkeklik rollerine dönme marjı artar. Zira kriz zamanlarında toplumsal kabul öncü ihtiyaçlardan biri hâline gelir. Dolayısıyla mültecilik krizinde kadınların kadınlık, erkeklerin erkeklik rollerine daha çok sığınma talebi, kadın-erkek ilişkilerinin değişerek kadının üzerindeki baskının artmasına ve kadının eve daha çok hapsolmasına sebep olabilmektedir. Görüşmelerimde Suriyeli mülteci kadınlar bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdi:

"Etrafımdaki erkeklerle ilişkilerim aynı. Sadece burada kendimi ailemin

üzerinde yük olarak hissediyorum. Suriye'de böyle hissetmiyordum çünkü orada maddi olarak durumumuz iyiydi. Burada tüm ailem ensemde gibi hissediyorum. Nereye çıkıyorsun? Niye geç kaldın? Sürekli sorular..."[6]

"Kendi ülkemde okula giderdim bütün gün kimse arayıp sormazdı. Geç kalsam bile kimse müdahale etmezdi. Ama burada eve girdiğim saat, evden çıktığım saat abim ve babam tarafından çok fazla sorgulanıyor. Burada kaygı oranı biraz daha fazla. Kadınlar daha çok kısıtlanıyor. Çünkü endişe oranı arttı. Babam burada her şeyden korkuyor. Bu nedenle daha çok sorgulamaya başladı."[7]

Bu değişen ilişkilere dair, kadınların kamusal alana çıkmalarının zorlaşması örnek olarak verilebilir. Suriyeli kadınlar genellikle komşuları ve akrabalarıyla birlikte göç ettikleri ve evlerde akrabalarıyla birlikte yaşadıkları için dışarı çıkarken birçok kişiden izin almak zorunda kalmaktadır. Yine görüşmemiz sırasında bir kadın şunları söylemiştir:

"Eve dönerken ya da bir yere giderken komşularım mutlaka sorar nereye gidiyorsun diye? Arkadaşlarımla buluşmaya gidiyorsam bile pazara gidiyorum derim, dönerken de elime bişeyler alıp gelirim."[8]

Yerinden edilme başlığında tartıştığımız gibi kadınlar yerinden edildikleri coğrafyadaki rutinlerini, inşa edilen mekâna taşıyamadıklarında ortaya çıkan gerilimli ilişki kadınların güvenli alan ihtiyacını artırmaktadır. Kadınlar yürüdükleri sokaklardan, politika yaptıkları kurumlardan, sohbet ettikleri kapı önlerinden, gittikleri işlerinden, salçayı birlikte ürettikleri alanlardan, gittikleri düğün ve kınalardan, halı yıkadıkları ortak alanlardan ve sosyalleştikleri camilerden çekildiklerinde boşalan alanları kimlerin doldurduğu ve bu alanların ne kadarının boş kalmaya devam ettiği önemli bir sorudur. Çünkü kadınlar bu alanlardan çekildiklerinde, sadece yerin-

Mültecilik krizinde kadınların kadınlık, erkeklerin erkeklik rollerine daha çok sığınma talebi, kadın-erkek ilişkilerinin değişerek kadının üzerindeki baskının artmasına ve kadının eve daha çok hapsolmasına sebep olabilmektedir.

Toplum merkezlerinin, kadınların yoğunluklu geldikleri yerler olmaları açısından erkeklerin sınırlı sayıda katılım gösterdiği ve bu sebeple Suriyeli kadınların gidebildiği meşru alanlar olarak hizmet vermesi de "dışarı" çıkmakta sorun yaşayan kadınların gelebilmesini kolaylaştırıyor olabilir.

den edilmiş değil, yerleştikleri alanları da boş bırakmış, başka bir kadınlık deneyimine geçmiş olurlar.

Suriyeli Mülteci Kadınlar ve Toplum Merkezleri

Yerleşilen coğrafyada kadınlık ve erkeklik kodlarının tanımlanmasında içerisi ve dışarısının tanımlanması kadın ve erkeklerin eğitim, sağlık, istihdam gibi tüm alanlarda toplumsal cinsiyet rollerine göre ayrışmalarına sebep olmaktadır.

> *"Dolayısıyla cinsiyet rolleriyle erkeklik ve kadınlık tanımlarının toplumsal (yeniden) yapılandırılması sürecinde mekânsal ayrışmalar ve mekânla ilişkiler kritik önem taşımaktadır. Cinsiyet ilişkilerinin (yeniden) yapılandırılmasının niteliği, sosyo-mekânsal yapının değişken doğasını hem yansıtmakta hem de etkilemektedir."*[9]

Fakat her cinsiyetlendirilmiş mekân ayrımının kadınların eşitsizliğe uğraması şeklinde sonuçlanacağına kuşkuyla bakanlardanım. Zira kadınların toplumsal cinsiyet normlarına ilişkin hassasiyetleri gözetilerek oluşturulmuş mekânlar kadınların toplumdaki rolünü güçlendirecek sonuçlar da doğurabilmektedir.[10] Toplum merkezlerini bu açıdan ele aldığımızda bu mekânların kadınlar için güvenli mekân olma potansiyeli taşıdığını söyleyebiliriz. Elbette o alanın ne kadar güvenli alan olduğu o toplum merkezinde işletilen mekanizmalara göre değişim gösterir. Fakat gözlemlediğim kadarıyla, ki işim itibariyle sanıyorum Türkiye'de Suriyeli mültecilere hizmet veren birçok toplum merkezini görme imkânı yakaladım, mültecilere yönelik toplum merkezlerinde içermeci politikalar ve kadın dostu alan politikası önemli bir gündem oluşturmakta. Kadın/LGBTİ+ dostu politikaların hak temelli bir perspektifte yürütülmesi tüm aktivitelerin ana eksenine oturtulmakta.

Zira "siyasi istismara uğramış kadın kurbanlar için uzmanlaşmış sağlık hizmetinin eksikliği kadın mültecileri, talihsiz bir siyasi durumun 'kaçınılmaz kurbanları' olmaktan 'vatan haini' olmaya kadar negatif stereotipleşmeye sürükleyebilir."[11] Bunun önemli nedenlerinden biri, bu toplum merkezlerinin fon aldığı büyük kuruluşların hepsinde cinsiyet temelli ayrımcılığı dışlayıcı mekanizmaların ve kadın/LGBTİ+ dostu alan hassasiyetlerinin önemli bir ön kriter olması. Bu sebeple toplum merkezi personeline toplumsal cinsiyet eğitimleri verilmesi, mekânda çocuk dostu alanlar açılarak çocuklu kadınların da etkinliklere katılımına ilişkin önlem alınması, verilen kurslarda kadınların katılım oranının önemsenmesi ve bazı kursların sadece kadınların katılımına açık olması gibi uygulamalar çeşitli toplum merkezlerinin gündeminde. Bunun yanında, özellikle meslek kurslarında kadınların ürettiği ürünlerin sergilenmesinin önemli bir girişim olduğunu, mülteci kadınların kendilerini sanatsal aktiviteler aracılığıyla ifade etmelerinin kadın görünürlüğüne önemli bir katkı sunduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda meslek kursları arasında aşçılık ve pastacılık gibi kadınların mekânla daha kolay ilişkilenmelerine imkân veren aktivitelerin Suriyeli ve Türkiyeli kadınların kaynaşmasında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Toplum merkezlerinin, kadınların yoğunluklu geldikleri yerler olmaları açısından erkeklerin sınırlı sayıda katılım gösterdiği ve bu sebeple Suriyeli kadınların gidebildiği meşru alanlar olarak hizmet vermesi de "dışarı" çıkmakta sorun yaşayan kadınların gelebilmesini kolaylaştırıyor olabilir. Toplum merkezlerinde verilen bazı kurslara erkeklerin de katılım göstermesi, bu erkeklerin yine dışarı çıkmakta sorun yaşayan evin genç kadın üyelerinin etkinliklere katılımını desteklemesinde bir etken olabiliyor. Kurslarla ilgili bir diğer önemli nokta, UNHCR verilerine göre sivil toplum örgütlerinin verdiği kurslara erkek ve kadın katılımının hemen hemen eşit olduğudur. Kadınların diğer kamusal alanlarda yer almaları oldukça kısıtlanmışken, kurslara yüksek oranda katılım gösterme-

lerinin geleceğe dair bir mücadele biçimi olarak yorumlanması gerektiğini düşünüyorum. Yukarıda bahsettiğimiz hizmetlerin sorun oluşturabilecek yanlarından bahsedecek olursak; merkezlerde verilen meslek kurslarının genellikle kadınların geleneksel kadınlık rollerine uygun olarak açılması ve her ne kadar kursun ismi meslek kursu olsa da fiiliyatta kadınların çeyizleri için el sanatları yaptığı, evlerine daha iyi bir kadın olabilmek için ürettikleri ürünleri öğrendikleri kurslar olarak hizmet vermeleridir. Aynı zamanda bu etkinlikler iyi organize edilmediğinde Suriyeli ve Türkiyelilerin bir araya geldiklerine birbirlerine karşı nefret söylemlerini körükleyebiliyor. Bir diğer önemli sorun, bu toplum merkezlerinin aktivist bir mirasla ve organizasyon yapısıyla değil, profesyonel maaşlı çalışanlarca yürütülüyor olması ve devamlılığının fon kaynaklarına bağlı olması. Fon kaynağı kesildiğinde birden kapanan birkaç toplum merkezine tanık oldum. Kurum oradan çekildiğinde geride kalan kadınların ne yaptığına dair kimsenin bir endişesi ve takibi yoktu gördüğüm kadarıyla.

Merkezlerin verdiği hizmetler arasında koruma hizmetleri de yer almaktadır. Koruma hizmetleri kapsamında değinilmesi gereken önemli noktalardan biri kurumların yaptığı maddi yardımlardır. Sivil toplum örgütleri ve devletin verdiği yardımlara çoğunlukla kadınların başvurduğu görülmektedir. Bu davranış kadınların çözüm arama konusunda daha cesaretli ve rahat oldukları şeklinde yorumlanabileceği gibi, erkeklerin yoksulluk söz konusu olduğunda yardım talep etmeyi erkeklik onurları açısından sıkıntılı bulmalarıyla da ilişkilendirilmektedir. Yaptığım görüşmelerde de kadınların hepsi yardım başvurularını bizatihi kendilerinin yaptıklarını belirtmiş ve evin erkeklerinin mevcut yardımları ve yardım prosedürlerini bilmediklerini söylemişlerdi. Yardımların, hak temelli unsurları taşımasa da, kadınların gelir getiren bir faaliyetin prosedürleri hakkında bilgilenerek görece güç kazanmalarını sağladığını düşünüyorum. Fakat bu yardımlarla ilgili önemli bir diğer sorun, maddi yardımlar sonrasında ne devlette ne de sivil toplum örgütlerinde bir takip sistemi oluşturulması, yapılan maddi yardımın aile içinde nasıl bölüşüldüğünün, kimin konumunun güçlendirildiğinin takibinin yapılması. Bu gözlemin önemli olduğunu düşünüyorum.

Toplum merkezleri çoğunlukla Suriyeli ve Türkiyeli kadınları bir araya getiren merkezler olarak kurgulanmaları itibariyle, kadınların sınır tanımaksızın dayanışmasını öngören feminist bir mirasla aksiyon belirlediği söylenebilir. Fakat aktiviteler sırasında kadınların birbirinden ayrıldıklarını, kadınlık deneyiminde ortaklaşmak yerine yaşanılan sorunların sorumluları olarak birbirlerini işaret ettiklerini de gözlemledim. Bu birliktelik farklı kesimlerin bir araya gelmesini, farklı sınıfsallık ve kadınlık değerlerinin ortaklaşarak başka bir dayanışma imkânı verme potansiyeli taşıması açısından önemli olmakla birlikte muhafazakârlığın, ataerkinin kriz zamanlarında sertleşmesinin bir sonucu olarak, kendini "farklı, aktivist, hak savunucusu" vb. olarak tanımlayan kadınları toplumsal cinsiyet rollerine geri döndüren, daha muhafazakâr bir yapıya eklemlendikçe kabul gördükleri bir iklim yaratma potansiyeli de taşıyor. Yani bu birleşmelerde kendini toplumsal rollerin dışında ya da farklı olarak tanımlayan kadınların, toplumun homojen kadın tanımına uyum gösterme eğiliminde olması da potansiyel bir tehlike olarak önümüzde durmalıdır.

Toplum merkezlerindeki yeni ve önemli oluşumlardan bir diğeri de bazen sadece Suriyeli kadınların, bazen Suriyeli ve Türkiyeli kadınların oluşturduğu kadın komiteleridir. Kadın komiteleri Suriyeli kadınlarca "politik bir örgütlenme/oluşum" olarak tanımlanmadığı için Türkiye'de politik ortama dahil olmaya dair korkuları olan Suriyeli kadınların da katılımını kolaylaştırıyor. Politik hareketle mesafelenmek isteyen kadınlarca, bir araya gelerek birilerine iyilik yapmaya çalıştıkları bir buluşma olarak belirtilen komiteler, kadının kendini politik bir aktör olarak tanımlamasının önemini de sorguya açmalıdır kanımca.

Yani kadınlar, kendilerini politik bir özne olarak tanımlamasalar da eşitçil, dayanışmacı, feminist doktrinleri esas alacak şekilde harekete geçtiğinde tüm toplum merkezini dönüştürme potansiyeli ortaya çıkıyor. Bu minvalde, kadın komitesi aracılığıyla buluşan kadınlar kadın dayanışmasının temelini oluşturan sohbetle, muhabbetle dayanışmakta ve bulundukları alanın sorunlarına dair çözüm üreterek kendi eylemlerinin öznesi olarak politik bir kimlik kazanabiliyorlar.

Fakat komite, sadece "alan elin veren elden üstün tutulduğu", iyilik yapmanın esas alındığı eşitsiz bir eylem biçimine dönüşecekse, o vakit hareketin muhafazakârlaşma ve üyesi olan kadınları da homojenleştirme tehlikesinin de bulunduğunu söylemek yanlış olmaz sanırım.

Yukarıda belirttiğim gibi, genel olarak toplum merkezlerinin kadın dostu alan olma konusunda büyük bir potansiyel taşıdığını düşünmekle birlikte merkezlerin, tutumun ve niyetin ötesinde, sağlam ve gelenekselleşmiş kurumsal bir yapıyla desteklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Toplumsal cinsiyet tartışmalarının kurumun uygunluğuna ve niyetine bırakılmadığı, çalışmalar sonrasında değerlendirmelerin daha aktif şekilde ve merkez yararlanıcılarınca yapıldığı ve tüm aktivitelerin merkezin üyeleri tarafından kurgulandığı aktif bir oluşum kadınların da katılımının seyrini değiştirecektir. Genel olarak toplum merkezlerindeki aktivitelerden profesyonellerin sorumlu olmasının avantajları ve dezavantajları feminist perspektif açısından daha çok tartışılmalıdır. Benim iddiam toplum merkezlerinin genel olarak feminist deneyimden ve mirastan yararlanmada çok geri kaldığı yönünde.

Bu yazıyı, Suriyeli mülteci kadınları mağdur bir pozisyonda konumlandırmayarak konuşma hassasiyetinin beni ele geçirmesine izin vermeden, Suriyeli kadınların pasif olarak konumlandırıldıkları ya da konumlandıkları durumdan da bahsetmeye özen göstererek yazmaya çalıştım. Çünkü kadınların hem güçlü olduğuna inanıyor hem de bazen güçlerini ortaya koyabilmeleri için bulundukları habitatta bazı düzenlemelere gerek olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla eksiklik ve sorunlardan bahsetmek, soruna dair yapısal sıkıntıları konuşulabilir bir alana çekiyor ve sorunları görünür kılıyor.

1- Derinlemesine görüşmeleri ve odak grup görüşmelerini Yuva Derneği adına, bir merkez yöneticisi, bir çevirmen ve bir saha sorumlusu eşliğinde gerçekleştirdim.
2- Aktaş, G. (2017) "Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 136-49.
3- *A.g.y.*
4- Bora, A. (2011) *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim, s. 59.
5- *A.g.y.*
6- Odak grup görüşmesi 2, yaş 33, kadın.
7- Odak grup görüşmesi 1, yaş 31, kadın.
8- Odak grup görüşmesi 1, yaş 26, kadın.
9- Alkan, A. (haz., 2009) "Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekanın İzini Sürmek", *Cins Cins Mekân* içinde, İstanbul: Varlık, s.13.
10- Sadri, H. (2009, 8 Mart) "Kadınlar ve Cinsiyetleşmiş Mekanlar", *Birikim*, birikimdergisi.com/guncel-yazilar/274/kadinlar-ve-cinsiyetlesmis-mekanlar
11- Khamis, S., P. B. Gold, K. Vaughn (2014) "Propaganda in Egypt and Syria's 'Cyberwars': Contexts, Actors, Tools, and Tactics", *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde, haz. J. Auerbach ve R. Castronovo, Oxford, UK: Oxford University Press, s. 429.

UMUT ARŞİVİ:
Hak Temelli Mülteci Çalışmaları Haritası

Deniz Öztürk

Her sayıda üretmeye çalıştığımız Umut Haritası'nı bu sayıda hazırlarken, ulusaşırı bir akışı konu edinirken sadece İstanbul'a odaklanmak başlıca çekincelerden biriydi. Ancak İstanbul'a odaklanan böyle bir haritayı üretmenin, tarihsel süreçte göçle şekillenen bu kentte, bugün mültecilere dair öne çıkan dışlama pratiklerine karşın onların yaşamla başa çıkmalarını sağlayan, sosyal güçlenmelerine destek olan hak temelli kurum, kuruluş veya inisiyatiflerin de var olduğunu göstermek açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Haritada yer alacak kurumları seçerken iki kaynaktan faydalandık.[1] Haritada yer alan noktalar, mültecilerin toplumsal eşitliğini gözeten hak temelli çalışmalar yürüten hem uluslararası hem yerel oluşumlar kadar mültecilerin

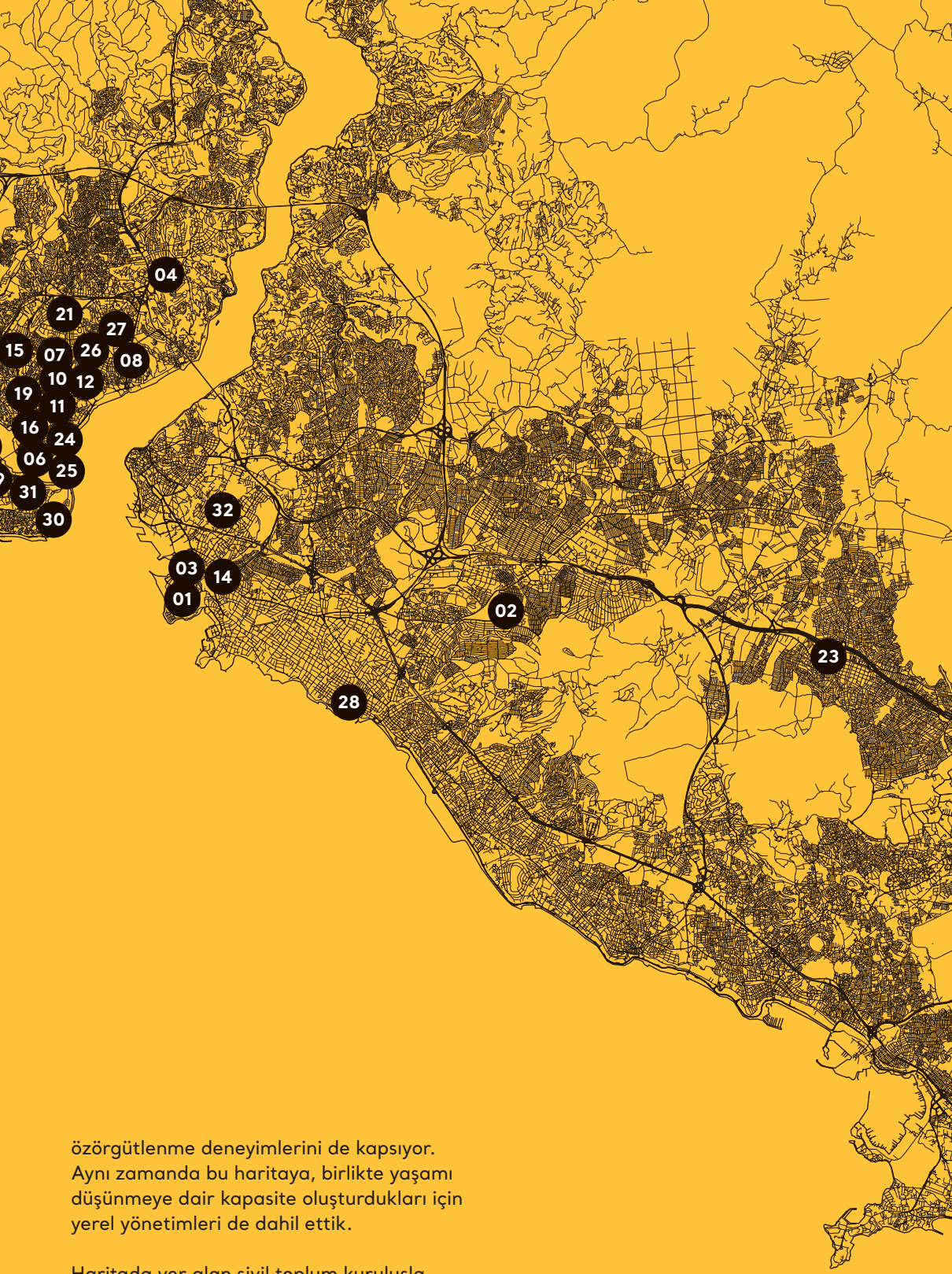

özörgütlenme deneyimlerini de kapsıyor. Aynı zamanda bu haritaya, birlikte yaşamı düşünmeye dair kapasite oluşturdukları için yerel yönetimleri de dahil ettik.

Haritada yer alan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine ait metinler, STK'ların kendi ifadelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1- Ardıç Dayanışma Derneği

Birlikte yaşamı savunarak çocuk, kadın, göçmen, mülteci, engelli, LGBTİ+ ile tüm azınlıkların haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini göz önünde tutarak hak savunuculuğu temelinde çalışmalar yürütür. "Eşik: Tiyatroyla Katılımcı Kentsel Tasarım" projesi, Türkiyeli ve mülteci gençlerin yaratıcı drama etkinlikleriyle kentte yaşamla ilgili sorunları ve olası çözümleri tartışmalarını hedefler. (*ardic.org.tr*)

2- Başak Kültür ve Sanat Vakfı

Sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı çocuk ve gençlerin sanatsal yetenek ve potansiyellerini gerçekleştirmeleri ve sağlıklı bireyler olarak üretime yönlendirilmeleri amacıyla çalışmalar yapar. (*basaksanatvakfi.org.tr*)

3- beraberce Derneği

Hayat boyu öğrenme süreçlerinde fırsat eşitliğini sağlamayı, aktif ve katılımcı yurttaşlığı güçlendirmek amacıyla yüzleşme pratiklerinin geliştirilmesini, hatırlama mekânlarının hatırlayan toplumla beraberce oluşmasını ve geçmişi hatırlayarak öğrenme süreçlerinin geliştirilmesini hedefliyor. "Göçmen Harfler" projesi, mülteci kadınların özne olarak var olmaya çalıştıkları kamusal alanda, cinsiyet rolleri, eşitsizlikler, maruz kaldıkları ayrımcılık üzerine sanat aracılığıyla düşünmeyi, tartışmayı; bireysel ve kolektif hafızalarında yolculuğa çıkmayı, hayaller ve gerçekleri kurmaca yazı bütünlüğü içinde anlatmayı, aktarmayı amaçlıyor. (*beraberce.org.tr*)

4- Beşiktaş Belediyesi Eşitlik Birimi

Çeşitli sebeplerden ikincil plana itilmiş, ezilmiş ve dezavantajlı hâle getirilmiş tüm toplumsal kesimlerin belediyenin hizmetlerinden, etkinliklerinden herkesle eşit bir biçimde faydalanması ve karar alma süreçlerine dahil edilmesini sağlayan; belediyenin insan hakları politikalarını oluşturan birimdir. (*besiktas.bel.tr/Sayfa/7338/esitlik-birimi*)

5- Beylikdüzü Belediyesi Göç Hizmetleri Birimi

Beylikdüzü'nde yaşayan sığınmacı ve mültecilerin belediyecilik hizmetlerinden faydalanmaları ve sosyal güçlenmelerine destek olmak amacıyla rehberlik, danışmanlık, sosyal destek; sağlık hizmetlerine erişim; meslek edindirme ve istihdamla ilgili danışmanlık ve yönlendirme hizmetleri yürütür. (*beylikduzu.istanbul*)

6- Eğitim Reformu Girişimi

Mülteci çocukların nitelikli eğitime erişiminin sağlanmasının gerekliliğinden hareketle eğitim sisteminin Türkiye'deki bütün öğrenciler için daha kapsayıcı hâle getirilmesi için faaliyetler yürütür. "Bir Arada Yaşamı ve Geleceği Kapsayıcı Eğitimle İnşa Etmek" raporu okul çağındaki yaklaşık bir milyon Suriyeli çocuğun nitelikli eğitime erişiminin sağlanmasına ve eğitim sisteminin nasıl daha kapsayıcı olabileceğine dair bir çerçeve öneriyor. (*egitimreformugirisimi.org*)

7- Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHİD)

İnsan hak ve özgürlüklerinin herkes için tanınması ve eşit fırsatlarla sağlanmasına yönelik izleme, savunuculuk ve destek odaklı faaliyetler yürütüyor. Seçim izleme, engellilerin adalete erişimi, barışçıl toplantı ve gösteri hakkı, insan hakları savunucularının güçlendirilmesi konularına odaklanıyor. "Irk, Etnik Köken, Din veya İnanca Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi" projesi, hak temelli çalışmalarındandır. (*esithaklar.org*)

8- Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Göç alanında çalışmalar yapmak, göç araştırma-

larını ve araştırmacılarını desteklemek ile çalışanlar arasında mesleki dayanışma, iletişim, işbirliği ve etkileşimi sağlamak, çalışmalarda üretilen bilgilerin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak, araştırmacıların karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmek, kâğıtlı/kâğıtsız göçmenlerin, sığınmacı ve mültecilerin karşılaştıkları mağduriyetleri kamuoyuyla paylaşarak farkındalık oluşturmak amacıyla kurulmuştur. (*gocarastirmalaridernegi.org*)

9- Göçmen Dayanışma Mutfağı

Tarlabaşı'nda yaş, cinsiyet, ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin katılımına açık, dayanışma pratikleriyle sürdürülen müşterek bir mekân olan mutfakta Kürtçe, Türkçe, İngilizce, Arapça ve Almanca dil kursları, gitar dersleri, çocuklar için aktiviteler ve mülteci haklarıyla ilgili hukuki çalışmalar, müzik ve film geceleri düzenleniyor. (*gocmendayanisma.org*)

10- Hamiş Suriye Kültür Evi

Kültür alanında fikir, deneyim ve eylem paylaşımı, iletişim ve eleştirel tartışma ortamı sağlamayı, özellikle Suriyeli mültecilerin toplumda yabancı olarak görülerek dışlanmasına karşın sanatsal projelerin onların hikâyelerinin aktarılmasını sağladığını savunarak mültecilerin kültürel üretim gerçekleştiren kent sakinleri olduklarını anlatmayı amaçlıyor. (*facebook.com/Hamisch-474575212646327/*)

11- Yurttaşlık Derneği

Önceki adıyla Helsinki Yurttaşlar Derneği temel hak ve özgürlükler, barış, demokrasi, çoğulculuk alanlarında, göçmen ve mültecilerin hakları için seminerler ve çalıştaylar düzenlemekte, temel hak ve özgürlükler çerçevesinden gündelik pratikleri tartıştırmaya yönelik yayıncılık faaliyetleri yürütmektedir. (*hyd.org.tr*)

12- İnsan Hakları Derneği (İHD)

Dünyanın birçok ülkesindeki insan hakları örgütleriyle ortak çalışmalar yürütüyor. Mülteci haklarıyla ilgili kampanyalar düzenlemekte, izleme ve raporlama faaliyetleri yürütmekteler. (*ihd.org.tr*)

13- İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV)

Sığınmacı ve mültecilere 2001'den beri yasal danışmanlık, 2002'den beri psikolojik danışmanlık vermektedir. BMMYK ile birlikte psikolojik destek hizmetleri, İstanbul ve Ankara'da da sürdürülecek şekilde genişletilmiştir. Sosyal danışmanlık hizmetleri mevcut programa dahil edilmiştir. İnsan hakları ve savunuculuk yapan STK'ların sığınmacı ve mültecilere koruma sağlama kapasitelerinin artırılmasına yönelik olarak da çalışmaktadır. (*ikgv.org*)

14- Kadıköy Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi

Toplumsal cinsiyet, yaşlılık, gençlik, çocuk, engelliler, göçmenler, yoksulluk, ayrımcılık, mobbing gibi konular hakkında faaliyetler gerçekleştirir. Göçmen ve sığınmacıların dezavantaj durumunun asgari düzeye indirilmesi, koşullarının iyileştirilmesini sağlayacak eşitlikçi ve kapsayıcı kamu hizmeti anlayışının yerleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. (*kadikoy.bel.tr/genel/esitlik-birimi*)

15- Kadın Kadına Mülteci Mutfağı

Okmeydanı'nda Okmeydanı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin de desteğiyle kurulmuş kolektif mutfak. Semtte savaş, sürgün ve benzeri sebeplerle yerleşmiş kadınların sağlıklı gıda üretmek için kurduğu mutfak, dayanışmayı, biraradalıklarını güçlendirerek başta çocukları ve kendileri için sosyal bir mekân işlevi görüyor. (*kadinkadinamultecimutfagi.org*)

16- Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hedef alan çalışmalar yürüterek kadınlarla dayanışma sağlayan vakıf, göçmen kadınlara yönelik cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılıkla mücadele konusunda da çalışmalar yürütmektedir. (*kadav.org.tr*)

17- Karam House

Suriyeli mülteci gençlerin güçlenmesine yönelik programlar geliştiren, eleştirel düşünce ve yaşam becerileri kazandırmayı hedefleyen bir "güvenli alan". Gençlerin yalnızca öğrenci değil, öğreten konumunda olmasını da önemseyip gelecek kurma umudunu yeşertip destekliyorlar. (*karamfoundation.org/karam-house*)

18- Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

1999 Marmara Depremi'nden sonra kadın ve çocukları odağına alarak kuruldu. Dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma, katılımla orantılı söz hakkı, talep ve uygulamaların birlikte şekillendirilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik, kaynakların etkin kullanımı, ortak çalışmalara ve işbirliklerine öncelik vererek çalışmalarını sürdürüyor. Suriyeli kız çocuklarının eğitime kazandırılması ve savunuculuk faaliyetleri yürütüyor. (*mavikalem.org*)

19- Mülteci Hakları Merkezi

Türkiye'de sığınma arayan yabancıların hukuki koruma mekanizmalarına erişimi, mevzuat, politika ve uygulamaların uluslararası standartlarla uyumlu gelişmesi, sığınmacılara yönelik hukuki destek kapasitesinin artırılması ve hoşgörü ve dayanışmanın güçlenmesi için uzmanlığa dayalı faaliyetler yürütüyorlar. (*mhd.org.tr*)

20- Qnushyo

Yedikule'de Suriyeli mülteci çocukların sosyal gelişimini destekleyen bir kültür merkezi. (*Bkz. s. 196, qnushyo.com*)

21- Şişli Belediyesi

Göç Hizmetleri Birimi, geçici koruma yönetmeliği kapsamında düzenli ve düzensiz göçle ilgili danışmanlık hizmetleri veriyor. Kent Konseyi Mülteci Meclisi, mülteci vatandaşların belediyenin karar alma süreçlerine katılımı için çalışıyor. (*Bkz. s. 62, sisli.bel.tr*)

22- Small Projects Istanbul

İstanbul, Çapa'da yaşayan yerinden edilmiş Suriyeli aileleri bir araya getiren toplum merkezi. (*Bkz. s. 190, smallprojectsistanbul.org*)

23- Sultanbeyli Belediyesi

Suriye'den en çok göç alan ilçelerden birisi olarak Suriyelilerin yeni yaşam alanlarına adaptasyonları için 2014'ten beri çalışmalar yapmakta, seminerler, sempozyumlar düzenlemektedir. Strateji belirlemek, göç ana planı hazırlamak için Mülteciler Derneği, Marmara Belediyeler Birliği, Çukurova Belediyeler Birliği, İsveç Yerel Yönetimler ve Bölgeler Birliği ile ortak eğitimlere katılmaktadır. (*sultanbeyli.istanbul*)

24- Tarlabaşı Toplum Merkezi (TTM)

Tarlabaşı semt sakinlerine eğitsel, sosyal ve psikolojik destek sağlamak amacıyla çalışan toplum merkezidir. (*Bkz. s. 160, tarlabasi.org*)

25-Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV)

İnsan hakları ihlallerini araştırıp takip ediyorlar. Irk, cinsiyet, din, etnik köken ve siyasi düşünce ayrımı yapmaksızın mağdur olan kişilerin hak arama çabalarına yardım ediyorlar. Kurdukları Rehabilitasyon Merkezi'nde sığınmacı, mülteci ve göçmenlerin sağlık ve adalete erişimi için sosyo-medikal ve hukuki destek sağlıyorlar. (*tohav.org*)

26- Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)

İşkence ve diğer kötü muamele yasağının ihlali, insan hak ve özgürlükleri ihlallerine ilişkin raporlar hazırlamaktadırlar. Göç ve mültecilik sorunlarına odaklanarak paneller düzenlemekte, raporlar yayımlamaktalar. (*tihv.org.tr*)

27- Uluslararası Af Örgütü Türkiye

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında kabul edilen insan haklarına her insanın erişebilmesini sağlamak için hak temelli kampanyalar ve aktivizm faaliyetleri yürütüyor. Mülteci hakları savunuculuğu adına IWelcome ve Yollardaki Haklar kampanyalarını düzenliyorlar. (*amnesty.org.tr*)

28- Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC)

Ayrım yapmaksızın tüm insanların yaşadıkları sıkıntıları hafifletmeyi ve savunmasız, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına odaklanarak sürdürülebilir geçim kaynağı ve kalkınma, topluma (yeniden) entegrasyon, eğitime ve sağlık hizmetine erişim, cinsiyet eşitliği alanlarında fırsatlar yaratmayı ve geliştirmeyi hedeflemektedir. (*ibc.org.tr*)

29- Uluslararası Mülteci Hakları Merkezi (UMHD)

Mülteci sığınmacıların yaşam hakkının korunması, insan onuruna yakışır hayat sürmelerini sağlamak, mülteciler ile ilgili yasa ve uygulamaları geliştirip uluslararası standartlar seviyesine getirmek, sorunların acil ve etkili çözüme kavuşturulması için devletleri ve uluslararası kuruluşları işbirliğine sevk etmek, insan hak ve hürriyetlerinin azami ölçüde uygulanmasını sağlamak için çalışmalar yürütmektedir. (*umhd.org.tr*)

30- WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı

Yerel yönetimlerin demokratik katılımcı yöntemleri kurumsallaştırmaları ve insan haklarının korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmalarını sağlayan çalışmalar yürütür. Özellikle kadın, çocuk, genç, engelli, mülteci ve tüm dezavantajlı gruplara eşit fırsatların yaratılarak topluma aktif katılımlarını destekleyen ulusal ve uluslararası projelerde rol üstlenmektedir. (*wald.org.tr*)

31- Yerel İzleme Araştırma ve Uygulamalar Derneği (Yereliz)

Yerel yönetimleri uluslararası sözleşmeler ve belediye kanunu çerçevesinde sağlamakta yükümlü oldukları kadın, çocuk, yaşlı, engelli, LGBTİ+, mülteci, azınlık, hayvan vb. savunmasız grupların haklarına yönelik sundukları hizmetler konusunda izliyor; yerel sorunların çözümünde yenilikçi çözümler geliştirmeyi amaçlıyor. (*yereliz.org/*)

32- Yuva Derneği

Çevre farkındalığı, yoksullukla mücadele ve yaşam boyu öğrenme alanlarında çalışmalar yürütüyor. "Sokağıma Ses, Mahalleme El Veriyorum" projesiyle Suriyeli ve Türkiyeli bireylerin kaynaşması, birlikte güçlenmesi ve mahallenin dönüştürülmesi amacıyla Ümraniye'de Çocuk ve Gençlik Merkezi kurmuştur. (*yuva.org.tr*)

33- Zeytinburnu Belediyesi

Zeytinburnu Belediyesi'ne bağlı Zeytinburnu Yerel Kalkınma ve AB İlişkileri Koordinasyon Merkezi'nde (ZEYKOM) "Göçle Gelenlerin Entegrasyonu Projesi," Göçmenlere Yönelik Sosyal Hizmetlerde Yerel Yönetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi" gibi projelerle kapasite artırmaya yönelik hizmetler veriyor. (*www.zeytinburnu.istanbul/ZEYKOM-Hakkinda*)

1- İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne (goc.bilgi.edu.tr/tr/baglantilar/5/sivil-toplum-kuruluslari/) ve multeci.net'e titiz çalışmaları için teşekkürler.

Misafirperverliğe Karşı Birlikte Yaşamayı Öğrenmek

Mutfak | مطبخ Kadın Atölyesi

2014'te Türkiye'de göç bağlamında hâkim misafirperverlik[1] söylemi karşısında, birlikte yaşamayı öğrenme ihtimalini tartışıyorduk. Zira misafirperverlik aslında ancak eşit insanlar arasında ve koşulsuzsa geçerlidir; bunun dışında ev sahibinin misafir üzerinde kurduğu egemenliğin göstergesidir. Misafire kapıyı açıp açmayacağına, onun ne kadar uzun kalacağına, ona evin hangi odasını vereceğine ev sahibi karar verir; misafirin bunları seçme hakkı yoktur. Böyle düşününce misafirperverlik rehin alma, görünmez kılma, düşmanlaştırma ve bu şekilde şiddet anlamını da içerir. Kurumlar ve toplumla ya da geniş anlamıyla kamuyla aramızdaki ilişkilerin görünür olduğu alanlarda göçmenler, misafirperverlik kavramı üzerinden temsil edilemez. Konunun zorluklarından biri misafirperverlik gibi kutsal ve sosyal karşılıkları olup hukuki karşılığı olmayan bir kavram üzerinden insanların merhamet ve acıma duygularını işgal ederek seyahat hakkı, barınma hakkı gibi insan haklarının ve adalet gibi kavramların görünmez ve geçersiz bırakılmasıdır. Bu söyleme karşı birlikte yaşamayı öğrenebilir miyiz?

Mutfak girişiminin ikinci motivasyonu Türkiye'nin geçiş ülkesi kabul edilmesinden geliyor, istisnaları olmakla birlikte. Türkiye'ye göçü düzenleyen ilk yasa 2014'te uygulamaya kondu, mülteci statüsünün sadece Avrupa Konseyi Ülkeleri'nden gelenleri kapsaması[2] tavrını koruyarak. Suriyelilerin bu yasa kapsamında geçici koruma statüsü ile kaydedilmesi misafirperverlik kavramı ile örtüşüyor. Örneğin, Suriye'den Türkiye'ye göç başlayalı sekiz yıl oldu, ancak Suriyeliler hâlâ geçici koruma statüsünde yaşıyorlar. Geçici koruma statüsü ellerinden alındığı anda ülkelerine gönderilebilirler. Kayıtsız göçmenler uzun süre görmezden gelinip sonra yakalandığı anda sınırdışı edilebilirler. Yaşam koşullarını, haklarını bilmedikleri bir ülkede kendilerini savunabilecek yasal desteği bulamadan şu anda olduğu gibi geri gönderme merkezlerine, kamplara yerleştirilip, ardından Türkiye'den uzaklaştırılabilirler. Tüm bunlar yukarıda kısaca anlattığımız, misafirperverliğin şiddet içeren karşılıklarını açıklıyor. Ancak 2011'den beri Türkiye'de yaşayan, burada doğum yapan annelerden, ölülerini burada defneden eşlerden, çocuklarını burada yetiştiren ailelerden bahsediyoruz; Suriye'de, dönmeyi teşvik edecek koşulların sağlanması konusu bir tarafa, sadece Suriyelilerin Türkiye'de kurmaya başladıkları, devam etmek zorunda oldukları hayatlar açısından baksak bile "dönmek" kolay bir konu değil. Eğer şehirlerimizi paylaşıyorsak, meseleye artık sadece geçici koruma ya da acil ihtiyaçların karşı-

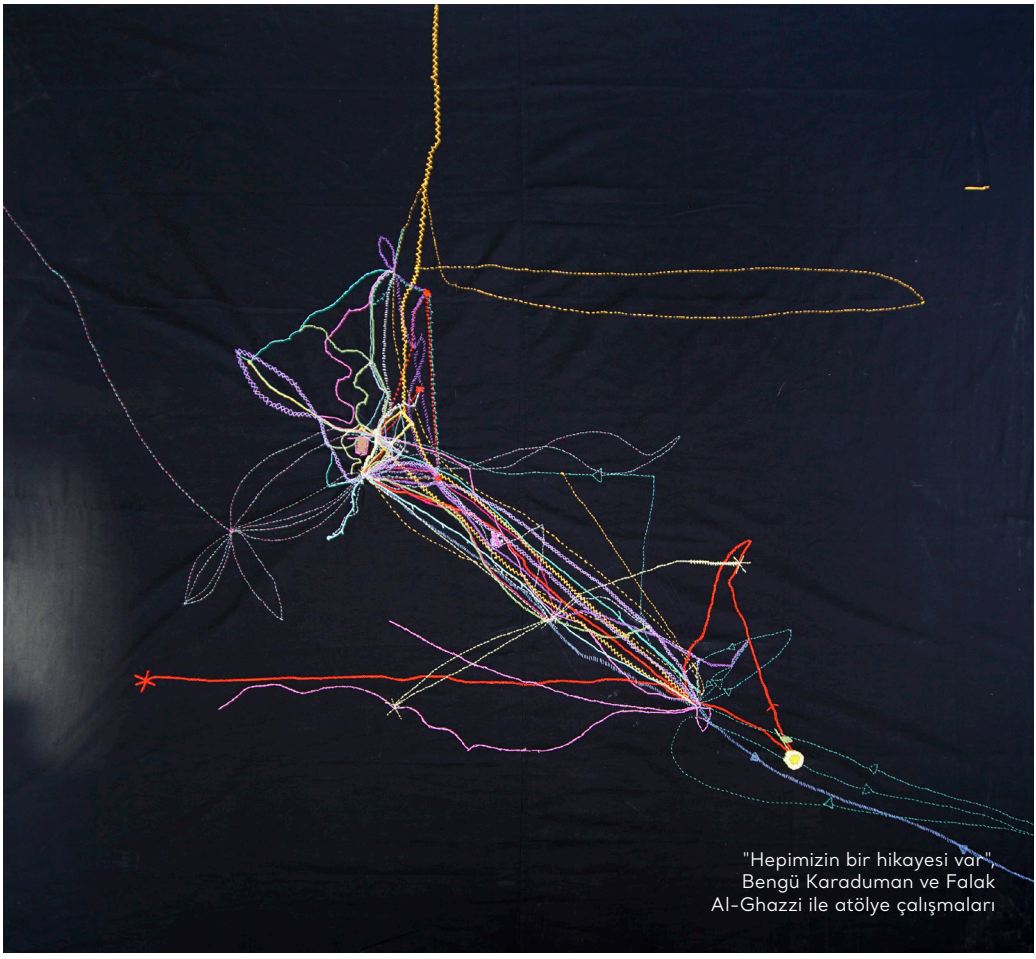

"Hepimizin bir hikayesi var"
Bengü Karaduman ve Falak
Al-Ghazzi ile atölye çalışmaları

lanması olarak yaklaşamayız, birbirimizin varlığını kabul etmek zorundayız. Bu yüzden "birlikte yaşamayı öğreniyoruz" dedik.

Başka bir düşüncemiz hemşerilik fikri idi. Gaziantep Halep'in parçası iken burada ve orada yaşayan insanlar aynı şehrin vatandaşları idi. Bu ilişki hep bir şekilde devam etti. Ticaret, akrabalık, arkadaşlık... Günlük olarak karşıya gidip geliyordu insanlar çatışmadan önce. Sonuçta bu olgu değişmiş değil. Halep hâlâ iki saat uzaklıkta. Gaziantep Türkiye'de en çok Suriyeli göçmenin yaşadığı şehirlerden biri. Bir yandan sınırlar ilan edildiği gibi açık değil, uzun süredir. Bunun yanında 2018'de neredeyse tüm sınır boyunca beton bir duvar örüldü. Diğer yandan bakınca aslında aynı toprakların insanlarıyız. Bununla birlikte, Türkiye'de Belediye Kanunu'nun belirlediği gibi hemşerilerin

Yemek atölyeleri: Piknik

kentle ilgili kararları birlikte alma hakkı var. Tüm bunlara dayanarak düşündüğümüz, "birlikte yaşamayı öğreniyoruz" söylemimizin ayaklarından birini de hemşerilik fikri oluşturdu.

Mutfak düşüncesi ise bu bir araya gelişlerimizin neredeyse doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Süreçte diyalog içinde olanlar kadınlardı. Bazımız gıda mühendisliği okuyor, bazılarımız bu sırada kadına karşı şiddet, kadın hakları ve feminizm dersleri alıyordu. Mutfak yemek pişirilen ve sunulan, bu anlamda yemeği nesneleştiren ya da ürünleştiren bir yer olarak değil de yemek yapmanın bir araç olduğu, yapma sürecinden pek çok anlamda öğrendiğimiz, bunun da ötesinde farklı fikirlerin üretildiği, birlikte düşünüldüğü ve ortaya çıkarıldığı, aynı zamanda isteyenlerin ekonomik gelir getirecek şekilde de kullanabileceği bir yer olarak hayal edildi. Buradan bakınca Mutfak daha geçişken yapısı olan, fikir ve davranışlarla mekânı üreten ve hareketliliği üzerinden de fonksiyon/form değiştirebilecek bir yer olarak tanımlanabilir. Bu anlamda aslında kadına "uygun" görülen bir mekândan çok, kadınları bir araya getiren, ama varlığını sorgulayan bir mekân olarak tartışılabilir. Ailenin gündelik ihtiyaçlarının evde karşılandığı mekân; mutfak ve sorumlusu; kadın yerine, kendi hikâyesini anlatan, başkasınınkini dinleyen, ailesi ötesinde diğer insanlarla dayanışan, karşı durduklarını dile getiren ve bunları değiştirmek için çalışan kadınların ortak mekânı olan mutfak oraya gelen kadınların kullanımıyla değişir, dönüşür. Bu anlamda Mutfak bir müşterek olarak değerlendirilebilir.

Mutfak'ın başlangıcında Türkiyeli kadınlar olarak Kırkayak Kültür'de toplanıyorduk. Gaziantep'teki kadın dernekleri ile, Türkiyeli dernekler, Suriyeli göçmenler ve dernekleri ile birbirimize yabancı değildik. Kırkayak Kültür her yıl düzenlediği Zeugma Film Festivali[3] için üç dilde afişler hazırlıyor. Filmlerin gösterimlerini iki dilde altyazılı yapıyor: Türkçe/Arapça ve İngilizce. Haneen (Suriye Kadın Korosu) Türkiye'de ilk konserini 2015'te bu festivalin açılışında verdi. 2018'de festivalin teması "Birlikte Yaşamak Mümkün!" olarak belirlendi, gösterilecek filmler bu temaya göre seçildi. Bunun dışında, toplantılardan bazıları zaten Kırkayak Kültür'de yapılıyordu; kadınlar için performans terapisi, özsavunma dersleri gibi. Sonuçta kadınların toplumsal sıkıntıları ortak: cinsiyetçilik/eşitsizlik, kadına karşı şiddet, kamusal alanda görünürlük. Eğitim, sağlık, çalışma koşulları ya da işsizlik de bu sıkıntılardan bazıları. Bunlar hepimizi bir

araya getirebilecek alanlar açan gerçekler.

Mutfak için Suriyeli göçmen dernekleriyle görüşmeye ve fikrimizi paylaşmaya başladık. Yaklaşık bir yıl sonra 2015'te, Mutfak | مطبخ Kadın Atölyesi fiziksel olarak gerçekleşebilir hâle geldi. Niyetlerimiz arasında yeni açılacak bir toplum merkezinin alt katında olmak, kent bahçeciliği gibi fikirler de vardı. Çeşitli maddi manevi nedenlerle bunlar gerçekleşemedi ya da ertelendi. Sonunda Kırkayak Kültür'ün tarihi taş binasının alt katında sokağa açılan bir odayı tamir edip ihtiyacımıza göre yenileyerek fiziksel mekânımızı açtık.

Derneklerde yaptığımız çağrılara dönen Türkiyeli ve Suriyeli kadınlarla bir araya geldik pek çok kere. Sosyal medyayı daha az kullandık, dernek ve kişisel ağlarımız üzerinden arkadaşlarımıza ulaştık. Daha sonra haberleşmek için telefon bağlantılarımızı, grup içi mesajlaşma araçlarını kullandık. Gönüllülük esasıyla katıldı herkes buluşmalara, çalışmalara; gelen kimse kurumunu temsilen gelmedi, kendisi olarak, kendi adıyla geldi. Mekân kadınlar için bir dayanışma alanı olarak ortaya çıktı. Yemek atölyelerinde aynı yemek için herkesin farklı tarifleri olduğu,[4] yemeğin aidiyetinin politiği gibi deneyimleyerek öğrendiğimiz bilgiler oldu. Dokuma atölyesinde desenlerin/sembollerin farklı yorumlarını ve benzer mitolojisini gördük. Buradan bakınca aslında Mutfak, kadınların sadece kadın kimlikleri üzerinden bir araya geldiği bir yer değil, birbirlerinin farklılıklarını kabul ederek bir arada olduğu, hareket ettiği bir mekândır. Bu anlamda birlikte yaşamayı öğrenme isteği, nostaljiyle karışan bir arzu değil, her gün karşılaştığımız bir gerçektir; birbirimize güvenmek, sabır ve zaman gerektirir.

Atölye kurulduğundan beri tüm buluşmaların konularına bir önceki buluşmaya katılan arkadaşlarımızla birlikte tartışarak, beraber karar verdik. Gaziantep'te sıkça gördüğümüz, sürekli olarak, belli aralıklarla buluşulan ev toplantısı, yardım amaçlı ziyaret, eğitim seminerleri gibi yöntemler kullanılmadı. Çünkü bizce önemli olan, kararları birlikte almak, herkesin gönüllü olarak ve kendi iradesiyle orada olması, birlikte düşünme ve üretim süreçlerine katılması. Bu atölye çalışmalarının yanı sıra Türkiye genelinde tüm kadın derneklerine ya da sivil topluma açık gerçekleştirilen üç büyük çalıştay yapıldı.[5] Burada müzik ve kadın sesleri, toplumsal cinsiyet, kadına karşı şiddet, kadın ve göçmen hakları, dil, medya, kooperatifçilik, kültür-sanat gibi pek çok konuyu ele aldık, hepimiz neler yaptığımızı paylaştık.

Dayanışma fikriyle bir araya gelmek hak temelli düşünmeyi ötelemez, iki yaklaşım birlikte geliştirilebilir. Bir aradalığı konuşacak, çalışacak daha çok alan açmamız gerekiyor. Önyargılarımızı yenmek, başkalarının bizi tanımasına izin vermek, birbirini farklılıklarıyla kabul etmek, derdimizi paylaşabilmek, birbirimizden öğrenmek... Bunlar kadının kendisini birey olarak da tanımasını etkileyen önemli deneyimler. Bu anlamda Mutfak | مطبخ Kadın Atölyesi birlikte yaşama fikrini koruyarak, bugün mutfak olarak yarın daha farklı bir mekânda ortaya çıkabilir, sürecin dinamiklerine ve o günün gereklerine göre farklı formlara dönüşebilir. Bu şekilde devamlılığını sağlayacaktır.

1- Konuyla ilgili daha fazla okumak isteyenler için öneri kitap: Derrida, J., A. Dufourmantelle (2000) *Of Hospitality*, California: Stanford University Press, users.clas.ufl.edu/burt/shipwreck/derridahospitality.pdf

2- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre, mülteci statüsü sadece Avrupa Konseyi üye ülkelerinden gelen kişilere verilebilmektedir. Bkz. goc.gov.tr/multeci

3- Kırkayak Kültür, Zeugma Film Festivali için bkz. kirkayak.org/izzf/; Zeugma Film Festivali 2018: "Birlikte Yaşamak Mümkün!" hakkında bkz. gazetekarinca.com/2018/10/zeugma-film-festivali-basliyor-birlikte-yasam-mumkun/

4- Tabule ve humus tariflerinin yerele göre farklılaşması, malzeme ve ölçeklerinin değişimi gibi.

5- Mutfak | مطبخ Kadın Atölyesi ve çalıştaylar hakkında çıkan haberler şöyle: *Birgün* (2019, 16 Mayıs) "Kadınlar hikâyelerini sanata aktaracak", birgun.net/haber/kadinlar-hikayelerini-sanata-aktaracak-256089; Erkılıç, O. (2019, 13 Temmuz) "Suriyeli ve Türkiyeli Kadınlar Göç Hikayelerini Sanatla Anlattı", Amerika'nın Sesi, amerikaninsesi.com/amp/suriyeli-ve-turkiyeli-kadinlar-goc-hikayelerini-sanatla-anlatti/4999072.html?twitter_impression=true; İnal, F. P. (2019, 27 Mayıs) "Türk ve Suriyeli kadınları 'sanat' kaynaştırıyor", Haberler.com, dailymotion.com/video/x79h9w4

Güvenli Alanı İnşa Etmek

Shannon Kay
Çeviren: İdil Karacadağ

İçerisinde hayatlarımızı yaşadığımız, geçtiğimiz, kaybolduğumuz, öğrendiğimiz, büyüdüğümüz, mücadele ettiğimiz alanların hepsi, etrafımızdaki dünyaya ve o dünyada kendi varlığımızı nasıl anladığımıza ve yorumladığımıza büyük etki eder. Her ne kadar nerede, ne zaman ve nasıl mekânlarda yaşayacağımıza karar verebilsek de, mekânsal varlığımızın birçok yönü bizim kontrolümüz dışındadır. Doğduğumuz yer, aile evimiz, içine doğduğumuz sosyoekonomik grup, gittiğimiz okullar, bunun en bariz örneklerindendir. Fakat ilk bakışta göze çarpmayan birçok etken de nereye gidip gidemeyeceğimizi ve gittiğimiz yerde nasıl karşılanacağımızı belirler. Bunların arasında cinsiyet, yaş, cinsel yönelim ve kültürel bağlam sayılabilir. Hepsi de kim olmak istediğimize dair verdiğimiz ilk karardan bile önce gelir!

Benim buradaki amacım, doğuştan var olan bu katmanların her hayat için bir bağlam oluşturduğunu anlamak ve ayrıca insanın yerinden edilme deneyiminin getirdiği özel etkilere ve engellere, yani yerinden edilmenin bireyin mekânsal gerçekliğini ve imkânlarını nasıl etkilediğine odaklanmaktır. İzlenimlerimi, Türkiyeli yerel ve bağımsız dernek Small Projects Istanbul (SPI) ile son dört yıldır yürüttüğüm çalışmaların oluşturduğu zemin üzerinden aktaracağım. SPI 2015'ten beri Çapa ilçesinde bir toplum merkezi yürütmektedir ve hizmet ettiği ana grup, yerinden edilmiş ve bölgede yerleşik hâle gelmiş Suriyeli bireylerdir. Bu toplum merkezi çeşitli eğitim, eğlence, psiko-sosyal destek, geçim programları ve aktiviteleri sunar. Hedefledikleri ana gruplar üç-on sekiz yaş arası çocuk ve gençler ile kadınlardır.

Toplum merkezimiz kasten bir "güvenli alandır". Hedef tanımımızda da belirttiğimiz gibi, amacımız "güvenlik ve aidiyet sunan bir mekân olmaktır". Bunun nedeni, güvenli alanların hepimiz için, insanlığın her üyesi için temel bir ihtiyaç olduğuna inanmamız ve bu alanların kendi başlarına, içinde yürütülen aktivitelerden bağımsız olarak, gerekli ve değerli olduğunu düşünmemizdir. Ben, bu olgunun toplum merkezi kavramını kendine mahsus bir sosyal alan yaptığına inanıyorum. Her ne kadar bireyler için güvenli alan olarak işleyen başka birçok mekân olsa da, güvenli

alan sağlamak nadiren bu mekânların ana amacıdır. Genellikle, güvenli alan fonksiyonu ikincil bir özellik, ya da başka bir hedefin başarıya ermesi için (örneğin bir işyerinin kâr etmesi ya da bir öğrenci grubunun etkin eğitimi) bir gereksinim olarak belirir. Ama, toplum merkezi ve SPI için ana amaç bu ortamı yaratmak ve erişilebilir hâle getirmektir. Çünkü bize göre bu güvenli alan hem bir gereksinimdir hem de son derece nadir bulunur.

Yeni bir şehre ilk defa geldiğinizi düşünün... Yeni bir sosyal alan, ve günlük rutinlerinizi ve hayat alışkanlıklarınızı silbaştan kurmanızı gerektirecek yeni bir mekân... Doğal olarak, bu "şehir mekânının" mevcut olan devinimleri, sosyal normları, kısıtlamaları ve imkânları vardır. Bir yeni-gelen olarak şehirde yönünüzü bulmak, şehirle etkileşim kurmak, şehirde yaşamak ve hayatınızın bu şehirde kalıcı ve geçerli olduğunu hissetmek, şehrin ihtiyaçlarınızı karşılayabilmesi ve onun sizin şehriniz olabilmesi için öncelikle bunları "öğrenmeniz" gerekir.

Yeni bir şehri nasıl öğrenebiliriz? Bize öğretecek kim vardır?

Öğrenme süreci zaman içerisinde, aklımız ve bedenimiz bu yeni mekânlara alıştıkça ve onları tanıdıkça içgüdüsel ve bilinçdışı olarak gerçekleşebilir: yeni duvarlar ve pencereler, yeni manzaralar ve sokaklar, yeni komşular, yeni dükkânlar ve yemekler, yeni bir dil, yeni fırsatlar... Bütün bu "yeni"lik hem nefes kesici hem de çok yorucu olabilir.

Yine de, bütün bu yeniliklerle etkileşim deneyimimiz, istemsiz olarak, mekânlara erişim kabiliyetimiz -bu kabiliyet uygulamada ya da algısal olabilir- ve bu mekânlardaki güvende olma hissiyatımızca çerçevelenir. Bir mekânda bulunma hakkımız olduğunu ve orada hoş karşılanacağımızı en ufak bir şüphe duymadan bildiğimiz zaman, orada var olabilmek, katılım gösterebilmek ve ihtiyacımızı o mekânda arayabilmek için yüreklendirilmiş oluruz. Bunun aksine, doğrudan ya da dolaylı biçimde bir mekânda bulunma hakkımız olduğu söylendiği halde orada hoş karşılanmadığımızı hissediyorsak, yeni mekânlar kısa bir süre içerisinde dışlanma, reddedilme ve korku ile özdeşleşir. Söylemde kalan "hoş karşılama" ile uygulamadaki dışlanma arasında kaldığımızda hissettiğimiz çelişkiler, ima yoluyla bize nerelere kolay ve rahat şekilde gidip gidemeyeceğimizi öğretir. Bulunmaya ihtiyaç duyduğumuz ya da bulunmak istediğimiz mekânlar-

da kim ya da ne bizi yüreklendirebilir ya da dışlayabilir, karşılayabilir ya da izole edebilir?

Zaten karmaşık ve zor olan bu yeni şehre alışma sürecine bir de zorla yerinden edilmeyi katmak gerekiyor, ki bu tabiatı gereği geçmişten gelen reddedilme, korku, endişe ve travmayı da ifade eder. Son olarak da, "mülteci" statüsünün ve etiketinin toplum ve kurumlarca bir bireyin nasıl göründüğünü, değerlendirildiğini ve ona nasıl davranıldığını etkileyen ağır bir yük olduğunun reddedilemez gerçekliği vardır. Aynı zamanda savunmasızlığı belirten bir referans olan "mülteci" statüsünün anlaşılma ve kabul görmeye aslında en çok ihtiyaç duyanlara karşı önyargı ve ayrımcılığı tetiklediği tutarsız ve rahatsız edici bir sosyal olguyu da öne çıkarır. Yerimizden edildikten sonra yeni bir şehre (özellikle İstanbul gibi bir mega şehre) geldiğimizi hayal ettiğimizde bu harici, psikolojik ve sistematik gerçekliklerin karışımını da göz önüne alırsak, bir insanın nasıl izole, şaşkın, bağlantısız, bıkmış ya da moralsiz bir duruma gelebileceğini anlamamız çok zor olmaz. Bu durumda, girmek zorunda olduğunuz mekânlara erişmeye çabalamanız için gereken özgüven ve motivasyonu nasıl bulurdunuz? Bu baskıların ağırlığı altında bir yere girmek için zorlanabiliriz, etrafından dolanmak için başka bir yol arayabiliriz ya da sadece yapmamız gereken şeyleri yapmamayı tercih edebiliriz ki bu durumda gereksinimlerimizin karşılanmamasının getireceği sonuçlarla ve bunların yarattığı artan baskı ve problemlerle yaşamamız gerekecektir.

Diğer yandan, bu şehirdeki yerinden edilmiş pek çok bireyin ve ailenin bu engelleri aşmak, mekânlar bulmak ve yaratmak; şehirde kendilerine yer edinmek için sarf ettiği inanılmaz çabayı görmek çok daha çarpıcı hâle gelmektedir. Bu zor kazanılmış başarılar ve edinimler bireyin faillik hissini, gücünü, özgüvenini ve kabul edilme duygusunu tekrar edinmesine yardımcı olabilir ve bireylerin birbiriyle temas kurmaları ve bu karmakarışık şehirde kendilerine ait bir yer olduğuna inanmaları için onlara cesaret ve güç verir. Bana ilham veren o kadar çok kişisel hikâye var ki... Mesela, 2014 yılında zorunlu askerlik görevinden kurtulmak için Suriye'yi terk edip buraya gelen ve şimdi benim iyi arkadaşlarımdan biri olan Tarek. Tarek'in kardeşleri ve ebeveynleri hâlâ Suriye'de ya da başka ülkelerde yaşıyorlar ve Tarek, burada bulunduğu beş yıl boyunca ailesini görme şansından mahrum kaldı. Fakat bu zaman içerisinde, kısıtlı mali ve sosyal desteğe rağmen, üniversitede ekonomi bölümünden mezun oldu, Türkçe öğrendi, emek piyasasına girebildi ve önemli kişilerle bağlantısı olmadığı hâlde büyük bir şirkette finans müdürü olarak saygın bir pozisyon buldu. Hem de yakın zamanda nişanlandı. Son sekiz yıldır, Tarek ve onun gibi birçok insan için, hayat düşündükleri gibi gitmedi. Toplumlarının yarattığı güvenlik ağı ve parlak gelecekleri bir anda ellerinden alındı. Ama bu zor gerçekliklere ve yüz yüze bırakıldıkları çeşitli zorluklara rağmen birçoğu, içinde bulundukları olumsuz durumları kişisel zaferlere çevirmek için inanılmaz derecede yoğun çalışmaya ve böylece

yeni mekânlar ve yeni hayatlar bulmaya ve yaratmaya devam ettiler.

Bir taraftan dışlanma ve izole edilmenin, diğer taraftan ise faillik hissi ve güçlendirilmenin yarattığı bu zıt kutupları aşmanın gerçekliği tamamen kişiye özgüdür. İçerisinde zaman geçirmek zorunda olduğumuz ya da zaman geçirmeyi seçtiğimiz mekânların karakteristik özelliklerinin ve deneyimlerimizle ilintili olarak yorumladığımız anlamın bir karışımıdır. Dünyamızı anlamak ve yolumuzu bulmak için uğraşırken, hepimizin değişken gerçekliği dışlanma/güçsüz kılma ve kabul edilme/güçlendirilmeden oluşan bu iki zıt kutbun yarattığı izgenin ortasında bir yerlere denk gelir. Ama açıkça görülüyor ki, yerinden edilmiş komşularımızın ve arkadaşlarımızın karşılaştığı engeller, yeni bir şehirle yüz yüze gelip, güvenli ve güçlendiren alanlar ararken onlar için ciddi olumsuzluklara yol açabilir.

Yıllar içerisinde çalışmalarımı yürütürken kendimi yerinden edilmiş birçok aile ve birey ile birlikte hayatı deneyimlerken buldum. Yukarıda bahsettiğim, yerinden edilmiş toplumları ihtiyaç duydukları güvenli ve rahat alanları bulmaktan ya da yaratmaktan alıkoyan çeşitli engellere rağmen, sayısız cesaret ve kuvvet gösterilerine; ailelerin ve bireylerin kendilerine yeniden yer bulmak ve günlük hayatlarını devam ettirebilmek için sarf ettikleri muazzam çabaya tanık olmak benim için inanılmaz bir deneyim oldu. Yeni bir mahalleyi tanımak ve uyum sağlamak için gereken günlük sosyal ve işlevsel bağlantıları geliştirmenin ufak ayrıntılarına hâkim olmak, sürekli bir dikkat ve gayret gerektirir. Market nerede? Faturalarımı nasıl ödeyebilirim? Semtin okulu nerede? Çocuğumu o okula kayıt edecekler mi? Hastane nerede? Orada tedavi görebilecek miyim? Orada kendi dilimi konuşabilecek miyim? Bu mekânlarda derdimi nasıl anlatabilirim? Küçük detaylar gibi görünenler, yerinden edilme deneyimi bağlamında aşılmaz engeller olarak şekillenebilirler. Bunun üzerine, hepimizin başa çıkmaya çalıştığı ve hayatımızın temelini oluşturan umut, ait olma, özsaygı, kimlik, ve anlamla ilgili daha kapsamlı anlatılar vardır. Yerinden edilme yüzünden sarsılmış ve yersiz bırakılmış bireyler için, bu anlatılarda yeniden güç bulmak bir ömür sürebilir. Bu toplulukta seneler içerisinde edindiğim deneyimler beni yerinden edildikten sonra tekrar bir hayat kurmanın gerektirdiği pratik ve psikolojik çabanın hiçbir şekilde küçümsenemeyeceğine inandırmıştır.

Toplum merkezimizi sıklıkla ziyaret eden Rania adlı bir annenin dediği gibi, "Türkiye'de hayat zor ve burada hayatta kalabilmek için birbirimize yardım etmemiz gerekiyor". Rania dört yıldan beri İstanbul'da üç çocuğuyla yaşıyor. Başlangıçta, Rania'nın kocası onlara katılamamış ve içinde bulundukları durum her günlerini bir mücadele hâline getirmişti. Fakat kendilerine burada yeni bir hayat kurmak için çok çabaladılar. Toplum merkezinin ona ifade ettiği anlamı sorduğumuzda, Rania şunları söyledi: "İlk başta ailemizi başka bir ülkede bıraktık. Ama daha sonra burada yeni bir aile bulduk."

Eninde sonunda hepimiz güvenli, rahat, ve hoş karşılanmış hissetmeyi arzularız. Tabiatımız gereği bizi tanıyan ve kabul eden, yüreklendiren, etkin kılan, "gören" ve destekleyen mekânlara yöneliriz. Toplum merkezimiz işte tam da böyle bir alan olmak için tasarlandı; içerisinde bireyler tanınırlık bulur, gereksinimlerinin farkına varılır ve bu gereksinimler mümkün olduğunca karşılanır. Toplum merkezi aynı zamanda, güvenli ve değerli diğer mekânlara erişim için bilgi paylaşımı, yönlendirme ile ve kişilerin akranlarını bulabilmesine olanak sağlamasıyla bir basamak görevi görür. Amacımız, toplum merkezinin hem topluluğu şehrin geri kalanıyla ilişkilendirmek için atılacak ilk adım olması (ve böylece bireylerin temas kurmasına ve ufuklarını genişletmeye yardım etmesi), hem de diğer mekânların kaçınılmaz olarak yaratacağı yıpranmanın sonucunda geri dönülebilecek bir alan olmasıdır. Zaman geçtikçe, her birey kendi yolunu bulmalıdır; her ne kadar

toplum merkezi her zaman orada olsa da, tercihen zaman içerisinde ve doğru destekle birey kişisel gereksinimlerini ve ilgi alanlarını daha çok karşılayan diğer mekânları keşfettikçe, bağlantı kurdukça, ve benimsedikçe bu güvenli alana aynı şekilde ihtiyaç duymayı bırakacaktır.

SPI'nin ana amaçlarından biri de topluluk üyelerinin kendilerine sunulan hizmetlerin sağlanmasına doğrudan dahil olmalarını ve kendi kendilerine yetmek için birlikte çalışmalarını teşvik etmek ve buna olanak tanımaktır. Bunun nedeni öncelikle onların değerli bilgilerinin ve deneyimlerinin farkında olmamız ve bunların hem programlara değer katacağını hem de bireylerin özgüvenini ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabileceğini bilmemizdir. Aynı zamanda, birlikte çalışmanın gücüne de inanırız, kaynak geliştirme ve beceri artırmadan oluşan düzenli bir sistemi kullanarak bir topluluğun kabiliyetlerini tanımak, değer vermek ve yatırım yapmak tek taraflı ya da tepeden-inme biçimde dışarıdan hizmet sağlanmasından çok daha etkilidir.

Örneğin, çocuklar için Arapça okuma-yazma programımız, toplumun içerisinden, öğretmenlik geçmişi olan anneler ve kadınlarca başlatılmış ve bu programın değerini topluma tavsiye etmeleri sayesinde ilerletilmiştir. Ekibimiz ise haftalık programın oluşturulması ve gerçekleştirilmesi konularında destek sunar.

Sosyal Girişim programımız sayesinde kadınlar yeni ve değerli beceriler edinme ve kendilerini farklı şekilde ifade edebilme olanakları buldular. Kadın Sosyal Girişimi'mizin üretim grubu liderlerinden biri olan Lodi, program hakkında deneyimleri sorulduğunda bizimle şunu paylaştı: "Bu projede çalışmak bir aile olarak, toplum merkezinin bir parçası olarak yaşamak gibi. Sanki hepimiz iki farklı aileye sahip gibiyiz; biri evimizin içinde, biri de dışarısında. Diğer toplumlardan insanlarla tanışabiliyoruz ve birbirimizden yeni şeyler öğreniyoruz." Benzer şekilde, başka bir üretim grubu üyesi olan Marwa da şöyle der: "Kendi içimde olan bir şeyi ifade etme olanağı buldum. Artık onu dışavurabilirim." Benim için, bu düşünceler bireylerin içerisinde yaşayabileceği, çalışabileceği ve birbirleriyle temas kurabilecekleri güvenli ve destekleyici alanlara ne kadar ihtiyaç duyduklarını kanıtlar nitelikte.

Son olarak, toplum merkezi aynı zamanda toplumsal hak savunuculuğu yapan bir platform olarak da iş görebilir, yani SPI topluluğun tanınırlığını artırmak için onu temsil edebilir ve onun yerine karar verebilir. Bu şekilde, yerinden edilen insanların içerisinde bulundukları durum, onların gereksinimleri ve şehre kattıkları değer hakkında farkındalık yaratmayı, diğer insanları da yerinden edilmiş bireyleri kendi mekânlarına davet etme konusunda cesaretlendirmeyi amaçlıyoruz.

Bu yönleriyle, toplum merkezimiz hem bir güvenli alan ve diğer güvenli alanlara erişim noktası olmayı, hem de toplumun genelini yerinden edilmiş bireylere daha çok kabul göstermeye ve onların yanında olmaya cesaretlendirerek şehirdeki diğer güvenli alan sayısını artırmayı amaçlıyor. Esasında, toplum merkezi çoğu zaman zorlayıcı ve düşmanca olabilen bir dünyada insani bir gereksinim olan temas kurma ve güvenlik ihtiyacını karşılayan bir alan olmak için var.

Gerçekten güvenli bir alan olabilmenin, toplum merkezinin günlük işleyişini sağlayan işlevsel operasyonların ana vizyonumuz ve hedeflerimize bağlı kaldığından, dönüşümsel ve toplumunun gelişen ve değişen ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde olduğundan ve kaçınılmaz çatışmalar karşısında bütüncül ve anlayışlı bir yaklaşım gösterebildiğinden emin olabilmenin sürekli özdeğerlendirme ve devingen bir çaba gerektirdiğine inanıyorum. Bu ana maksatlarımızı her ne kadar içselleştirsek de, aynı zamanda biliyoruz ki herkesin kişisel gereksinimlerinin hepsini aynı anda karşılamayı umut edemeyiz; iki tarafın da beklentilerini en işe yarar ve gerçekçi şekilde paylaşma-

larını ve idare etmelerini gerektiren sürekli bir uzlaşma gerekir. Toplum merkezimizdeki her bireyin deneyimleri, kendi kişisel durumları ve neyi aramak için buraya geldiklerine bağlı olarak farklı olacaktır. Ama yapmaya çalıştığımızı ve en azından bazıları için de yapmayı başardığımız şeyi toplum merkezimizin bir üyesi yalın bir şekilde ifade etmiştir: "SPI sayesinde bizim ve çocuklarımızın ümidi ve gülümsemeleri geri geldi." Benim için bu, bütün çabalara değer.

Yine de, herhangi bir güvenli alanın sunabileceği şeyler kısıtlamalara tabidir. Bu nedenle, gerçekçi ve etkili olabilmek için odak noktamızı içinde bulunduğumuz mahalle ve öncelikli olarak bu mahallede yaşayan Suriyeli ve diğer Arapça konuşan ülkelerden gelen bireyler ve aileler olarak belirledik. Zamanla, mahallede yaşayan diğer milliyetten insanlarla da, aynı zamanda mümkün olan her durumda yerel Türkiyeli nüfusu da devreye almaya çalışarak, giderek artan bağlantılar kurmayı amaçladık. Kapsamayı ve kabul etmeyi bilfiil uygulayarak ve cesaretlendirerek, kapsayıcı güvenli alanların özünde olan değeri öne çıkarmayı ve çeşitlilik içeren şehrimizde nasıl güzelce beraber yaşayabileceğimiz hakkında yaşayan bir örnek olmayı umut ediyoruz. Fakat sorgusuz kapsayıcılık hedefi kendi içinde diğer sorunlara gebedir; çünkü nihayetinde hizmet etmek için var olduğu yerinden edilmiş topluluk için mekânın aşinalığını ve güvenliğini kaybetmesine neden olabilir. Her zaman gözetmemiz gereken hassas bir denge vardır.

Gerçekçi ve anlamlı bir şekilde sunabileceğimiz ve birlikte başarabileceğimiz şeylerin sınırlarını belirleyen olanaklar ve kısıtlamalar her zaman var olacaktır. Toplumumuza hesap verebilir durumda kalmak için onların değişen ve gelişen ihtiyaçları ve ilgi alanlarını sürekli takip etmeliyiz, aynı zamanda her bireyin konfor alanlarını aşması için onları desteklemeli ve cesaretlendirmeliyiz. Zamanla ve nazik maruz bırakma deneyimleri sayesinde alışılmadık şeyler yavaşça alışılmışa döner, yeni yollar açılır ve hayat devam eder. Bu değişimler hepimiz için vakit ve çaba gerektirir, özellikle yerinden edilmeyi izleyen iyileşme ve yeniden inşa etme döneminde çok zor olabilir. Fakat güvenli ve besleyen mekânlara erişim bu süreçte büyük bir fark yaratacaktır.

Bu şekilde, güvenli alanlarımızın sınırlarını genişletmek, yeni insanları karşılamak ve şehirde yeni güvenli alanlar bulmak için çalışıyoruz ki nihayetinde her birimiz, içerisinde değer gördüğümüz ve kendi dünyamıza ait hissedebileceğimiz mekânlar bulabilelim.

Yedikule'de Bir Sosyal Güçlenme Mekânı: **Qnushyo**

Qnushyo, Süryanicede "toplayan", "toplanma" anlamlarına geliyor. Yedikule'de kurulan kültür merkezi Qnushyo, İstanbul'daki Suriyeli mültecilerin bir araya gelmesini sağlayarak güçlenmeleri ve entergrasyonları için çeşitli çalışmalar yürütüyor. Derneğin kurucularından Yakup Atuğ ile Qnushyo'nun faaliyetleri üzerine konuştuk.

Bahar Bayhan: Qnushyo nasıl kuruldu?

Yakup Atuğ: Bizim derneğimiz Suriye savaşı başladığı zaman, Sünni Alevi çatışması arasında kalanlar için kurulmuş bir dernek. İlk açıldığı zaman burası Ermeni ve Süryaniler için kuruldu. Zaten resmi ismi İstanbul Süryani Kültür ve Yardımlaşma Derneği. Yaklaşık üç sene önce burada yalnızca gayrimüslimler vardı, Suriye'den kaçan Hıristiyanlar vardı. Onlar legal ve illegal yollarla bir şekilde Avrupa'ya gittiler. Sonra biz derneği Hıristiyanlar dışındakilere açmaya karar verdik. Şimdi burada tek Süryani benim. Yaklaşık yüz çocuğumuz var. Rutin bir şekilde gelen çocuklarımızın sayısı 70-80. Yedikule'deki neredeyse bütün Suriyeliler buraya geliyor.

Sizin kendi kişisel geçmişinizle alakası var mı bu derneğin kurulmasının?

İsveç Enstitüsü'nden bir arkadaşımız "Biz göçmenlerle ilgili bazı çalışmalar yapmak istiyoruz" demişti. O zaman göç yeni başlamıştı. İlk zamanlar benim de akrabalarım gelmişti buraya. "İsterseniz bir ziyaret edelim onları" dedim. Bir evde üç aile kalıyordu. Suriyeli aileler biraz kalabalık oluyor, evde de yedi-sekiz çocuk oluyordu. Çocuklar yaramazlık yaptıkça aileler onları azarlıyor ve bazen de dövüyordu. Sonra aslında "Neden bir şekilde küçük bir dernek kurup bu çocuklarla etkinlikler yapmıyoruz?" diye konuştuk ve fikir oradan çıktı. Sonra derneği kurduk. Aslında dernek fikri o küçük ziyaretlerle tesadüfen ortaya çıktı. Benim aklımda öyle bir şey yoktu, ben o zaman öğretmenlik yapıyordum. Aslında edebiyat öğretmeniyim.

Derneği Yedikule'de kurmanızın sebebi neydi?

Benim burada yaşamamdı. Ben daha uzağa gidemezdim. Bir de Yedikule biraz varoş bir yer. Mülteci Beşiktaş'ta, Nişantaşı'nda yaşamaz, oraya gitmez. Genelde en varoş yerlere gidiyorlar. Yedikule de öyle bir yer.

İlişki kurduğunuz mültecilerin göç öykülerinden bahseder misiniz?

İlk başladığı zaman Kamışlı'daki Süryaniler ve Ermeniler geliyordu. Benim akrabalarım da oralıydı. Sonra yavaş yavaş Hama'dan, Halep'ten, Şam'dan Rum Melkit Süryaniler gelmeye başladı. Herkes birbirine haber verdi. Zaten herkes çıkmak için tetikteydi, başlarına ne geleceğini biliyorlar gibi tetiktelerdi. Yani Türkiye'ye gelecekler, ama nereye gidecekler? Kimse hiçbir şey bilmiyor. Herkes "Bizim orada küçük bir dernek var, o dernekte biraz nefes alabiliyoruz, çocuklarımız orada oynuyor..." diyerek birbirlerine haber vere vere Yedikule'ye yığılmaya başladı Hıristiyanlar. Tabii göçmenler sadece buraya gelmiyor. Gaziosmanpaşa'ya, İkitelli'ye, Esenyurt'a da gidiyordu, ama Hıristiyanlar burayı tercih etti. Birkaç kişi Bakırköy, Yeşilköy'deki Süryanilerin yoğun olduğu yerlere gittiler. Ama geneli hep Yedikule'ye geliyordu. Sonra da daha çok İsveç ve Almanya'ya gittiler. İlk geldiklerinde kaçak yollarla gidiyorlardı. O zamanlar sınırlar çok kontrollü değildi, kimse neyin ne olduğunu bilmiyordu. Sonradan göç artınca tedbirler alındı. Sonrakiler artık aile birleşimi ve işçi vizeleriyle gitmeye başladılar.

Buraya gelen, yaşam mücadelesi veren mülteciler nasıl zorluklarla karşılaşıyorlar ve bu dernek onlara nasıl bir kapı açıyor, nasıl destek oluyor?

En büyük zorluğu dil konusunda yaşadılar. Sonra da Suriyeli olmaları... Maalesef Suriyeliler kötü anlamda popüler oldu. Yani Arapça konuşup da "yaramazlık yapan" herkes Suriyeli, ama Arapça konuşup da güzel alışveriş yapanlar, lüks arabalarla gezenler Katarlı oluyor. "Fakirler ve kötü durumdakiler Suriyelidir." Böyle. Veya mesela telefonda yüksek sesle konuşuyorsa "Bu Suriyeli" diyor. Nereden gelirse gelsin. Tabii şimdi Yedikule'de göçmenler çok yoğun, sadece Suriyelilerden bahsetmiyorum; Kürt, Arap Müslüman göçmen nüfusu var. Buradaki bazı insanlar evlerini daha önce 400-500 TL'ye kiraya verirken şimdi Suriyelilere 1400-1500 TL'ye kiraya veriyor, kendileri daha güzel yerlerde yaşıyorlar. Birçok kişi bunu yapınca artık böyle imkânı olmayanlar, kendilerine göre bu fırsatı değerlendiremeyenler bu sefer sinirlenmeye başlıyor. Kendi kirası artıyor, bu sefer doğal olarak mültecilere karşı bir kin oluşuyor. Biz bu derneği açarken bile "Burada açamazsınız" dediler. Ben ısrarla burada açtım. Komşu çocuklara burada hediye dağıttım, aktiviteler düzenledim, komşuları buraya getire getire bir şeyler dağıta dağıta, yemek yaptığımız zaman yemek dağıta dağıta buradaki insanları, komşuları alıştırdım. Ama bunların dışındakiler, parkta mesela Suriyeli çocuk bir salıncağa bindiği zaman "Kalk benim çocuğum oturacak" diyor. Yani böyle şeyler yaşıyorlar burada. Çok fazla zorluk çekiyorlar. Bir de burada bir hırsızlık çetesi var, mültecileri takip edip nerede yaşadıklarını tespit ediyorlar. Burada evi soyulmayan mülteci neredeyse yok. Polis çağırıyorlar polisle anlaşamıyorlar, dertlerini anlatamıyorlar. Zaten hırsız kaçmış oluyor, onu belgeleyen bir şey de yok. Ev sahibi de ilginç şekilde "Sorun çıkaracak bir şey yaparsanız bu evden çıkın. Benim başıma hırsızlar yüzünden bir şey gelmesini istemiyorum" diyor.

Web sitenizi incelerken çocuklarını buraya getiren kadınların anlattıklarında şu çok öne çıkıyor: kamusal alanda çocuklarıyla yapamadıkları şeyleri burada yapmaları onlara inanılmaz bir güven vermiş ve kendilerini burada daha güçlü hissediyorlar. Buranın o anlamda önemli ne?

Bazen iyi niyet kötü sonuçlar doğuruyor ya, bizde bazı şeylerde öyle oldu ilk önce. Aileler çocuklarını buraya gönderiyor, okula göndermiyorlardı, ısrarla söylememize rağmen. Sonra "Herkes okula yazılacak" diye karar çıktı, sonra buraya polis geldi, "Okula kayıtlı olmayan hiçbir çocuk buraya giremez" dediler. Ben de öğretmenim, savunduğum bir şey eğitim. Çocuklar okula gidecek. Çünkü burası okul değil, basit bir dernek. Okul disiplini yok burada. Tamam belki okuldan çok başarılı şeyler yapıyoruz burada, ama belli bir konuda. Okul her alanda eğitim almaları için bir yer. Bu çocukların bir şekilde okula gitmesi gerekiyor. Sonra çocukları kaydettirmek için bir ekip oluşturduk kendi aramızda. Her gittiğimiz okulda çocukları kaydettiremiyoruz, müdür yardımcısı bariyerlerini geçemiyorduk. "Çocuklar dil bilmiyor, dil bilmedikleri için sınıfı geçemeyecek, öğretmenle anlaşamayacaklar" diyorlardı. Sonra yaşları-

na göre aldılar çocukları. Mesela hiç okula gitmese de dokuz yaşındaysa üçüncü sınıfa aldılar. İlçe Milli Eğitim'e gittik "Böyle bir sorunumuz var, kanun bu, ama kimse almıyor" diye. Sonra bütün okullara faks gönderildi, "Şu şu isimdeki insanların adresleri sizin alanın içindeyse kaydetmek istedikleri her çocuğu kaydetmek zorundasınız" diye. "Kaydetmiyorlarsa siz oradan bizi arayın, sonra biz okulu arayacağız önünüzde müdürle konuşacağız" dediler. Sonra bütün çocukları okula kaydettik. Neredeyse iki yüz çocuğu okula kaydettik. O en büyük başarımız oldu. Şimdi burada bütün çocuklar okula gidiyor, okuldan sonra burada İngilizce dersleri ve etüt yapıyoruz. Etüt de ders vermek gibi değil; mesela ödevlerini getiriyorlar, Türkçe bilenler ödev nasıl yapılır diye öncülük ediyor, onları takip ederek diğerleri kendi ödevlerini yapıyorlar. Bir de İngilizce dersimiz var. Türkiye'de gönüllüler maalesef hep yabancı. İnanılmaz bir şekilde çok Erasmus öğrencisi ve burada çalışan yabancılar buraya gönüllü olarak geliyorlar. İngilizce aktiviteler yapıyoruz. Beş-altı yaşındaki çocuklar lise çağındaki çocuklardan daha güzel İngilizce konuşuyor. Böyle bir avantajımız oluyor. Ama bizim amacımız entegrasyon, bu çocukları nasıl buraya entegre edebiliriz, nasıl Türkçe öğrenirler diye düşünürken maalesef gönüllülerimiz yabancı olduğu için o amaca çok hizmet edemiyoruz. Çok fazla Türk gönüllü gelmiyor. Bu sadece bizimle ilgili değil, başka kuruluşlarla da konuşuyorum yine aynı şey. Yabancı gönüllü daha fazla.

Nereden buluyorlar burayı?

Bizi enstitü aracılığıyla buldular. Web sitemizden ve birbirlerine haber vererek de geliyorlar. Ama önce İsveç Enstitüsü Erasmus aracılığıyla gelen öğrencilere burs sağlıyordu. "Burs karşılığında haftada dört saat Yedikule'deki dernekte gönüllü olmanızı istiyorum" diyordu. Bu şekilde çok fazla gönüllü geldi. Her çocuğa iki gönüllü düşüyordu ilk başta. Sonra azaldılar tabii.

Genel olarak nasıl faaliyetler yürütüyorsunuz burada?

Faaliyetlerimiz biraz disiplinsiz. Buraya gelen gönüllüler formumuzu dolduruyor, biz ona göre aktivite yapıyoruz. Yani eğer yogadan anlıyorsa yoga aktivitesi yapıyoruz. Pilatesten anlıyorsa pilates. Dramadan anlıyorsa drama. Bizim rutin yaptığımız birkaç etkinliğimiz var, ama gönüllünün yeteneğine göre aktiviteler üretiyoruz burada. Spor aktiviteleri daha fazla. Bizim en büyük avantajımız burada parkı bahçe olarak kullanabilmemiz. Çeşitli oyunlar oynuyoruz, yogayı da dışarıda yapıyorduk, müzik aktiviteleri, dans aktiviteleri çocuklar için. İmkânımız olduğu zaman geziler. Etüt bizim en yararlı olduğumuz şey. Çocukların okuldaki derslerine yardımcı olacak en büyük aktivitemiz. Bir de Türkçe aktivitelerimiz oluyor. Milli Eğitim Bakanlığı "hiçbir derneğin ders verme yetkisi yoktur" diyerek bir kanun çıkardı. Özellikle okulda verilen hiçbir dersi verme yetkisi yok derneklerin. Onun için biz her şeyi aktivite şeklinde organize ediyoruz. Mesela İngilizce mi öğreteceğiz, öyle tahtada çocuklar defterlerinizi kitaplarınızı alın gelin şeklinde değil de İngilizceyi şarkı söyleyerek, dans ederek, oyunlar oynayarak öğreniyorlar. Türkçe de aynı şekilde. Özellikle Türk gönüllüler geldikten sonra Türkçe konuşa konuşa öğreniyorlar.

Hangi yaşlarda çocuklar geliyor?

Beş ila on beş. Daha küçükleri tuvalet eğitimleri olmadığı için alamıyoruz.

Çocukların aileleri burayla nasıl ilişki kuruyor?

Birçok dernek insan gelmemesinden şikâyetçiyken biz çok kalabalık olmasından şikayetçiyiz. Gerçekten kapasite kaldırmıyor. Mutfak kaldırmıyor. Biz bir yemek yapıyoruz, bakıyoruz 200 kişi gelmiş. En fazla 50 kişiye yemek çıkarabiliriz aslında. Mesela bir gezi yapıyoruz, şu şu çocuklar gelecek diyoruz. Sınır 30 kişiyken bir bakıyoruz yığılmışlar "Biz de gelmek istiyoruz" diye. E ne yapacağız? En başta Süryaniler buradayken, buradaki ışıklar hiç sönmüyordu.

Gönüllü Kadınların Hikâyeleri *—Bahar Bayhan*

Qnushyo'yu en çok çocuklarını buradaki aktivitelere getiren kadınlar sahipleniyor. Burayı, yabancısı oldukları bir yere alışmaları ve sosyalleşerek güçlenmeleri adına bir fırsat olarak görüyorlar. Dernekte aktif olarak çalışan kadınlarla yaptığım sohbetlerde her birinin ayrı hayat öykülerinin bu dernekte nasıl kesiştiğini ve buraya nasıl önem atfettiklerini dinledim. Örneğin Rukiye Şam'dan gelmiş ailesiyle. Önce Antakya'ya yerleşmişler, ama dört çocuğu için yeterince eğitim imkânının olmadığını görerek İstanbul'a gelmeye karar vermişler. Şam'da 2013'te meydana gelen patlamanın ardından doğan iki çocuğundan biri bu patlamanın hasarını taşıyor. İlk geldikleri zaman çocuklarının geleceğini düşünerek Avrupa'ya geçmek istemişler, ama yola çıktıkları gemi batmış. Bu hadisenin çocukları için travmatik olduğunu belirten Rukiye "hâlâ gemi batıyor diye oyun oynuyorlar" diyor. Derneğin çocukları için çok faydalı olduğunu söylerken aşama aşama izlediği değişimleri heyecanla anlatıyor. Şimdi İstanbul'da bulunmaktan memnun ama "gene de orada bir yer var, vatan. Bayramda, illaki hatırlarsın... Orada her şey, her hatıram, her güzelim orada" diyor.

Helvin ise Nusaybin'den gelmiş, eşi Mardinli. İstanbul'a ilk geldiklerinde çocuklarının dışlandığını, kendisinin de Türkçe bilmediği için çekindiğini anlatıyor: "Geldiğim zaman beş yıl kimseyi tanımadım. Korkuyordum. Türkçe konuşmayı bilmiyorum, kimseyi tanımıyorum. Ben zaten yabancı insanım. Sonra Qnushyo'ya geldim, herkesi tanıyorum her yere gidiyorum" diyor. Derneğin, çocuklarının gelişimine fayda sağlamasının yanı sıra kendisinin de güçlenmesine katkıda bulunduğunu söylüyor. Dil öğreniyor, derneğin faaliyetlerinde kalabalık gruplara tercümanlık yapıyor.

Yasmin Lübnan'dan yolcu gemisiyle önce Mersin'e gelmiş. Oradan Antalya'ya, Antalya'dan da İstanbul'a. Eşinin iş imkânı için İstanbul'a gelmişler, üç buçuk yıldır da buradalar. Eşi önce mutfak şefiymiş, ama Arap turistlerin sayısının artışıyla şimdi resepsiyonda çalışmaya başlamış. Yasmin de aslında kuaför, ama burada mesleğin yapabileceği bir iş bulamamış. "Burada mesleğimi yapabilsem geri dönmek istemem" diyor. Dernekle, çocuklarını okullara kaydetmelerine destek olmaları vasıtasıyla tanışmışlar. Şimdi dernekte süpervizör gibi çalışıyor, aktiviteleri organize ediyor. Burada kendini güçlü hissettiğini söylüyor.

Not: Tercümanlık desteği için Quaees Hommous'a teşekkür ederim.

Burada her gün kutlama vardı. Evlilik yıldönümleri, doğum günleri... Zaten çok kişi var, neredeyse her gün bir şey oluyordu. Burası ev gibiydi. Sadece yatmalarına izin vermiyorduk, ama onun dışında her şey buradaydı. Bazı insanlar sadece yatmak için evine gidiyor, buraya gelip nargile içiyor, kâğıt oynuyor, çok güzel aktiviteler de yapıyorlardı. Ev gibi kullanıyorlardı. Hıristiyanlar gittikten sonra burada saat 6'dan sonra pek fazla kimse kalmıyor. Ama yine evleri gibi görüyorlar. Çok sahiplendiler. Bu sahiplenme bizi biraz tedirgin ediyor. Kötü anlamda değil, ama kapasite çok fazla olmadığı için. Bir de imkânlarımız kısıtlı olduğu için çok fazla kaldıramıyoruz. Birçok dernekte, kuruluşta görev aldım, burası gibi aktif kullanılan bir dernek görmedim. Kendiliğinden oldu, çünkü insanlar başka yerde nefes alamıyor. Türkçe bilmiyor. Zaten Suriyeli mülteciler de genelde durumu olmayan mülteciler. Katar'dan Suudi Arabistan'dan gelen alışveriş merkezlerini gezen gruplar değil. Yani yaptıkları şey hastaneye gitmek zaten, çoğunun hastanede işi var, bir de buraya geliyorlar. Bu park Yedikule Parkı'ydı, şimdi herkes Suriyeli Parkı diyor. Başka park da olmadığı için buraya geliyorlar.

Burası belli ki önemli bir merkez olmuş onlar için. Siz de entegrasyon konusuna çok fazla vurgu yapıyorsunuz. Burası acaba bir içe kapanma

tehlikesi taşıyor mu? Dışarıyla ilişkiyi minimize etme gibi bir tehlike var mı?

Var. O kendiliğinden oluyor. Mesela çocuklarını okullara göndermeyip buraya getiriyorlardı. O, amacımızın tam tersi olan bir şeydi. Mesela şimdi yanımızda Yedikule Etkinlik Evi var, yaz okulunu beraber yapıyoruz. Türkiyeli çocukları buraya getirip beraber programları yapıyoruz. Onlarla aktiviteler yapıyoruz. Bu şekilde başarılı olduğumuzu düşünüyoruz. Bir yandan kendiliğinden içe kapanma oluyor, bu kimsenin elinde değil. Derneği mi kapatalım, o zaman insanlar komşularıyla daha fazla ilişki kurar mı bilmiyoruz.

Geri gönderme durumu derneği ve dernekle ilişkili mültecileri nasıl etkiledi?

Derneğimizdeki aktif gönüllülerimiz İstanbul'da kayıtlı değil. Kayıtlı oldukları şehirlere geri dönerlerse derneğimiz kan kaybeder. Derneğimizde kayıtlı ve çok alıştığımız çocuklarımız ve ailelerimiz var, giderlerse çok üzülürüz. Onlar buraya alıştılar, yeni bir şehirde yeni bir hayat kurmak onlara çok zor gelir. Ama derneğimize gelen göçmenlerin %95'i İstanbul'da kayıtlı.

Sizin gibi çalışan dernekler var mı, mülteciler ve göçmenler özelinde? Onlarla ilişkili misiniz?

Çok var. Bazılarıyla güzel projeler yaptık. Small Project Istanbul'la bir araya geldik, gönüllülerin bazıları orada bazıları burada gönüllülük yaptılar. Bir de Caritas var. Caritas bize birçok konuda yardımcı oldu. Çok sıcak olduğu için burada su yetiştiremiyoruz, filtre aldı bize, su sorununu ortadan kaldırdık. Bir de burada çok fazla yemek yapılıyor. Mutfak atölyeleri yapmıştık zaten. İkinci elden birileri bize fırın vermişti, yetersizdi. Caritas bize fırın, bulaşık makinesi aldı. Büyükada'da çocukları kampa götürdüm, onların masraflarını ödedi. Yani Caritas maddi anlamda bize çok yardımcı oldu. Burada anaokuluna bir çocuk yazdırıldığı zaman yeme-içmesi de olduğu için 1000 TL'ye kayıt alıyorlar. Yoksa çocuğunuzu kaydedemiyorsunuz anaokuluna. On çocuğun parasını ödeyip burada bize bu şekilde destek oldular. Yabancı gönüllüler de destek oldu, yirmiye yakın çocuğu bu şekilde kaydettik. Amerika'daki Süryani Ortadoks Kilisesi bize kira yardımında bulundu. Biz "Kapatır mıyız, kapatmaz mıyız" diye telaşa girdiğimiz zaman yardıma koştular. Kiramızı o şekilde ödedik. Samatya'da Tren İşçileri Kilisesi Yönetim Kurulu bağış toplayarak bize yardımcı oldular. KADAV (Kadınlarla Dayanışma Vakfı), burada birkaç aileye destek sundu. Bilgi Üniversitesi'nde Kayahan Hoca sosyal sorumluluk dersi kapsamında gönüllülük yapmaları için öğrencilerini buraya yönlendirdi. Oradaki öğrenciler burada çok güzel şeyler yapıyorlardı.

Buraya dair ileriye yönelik bir hayaliniz var mı?

Yok. Burada kimsenin düzenli bir maaşı yok. Her şeyini buraya vererek derneği ilerletecek kimse yok. Kiramızı, su faturalarını bazen gönüllülerin arasında dağıtıyoruz. O şekilde topluyoruz. Amatör gidiyor, çok güzel de gidiyor. Gerçekten başarılı olduğumuzu da düşünüyorum.İmkânlar bu kadar kısıtlı olmasına rağmen. Zaten kapasite yok, biz nereye ilerletelim ki? Çok fazla hayalimiz yok, su bir yerden yolunu buluyor.

Mülteci Alanında Sivil Toplum Kuruluşları Çalışanlarının Sesi

Selma Karabey, Deniz Mardin, İnanç Sümbüloğlu

Bu yazıda Bir İZ Derneği'nin yürüttüğü Müşterek Proje ihtiyaç analizi sırasında açığa çıkan veriler ele alınmaktadır. Müşterek Proje, Suriyeli mültecilerle çalışan sivil toplum kuruluşları arasında dayanışma ağı yaratmak, çalışanların mesleki yetkinliklerine ve psiko-sosyal iyilik hâllerinin geliştirilmesine katkı sunmak amacıyla yürütülmektedir. Projenin hedef kitlesi Suriyeli mültecilerle çalışan sivil toplum kuruluşları, bu kuruluşların çalışan ve gönüllüleri, mülteci alanının kilit paydaşları ve kamu otoriteleridir. Proje süresince "ihtiyaç analizi", "araç geliştirme", "kişisel ve mesleki gelişim desteği", "iletişim ve savunuculuk fırsatları", "gönüllü kazanım desteği", "kamusal düzeyde farkındalık yaratma" başlıklarında faaliyetler yürütülmesi planlanmıştır.

Projenin ilk faaliyeti olan ihtiyaç analizi sırasında, sivil toplumda çalışan kişilerin profilini belirlemek, mülteci alanında çalışan kişilerin mesleki ve kişisel ihtiyaçlarını anlamak, kurumsal ilişki ağlarının fotoğrafını çekmek ve mülteci alanında çalışan kurumların organizasyonel ihtiyaçlarını tespit etmek hedeflenmiştir. Projenin

ihtiyaç analizinde veri elde edilmesi ve analizi için nitel ve nicel araçların birbirini tamamlayacağı şekilde karma yöntem ve yakınsak paralel desen kullanılmıştır. Nitel ve nicel veriler eşzamanlı toplanmış, ayrı ayrı değerlendirilmiş ve verilerin analizleri karşılaştırılarak yorumlanmıştır. İhtiyaç analizi süresince bir yandan STK ziyaretleri ile bireysel ve grup görüşmeleri yapılırken, paralel olarak mülteci alanında çalışan STK'lardan online anket çalışmasına katılmaları istenmiştir. Müşterek Proje ihtiyaç analizi veri seti, projektif test tekniklerinden esinlenilerek tasarlanmıştır. "Mesleki Yaşam Çizgisi", "Kelimeler/Çağrışımlar", "Kurum Değerlendirme Diyagramı", "Kurumsal İlişki Atomu" ve "Zihin Haritası" olmak üzere beş basamaklı olarak planlanmıştır. Bu veri seti, bireysel ve grup görüşmeleri yürütülürken kullanılmıştır.

Projenin paydaşı olmayı kabul eden ve merkezleri İstanbul'da bulunan 15 sivil toplum kuruluşundan yönetici ve çalışan düzeyindeki kişilerle yüz yüze görüşmek için randevu istenmiştir. Olumlu yanıt veren kurumların yöneticileriyle bireysel olarak, çalışanlar ile iki-beş çalışanın birlikte olduğu gruplar halinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 35 ila 90 dakika sürmüş, katılımcıların sözlü onayları alınarak ses kaydı yapılmış, aynı zamanda notlar alınmıştır. Toplamda 15 STK ziyaret edilmiş, 58 STK çalışanı (yönetici, çalışan ve gönüllü) ile yüz yüze görüşülmüştür. Online anketi ise 19 kurumdan 58 kişi doldurmuştur.

Göç Dalgası ve Hızlı Büyümenin Sivil Alana Etkisi

Son on yılda farklı nedenlerle meydana gelen göç dalgasının sivil alanda hızlı bir büyümeye neden olduğu, bu büyümenin STK'ların çalışma alanlarını dönüştürdüğü ve çalışanlar düzeyinde yetkinlik sorunları doğurduğu gözlenmiştir. Hızlı büyümenin bu alanda yapılacak çalışmalara dair kaynakların artmasıyla gerçekleştiği iletilmiştir. Görüşmeciler, birçok kez sivil alanının fon verenlerin talepleri üzerinden şekillendiğini ve çalışma alanlarının kısıtlandığını dile getirmişlerdir.

Görüşmelerden elde edilen veriler sivil toplumun son yıllarda proje temelli çalışma pratikleri ve fon sağlayanların hedef baskıları altında hak savunuculuğundan uzaklaştığını ve temelde sosyal ihtiyaçları karşılamak için hizmet sunan kurumlar hâline geldiğini işaret etmektedir. Ayrıca görüşmeciler, hak savunuculuğu ve hizmet sunumu boyutları arasında hizmet sunumuna yakın olmaktan duydukları rahatsızlığı belirtmişlerdir. İhtiyaç analizine katılan kişiler, sivil alanın hak temelli bakış açısından uzaklaşmasının bu alanda çalışma amaçlarından uzaklaşmalarına neden olduğu için yabancılaşma hissi yarattığını dile getirmişlerdir.

Bu alanda çalışırken belirtilen diğer sorunlardan biri mülteciler konusundaki mevzuatın pratiğe dönüştürülmesinde yaşanan sorunlar ve çalışanların mevzuatta gördükleri açıklar olmuştur.

Bir diğer sorun alanı ise dil engeli olarak belirtilmiştir. İletişim güçlüğünün temelinde dil bariyeri olduğu, ancak kültürel farklılıkların da birçok kez durumu zorlaştırdığı belirtilmektedir. Türkiyeli çalışanlar genellikle Arapça bilmemelerinden, Suriyeli çalışanlar ise Türkçe bilmemelerinden kaynaklanan zorlukları dile getirmişlerdir.

Önyargı ve ayrımcılık teması, birçok kez görüşmelerde çalışanların yakın çevrelerindeki kişileri ikna etmek ve mültecilerin haklarına ilişkin yanlış bilinen gerçekleri açıklamak üzerinden açığa çıkmıştır. Çalışanların bir kısmı ayrıca toplumun genelinde gözlemledikleri önyargı ve ayrımcılığı kamu çalışanlarında da gözlemlediklerini ve bu durumun çalışmalarında zorluk yarattığını belirtmişlerdir. Ayrıca görüşme yapılan çalışanların bir kısmı da mülteci danışanlarla çalışmaya başladıktan sonra kendi önyargılarıyla yüzleşmek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

"Anlatamamak", "Çaresizlik", "İş hep devam ediyor", "Bu kadar insana destek çok zor", "Yalnız kalmayı tercih ediyorum" gibi öne çıkan ifadeler, travmayla çalışmanın mesleki tükenmişlik riskini artırabileceğini düşündürmüştür.

Kurumlar, İşleyişler ve Çözüm Bekleyen Alanlar

Mülteci alanında çalışan STK'lar kurumsal işleyiş, çalışan sayısı ve çalışma alanları açısından çeşitlilik göstermektedir. Kurum Değerlendirme Diyagramı ile STK çalışanlarının kendi kurumlarının işleyişine ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde en yüksek puanı "birbirinden öğrenme" başlığına verdikleri görülmektedir. STK çalışanlarının birbirinden öğrenmesi STK işleyişine dair olumlu bir özellik olmasının yanı sıra oryantasyon eğitimi, hizmet içi eğitim ve geribildirim başlıklarında verilen puanların görece daha düşük olması, "birbirinden öğrenme" süreçlerinin, diğer kurumsal süreçlerdeki eksikleri telafi etme amacıyla çalışanların zorunlu olarak başvurdukları bir öğrenme ve sorun çözme biçimi olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Yüz yüze görüşmelerde sivil alan çalışanının kim olduğu, haklarının neler olabileceği konuları, görev tanımlarındaki belirsizlik, çalışma saatlerinin esnekliği, çoklu görevlerin yarattığı sorunlar, proje bazlı çalışma ve iş güvencesine ilişkin sorunların yanı sıra hak ihlallerine ilişkin sorunlar da dikkat çekmiştir.

Kurumsal işleyiş açısından en düşük puan "Tercüman Eğitimi" başlığına verilmiştir. Tercüman eğitimi alanında ifade edilen bu eksiklik, sahada tercümanlarla çalışırken yaşandığı belirtilen kimi zorluklarla da uyumludur.

STK ziyaretleri görüşmelerinde ve ayrıca online anketlere verilen yanıtlarda, hem STK'lar arasında hem de STK'larla kamu kurumları arasında işbirliğine çok ihtiyaç olmasına rağmen yeterince işbirliği yapılamadığı ifade edilmiştir. Ayrıca, kurumların birbirinden öğrenmesine ve başarılı olmuş iyi örnekleri paylaşmalarına olan gereksinim vurgulanmıştır.

STK'ların gönüllü çalışmalara yönelik yaklaşımları arasında farklar bulunmaktadır.

Bazı STK'lar çok sayıda gönüllüyü aktif olarak çalışmalarına entegre ettiklerini, bu alana yönelik çalışan istihdam ettiklerini ifade ederken, STK'ların çoğunluğu gönüllü çalışmalarını sistemli hale getirmekte zorlanmaları ve yasal açıdan gri alanlar olması nedeniyle "gönüllülük" alanına girmediklerini belirtmişlerdir.

Mülteci Alanında STK Çalışanlarının Sesi

"Süpervizyon" ve "Öz bakım" kavramlarının paydaş toplantısı ve yüz yüze görüşmelerin içeriğinin yanı sıra online ankete verilen yanıtlarda da sıklıkla dile geldiği gözlenmiştir. Ancak, sözü edilen iki kavramın farklı ihtiyaçları tanımlamak üzere iç içe dile getirildiği tespit edilmiştir. Süpervizyon, vaka toplantılarını ve mesleki gelişimi destekleme hedefiyle çoğunlukla bir uzmanın rehberliğinde yürütülen grup çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Öz bakım ise kişilerin psiko-sosyal iyilik hâlini korumak amacıyla sürdürdüğü ya da ihtiyaç duyduğu aktiviteler olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda kurumlarda, çalışanların mesleki güçlenmesine ilişkin süpervizyon sisteminin olabildiği ancak, öz bakım desteğiyle yürütülen faaliyetlerin sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen veriler, mülteci alanında çalışan kişilerin hem vaka temelli bilgilenmeye hem de tanıklıktan kaynaklı travmadan kendilerini nasıl koruyabileceklerine ilişkin araçlar edinmeye ihtiyaç duyduklarını işaret etmektedir. Bu bilgi, kurumların organizasyonel anlamda çalışanların iyilik hâllerini geliştirmek ve mesleki güçlenmelerini sürekli kılmak amacıyla, çalışanlarına yatırım yapması gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

Veriler, ayrıca, süpervizyon kavramının hedefler doğrultusunda net olarak tanımlanması gerektiğine ve çalışanların mesleki gelişimin ötesinde kişisel olarak desteğe ihtiyaç duyduklarına dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, mülteci alanında çalışmanın duygusal güçlüğünü göstermekte ve kurumsal düzeyde bu bilginin içerilerek çalışanların iş-özel yaşam dengesini sağlıklı kurabilmesi için desteğe ihtiyaç duyduğunun altını çizmektedir.

"Anlatamamak", "Çaresizlik", "İş hep devam ediyor", "Bu kadar insana destek çok zor", "Erkenden uyumak istiyorum", "Yalnız kalmayı tercih ediyorum" gibi öne çıkan ifadeler, travmayla çalışmanın mesleki tükenmişlik riskini artırabileceğini düşündürmüştür. Travmayla çalışmak, özel olarak yeni sistemler kurulmasını gerektiren bir alan olarak değerlendirilmiştir.

"Yetkinlik Sorunları" üst başlığında kategorize edilen temaların yöneticiler, çalışanlar ve tercümanlar için ayrı ayrı ele alınması gerektiği gözlenmiştir.

Yöneticiler düzeyinde; psikolojik okuryazarlık, travmayla çalışan ekipleri ve çokkültürlü işyerini yönetmeye ilişkin duyarlılıkları içeren maraton eğitimlere ihtiyaçtan söz edilmiştir.

Çalışanlar düzeyinde mesleki deneyimin ilk yıllarında olmak, travmayla çalışmaya ilişkin beceri ve araçlara gereksinim duymak, hassas gruplarla özellikle çocuklarla çalışmaya ve zorlu vakaları yönetmeye ilişkin araçlar edinme ihtiyacında olmak, yas ve kayıp üzerine, çalışmanın getirdiği duyarlılıkları, yaşayarak öğrenme teknikleri, tercümanla çalışma pratiğinde gelişme, tercüman olan kişilerin ayrıca mesleki eğitimi ve mevzuatlardaki değişikliklere ilişkin eğitimlere ihtiyaç duyma konuları öne çıkmıştır.

Son söz olarak, bu raporun oluşmasına katkı sunan tüm saha çalışanlarına, kurumlara ve yöneticilerine zaman ayırdıkları, görüşmelere içtenlikle katıldıkları için şükranlarımızı iletiyoruz.

Şükran / شكر

Yunanistan'daki Göçmenler Açısından Mekânsal Adaletsizliklerin Üretimi ve Yeniden Üretimi

Marion Bouchetel, Francesca Tomasso
Çeviren: İdil Karacadağ

Türkiye'den Yunanistan'a uzanan Doğu Akdeniz rotası, 2019'un başından beri Avrupa'ya ulaşmak isteyen göçmenler için en yoğun rota oldu. Yunanistan'a ulaşan neredeyse otuz bin mülteciyle[1] birlikte bu rota ağustos ayında, 2019'un ilk yarısında Avrupa Birliği (AB) sınırlarından geçen mültecilerin yarısınca kullanıldı. Bu rakam İtalya ve İspanya'ya ulaşan mülteci sayısından da daha fazla.[2] Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün (UNHCR) tahminlerine göre, 2019 yılında yaklaşık 22 bin mülteci denizyoluyla, 7 bin mülteci ise karayoluyla girdi. Gelen mülteci sayısındaki artış son dönemlerde hem Ege adalarında hem de Yunanistan'ın kuzeyindeki Evros sınır kapısında gözlemlenmiştir. Yıl başından ağustosa kadar olan dönemde gelen 9 binden fazla mülteciyle[3] Midilli Adası, Yunanistan'a ve Avrupa'ya ana giriş kapısı hâline gelmiştir. UNCHR verilerine göre 22 bin 700'den fazla mülteci Doğu Ege adalarında mahsur kalmış durumdadır[4] ve çoğunluk, asıl kapasitesi bu nüfusun yarısını geçmeyen "sıcak nokta"lara sıkışmıştır. Adalardaki mülteci nüfusun üçte birinden fazlası 18 yaşın altındaki çocuklardır.[5] IOM verilerine göre, kuzeydeki Evros Nehri'nden Yunanistan'a geçen kişi sayısı 2018 yılında 15 bin 711'di. Bu, 2017'deki 5 bin 551 kişiye nazaran %300 oranında bir artış demektir.[6] Nisan 2018'de 3 bin 600'den fazla sığınmacı ve mülteci, Evros Nehri'nden geçen sınırı kullanarak Yunanistan'a girdi. Böylece yıllardan sonra karayoluyla giren mülteci sayısı denizyoluyla giren mülteci sayısını aşmış oldu. Yeni gelenlerin büyük bir kısmı Suriye, Irak, ve Afganistan'dandı; aralarında birçok çocuklu aile de vardı.

"Sıcak nokta yaklaşımı"[7] denilen yöntemle Yunanistan'da yürürlüğe konulan AB göçmen politikaları ve Mart 2016'da Türkiye ve AB arasında yapılan anlaşma[8] sonucunda ülkede her biri farklı politikalara ve prosedürlere tabi çeşitli sınır alanları üretilmiş ve çoğaltılmıştır. AB göçmen politikaları göçmenlerin hangi alanlara erişip hangilerine erişemeyeceğini, bu alanlarla oluşturabilecekleri ya da oluşturamayacakları ilişkileri ve erişimlerine açık

ya da açık olmayan muhtemel hizmetleri ve hakları temelden değiştirmiş ve yeniden şekillendirmiştir. Bu makale Yunanistan sınırları bağlamında ortaya çıkan bazı adaletsizliklerin mekânsal izdüşümünü Yunanistan'daki mültecilerin şu anda içinde bulundukları durumdan günlük örnekler kullanarak öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu makale mekânsal adaletsizliğinin yapısal dinamiklerinin göçmenlik politikalarınca nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini ve mültecilerin, sığınmacıların ve göçmenlerin temel haklarından mahrum bırakılmalarında hareket(siz)liliğin rolünü gösterecektir.

"Adalet" ve "adaletsizlik" kavramlarının üstünde hemfikir olunan bir tanımı olmadığı için, bu makale kapsamında bu fikirleri iki ayrı yaklaşımı kullanarak incelemeye karar verdik. (1) Avrupa Konseyi'nin kaleme aldığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (ECHR) yer alan "insan hakları ve temel özgürlükler" yaklaşımı, hem Yunanistan için hem de sözleşmeyi imzalayan tarafların sınırları içerisindeki her birey için geçerlidir. (2) Nussbaum ve Sen'in tarif ettiği şekilde[9] insan becerilerini, failliğini ve saygınlığını kapsayan, "yetkinlikler" yaklaşımı: "Yetkinlikler bir bireyin işlevliliği elde etmek için sahip olduğu gerçek özgürlükler ya da imkânlardır. Örneğin, seyahat etmek bir işlevlilik olduğu gibi, seyahate olanak veren gerçek imkânlar buna denk gelen yetkinliktir."[10] Bu ikinci yaklaşımın kaynağındaki fikir, insan hayatının çeşitli "işlevliliklerden" oluşmuş olduğudur. Örneğin beslenmek, barınmak, ama aynı zamanda da daha soyut kavramlarla ilintilidir; özsaygısı olmak, bireyin saygınlığını koruyabilmesi, aile yaşamının olması gibi. Bir insanın hayatta "seçtiği" bütün "işlevselliklerin" mümkün olan bütün kombinasyonları "yetkinlikler" diye anılan kavramı oluşturur. Demek ki iyi olma hâlini elde etme özgürlüğünün temel bir ahlaki önemi vardır. Buna ek olarak, bu iyi olma hâlini elde etme özgürlüğünün insanların yetkinlikleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Yani onların herhangi bir gerekçeden dolayı değer verdikleri şeyler yapabilmelerine ya da olabilmelerine olanak veren gerçek fırsatlar. Bu iki yaklaşım "adalet"i tanımlıyorsa,

Fotoğraf: Osman Sadi Temizel

bunların reddi de "adaletsizlik"i tanımlayacaktır. Temel haklardan herhangi birinin ihlali, ortadan kaldırılması, ya da kısmen yok sayılması bir adaletsizlik sayılacaktır, bireyin yetkinliklerini yerine getirmesine karşı saygısızlık ya da bunun imkânsız hâle getirilmesi de...

Her olaya ya da gerçeğe mekânsal bir boyut addederiz, çünkü bunlar hiçlikte ya da mekân-dışı olarak var olamaz. Özellikle temel insan hakları ihlallerinden ya da adaletsizliklerden bahsederken, mekân ve hukuk arasındaki dönüşlü ilişkiden dolayı ve hem mekânsal hem de hukuki kategoriler birbirine dayanaklı olduğu için, mekânsal boyut önemli ve ana bir rol oynar. Bunların mekânsal unsurlarındaki adaletsizliklerinin iki şekilde gerçekleştiğini öne sürüyoruz: İlki, bazı adaletsizliklerin uygulanması için mekânsal bir boyuta ihtiyaç duyulmasıdır. Örneğin, Yunanistan-Türkiye sınırındaki mültecilerin toplu hâlde geri püskürtülmesi için önce sınır mekânının var olması gerekir. Sınır mekânı olmasaydı, yasadışı toplu geri püskürtmeler de olamazdı. İkincisi ise, uygulanan adaletsizliğin mekânsal sonuçları olmasıdır. Bu ikinci kategoride Ege Adaları'na gelen mültecilerin seyahat özgürlüklerinin kısıtlanması yer alır, çünkü seyahat özgürlüğünün kısıtlanmasının doğrudan mekânsal sonuçları vardır. Ek olarak, mültecilerin yaşadığı derme çatma kamplar ya da "sıcak nokta"lar, zamansal belirsizliğin kötü etkileri de düşünüldüğünde (kimse bu kamplarda ne kadar kalacağından haberdar değildir) bir adaletsizlik mekânı olarak düşünülebilir.

Yunanistan'daki mültecilerin karşılaştığı mekânsal adaletsizliklerden ilki, "coğrafi kısıtlama" diye tabir edilen sınırlamanın Yunan Adaları'na gelen herkese otomatik ve genel olarak uygulanmasıdır. Bu uygulama sonucunda, mülteciler sığınmacı başvuruları işlenene kadar anakaraya girme hakkından mahrum bırakılırlar. Bu kısıtlamaya maruz kalmayan bazı gruplar vardır; örneğin güçsüz durumda oldukları düşünülen ve anakaraya geçiş hakkı

verilen bireyler. Adaların coğrafi özellikleri ve doğal sınırları tarihsel olarak da göç dalgalarını idare etmek için kullanılmıştır, çünkü çoğu zaman hareket hâlindeki insanların daha kolay ulaşabilecekleri yerlerdir. Ama aynı zamanda bir ülkenin sorumlu yetkililerinin de gelenleri kontrol altında tutmaları, gözlemlemeleri ve hareket kısıtlamaları getirmeleri için en kolay yoldur. Bu politika en başta bir mekânsal adaletsizlik olarak ele alınabilir, çünkü yarattığı durum "fiilen" hapsedilmedir.

Bu politikanın sonucu olarak, 22 bin 700'den fazla mülteci şu anda Doğu Ege

Fotoğraf: Osman Sadi Temizel

adalarında mahsur kalmış durumdadır.[11] Coğrafi kısıtlama yönteminin kullanımı, son dört yılda adalardaki "sıcak nokta" ya da "karşılama ve kimlik saptama merkezleri" de denilen kamplarda bölgesel ve sürekli tekrar eden bir aşırı kalabalık problemi yaratmıştır.[12] Aynı zamanda mültecilerin yaşam koşulları da buna bağlı olarak kötüleşmiştir, bu süreçte birçok örgütün kınadığı gibi.[13] Örneğin Midilli Adası'ndaki Moria kampındaki aşırı kalabalıklaşma gitgide daha endişe verici hâle gelmektedir; kampın maksimum 3 bin kişinin kalabileceği şekilde tasarlanmasına karşın şu anda kampta kalan kişi sayısı 8 bin 500'ün üzerindedir. Birçok göçmen çadırlarda ya da derme çatma kulübelerde kalmaktadır; hijyen ve sağlık koşulları yetersiz ve gereken standardın altındadır. Ege Adaları'na mahkûm edilmek başlı başına bir mekânsal adaletsizlik olsa da, aynı zamanda adaletsizliğe başka katmanlar ve mekânlar eklemektedir. Mesela, adalardaki halka açık sağlık hizmetleri anakaradakinden daha kısıtlıdır. Midilli ya da Sakız Adası'nı örnek alırsak, bu adaların her birinde sadece bir tane devlet hastanesi ve sınırlı sayıda uzman ve doktor vardır. İşe ya da eğitime erişim konusunda da aynı sıkıntılar geçerlidir. Mülteci çocuk-

ların gidebileceği okul sayısı veya mevcut iş olanakları çok sınırlıdır ya da tamamen imkânsızdır. Son olarak, hukuki hizmetlere erişim son derece zordur. Haziran ayında yapılan sayıma göre, Midilli Adası'nda o anda bulunan 7 bin 500 civarı sığınmacıya ücretsiz hukuki hizmet veren sadece 15 Yunanistanlı avukat vardı. Bu, birçok durumda mültecilerin hakları ve atabilecekleri adımlar hakkında bilgi edinmelerini engelliyor, gecikmelere ve bürokratik hatalara yol açıyor ve ek olarak da sığınmacılar arasında huzursuzluğa neden oluyor, hepsinin ötesinde de temel adaletsizliklere sebebiyet veriyor. Son olarak da, adalarda hapsolmuş ve kapasitelerinin üstünde kalabalık "sıcak nokta"larda kalmaya zorlanmış göçmenlerin deneyimlediği birçok adaletsizlik katmanı, Yunanistan'daki sığınma prosedürlerinden geçmeyi bekleyen dosya yığınları düşünüldüğünde bireylerin adada belirsiz bir zaman boyunca kalacak olmaları yüzünden katmerleniyor. Bu da bize uygulanan asli mekânsal kısıtlamanın yarattığı zamansal adaletsizliği gösteriyor.

Yunanistan'da bulunan mültecilerin deneyimlediği, sıklıkla görülen ve tekrarlanan bir diğer mekânsal adaletsizlik de, halihazırda sığınma istemek için Yunanistan topraklarına ulaşmış mültecilerin Türkiye'ye yasadışı ve toplu şekilde geri gönderilmesi. Yasal olmayan yollardan Türkiye'ye geri gönderilen kişilerin sayısı tam olarak bilinmese de, insan hakları dernekleri bu insan hakkı ihlali hakkında nitelikli bilgi ve ifadeler topluyor.[14] Toplu geri göndermeler, ECHR'nin 4. Protokol'ünün 4. Madde'sinde kesin olarak yasaklanmıştır ve "sınırdışı etmeme" prensibinin çiğnenmesi demektir. Buna ek olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hukuki külliyatının büyük bir kısmı bu kavramın altını çizer ve yabancıların güvenli olmayan üçüncü ülkelere gönderilmesine yol açtığı için devletleri yabancıların yasadışı

Sınırlar ve "sıcak noktalar", her gün mültecilere karşı ya belirtilen hakların uygulanmamasını içeren ya da bireyin "yetkinliklerini" gerçekleştirmesini imkânsız kılan adaletsizlikleri üretiyor ve yeniden üretiyor.

geri gönderimleri hakkında kınar (Jamaa ve diğerleri, İtalya ve diğerleri). Bununla beraber, Türkiye güvenli bir üçüncü ülke konumundadır ve bunu dayanak göstererek mülteciler Türkiye'ye geri gönderilebilir. Geçtiğimiz birkaç ay boyunca, mültecilerin çıkış noktası olan ülkeler arasında Türkiye ilk beş içerisindeydi. Ekim 2018'de, AB+ içerisinde uluslararası koruma başvurularının menşei ülkeleri arasında Türkiye en yüksek başvuru veren beşinci ülkeydi (Ekim 2017'de ise yedinci sıradaydı).[15] Türkiye hem güvenli bir üçüncü ülke hem de sığınma başvuruları için bir menşei ülke konumunda bulunamaz, çünkü bu mantıkdışıdır. Türkiyeli insanlar sadece sığınma başvurusunda bulunmaya değil, uluslararası koruma statüsü edinmeye de başlamıştır, bu da Türkiye'yi fiilen güvenli olmayan bir üçüncü ülke hâline getirir.

Ege Adaları'ndaki seyahat özgürlüğü kısıtlamasının yarattığı mekânsal adaletsizliğe ek olarak başka bir ciddi temel hak ihlali de vardır: bazı milliyetlere ait olan mültecilere yapılan ayrımcı idari tutuklama. Bu Yunanistan'a özgü bir davranış değildir; diğer "sıcak nokta"larda (örneğin İtalya) ve resmi olarak "sıcak nokta" prosedürü olmayan ülkelerde de (örneğin Malta) görülebilir. 2016'da yayımlanan bir polis genelgesine, "pilot proje" ya da "düşük profil tasarısı" da denilen plana, göre sığınma taleplerinin %25'inden (Midilli'de) ya da %33'ünden (Kos'ta) azının olumlu karşılandığı ülkelerden gelen mülteciler adaya vardıkları anda idari tutuklamaya tabi kalabilirler.[16] Basit bir dille anlatmak gerekirse, içlerinde Bangladeş, Pakistan, Fas, Cezayir ve Tunus'un da olduğu 28 ülkeden gelen kişiler firar riskini ortadan kaldırmak için gelir gelmez tutuklanırlar, çünkü yetkililer sığınma taleplerinin büyük ihtimalle (istatistiklere göre) reddedileceğini varsayarlar.[17] İdari gözetim merkezi içerisindeki mültecilerin bir avukatla görüşme hakları vardır,[18] ama telefonlarına haftada bir ya da iki gün erişim sağlayabilirler. Bu da yasal bir temsilciyle iletişim hâlinde kalmayı çok zor hâle getirir. Buna ek olarak, avukatlarla kişisel iletişim kurabilecekleri bir alan ya da hukuki tavsiye alabilecekleri bir alan yoktur. ECHR'nin 6. Madde'si adil bir yargılama hakkını belirtir, fakat kişi yasal temsilciye "fiilen" erişim sağlayamadıysa bu hak güvence altında sayılamaz.

Sonuç

Gösterdiğimiz gibi yasalar (ve politikalar) adaletsizliğin ve mekânsallığın yapısal dinamiklerini üretmekte ve yeniden üretmekte belirli bir rol ve sorumlulukları vardır. Hukuku ve coğrafyayı incelemek ikisi arasındaki dönüşlü sarmalı da incelemek demektir. Mekân ve hukuk birlikte yaşayabilir, ve birleşmeleri bazı yazarlar "bileşim" olarak adlandırır: "Bileşimlerin önemli özelliklerinden biri hareketsiz ve önceden verilmiş olarak görülebilmeleridir (...) Hukuk ve mekân bağımsız olarak bir tarafsızlık ve objektiflik havası taşıdığından, bileşim etkisi yaratan kaynaşmaları sosyal düzenlemelerin gayet mantıklı bir şekilde 'dondurulmasına' olanak verir (...) Dünyayı sistemik olarak güçlülerin tarafını tutan şekillerde inşa etmeye meyillidirler."[19] Yunanistan ve Yunan Adaları gibi sınır alanları ve "sıcak nokta"lar, hukuki ve mekânsal olanın birbirine bağlı olduğu, biri olmadan diğerinin anlamdırılamadığı, hukukun ve mekânın görünürdeki tarafsızlığının hukuki kavramların ayrımcı muamelelerini normalleştirildiği "bileşimler" olarak görülebilirler.

Sınırlar ve "sıcak noktalar", her gün mültecilere karşı ya belirtilen hakların (örneğin ECHR'de belirtilen temel insan hakları) uygulanmamasını içeren ya da bireyin "yetkinliklerini" gerçekleştirmesini imkânsız kılan adaletsizlikleri üretiyor ve yeniden üretiyor. Eğer hukuk, insanlar, ve mekânlar birbirine geçmiş hâldeyse[20] ve hukuk ve mekân sürekli bir sosyal üretimin sonucu oldukları gibi etkin olarak toplumu şekillendiriyor ve oluşturuyorlar ise,[21] ne tip kanunların, mekânların ve toplumların şekillendiğini ve aralarında ne tip ilişkiler olduğunu sorgulamamız gerekir. Papoutsi ve diğerlerinin de belirttiği gibi, "Yuna-

nistan topraklarının büyük parçaları, 'hak eden azınlığa' geçiş izni veren ve 'hak etmeyenleri' ve 'hak sahibi olmayanları' alıkoyan ya da yerinden eden bir tasnif alanı hâline gelerek AB sınırları içerisinde ve dışında başkalarının yaptığını yapıyor. Nüfusun gitgide daha büyük bir kısmı bu şekilde içinde yaşadıkları mekânla negatif ve gittikçe daha da 'hak-sız' hâle gelen bir ilişkiyle boğuşur hâle getiriliyor."[22] İnsanlar ve mekân arasındaki ilişki hak-sız bir hâle geldiğinde adaletten söz edemeyiz.

1- Akdeniz'deki durumla ilgili UNHCR Operasyonel Portal için bkz. data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179
2- İspanya 6790, İtalya 426, Malta 138, ve Kıbrıs 124 kişiyi kabul etmiştir. Bkz. data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179
3- UNCHR (2019, Mayıs) Sea Arrivals Dashboard, reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/69910.pdf
4- UNCHR (2019, 12-19 Ağustos) Aegean Islands Weekly Snapshot, data2.unhcr.org/en/documents/download/70856
5- UNCHR (2019, Haziran) Sea Arrivals Dashboard, data2.unhcr.org/en/documents/download/70269
6- Bilgiler Yunanistan'da bir ayda karadan giren sayısı olarak hesaplanmıştır. Bkz. Flow Monitoring Europe, migration.iom.int/europe?type=arrivals.
7- Mentzelopoulou, M. M., K. Luyten (2018, Haziran) "Hotspots at EU external borders State of play", EPRS | European Parliamentary Research Service, europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI(2018)623563_EN.pdf; European Comission (2015, 13 Mayıs) "Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions: A European Agenda On Migration", ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf. Aynı zamanda bkz. Danish Refugee Council-DRC (2017, Ekim), "Fundamental Rights and The Eu Hotspot Approach", reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Fundamental%20rights_web%20%281%29.pdf; Majcher, I. (2018) "The EU Hotspot Approach: Hotspots and Plethora of Freedom-Restricting Measures", globaldetentionproject.org/the-eu-hotspot-approach-blurred-lines-between-restriction-on-and-the-deprivation-of-liberty.
8- European Parliament (2019, Eylül) "Towards A New Policy On Migration: EU-Turkey Statement & Action Plan", europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-eu-turkey-statement-action-plan; European Comission (2019, Mart) "EU-Turkey Statement, Three years on", ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20190318_eu-turkey-three-years-on_en.pdf.
9- Sen, A., M. Nussbaum (1993) *The Quality of Life*, Oxford: OUP; Nussbaum, M. (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*, Cambridge, MA: Harvard University Press. s. 33–34; Sen, A. (2005) "Human rights and capabilities", *Journal of Human Development*, 6(2): 151–66.
10- Robeyns, I. (2016) "The Capability Approach", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, haz. E. N. Zalta, plato.stanford.edu/entries/capability-approach/
11- UNCHR (2019, 12-19 Ağustos), *a.g.y.*
12- Mart 2016'da imzalanan AB-Türkiye anlaşmasından beri.
13- ekathimerini-com (2019, 15 Mart) "Refugee situation in Greece is 'unsustainable,' 25 NGOs say in letter", ekathimerini.com/238598/article/ekathimerini/news/refugee-situation-in-greece-is-unsustainable-25-ngos-say-in-letter; Human Rights Watch (2018, 6 Mart) "Greece: 13,000 Still Trapped on Islands", hrw.org/news/2018/03/06/greece-13000-still-trapped-islands; Reuters (2018, 13 Eylül) "NGOs urge Greece to act over 'shameful' migrant camps", reuters.com/article/us-europe-migrants-greece/ngos-urge-greece-to-act-over-shameful-migrant-camps-idUSKCN1LT17B
14- Greek Council for Refugees- GCR (2018, Şubat) "Reports and testimony of systematic pushbacks in Evros" gcr.gr/media/k2/attachments/ReportZ08032018.pdf
15- European Asylum Support Office-EASO (2018, 11 Aralık) "October marks highest number of asylum applications lodged in 2018", easo.europa.eu/news-events/october-marks-highest-number-asylum-applications-lodged-2018.
16- www.asylumineurope.org/reports/country/greece/detention-asylum-seekers/general
17- www.asylumineurope.org/news/28-03-2017/aida-2016-update-greece.
18- Sığınmacı Prosedürleri Yönergesi'nin 15. maddesi (1) sığınma başvurusu yapan kişilere başvuruları hakkında yasal bir danışmanla görüşme hakkı veriyor.
19- Bkz. sonnot 18.
20- Blomley, N. (1994) *Law, space and the geographies of power*. New York ve Londra: Guilford Press.
21- Blandy, S., D. Sibley, (2010) "Law, boundaries and the production of space", *Social & Legal Studies*, 19 (3): 275–84.
22- Papoutsi, A., J. Painter, E. Papada, A. Vradis (2018), "The EC hotspot approach in Greece: creating liminal EU territory", *Journal of Ethnic and Migration Studies*.

#MADKütüphane

Aslı İkizoğlu Erensü, Yunus Doğan Telliel

Türkiye'de Mültecilik: İltica, Geçicilik ve Yasallık 'Van Uydu Şehir Örneği' (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016)

Özge Biner'in Türkiye mülteci çalışmalarında kurucu olan bu metni Türkiye mülteci siyasetine içkin "geçici" görülme hâlinin mültecilerin yasal mücadelelerini, politik stratejilerini ve gündelik hayat pratiklerini nasıl etkilediğini inceliyor. Biner, iltica talebinde bulunduktan sonra ne zaman mülteci olarak tanınacakları ve ne zaman üçüncü bir ülkeye yerleştirilecekleri belirsiz olan farklı etnik ve dini kimliklere mensup İranlı mültecilerin, geleceği beklerken yasanın içinde kalma çabalarının onların öznelliklerini nasıl şekillendirdiğini tartışıyor.

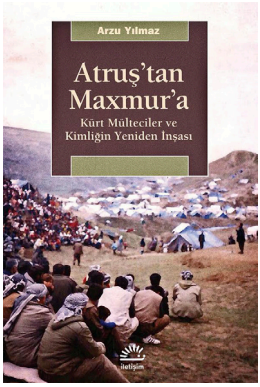

Atruş'tan Maxmur'a: Kürt Mülteciler ve Kimliğin Yeniden İnşası (İletişim, 2016)

Arzu Yılmaz'ın doktora tezine dayanan bu kitap 1994'te Türkiye'den Irak Kürdistanı'na kitlesel bir göç hareketiyle geçen ve sayıları on beş binin üzerinde olan Kürt mültecileri konu alıyor. Bu mültecilerin önce Türkiye'nin zorunlu göç politikalarının bir kurbanı olarak görülüp uluslararası kurumlarca da öyle tanındığını, ancak sırasıyla Atruş ve Mahmur kamplarında gösterdikleri politik faillik sonucu giderek bir tehdit olarak algılandıklarını ve uluslararası kurumların da bu bağlamda desteklerini çektiğini gösteren Yılmaz, mülteci kimliğinin içine sıkıştırıldığı kurban-fail ikiliğini nasıl aştığını tartışıyor.

Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015)

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin kurucusu ve eski müdürü Murat Erdoğan bu kitapta Suriyeli mültecilerin en az bir milyonunun Türkiye'de kalacağına dair öngörüsünden yola çıkarak toplumsal kabul ve uyum konusunda iki farklı alan araştırmasına dayanan bir durum tespiti yapıyor. Misafir adlandırmasının yetersizliğini tartışan ve misafirperverliğin çok hızlı bir şekilde tedirginliğe ve tepkiye dönüşeceği uyarısında bulunan Erdoğan, bunu önlemek için kamu politikalarının öneminin altını çiziyor.

A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis (Routledge, 2017)

Jane Freedman, Zeynep Kıvılcım, ve Nurcan Özgür Baklacıoğlu'nun editörlüğünü yaptığı, henüz İngilizceden Türkçeye çevrilmemiş "Suriyeli Mülteci Krizine Toplumsal Cinsiyetçi Bir Bakış Açısı", mültecilerin cinsiyet kimlikleri yüzünden bazen farklılaşan bazen aynılaşan deneyimlerini anlamak için önemli bir derleme. On iki araştırmacının saha çalışmalarından beslenen kitap, mültecilerin Türkiye, Lübnan, Mısır, İngiltere, ve Avrupa Birliği'ndeki deneyimlerine karşılaştırmalı bir bakış sunuyor. Türkiye üzerine olan bölümler, kadın ve LGBT bireylerin, erkek egemen cinsiyet söylemlerinin, çapraşık uluslararası ve ulusal hukuki süreçlerin ve ekonomik sıkıntıların arasında kendilerine ve yakınlarına yeni bir hayat kurma çabalarına odaklanıyor.

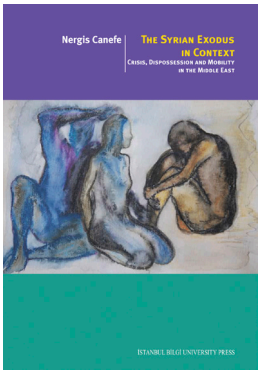

The Syrian Exodus in Context: Crisis, Dispossession and Mobility in the Middle East (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2018)

Nergis Canefe bu kitabında Suriyelilerin komşu Ortadoğu devletlerince kabulünü hem daha geniş bir tarihsel bağlama hem de daha geniş bir kuramsal çerçeveye yerleştiriyor. Bir yandan Suriyelilerin bu devletlerce kabulünü anlamak için öncelikle Ortadoğu'da devletlerin nasıl işlediğini ve daha önceki zorunlu göç dalgalarına nasıl tepki verdiklerini incelememiz gerektiğini iddia ediyor. Öte yandan, göç ve iltica akışlarının kabulünün ekonomik neoliberalleşmeyle ve ucuz ve esnek emeğe olan ihtiyaçla ilişkisini sorguluyor.

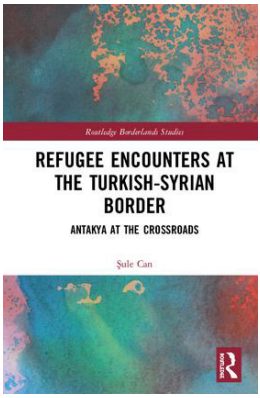

Refugee Encounters at the Turkish-Syrian Border: Antakya at the Crossroads (Routledge, 2019)

Şule Can bu kitabında sınır şehri Antakya üzerinden Suriyeli mültecilerin Türkiye devletiyle ve farklı mezhep gruplarıyla karşılaşmalarına odaklanıyor. Bu karşılaşmalar bize Suriyeli mültecilerin Antakya'daki yaşamlarını devletin göç politikalarından ziyade yerel tanıma ve ilişkilenme biçimlerinin belirlediğini gösteriyor. Antakya'da bu yerel biçimler elbette tarihsel, kültürel sınır ötesi ilişkilerle şekillenmiş durumda ancak 2011'den bu yana da dönüşmekte. Can, Suriyelilerin gelişinin Antakyalıların kendilerini hem devletle hem mültecilerle ilişkilerinde etnik kimlik ve mezhep üzerinden tanımlamalarını nasıl tetiklediğini tartışıyor.

#MADSözlük

Aslı İkizoğlu Erensü, Yunus Doğan Telliel

Farklılaşmış İçerme

Son dönem göç literatüründe içerilme ve dışarıda bırakılmanın sadece vatandaşlık statüsüyle, vatandaş/vatandaş olmayan ikiliği üzerinden anlaşılamayacağı tartışılmaktadır. Çoklu aktörler, politikalar ve toplumsal süreçler hem içerilmenin hem dışarıda bırakılmanın derecelenmesine, yani farklı gruplarca farklı derecelerde deneyimlenmesine neden olmaktadır. Bu kavram Türkiye'de özellikle Suriyeli mültecilerin koşullarını anlamak için yardımcı olabilmektedir.[1] Türkiye devleti, sınırları içindeki Suriyelileri mülteci olarak tanımazken, yani ülke içinde uzun vadeli bir statüye kavuşmalarına dair yasal bir yol bulunmazken, aynı zamanda onlara Türkiye vatandaşlarına tanınan bazı sosyal hakları (sağlık, eğitim, sosyal yardım vb.) tanımıştır. Bu koşullar Suriyeli mültecilerin ne tamamen dışarıda bırakılmasına ne de tamamen içerilmelerine imkân tanınmıştır. Üstelik mülteciler arası -örneğin sınıfsal- ayrışmalar sonucu[2] kimi mülteciler daha çok içerilmek için müzakere edebilirken kimileri kendilerini daha da kırılgan konumlarda bulurlar.

Göç/İltica Bağlantısı

Birbirlerinden ayrıştırılmaya çalışılan ekonomik ve zorunlu göç akışlarının aralarında olduğu iddia edilen farkın giderek bulanıklaşmasına göç/iltica bağlantısı denir.[3] Siyasi şiddet vakaları ve insan hakları ihlallerinin görüldüğü ülkelerde aynı zamanda yoksulluk ve eşitsizlik de yaygın olabilir. Böylece bir ülkeden ayrılmaya çalışan insanların aslında hem siyasi hem ekonomik nedenleri içeren karışık ve çoklu motivasyonları bulunabilir. Göç alan ülkeler ekonomik göçmenleri durdurma-

ya çalışırken hem ülkeye giriş için iltica talebinden başka bir yasal yol bırakmazlar hem sığınmacılara da şüpheyle yaklaşmaya başlarlar. Bu şekilde her türlü göç akışını insan kaçakçılığına başvurmaya itmiş olurlar. Ülkelerin göç akışlarını ayrıştırma çabası bir yandan makbul, hak eden göçmen kategorileri yaratırken kalan göç hareketlerinin yasadışı ya da arzu edilmeyen kılınmasıyla sonuçlanır.

İnsani Sınır

Koruma siyasetinin çelişkilerinin keskinleşmesine mukabil üretilen kavramlardan biri William Walters'ın insani sınır[4] kavramıdır. Walters'a göre sınır geçme eyleminin ölümle sonuçlanma ihtimalinin giderek artması (örneğin Akdeniz'i ya da Ege'yi geçmeye çalışırken yaşanan boğulma vakalarının rutinleşmesi) belli sınırlarda güvenlik ve insani yardım mantıklarının eşzamanlı işlemesini doğurmuştur. Bu bağlamda hem insani yardım örgütlerinin hayat kurtarma çabaları mültecilerin örneğin Avrupa'nın sınırlarına yaklaşamadan yakalanmasına hizmet etmiş olur hem de kamuoyunda ölümler karşısında oluşan insani tepki, örneğin Akdeniz'de sahil güvenlik otoritelerinin daha çok devriye gezmesini, göçmen ve mültecilerin daha baştan denize açılmalarının engellenmesini meşrulaştırır. Diğer bir deyişle insani yardımdan temellenen müdahaleler sınırın yeniden çizilmesine imkân verir.

Kalıcı Geçicilik

Adrian Bailey ve diğerleri[5] ABD'de geçici koruma statüsü altında bulunan El Salvadorluların zaman-mekân deneyimlerini kavramsallaştırmak için öne sürmüşlerdir. Yasal statünün kişinin gündelik zaman-mekân deneyimini nasıl yapılandırdığına işaret etmesi açısından önemlidir. Geçici statüleri El Salvadorluların ABD'de bulundukları şehirlerde kök salmalarına, bu şehirlerde bir gelecek hayali kurmalarına izin vermez. Geçiciliğin devamı nötr bir durum değildir; tam tersine, devletin onları kontrol altında tutmasına ve sermayenin sömürüsüne daha açık kılmasına yarar. Öte yandan bu geçicilik hâlinin geçmiyor olması karşısında El Salvadorlular birtakım direniş stratejileri, özellikle stratejik görünürlükler, geliştirirler. Benzer şekilde Türkiye'de de sadece geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler için değil, şartlı mülteci statüsü altındakiler için de kalıcı bir statüden uzak tutulmak kırılganlıkları artırır, ancak farklı mülteci grupları bunlara farklı baş etme yöntemleriyle karşılık vermeye çalışır.[6]

Kent Mültecileri

Dünya çapında mültecilerin giderek daha büyük bir oranının kamplar yerine kentlerde yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkan sınıflandırma. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ilk kez 1997 tarihli bir politika raporunda tanıdı ve o zaman belirlenen politika 2009'da güncellendi.[7] Öncelerı kamplarda barınmak istemeyen mülteciler şüpheli görülürken[8] sonraları özellikle kamplarda ortaya çıktığı düşünülen yardım bağımlılığına karşı kent mültecilerinin kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmaları olumlu bir yön olarak öne çıktı. Ancak kentte olmak birçok açıdan mültecilerin kırılganlıklarını da artırır. Türkiye'nin de örneklediği gibi kentte yaşamak mülteciler için barınmaya elverişsiz mekânların fahiş fiyatlarla kiralanması, ekonominin en denetimsiz ve enformel sektörlerine eklemlenmek zorunda kalmak, sosyal hizmetlere erişememek ve mahallelerde, genellikle yerlilerle kısıtlı kaynaklar için mücadelenin tetiklediği, ayrımcılık hatta ırkçılık biçimlerine maruz kalmak anlamına da gelmektedir. Diğer yandan kent mültecileri kent vatandaşlığının örülmesi ya da hemşeri hakkının somutlaşmasında itici güç olabilir.[9]

Koruma Siyaseti

Uluslararası mülteci rejimi siyaset-üstü olma ve sadece insani yardım amacı taşıma iddiası üzerine kuruludur. Bu iddia en az üç temel eksende sorgu-

lanabilir ve uluslararası korumanın siyasi niteliği ortaya çıkarılabilir. Birincisi, uluslararası mülteci rejimi vatandaşı oldukları ulus-devletçe korunamayanları yeniden bir ulus-devlet çatısı altına sokarak sadece mülteci kişiyi korumaz, aynı zamanda ulus-devlet sistemini ve onun normatifliğini yeniden üretir.[10] İkincisi; kimin, neye karşı, kim tarafından, nasıl korunacağı başlı başına siyasi sorulardır. İltica başvurularında kabul oranlarının dünya çapında gösterdiği düşme trendi de yerinden edilenlerin uluslararası bir sınır geçmeden ülke içinde korunmalarına dair uluslararası çabalar da bu bağlamda ele alınabilir. Üçüncüsü, uluslararası mülteci rejimi mültecileri korurken aynı zamanda yönetmektedir. Birçok çalışma uluslararası mülteci rejiminin mültecileri "kurbanlaştırdığını", mültecilerden kendilerine konulan kurallara uyup söz dinlemelerinin beklendiğini ve itirazda bulunan, siyasi bir faillik gösteren mültecilerin "kötü mülteci" olarak yaftalandığını tartışır. Öyle ki Maribel Casas-Cortes ve diğerlerine göre[11] Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği altındaki koruma siyaseti otoriter olarak nitelendirilebilir.

Misafirperverlik

Jacques Derrida'nın yaptığı kavramsallaştırmada iki tür misafirperverlikten bahsedilir:[12] Şartlı misafirperverlikte ev sahibinin misafirin üzerinde egemenliği vardır, onu tanır ve hoşgörüyle karşılar, ancak misafirin kendi kurallarına uymasını bekler. Bu, örneğin, iltica rejiminin misafirperverliğidir. Öte yandan Derrida ulaşılması imkânsız olan ancak şartlı misafirperverliğin ufku olması gereken bir ideal olarak koşulsuz misafirperverliği öne sürer. Koşulsuz misafirperverlikte ev sahibi misafire radikal bir açıklık içindedir, misafirin kendisini değiştirip dönüştürmesini engellemeye çalışmaz, tam tersine bunu bekler ve ister. Türkiyeli yetkililer Suriye iç savaşından kaçanlara açık kapı politikası uygulandığı ilk dönemde mültecileri isimlendirmek için "misafir" kavramına başvurmuşlardır. Ancak bu kavram hiçbir yasal hak ve sorumluluğa karşılık gelmediği için sıkça eleştirilmiştir. Geçen süreçte Türkiyeli yetkililerin kullanımıyla misafirperverliğin, koşulsuz bir misafirperverlik etiği görüntüsü altında son derece şartlı bir misafirperverlik deneyimine yol açtığını birçok araştırmacı tartışmıştır.[13]

Sığınak Şehir

Sığınak şehirlerin farklı ülkelerde farklı tarihsel arkaplanları vardır, ancak ortak özellikleri ulusal ya da federal göç iltica siyasetlerine karşı yerelde, kent ölçeğinde oluşan bir tepkiden doğmalarıdır. Örneğin 80'lerde Orta Amerika'daki siyasi şiddetten kaçıp ABD'ye sığınanların mülteci olarak tanınmamasına karşılık (ABD'nin bu şiddetin ortaya çıkmasındaki rolünün arkaplanında) önce kiliseler sonra şehir belediyeleri düzeyinde bir akım başlar. Buna göre şehir yönetimleri, kendi kolluk güçlerinin şehir sakinlerinin göçmen statülerini sorgulamayacağını ve (bir adli soruşturma kapsamında yakalama emri çıkarılmış olması gibi) yasal gerekliliker haricinde federal düzeydeki göç denetiminden sorumlu birimlerle de işbirliği yapmayacağını taahhüt eder. Trump'ın Amerikan başkanlığına seçildikten sonra sığınak şehirlerin federal bütçelerini kesmek istemesiyle yeniden kimilerine göre daha güçlü gündeme gelmişlerdir.[14] İngiltere'de ise sığınak şehirler ulusal hükümetin sığınmacıları iltica başvuruları sonuçlanana kadar çeşitli şehirlere merkezden dağıtma politikasına karşılık şehir halklarının mültecileri iyi karşılayacaklarına, onlara açık olduklarına dair duruşlarını ve bu yönde üretilen yerel proje ve politikaları, yurttaş ve sivil toplum girişimlerini işaretler. 2005'te Sheffield şehrinde bir sivil hareket olarak başlayıp 2007'de Şehir Konseyi'nce benimsenmiştir ve daha sonra Birleşik Krallık'a yayılmıştır.[15] Avrupa'nın kalanında ise 2015 uzun göç yazı sonrası, devletler düzeyinde yaşanan krize ve ulusal siyasette yükselen göçmen

karşıtlığına cevap olarak kimi şehirler mültecileri karşılamak ve onlara hizmet sunmak için dayanışma ağları oluşturmuşlardır (bkz. Eurocities Network).

Uyum

2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda yer verilen ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü altında bir daire başkanlığına da adını veren kavram. Göç İdaresi'ne göre uyum "göçmenle toplumun gönüllülük temelinde birbirlerini anlamalarıyla ortaya çıkan harmonizasyon" demektir.[16] Özellikle Avrupa'da entegrasyonun pratikte tek taraflı bir asimilasyon anlamına geldiği, tüm yükü göç edenin omzuna bindiren ve çoğunlukla göç edenin kimliğinden feragat etmesi talebiyle sonuçlanan bir süreç olduğu eleştirisi üzerine kurulan Türk tipi uyum, entegrasyondan daha eşitlikçi bir kavram olarak savunuluyor. Ancak bu hassasiyetlerin pratikteki karşılıkları, ne uyumun nasıl sağlanacağı ne de göçmen ve mültecilerden ne beklendiği nettir. Misafir kavramı gibi uyum kavramının da mültecilere yasal haklar sağlanmasına bir zemin oluşturmadığı görülüyor.[17]

1- F. Baban, S. Ilcan, K. Rygiel (2016) "Syrian refugees in Turkey: pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, doi.org/10.1080/1369183X.2016.1192996
2- Şimşek, D. (2018) "Integration Processes of Syrian Refugees in Turkey: 'Class-based Integration'", *Journal of Refugee Studies*, fez014, doi.org/10.1093/jrs/fez014
3- Castles, S. (2007) "The Migration-Asylum Nexus and Regional Approaches", *New Regionalism and Asylum-Seekers: Challenges Ahead* içinde, haz. S. Kneebone, F. Rawlings-Sanaei, s. 25-52, New York: Berghahn. Ayrıca göç-yerinden edilme bağlantısı kavramsallaştırması için bkz. Koser, K., S. Martin (haz., 2011) *The Migration-displacement nexus: patterns, processes and policies*, New York: Berghahn.
4- Walters, W. (2011) "Foucault and frontiers: notes on the birth of the humanitarian border", *Governmentality: Current Issues and Future Challenges* içinde, Haz. Bröckling, U., S. Krasmann, T. Lemke, s. 138-64, New York: Routledge.
5- Bailey, A. vd. (2002) "(Re)producing Salvadoran Transnational Geographies", *Annals of the Association of American Geographers*, 92(1): 125-44.
6- Biner, Ö. (2013) *Türkiye'de Mültecilik: İltica, Geçicilik ve Yasallık "Van Uydu Şehir Örneği"*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
7- UNHCR (2009) *UNHCR Policy on Refugee Protection and Solutions in Urban Areas*, refworld.org/docid/4ab8e7f72.html
8- Crisp, J. (2017) "Finding Space for Protection: An Inside Account of UNHCR's Urban Refugee Policy", *Refuge*, 33: 87-96.
9- Danış, D. (2018) *Türkiye'de Kent Mültecileri ve Misafirperverlik*. İstanbul: TESEV, tesev.org.tr/tr/research/turkiyede-kent-multecileri-ve-misafirperverlik/
10- Bkz. Malkki, L. (1995) "Refugees and exile: from 'Refugee Studies' to the national order of things", *Annual Review of Anthropology*, 24(1): 495–523.
11- M. Casas-Cortes vd. (2015) "New Keywords: Migration and Borders", *Cultural Studies*, 29(1): 55-87.
12- Derrida, J., A. Dufourmantelle (2000) *Of Hospitality*, Stanford: SUP.
13- Carpi, E., H. P. Şenoğuz (2019) "Refugee Hospitality in Lebanon and Turkey: On Making the Other", *International Migration*, 57(2): 126-42; Dağtaş, S. (2017) "Whose Misafirs? Negotiating Difference along the Turkish-Syrian Border", *International Journal of Middle East Studies*, 49: 661–79; Alkan, H. (hazırlanan yayın) "Two Imams: The gift of hospitality and (un) welcoming Syrian migrants in Turkey", *American Ethnologist*; Bedir, M. (2015, 26 Mart) "Misafiri Severiz Ama Zamanında Gitmesini Bilenini", Söyleşiyi yapan: D. Gürsel, *Arkitera.com*, arkitera.com/soylesi/misafiri-severiz-ama-zamaninda-gitmesini-bilenini/
14- M. Carney vd. (2017) "Sanctuary Planet: A Global Sanctuary Movement for the time of Trump", *Society & Space blog*, societyandspace.org/2017/05/16/sanctuary-planet-a-global-sanctuary-movement-for-the-time-of-trump/#
15- Bkz. cityofsanctuary.org/about/
16- Bkz. goc.gov.tr/uyum-hakkinda
17- Bkz. Şimşek, D., M. Çorabatır (2016) "Türkiye'deki Mültecilerin Entegrasyonunun Önündeki Engeller ve Fırsatlar", Ankara: IGAM.

Biyografiler

Ayşe Adanalı
Yurtdışı yayın kuruluşlarına freelance haber ve belgesel prodüktörlüğü yapmaktadır. Hollanda Devlet Televizyonu NOS'un tüm Türkiye haberlerinin yanı sıra BBC, ABC, Deutsche Welle ve ARTE gibi farklı yayın kuruluşlarına da belli aralıklarla iş yapmayı sürdürmektedir. Hazırlamakta olduğu yayınlar sosyal, ekonomik, politik, çevresel olmak üzere Türkiye dahilinde farklılıklar göstermektedir.

Yaşar Adnan Adanalı
İstanbul merkezli çalışan ürbanist, araştırmacı, öğretim görevlisi. Mekanda Adalet Derneği (MAD) kurucularından ve direktörü. Sabancı Üniversitesi'nden toplumsal ve siyasal bilimler üzerine lisans derecesini, University College London'dan kalkınma planlaması üzerine yüksek lisans derecesini aldı. TU Berlin Mimarlık Fakültesi'nde doktor adayı. Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti Santo Domingo'da kent yoksullarıyla konut hakkı üzerine çalıştı. Stuttgart Üniversitesi'nin yürüttüğü Ortadoğu'nun farklı kentlerinde bulunan Filistin Mülteci Kampları'nın katılımcı yöntemlerle iyileştirilmesi projesinde yer aldı. 2009 yılından beri Darmstadt Teknik Üniversitesi Mundus Urbano Yüksek Lisans Programı'nda katılımcı planlama ve tasarım dersi veriyor. MAD'ın İstanbul Yollarında Kentsel Politik Ekoloji Yaz Okulu'nu koordine ediyor. Adanalı, Türkiye'nin ilk katılımcı toplu konut projesi olan Düzce Umut Evleri'nin gönüllülerinden biri.

M. Cevahir Akbaş
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fotoğraf Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Çağdaş belgesel fotoğraf alanında İstanbul'un güncel meselelerine odaklanarak projeler ve kişisel belleği merkeze alan kavramsal çalışmalar üretmektedir. Çalışmaları ulusal ve uluslararası birçok festivalde yer almıştır.

Ercüment Akdeniz
Evrensel gazetesinde haber müdürü, köşe yazarı. 2014 yılında *Mülteci İşçiler*, 2016 yılında *Sığınamayanlar* adlı araştırma-inceleme kitapları yayımlandı. 2018 yılında mülteci çocuk işçilerin yaşamına ayna tutan *En Güzel Şarkı* adlı romanı yayımlandı. 2019 yılında Fişek Enstitüsü Çocuğun İnsan Hakları Ödülü'ne layık görüldü.

Hilal Alkan
Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde, siyaset bilimi alanındaki doktorasını ise Open University'de tamamladı. Şu anda Berlin'de bulunan

Leibniz Zentrum Moderner Orient'te araştırmalarını yürütüyor ve Alice Salomon Hochschule'de ders veriyor. Yoksullukla mücadele, enformalite, göç, ekoloji ve toplumsal cinsiyet konularında çalışıyor. Makaleleri çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlandı. Halen yayın aşamasında olan iki derleme kitabı bulunmaktadır: *Urban Neighbourhood Formations: Boundaries, Narrations and Intimacies* ve *Neoliberal-Neoconservative Politics of the Female Body: Reproduction, Maternity and Sexuality in Turkey*.

Omer Alkilani
Türkiye'de yaşayan Suriyeli müzisyen. 1999 yılında Halep'te doğdu. Gitar çalmayı genç yaşta öğrendi. Savaş nedeniyle Türkiye'ye geldi. İstanbul'da Suriye'den gelen müzisyenlerle kurduğu Mood Band grubu ile ve solo olarak konserler vermektedir. Aynı zamanda Uluslararası Atlantik Üniversitesi'nde uzaktan müzik yapımcılığı eğitimi almakta ve İstanbul'da bir ses stüdyosunda çalışmaktadır.

Gökçe Baltacı
Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi ile Sosyoloji bölümlerinden 2018 yılında mezun oldu. 2016 yılının Eylül ayından bu yana Tarlabaşı Toplum Merkezi'nde (TTM) sosyal uyum atölyeleri yürütücülüğü, saha çalışması, proje koordinasyonu gibi farklı görevlerde çalıştı ve şu an merkezde genel koordinatör olarak çalışmalarına devam etmektedir. Tüm bu süreçte insan hakları, çocuk hakları, alternatif eğitim ve öğrenme topluluklarına dair okumakta, öğrenmekte, düşünmekte.

Bahar Bayhan
2011 yılında MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. MSGSÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Arkitera.com'da editör olarak çalıştı. Çalışmalarına Mekanda Adalet Derneği bünyesinde devam etmekte, Beyond İstanbul yayınlarının editörlüğünü üstlenmektedir.

Bediz Yılmaz
Siyaset ve idari bilimler alanındaki lisans eğitiminin ardından doktorasını 2006 yılında Fransız Şehircilik Araştırmaları Enstitüsü'nde İstanbul'un bir kentiçi çöküntü mahallesinde zorunlu göçmenlerin sosyal dışlanması üzerine yazdığı tezle tamamladı. Araştırma alanları arasında (zorunlu) göç, mekânsal ayrışma, sosyal dışlanma, toplumsal cinsiyet ve sosyal politikalar yer almaktadır. Eylül 2006 - Ağustos 2016 yılları arasında Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev almış, Barış İçin Akademisyenler Bildirisi imzacısı olması nedeniyle görevine son verilmesinin ardından Şubat 2017-Kasım 2018 arasında Almanya Osnabrück Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Kültürlerarası Araştırmalar Enstitüsü'nde (IMIS) Philipp Schwartz bursu ile konuk öğretim elemanı olarak bulunmuştur. Halen, Mersin'de yaşamakta ve bu kentteki tarım emekçisi Suriyeli mülteciler örneğinde zorunlu göç/zorla çalıştırma bağıntısı üzerinde çalışmaktadır.

Ulaş Bayraktar
Galatasaray Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü mezunu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını Paris Siyasal Bilimsel Enstitüsü'nde tamamladı. 29 Nisan 2017 KHK'sı ile kamudan ihraç olana kadar Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Kültürhane'nin kurucu ortaklarından ve çalışanlarından biri olarak bildiği işi farklı bir biçimde sürdürmeye çalışıyor.

Kristen Sarah Biehl
Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde doktoralı öğretim üyesi ve Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini Sosyal Antropoloji ve Kalkınma Çalışmaları alanında SOAS Londra Üniversitesi'nde (2005), yüksek lisansını Sosyoloji alanında Boğaziçi Üniversitesi'nde (2008), doktorasını da Sosyal Antropoloji alanında Oxford Üniversitesi'nde tamamladı. 15 yıldır hem akademik hem profesyonel olarak Türkiye'ye göçleri konu edinen araştırmalar yapmakta. Bu süreçte uluslararası, ulusal ve yerel pek çok kamu kurumu, sivil toplum örgütü ve farklı göçmen/mülteci grupları ile yakın çalışmalar yürütmüştür. Başlıca araştırma alanları arasında uluslararası göçlerden kaynaklı kentsel değişimlerin ve farklılıklarla bir arada yaşama süreçlerinin etnografik incelemesi, ve iltica, entegrasyon ve sosyal uyum program ve politikalarının yönetişim açısından analizi yer almaktadır. Bu konuda yaptığı araştırmalar uluslararası hakemli dergilerde ve *Istanbul: Living with Difference in a Global City* ve *Contested Spaces in Turkey: Politics of the Urban, Secular, Legal and Environmental* başlıklı kitaplarda yer aldı.

Özge Biner
Paris EHESS'de (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) araştırmacı olarak çalışmaktadır. Marmara Üniversitesi'nde lisans eğitimini, Strasbourg Üniversitesi'nde yüksek lisansını ve doktorasını tamamladı. Ağırlıklı çalışma ve ilgi alanları arasında sınır çalışmaları, hukuk antropolojisi, zorunlu göç, geri dönüş ve zamansallık bulunmaktadır. Çeşitli makalelerin yanı sıra *Türkiye'de Mültecilik: İltica, Geçicilik ve Yasallık*, *Beklerken: Zamanın Bilgisi* ve *Öznenin Dönüşümü* isimli kitapları yayımlanmıştır.

Mehmet Bozok
Lisans derecesini Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden aldı. Yüksek Lisans derecesini Ankara'da erkekliğe geçiş ritüelleri konulu teziyle Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden, doktora derecesini ise Trabzon'da erkekliklerin yereldeki inşası konulu teziyle ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden aldı. 2016'da AÇEV için bu konudaki en kapsamlı çalışmalardan biri olan *Türkiye'de Babalık Araştırması*'nı gerçekleştirdi. 15 yıldan uzun bir süredir erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel çalışmalar yürütüyor ve yazılar yazıyor. Akademik ilgi alanları arasında erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler ve feminist çalışmaların yanı sıra refakatsiz göçmen Afgan çocuklar, zorunlu

göç çalışmaları ve spor çalışmaları bulunuyor. Halen Maltepe Üniversitesi Sosyoloji (İngilizce) Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Nihan Bozok
2015 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde organ nakilleri üzerine yaptığı çalışma ile doktora derecesini tamamlamıştır. Türkiye'de yetiştirme yurtlarında kalan genç kadınların yaşam deneyimleri üzerine uzun erimli bir alan araştırması yürütmüştür. Son dönemde, refakatsiz göçmen Afgan çocuklar hakkında çalışmalar yürütmektedir. Akademik ilgi alanları arasında feminizm ve edebiyat sosyolojisi de yer almaktadır. Halen Beykent Üniversitesi Sosyoloji (İngilizce) Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Marion Bouchetel
Yunanistan'da Oxfam'in savunculuk ve politika çalışmalarından sorumludur. Şu anda Midilli'de bulunmaktadır. Göçle ilgili çalışmalarına çeşitli taban örgütlenmelerinde gönüllü olarak başladıktan sonra şimdi profesyonel olarak devam etmektedir. Fransa'da ulusaşırı davalar ve alternatif uyuşmazlık çözümü üzerine uzmanlaşmış deneyimli bir avukattır. Lisans derecesini Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nden ve Almanya'da Cologne Üniversitesi'nden, yüksek lisans derecesini Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde ve King's College London'da hukuk üzerine almıştır.

Eylem Can
Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü'nü bitirdi. Anadolu Üniversitesi AÖF'te Felsefe Bölümü'nde eğitimine devam ediyor. Satış pazarlama, muhasebe bölümlerinde çalıştıktan sonra 2001 yılından beri çeşitli dergilerde düzeltmenlik, editörlük yaptı. 2005-18 yılları arasında Metis Yayınları'nda düzeltmen ve Türkçe kitaplarda editör olarak çalıştı. Serbest düzeltmen ve editör olarak çalışmaya devam ediyor. 2008'den beri Adalet Arayan İşçi Aileleri'nin iş cinayetlerinin görünür olması için sürdürdükleri mücadeleyi destekleyen çalışmalara katılıyor.

Şule Can
Doktorasını Binghamton (SUNY) Üniversitesi Kültürel Antropoloji Bölümü'nde 2018 yılında tamamladı. Kısa süreli doktora sonrası araştırmacı olarak Waterloo Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde çalıştı. Aynı zamanda Nişantaşı Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Can'ın başlıca araştırma alanları göç antropolojisi, sınır antropolojisi, Ortadoğu antropolojisi ve kent çalışmalarıdır. Doktora araştırmasını Routledge *Refugee Encounters at the Turkish-Syrian Border: Antakya at the Crossroads* başlığıyla 2019 yılında yayımlamıştır.

Meriç Çağlar Chesley
Orta Avrupa Üniversitesi (Macaristan) Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bölümü'nde doktora adayıdır. Lisans eğitimini Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladıktan sonra, İspanya'da Rovira i Virgili ve Pompeu Fabra üniversitelerinde Göç Yönetimi konusunda yüksek lisans yapmıştır. Doktora eğitimine devam etmeden önce Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi'nde (MiReKoc) idari koordinatör ve araştırmacı olarak çalışmıştır. Halen Hrant Dink Vakfı'nda araştırma koordinatörü olarak çalışmaktadır.

Emirkan Cörüt
2001 yılında İstanbul'da doğdu. Mimar Sinan Güzel sanatlar üniversitesinde Fotoğraf Bölümü'nde lisans eğitimini sürdürüyor. Emirkan, fotoğraflarıyla, yaşadığı dönemi kendi bakış açısından belgelemeye çalışıyor.

Duygu Dağ
Sabancı Üniversitesi Görsel Sanatlar ve Görsel İletişim Tasarımı Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Uzun yıllar mimarlık ve medya sektörlerinde çalıştı. Çocukların ve gençlerin sporla sosyal güçlenmesini amaçlayan Vicdan Takımı'nın gönüllüsüdür. Mekanda Adalet Derneği'nde çalışmaktadır.

Seçil Dağtaş
Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde aldıktan sonra, Kanada'da York Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji dalında yüksek lisans, Toronto Üniversitesi'nde Antropoloji ile Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları bölümlerinde doktora çalışmalarını tamamladı. 2014 yılından bu yana Waterloo Üniversitesi Antropoloji bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta, Balsillie School of International Affairs, Collegium de Lyon ve Social Sciences and Humanities Council of Canada gibi kurumların desteğiyle araştırmalarına devam etmektedir. Dağtaş'ın toplumsal cinsiyet, milliyetçilik, militarizm, azınlık ve göçmen politikaları ve dini farklılık konularında bugüne kadar yaptığı çalışmalar *Anthropological Quarterly, Cultural Anthropology, International Journal of Middle East Studies* ve *Feminist Studies* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Didem Danış
Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi ve GAR Göç Araştırmaları Derneği'nin kurucu başkanıdır. Doktorasını 2008 yılında Fransa'da EHESS'te (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) tamamladı. Siyaset bilimi ve sosyoloji lisans derecelerini Boğaziçi Üniversitesi'nden, sosyoloji yüksek lisans derecesini ODTÜ'den aldı. Başlıca araştırma konuları olan göç, kentleşme ve sosyal demografi alanında çeşitli makaleler yayımladı ve iki kitap derledi. Fransa'da ve Türkiye'de çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak ders vermektedir.

Bekir Dindar
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fotoğraf Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Kent ve kent yaşamına dair görsel hikayeler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Aslı İkizoğlu Erensü
Doktorasını Minnesota Üniversitesi Coğrafya, Çevre ve Toplum Bölümü'nde tamamladı. Şu anda Sabancı

Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde çalışıyor. Genel olarak hareketlilik rejimleri ve insani yardım siyasetiyle ilgileniyor. Özel olarak ise bu ikisinin kesişiminde mültecilerin nasıl müdahale özneleri olarak kurulduğuna ve iltica deneyiminin Türkiye şehirlerinde yerelde nasıl üretildiğine bakıyor. Bu konular hakkında hem Türkçe hem de *Citizenship Studies* ve *Journal of Refugee Studies* gibi İngilizce dergilerde yayınları bulunmaktadır.

Nur Elçik
15 senedir çeşitli sivil toplum örgütlerinde kadın, mültecilik ve çocuk hakları başlıklarında çalışmalar yürütmektedir. Aktivizm ve akademik çalışmaları bir arada ilerletmektedir. İstanbul Üniversitesi SBF'de tez çalışmalarını mültecilik deneyiminin yorumlanması, kadınların mültecilik deneyimi ve gündelik hayatta dayanışma pratikleri üzerine yürütmüştür. Yuva Derneği'nde üç buçuk senedir çalışmakta ve mültecilerle birlikte dayanışmak, mücadele etmek için çaba göstermektedir.

Sema Erder
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iktisat, Hacettepe Üniversitesi'nde demografi eğitimi gördü. Bir süre kent planlaması kurumlarında araştırmacı olarak çalışan Erder, bu dönemde şehircilik ve şehir sosyolojisi konularına ilgi duydu. Daha sonra Marmara Üniversitesi'nde akademik yaşama katılan Erder, gettolaşma, gecekondululular, çocuk göçü ve çıraklık, kentsel gerilim ve yerel siyaset konularında çok sayıda alan araştırması yapmış ve sonuçlarını yayımlamıştır. Emekli olan Erder'in son araştırması Türkiye'deki iskân politikaları ve etkileri üzerinedir.

Selma Karabey
İstanbul Tıp Fakültesi mezunu, Halk Sağlığı Uzmanı. 1986 yılından bu yana İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda çalışmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın çeşitli kurullarında danışman, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) Uzmanlık Yeterlik Kurulu'nda üye, Ulusal Tıp Eğitimi Akreditasyon Kurulu Ziyaret Ekibi'nde üye olarak yer almaktadır. Mesleki ilgi alanları sağlığın geliştirilmesi, toplum ruh sağlığı, sağlık ve sosyal politikalardır. 1992-2016 yıllarında AIDS Savaşım Derneği Yönetim Kurulu'nda çalıştı. 2016 yılından bu yana BirİZ Derneği'nde yönetim kurulu üyesi ve Toplum Ruh Sağlığı Çalışma Grubu yürütücüsü olarak görev yapmaktadır.

İdil Karacadağ
Kadir Has Üniversitesi'nde edebiyat okumuştur ve Bath Spa Üniversitesi, İngiltere'de değişim öğrencisi olarak bir yıl eğitim görmüştür. 2010, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında Türk Edebiyatı Çevirmenleri için Cunda Çeviri Atölyesi'ne katılmıştır. Modern Türk edebiyatından şiirler ve romanları İngilizceye çevirmiştir. Çevirileri *Turkish Poetry Today* dergisinde ve Cunda atölyesinde yapılan çevirilerin koleksiyonu olan *Aeolian Visions / Versions: Modern Classics and New Writing from Turkey, from the Cunda International Workshop for Translators of Turkish Literature*, 2006-2012 kitabında yayımlanmıştır. Halen İstanbul'da yaşamakta ve edebi çeviri yapmaktadır.

Shannon Kay
Avustralyalı olan Kay, 2015'ten beri Türkiye'de yaşıyor ve Small Projects İstanbul ile çalışıyor. Akademik arka planı uluslararası çalışmalar, siyasal bilim ve antropolojidir. Çalışmalarını, topluluk gelişimi aracılığıyla anlamlı toplumsal değişim yaratmaya adamıştır.

Gülay Kılıçaslan
Toronto'da York Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora eğitimini sürdürmektedir. Doktora çalışması, Kürt siyasi hareketi ve Türkiye'de yerinden edilme politikaları üzerinden zorunlu göçün çatışmalı siyasete etkisini konu edinmektedir. Bu kapsamda, çalışma alanlarını zorunlu göç, mültecilik, toplumsal hareketler, Kürt siyasi hareketi, Ortadoğu'da toplumsal hareketler ve toplumsal ağ analizi oluşturmaktadır. Bu alanlarda birçok akademik yayının yanı sıra sivil toplum örgütleri ile birlikte birçok rapor ve kitap derlemesine katkı sağlamıştır.

Deniz Mardin
Tıp fakültesi mezunudur. Halk Sağlığı doktorasını İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Bölümü'nde tamamlamıştır. Doktora tezi, sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişiminde metropoldeki ve uyduşehirdeki uygulamalarının karşılaştırmalı çalışmasıdır. Doktora eğitimi öncesinde ve sırasında pratisyen hekim olarak farklı kurumlarda çalışmıştır. Medecins Sans Frontieres'in göçmenlere yönelik psiko-sosyal destek projesinde ve işkenceden hayatta kalanlara yönelik tıbbi-sosyal-psikolojik destek konusunda Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nda çalışmıştır. Göç ve sağlık, sağlık hakkı temel araştırma konularıdır. Eğitmen olarak Koç Üniversitesi Halk Sağlığı Bölümü'nde çalışmış ve araştırmacı olarak Lizbon'da Hijyen ve Tropikal Hastalıklar Enstitüsü'nde göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimi konusunda araştırma yürütmüştür. Şu anda danışman olarak Mavi Kalem, BirİZ ve Medecins Sans Frontieres dernekleri ile çalışmaktadır.

Zeynep Masri
Gazeteci. Mustafa Kemal Üniversitesi'nde İktisat, Anadolu Üniversitesi'nde Radyo ve TV Programcılığı eğitimi alıyor. Suriyeli. 2013 yılından itibaren sosyal medyada çeşitli konular üzerine videolar üretiyor.

Alp Tekin Ocak
Hukukçu. 2002 yılından beri İstanbul Barosu'na kayıtlı olarak avukatlık yapıyor. Fındık tarımıyla uğraşıyor. Toplumsal ve çevresel adalet konularında çalışıyor. Türkiye Çevre Hareketi Avukatları ve Mekanda Adalet Derneği üyesi. MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Planlama Programı'nda doktora çalışmasını sürdürüyor.

Evrim Hikmet Öğüt
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ)

Devlet Konservatuarı'nda Müzikoloji Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimlerini tamamladı. 2015 yılında, İstanbul'daki Keldani-Iraklı göçmen topluluğunun müzik pratikleri üzerine teziyle İstanbul Teknik Üniversitesi Müzik İleri Araştırmalar Merkezi'nden (MİAM) Etnomüzikoloji alanında doktora derecesi aldı. Halen MSGSÜ Etnomüzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Suriye'den gelen müzisyenlerle yaptığı video görüşmelerden oluşan *Sınırın Ötesinden Sesler* serisine sinirinotesindensesler.org adresinden erişilebilir.

Deniz Öztürk
MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun şehir filancısı. MSGSÜ'de Kentsel Planlama programında yüksek lisansını tamamladı. 1990 yılından beri kentli, kent hakkında çalışmalarına Mekanda Adalet Derneği bünyesinde devam ediyor.

Buğra Poyraz
1983 yılında İzmir'de doğdu. İtalya'da Felsefe, Türkiye'de ise İktisat eğitimi aldı. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde tarih alanında yüksek lisansını tamamladı. Şu anda Paris 8 Üniversitesi Fransız Jeopolitik Enstitüsü'nde Türkiyeli Asuri-Keldaniler ve 1980 sonrası göçleri konusundaki doktora çalışmasına devam ediyor.

Hasret Saygı
Maltepe Üniversitesi Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar İçin Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (SOYAÇ) çalışmaktadır. Yüksek lisans tezini King's College London Uygulamalı Dilbilim Bölümü'nde, doktorasını 2019 yılında Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü'nde tamamlamıştır. Uzmanlığı toplumdilbilim ve dilbilimsel etnografidir. Sivil toplum kuruluşlarınca mültecilere yönelik yürütülen çeşitli hak temelli kampanyalarda yer almış, Suriyeli çocukları yerel okullara kaydetmeyi ve entegre etmeyi amaçlayan Okula Dönüş ve Okul Sonrası projelerinde aktif rol oynamıştır.

Özge Sarıalioğlu
Lisans eğitimini Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladıktan sonra, yüksek lisansını Prof. Dr. Barış Bora Kılıçbay ve Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş Cengiz'in danışmanlığında "Erin Gündelik Hayatı: İktidar Sarkacında Erkeklik, Militarizm, Performans" başlığıyla aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Düzce Üniversitesi Göç Çalışmaları Programı'nda doktora eğitimine devam etmektedir. Aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Göç sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet alanında sözlü bildiriler yapmış ve makaleleri yayımlanmıştır. Akademik ilgi alanları göç sosyolojisi, beden sosyolojisi, toplumsal cinsiyet sosyolojisi, gündelik hayat sosyolojisi, mekân sosyolojisi, feminist teori ve yoksulluk çalışmalarıdır.

Cavidan Soykan
Cavidan Soykan lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini ise aynı fakültede insan hakları alanında tamamlamıştır. Türkiye'nin sığınma sistemi üzerine yazdığı teziyle doktora derecesini Essex Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden almıştır. UNHCR, UN Women ve AB destekli projelerde çalışmıştır. İki dönem Mülteci-Der yönetiminde bulunmuş ve çeşitli projelerde görev alıp, saha çalışmaları yapmıştır. Uluslararası insan hakları hukuku, Türkiye'de mülteci hakları, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve etik üzerine eğitimler ve dersler vermiştir. Aynı konularda yayımlanmış makale, rapor ve eğitim materyalleri bulunmaktadır. Mülteci-Der ve GAR - Göç Araştırmaları Derneği üyesidir.

Ceren Suntekin
Sosyal Hizmet Uzmanı. Hacettepe Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Hizmet Bölümü mezunudur. Uzmanlık alanı çocuk ve gençlik çalışmaları, çocuk hakları ve çocuk katılımı, çocuk hakları medyası, toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsel sağlık, ayrımcılık, göç, yoksulluk ve dezavantajlı gruplarla hak temelli çalışmalardır. Tarlabaşı Toplum Merkezi'nin kurucularından biri olan Suntekin, halen danışman olarak gönüllü çalışmalarına devam etmektedir. Üç senedir aktif olarak Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nde mülteci çocuklarla atölyeler yürütmekte, 2017'den bu yana Sarıyer Belediyesi'nde çocuk hakları uzmanı olarak çalışmaktadır. Şu an Şişli Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi'nde görev yapmakta, aynı zamanda Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'nin yönetim kurulunda yer almaktadır. Sivil Düşün mentörlerinden biri olarak hak temelli çalışan çeşitli sivil toplum örgütleri ile eğitim ve danışmanlık çalışmaları gerçekleştirmekte, çocuklar tarafından çıkarılan Türkiye'deki tek çocuk dergisi olan *Parlayan Çocuklar*'ın on bir senedir editörlüğünü yapmaktadır.

İnanç Sümbüloğlu
Klinik psikolog ve psikodramatist. Tıp Eğitimi üzerine doktora yapmaktadır. Dans Terapi eğitimleri almaktadır. "Herkes için her yerde ruh sağlığı" ana fikri ile sivil toplum, kamu ve özel sektörde bireyin ve toplumun ruh sağlığının geliştirilmesine ilişkin projelerinde çalışmaktadır. BirİZ ve Oyun Terapileri Derneği kurucu ve yönetim kurulu üyesidir. Çatı Atölye'de çalışmalarını sürdürmektedir.

Doğuş Şimşek
University College London, School of Slavonic and Eastern European Studies'de (SSEES) öğretim üyesidir. Şimşek, doktora derecesini Sosyoloji alanında Londra Üniversitesi, City'den, yüksek lisans derecesini ise Kültürel İncelemeler alanında Londra Üniversitesi, Goldsmiths'ten almıştır. Koç Üniversitesi, Londra Regent's Üniversitesi ve Londra Üniversitesi City'de sosyoloji ve göç konulu dersler anlatmıştır. Araştırma konuları genel olarak entegrasyon, ulusötesi göç, mülteci çalışmaları, ırk ve ırkçılık, toplumsal cinsiyet ve göç, ve göçmen çocukları ve kimlik konularını kapsıyor. Mülteci entegrasyonu, ırk ve ırkçılık konularında çeşitli makaleleri yayımlanmıştır. Ulusaşırı Kimlikler: *Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları,*

Çabuk Çabuk: İstanbul'daki Afrikalılar isimli kitapları vardır.

Yunus Doğan Telliel
Amerika'da Worcester Politeknik Enstitüsü'nde antropoloji ve retorik alanlarında öğretim üyeliği yapıyor. Lisansını Sabancı Üniversitesi'nde, doktorasını New York Şehir Üniversitesi'nde ve doktora sonrası çalışmalarını Kaliforniya Üniversitesi - Berkeley'de tamamladı. Şu an iki kitap projesi üzerine çalışıyor. İlk kitap din ve bilim tartışmalarının Türkiye'deki laiklik anlayışını nasıl değiştirdiği üzerine odaklanırken, ikinci kitap mühendislik tasarımlarının etik ve politik yansımalarını inceliyor.

Ayşecan Terzioğlu
Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları programlarında öğretim üyesidir. Lisans ve yüksek lisans derecelerini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde aldıktan sonra, CUNY Graduate Center'da, Kültürel Antropoloji dalında doktora çalışmasını tamamladı. Başlıca araştırma alanları küresel sağlık eşitsizlikleri, hastalık deneyimleri ve anlatıları, toplumsal cinsiyet, beden antropolojisi ve Ortadoğu antropolojisidir. Bu konuda yaptığı araştırmaları ulusal ve uluslararası dergilerde ve *Neoliberalizm ve Mahremiyet: Türkiye'de Beden, Sağlık ve Cinsellik*, *The Making of Neoliberal Turkey* ve *Dicle Koğacıoğlu Kitabı: Türkiye'de Cinsiyet Kültürleri* isimli derleme kitaplarda yer aldı.

Francesca Tomasso
Orta ve Batı Akdeniz rotaları boyunca karma göç ve iltica konusunda BM, İGO'lar, STK'lar ve devlet kurumlarıyla çalışmıştır. Libya, Tunus, Yunanistan ve İtalya'da yaşayıp çalıştıktan sonra şimdi de Malta'da Mülteci Statüsü Belirleme sürecinde çalışmaktadır. Son zamanlarda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Adalet Mahkemesi'nin iltica ve insan haklarıyla ilgili kararları, göçmenlerin alıkonulması ve alıkonulma alternatifleri konusundaki işleyişi ve yargı alanı üzerinde durmaktadır.

Şima Topaloğlu
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2017 yılında mezun oldu. Aynı okulun Kentsel Planlama programında yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Çeşitli STK'larda önce gönüllü daha sonra profesyonel olarak çalıştı. 2015-17 yıllarında faaliyet gösteren "Mülteciyim Hemşerim" Dayanışma Ağı'nın kurucu gönüllülerinden biridir. 2017-18 yılları arasından Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın Saha Departmanı'nda faaliyet gösterdi. 2018'den beri devam ettiği Yeşil Gelecek Derneği'nde Yeşil Belediye Karnesi Projesi'nin Proje Koordinatörlüğünü Kasım 2019 itibariyle tamamladı.

Burcu Tüm
Mimar, Atina'da yaşıyor. "Kadın Göçmenlerin Yeni Kent Mekanları Üzerinden Sınır Algılarının Değişimi: İstanbul Kent Pratikleri" başlıklı yüksek lisans tezini İstanbul Üniversitesi Kent Çalışmaları programında tamamladı. Mimarlık alanındaki çalışmalarını kurucusu olduğu Alan'Architects bünyesinde Atina'da yürütüyor. Atina Kolektifi adındaki kolektifin parçası olan kadınlarla kent ve mimarlık üzerine tartışmalar yürütüyor, üretimler yapıyor ve yazıyor.

Mutfak || Matbakh Kadın Atölyesi
Kırkayak Kültür Derneği'nin bünyesinde kurulan Mutfak, göçmen ve Türkiyeli kadınların bir araya gelerek ortak sosyal ve kültürel üretim gerçekleştirdiği bir dayanışma modeli. Detaylı bilgi için bkz. s. 186.

mekandaadalet.org

CENTER FOR SPATIAL JUSTICE

MEKANDA ADALET DERNEĞİ